

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANA BİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLİM DALI

KRİPTO PARA BASIMI VE DEVLET OTORİTESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Adalet CANLI AKBAŞ

İstanbul
Aralık-2020

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANA BİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLİM DALI

KRİPTO PARA BASIMI VE DEVLET OTORİTESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Adalet CANLI AKBAŞ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Halil KALABALIK

İstanbul
Aralık-2020

TEZ ONAYI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Kamu Hukuku Bilim Dalı YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Prof. Dr. Halil KALABALIK

.....

Üye Prof. Dr. Halil Rahman BAŞARAN

.....

Üye Dr. Öğr. Üyesi Burçin AYDOĞDU

.....

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

.....

Prof. Dr. Ali GÜNEŞ

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**Kripto Para Basımı ve Devlet Otoritesi**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Adalet Canlı AKBAŞ

ÖN SÖZ

Kripto Para Basımı ve Devlet Otoritesi adlı bu çalışma, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı bünyesinde hazırlanan bir yüksek lisans tezidir.

Başta, danışmanım kıymetli hocam Prof. Dr. Halil Kalabalık'a, yaptığım bu çalışmadaki yön tayininde ve tamamlanmasında desteğini esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Burçin Aydoğdu'ya, çalışmamın bütün aşamalarında bilgi ve tecrübeleriyle katkı veren Dr. Öğr. Üyesi İskender Gümüş'e teşekkürlerimi sunarım.

Yoğun geçen bu akademik süreçte bütün kapislerime hoşgörü ile katlanan, tezimi yazmam hususunda beni cesaretlendirmekten bir an bile vazgeçmeyen kıymetli eşim Kadir Metin Akbaş'a ve birlikte geçireceğimiz zamanları tez yazmak için kullandığım sevgili oğlum Görkem Çelebi Akbaş'a, daha fazlasını borçlu olduğumu bilerek, sonsuz teşekkür ederim.

Adalet Canlı Akbaş
Kırklareli - 2020

ÖZET

KRİPTO PARA BASIMI VE DEVLET OTORİTESİ

Adalet Canlı Akbaş
Yüksek Lisans, Kamu Hukuku
Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Halil Kalabalık
Aralık-2020, 196 Sayfa

Bu tezde, teknolojinin gelişmesinin ve yaygınlaşmasının bir sonucu olarak devlet dışı oluşumların yarattığı dijital paralar incelenerek kripto para ile devlet otoritesi ilişkisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Son yıllarda kripto paraya yönelik bireysel ve kurumsal ilgi kripto para birimlerinin hukuki niteliğinin çerçevesinin oluşturulmasını zorunlu kılmaktadır. Yakın zamana dek kâğıt ya da dijital, sadece devlet parası kullanılmışken günümüzde özellikle gelişmiş ülkelerde resmî para kullanımının azalarak kripto paraya bir yöneliş olduğunu ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla piyasalarda her geçen gün kullanıcısı artan kripto-paranın hukuki niteliğinin ve devlet otoritesinden bağımsız basılmış paranın insanlar tarafından tanınmasının genel kamu hukuku kapsamında değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Şimdiye kadar gerçekleştirilen çalışmalarda kripto para ya sadece menkul bir değer olarak iktisadi anlamda ele alınmış ya da teknolojik gelişmelere paralel olarak yeni nesil ödeme aracı olması açısından değerlendirilmiştir. Çalışmada, kripto paraya ilişkin literatür incelenerek devlet otoritesi ile ilişkisi hukuki bağlamda teorik bir biçimde ortaya konulmuş ve genel kamu hukuku açısından değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, para basmanın merkezi otoritenin yetkisi dışına çıkmasının anlamları üzerinde değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Para, Kripto Para, Devlet, Egemenlik, Otorite, Hukuk

ABSTRACT

CRYPTO MONEY ISSUES AND STATE AUTHORITY

Adalet Canlı Akbaş

Master, Public Law

Thesis Advisor:

Prof. Dr. Halil Kalabalık

December-2020, 196 Pages

This thesis aims clarification of the relation between crypto money and state authority, by handling the digital currencies created by non-state authorities as a result of the improvement and popularization of the technology. In recent years, individual and corporate interest in crypto money has made it necessary to establish the framework of the legal nature of crypto currencies. Today, it is possible to state that the use of official currencies is decreasing, especially in developed countries, and there is a trend towards crypto money. Therefore, it is aimed to evaluate the legal nature of the cryptocurrency, whose users are increasing day by day in the markets and the possibility of coining money independent of the state authority within the scope of general public law. In the studies carried out so far, crypto money has either been handled economically only as a securities value or has been evaluated as a new generation payment instrument in parallel with technological developments. In this study, the literature on crypto currency is examined, its relationship with the state authority is presented in a theoretical manner in a legal context and evaluated in terms of general public law. As a result, evaluations were made on the meaning of coining money out of the authority of the central authority.

Keywords: Money, Crypto Money, State, Sovereignty, Authority, Law

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLO LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
PARANIN TARİHİ.....	3
1.1.Paranın Tanımı	3
1.1.1. Paranın İşlevleri	4
1.1.1.1. Paranın Geleneksel İşlevleri.....	4
1.1.1.2. Paranın Modern İşlevleri.....	6
1.2.Tarihi Süreç ve Para Çeşitleri	6
1.2.1. Trampa	7
1.2.2. Mal Para (Emtia Para).....	7
1.2.2.1. Rai Kayası	7
1.2.2.2. Aggri Boncukları.....	9
1.2.2.3. Deniz Kabukları	9
1.2.2.4. Büyükbaş Hayvan	10
1.2.2.5. Tuz	11
1.2.2.6. Çikolata – Kahve – Kakao	11
1.2.2.7. İnsan (Köle).....	12
1.2.3. Metal Para (Emtia Para).....	12
1.2.3.1. Uluslararası Rezerv Parası Olarak Altın	23
1.2.4. Banknotlar ve Kâğıt Para.....	26

1.2.4.1.Kâğıt Para Formlarının Tarihsel Dönüşümü	26
1.2.4.2. Bankacılık Dönemlerine Göre Kâğıt Para Üretimi	37
1.2.4.3. Uluslararası Rezerv Parası Olarak Dolar	38
1.2.5. Dijital Para ve Türleri	39
1.2.5.1. Elektronik Para.....	39
1.2.5.2. Elektronik Para Sistemlerinin Sınıflandırılması	41
1.2.5.3. Elektronik Para Uygulamaları.....	45
1.2.5.4. Elektronik Paranın Hukuki Niteliği	47
1.2.5.5.Sanal Para.....	51
1.2.5.6.Kripto Para	52
İKİNCİ BÖLÜM.....	53
PARA, DEVLET EGEMENLİĞİ VE HUKUK İLİŞKİSİ	53
2.1. Devlete İlişkin Temel Kavramlar.....	56
2.1.1. İktidar.....	56
2.1.2. Otorite	58
2.1.3. Toplumsal İktidarın Üç Biçimi yahut Devletin Üç İşlevi.....	60
2.1.3.1. Ekonomik İktidar	61
2.1.3.2. İdeolojik İktidar.....	63
2.1.3.3. Siyasal İktidar.....	63
2.1.4. Meşruiyet	67
2.1.5. Egemenlik	68
2.1.6. Devlet.....	72
2.2. Devletin Gelişimi	78
2.2.1. Devlet Öncesi Toplumlar.....	78
2.2.2. Kent Devletleri.....	82
2.2.3. Feodal Devlet.....	87
2.2.4. Modern Devlet (Ulus Devlet/ Anayasal Devlet).....	94
2.3. Para – Hukuk – Devlet	99
2.4. Para'nın Hukuk ve Devlet Açısından Bir Değerlendirmesi	104
2.4.1. Yasal Düzenlemeler.....	104
2.4.2. Hukuki Nitelik: Para – Emtia – Eşya.....	109
2.4.3. Devletsiz Para	112
2.4.4. Devlet Para Teorisi	114

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	117
KRİPTO PARANIN HUKUKİ NİTELİĞİ.....	117
3.1. Kripto Para: Tarihi Çerçeve	117
3.2. Kripto Para: Kavramsal Çerçeve.....	118
3.3. Kripto Para: Hukuki Çerçeve	119
3.4. Kripto Paralar İle İlgili Temel Terimler.....	122
3.4.1. Blok.....	122
3.4.2. Blockchain (Defter-i Kebir).....	122
3.4.3. Hash (Secure Hash Algorithm – Özet – Parmak izi)	123
3.4.4. Node (Düğüm)	123
3.4.5. Kriptografi (Cryptography).....	123
3.4.6. Fork (Çatallanma).....	124
3.4.7. Adres	124
3.4.8. Dijital Kimlik (Digital Signature).....	125
3.4.9. Decentralisation (Ademi Merkeziyet çilik)	125
3.4.10. Genesis Bloku	125
3.4.11. Orphan Block (Öksüz Blok)	126
3.4.12. Cüzdan (Wallet).....	126
3.4.12.1. Kâğıt Cüzdanlar (Paper Wallet).....	126
3.4.12.2. Beyin Cüzdan (Brain Wallet).....	126
3.4.12.3. Çevrimiçi Cüzdanlar (Sıcak Cüzdan).....	127
3.4.12.4. Donanım Cüzdanlar (Soğuk Cüzdan)	127
3.4.13. Block Reward	127
3.4.14. ICO (Initial Coin Offering).....	128
3.4.15. Peer to Peer (P2P)	128
3.4.16. Whale	128
3.4.17. Pump/ Dump	129
3.4.18. Akıllı Sözleşme (Smart Contract).....	129
3.4.19. HODL (Holding On for Dear Life)	129
3.4.20. Madencilik (Mining).....	129
3.4.21. Bulut Madencilik (CloudMining)	130
3.4.22. İş İspatı (Proof of Work).....	130
3.5. Bitcoin ve Diğer Kripto Para Türleri	130

3.5.1. Bitcoin.....	130
3.5.2. Altcoinler	132
3.5.2.1. Ethereum	133
3.5.2.2. Ripple	133
3.5.2.3. Litecoin (LTC)	133
3.5.2.4. Dash	134
3.5.2.5. NEM.....	134
3.5.2.6. Monero	134
3.5.2.7. Zcash	134
3.5.2.8. IOTA	135
3.5.3. Token (Jetonlar).....	135
3.5.4 Türk Kripto Para Teşebbüsleri.....	135
3.6. Kripto Para Borsaları	137
3.6.1. Kripto Para Borsası Tanımı	137
3.6.2. Dünya Borsaları	137
3.6.3. Türkiye Borsaları	139
3.7. Kripto Para: Mevzuat ve Regülasyon	140
3.7.1. Bankacılık Sektörü.....	141
3.7.2. Kripto Para Kullanılarak Yapılan İşlemlerin Hukuki Niteliği.....	142
3.7.2.1. Borsada Gerçekleştirilen “Kripto Para” Alım İşlemleri: Türk Borçlar Hukuku Kapsamında bir Değerlendirme	142
3.7.2.2. Kripto Para Karşılığında Alınan Mal ve Hizmetler: Türk Borçlar Hukuku Kapsamında bir Değerlendirme	143
3.7.2.3. Kripto Paraların Mal Olarak Değerlendirilebilmesi: Eşya Hukuku Kapsamında Bir Değerlendirme.....	147
3.7.2.4. Şirketlere Sermaye Olabilmesi: Ticaret Hukuku Kapsamında Bir Değerlendirme.....	150
3.7.2.5. Blockchain Teknolojisinin Delil Niteliği: İspat Hukuku Kapsamında Bir Değerlendirme.....	152
3.7.2.6. Kripto Paraların Haczedilmesi: İcra İflas Hukuku Kapsamında Bir Değerlendirme.....	155
3.7.2.7. Kripto Paraların Vergilendirilmesi: Vergi Hukuku Kapsamında Bir Değerlendirme.....	156
3.7.2.8. Kripto Para Kullanımından Kaynaklanabilecek Hukuki Sorunlar...	159

SONUÇ	164
KAYNAKÇA	169
ÖZGEÇMİŞ	181

TABLO LİSTESİ

BİRİNCİ BÖLÜM

Tablo 1.1: Elektronik Para Sistemleri ve Türleri 50

İKİNCİ BÖLÜM

Tablo 2.1: Modern Devletin Nitelikleri (Bu tablo Gianfranco Poggi'nin "Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği" isimli kitabından faydalanılarak hazırlanmıştır.) 78

ŞEKİLLER LİSTESİ

İKİNCİ BÖLÜM

Şekil 2.1: Feodal Dönem Avrupası'nda Siyasi İktidar Mücadelesindeki Başat

Unsurlar..... 89

KISALTMALAR LİSTESİ

FED	: Federal Reserve Bank
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
CRC	: Kripto Derecelendirme Konseyi
BAT	: Basic Attention Token
ICO	: Initial Coin Offering
ATM	: Automatic Teller Machine
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TL	: Türk Lirası
BKM	: Bankalar Arası Kart Merkezi
SK	: Sayılı Kanun
HOLD	: Holding On For Dear Life
IRS	: Amerikan Vergi Dairesi
P2P	: Peer to Peer
MÖ	: Milattan önce
MS	: Milattan sonra
S	: Sayı
C	: Cilt
MÜ	: Marmara Üniversitesi
GÜ	: Galatasaray Üniversitesi
TSE	: Türk Standartları Enstitüsü
ADÜ	: Adnan Menderes Üniversitesi
Md	: Maddesi
f	: Fıkrası
vd	: Ve Devamı

vb : Ve Benzeri
yy : Yüzyıl
çev : Çeviren
bs : Basım
Age : Adı Geçen Eser
Der : Derleyen

GİRİŞ

Mal ve hizmetlerin mübadele edilmesinde kullanılan takas yönteminden, emtia paraya, sonra altın/gümüşe, daha sonra altın karşılığı olan değerli kâğıtlara, oradan altın karşılığı bulunmayan güvene dayalı itibari paraya derken, para artık dijital bir seyir izlemektedir. İnsanlık, mübadele aracı olan parayı kendi ekonomik, bilimsel ve kognitif gelişimine paralel olarak, soyutlaştırmaya hızla devam etmektedir. Kripto-para, bu baş döndüren sürecin en uç örneğidir. Piyasalarda varlık gösteren, her geçen gün kullanıcısı artan kripto-paranın hukuki niteliğinin ve devlet otoritesinden bağımsız para basımına imkân tanınmasının kamu hukuku kapsamında değerlendirilmeye ihtiyacı olduğu açıktır.

Bu ihtiyaçtan yola çıkarak hazırlanan bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde teze teorik bir çerçeve oluşturmak üzere paranın tarihsel süreci ve kripto-paranın sürece dahil olma seyrine yer verilmiştir. İkinci bölümde devletin ve devlet otoritesinin ne olduğu ve para basma yetkisinin bu kapsamda nerede konumlandığı, tarihsel ve hukuki olarak analiz edilmiştir. Üçüncü bölümünde, kripto-paranın tarihi, kavramsal ve hukuki çerçevesi çizildikten sonra kripto paranın Türk Hukuku'nda nasıl düzenlendiği/ düzenlenebileceği ele alınmıştır. Tezin sonuç bölümünde teorik çerçevede ortaya konan yaklaşımlarla araştırma sürecinde elde edilen veriler ve bulgular ışığında merkezi otoritenin denetimi dışında kripto para basılmasının, banka gibi aracı kurumlara ihtiyaç hissetmeksizin tedavüle çıkarılmasının olası etkileri ile ilgili analizlere yer verilmiştir.

Şimdiye kadar gerçekleştirilen çalışmalarda kripto para ya sadece menkul bir değer olarak iktisadi anlamda ele alınmış ya da teknolojik gelişmelere paralel olarak yeni nesil ödeme aracı olması açısından değerlendirilmiştir. Kripto-para, bu çalışmada genel kamu hukuku açısından değerlendirilmiş ve para basmanın merkezi otoritenin yetkisi dışına çıkmasının anlamları üzerinde değerlendirmelerde bulunulmuştur. Çalışma, kripto-paranın piyasalar üzerindeki etkisi dışında merkezi otoriteyle olan ilişkisinin incelenmesi bakımından ilk ve özgün bir değere sahiptir.

Önemli kurumsal konuları yazmak yahut çalışmak her zaman risktir. Hem “para” hem “devlet” bu anlamda önemli oranda risk taşıyan iki kurumdur. Üstelik her ikisinin de tarihinin farklı okumalara tabi tutulması mümkündür. Bahsedilen gerekçelerle kabul edilmelidir ki, bu özel nitelikli kurumların çalışma alanları bir insanın güç yetirebileceğinin çok ötesindedir. Kâğıt paranın bir devlet parası olarak

Avrupa ve Amerika’da vücut bulması dolayısıyla; paranın tarihi seyri bu coğrafya merkeze alınarak anlatılmıştır. Elbette paranın, aynı tarihte farklı coğrafyalarda bambaşka tecrübelerle gelişim gösterdiğini rahatlıkla söylenebilir. Fakat farklı coğrafyalardaki gelişimleri aynı tarihi izlekte ele almak, bu çalışmanın alanını ziyadesiyle genişletmek suretiyle, nihai hedefi olan devlet otoritesi ve kripto para ilişkisinin incelemesine ciddi bir katkı sunmayacaktır. Şu durumda, “kâğıt para”nın ulusal ve uluslararası düzeyde bir devlet parası olarak kullanımının gerçekleştiği coğrafyayı merkeze almak tezin amacına daha uygun düşmektedir. Dolayısıyla paranın tarihinin farklı merkezler belirlenmek suretiyle okunabileceğini kabul etmekle birlikte, “devlet parası ve otoritesi” ile “kripto para” münasebetinin incelenmesi açısından, paranın çizgisel tarihi seyir izlediği bir yazımın tercih edilmesi tezin amacına daha fazla hizmet etmesi dolayısıyla bu yöntem benimsenmiştir.

Devletlerin oluşumu ve gelişimi sürecinde de her bölgedeki güçlü yönetici nasıl herkes için savaş ve hukuk kurallarını belirlemiş ve daha güçsüz yöneticiler de kendilerini nasıl ki bu kurallara uymak yahut savaşmak mecburiyetinde hissetmişse, parayı işlevsel anlamda geliştirme başarısını göstermiş olan yöneticiler ve toplumlar da diğer toplumları bu yeni para birimlerini kullanmaya sosyo-ekonomik anlamda mecbur bırakmışlardır. Avrupa ve Amerika’nın kâğıt paranın tarihini yazmaları ve kurumsallaştırmaları dolayısıyla, rotamızı bu coğrafyaya çevirerek, modern devletlerin oluşması ve devlet egemenliği bahsinde de benzer bir tercih yapılmıştır. Oysa modern devlet, egemenlik ve para ilişkisi, antropolojik, siyasal, tarihsel, coğrafi ve ideolojik pek çok okumaya tabi tutularak yorumlanma imkânlarını bünyesinde taşımaktadır. Fakat bu zengin imkânlar çalışmamızın nihai hedefi açısından kapsamın genişlemesi ve odaktan uzaklaşması sonucunu doğuracağı gerekçesiyle bu çalışma, çizgisel bir tarih anlayışı ve ideolojik fraksiyonlara fazlaca yaslanmayan bir yaklaşımla yazılmıştır.

Sonuç olarak, bu çalışmada çizgisel bir tarihî yaklaşım benimsenerek, paranın ve devlet otoritesinin gelişimi ele alınmış, ulusal hukukta ve karşılaştırmalı hukukta para basımının nasıl düzenlendiği ve merkezi otorite dışında kripto para basımının anlamları ve olası düzenlemeler hakkında analizler yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

PARANIN TARİHİ

1.1. Paranın Tanımı

En basit ifadeyle bir değişim aracı olan paranın üzerinde uzlaşmaya varılmış bir tanımı bulunmamaktadır. Para tanımlanırken genellikle paranın üç temel fonksiyonundan hareket edildiği görülmektedir. Bunlar, paranın hesap birimi olması, değişim aracı olması ve birikim aracı olması fonksiyonudur. Tüketime konu malların fiyatından bahsediliyorsa bundan paranın hesap birimi olma fonksiyonu anlaşılır. Malların mübadelesinden kaynaklanan fonksiyonu ise paranın değişim aracı olmasının bir sonucudur. Paranın üçüncü fonksiyonu ise sermaye birikimi, tasarruf ve borçlanmadır.¹

Paranın üzerinde uzlaşmış bir tanımının bulunamamasında paranın değişen fiziki formunun, fonksiyonunun ve insanların para hakkında zaman içinde değişip gelişen düşüncelerinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Tarihsel süreç incelendiğinde Rai kayası, Aggrı boncukları, tuz, deniz kabukları, kurutulmuş balıklar, büyükbaş hayvan, altın, gümüş, bakır gibi emtiaların para olarak kullanıldığı görülmektedir.²Bu emtialar içerisinde altın ve gümüş geniş kitlelerce ortak bir değer olarak kabul edilmiş ve uzun süreli bir ekonomik standart olmayı başarmıştır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının yaşandığı dönemlerde altın standardı yerini kâğıt para rezervine (dolar standardı) bırakmaya başlamıştır.³ Günümüzde ise kâğıt paraların

¹ Volkan Alptekin ve Kubilay Çağrı Yılmaz, “Para Kuramı: Deniz Kabuklarından Dijital Paraya”, *Kripto Para Ekonomisi*, Der. Volkan Alptekin, İsmail Metin ve Ahmet Tayfur Akcan, 1bs. (Konya: Eğitim Yayınevi, 2018), 8 – 10.

² Saifedean Ammous, *Bitcoin Standardı*, çev. Evgin Serbest, 1 bs. (İstanbul: Liber Plus Yayınları, 2018), 31 – 37.

³ Niall Ferguson, *Paranın yükselişi: Dünyanın Finansal Tarihi*, çev. Barış Pala, 6 bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018), 240 – 247.; Rusya’da komünistlerin zaferinden sonra Bolşevikler muazzam altın rezervleri keşfedince, 1936 yılında altın standardından

işlevi banka kartlarının yaygınlaşması hatta blockchain teknolojisi ile bambaşka bir form kazanmıştır.

Mal mübadelesinden sonra ortak değer olarak kullanılan metaların farklı değerleri olmuş ve zaman içinde özellikle kâğıt para kullanan ülkelerin kendi para birimlerinin karşılıklı fiyatları oluşmuştur. Günümüzde döviz kuru olarak bilinen değer ve sistemler de tam olarak buradan doğmuştur.

İhtiyaçların değişik tokuşla temin edildiği trampa para dönemini, mal ve tartı para dönemi takip etmiş, kolay taşınamayan, bölünebilirliği sınırlı olan ve dayanıklı olmayan mal parayı ise coğrafi keşiflerin de etkisiyle demir, gümüş, bakır, altın gibi madenleri içeren metal para dönemi takip etmiştir. 1.300 yıl önce Çin medeniyeti tarafından keşfedilmiş olan kâğıt para ise hak ettiği değeri, sanayi devrimi sonrası modern devletlerin kurulması, üretim ve tüketimin çığınca artışı, bilimsel gelişmeler ve icatların etkisiyle küresel düzeyde yaygınlık kazanmıştır. Bilimsel gelişmelerin teknolojik alanda açtığı çığır ile uygarlık tarihi son olarak sanal parayla tanışmıştır.⁴

1.1.1. Paranın İşlevleri

Bir toplumda belli bir malın parasal amaçlarla kullanılabilmesi için belli işlevleri yerine getirmesi beklenir. Bu işlevler geleneksel ve modern işlevler olmak üzere iki başlık altında incelenebilir.

1.1.1.1. Paranın Geleneksel İşlevleri

Parasal değer olarak kullanılacak malın çeşidi ne olursa olsun, hangi formda bulunursa bulunsun, para olarak kullanılabilmesi için, değişim aracı olma, hesap birimi olma, değer saklama aracı olma işlevlerini bünyesinde taşıması gerekir. Bu işlevler paranın geleneksel işlevleridir.

a) Paranın Değişim Aracı Olma İşlevi

Tüm mal ve hizmetler, toplum tarafından kabul görmüş para ile değiştirilerek elde edilir. Para, ihtiyaçların kolay bir şekilde karşılanmasına hizmet etmektedir. Paranın

pratikte vazgeçildi ve uluslararası döviz alışverişlerinde standart olarak önce İngiliz sterlini, sonra Amerikan Doları dayatıldı. Rius, *Çizgilerle Ekonomi*, çev. Barış Yıldırım, 2 bs. (İstanbul: Yordam Kitap, 2018), 123.

⁴ Dursun Ali Yaz, *Para: Antik Çağdan Geleceğe*, 1 bs. (İstanbul: Timaş Yayınları, 2020), 19 – 21.

değişim aracı olarak kabul görmesi, onun satın alma gücünün toplum tarafından benimsendiği anlamına gelmektedir.⁵

b) Paranın Ortak Değer Ölçüsü (Hesap Birimi) Olma İşlevi

Trampanın güçlüklerinden doğmuş olan paranın değişim aracı olarak kabul görmesi, bol, esnek, süratli ve akıcı olmasına bağlıdır. Bununla birlikte paranın mübadele edilen mal ve hizmetlerin fiyatını belirleyici nitelikte olması da gerekir. Zira iktisadi değeri olan mal ve hizmetlerin para olarak bir karşılığı bulunmaktadır. Paranın bu durumda mübadelelerde gerçekleştirdiği aracılık fonksiyonu onun hesap birimi olma işlevini gösterir.⁶

c) Paranın Değer Saklama Aracı (Tasarruf) Olma İşlevi

Sahip olunan iktisadi değer geleceğe aktarılabilmesi için paranın zaman içinde değerini muhafaza etmesi gerekir. Para harcanmamış olsa bile sahip olduğu sürece her an kullanılmaya hazır bir satın alma gücünü ifade etmelidir. Bir para biriminin bu özelliğini koruyamadığı ülkelerde, insanlar ekonomik krizlerden etkilenmemek için dövize ve değerli metallere yönelir. İnsanlar ihtiyaçlarını para ile giderdikleri için paranın değer saklama işlevini gereği gibi yerine getirdiğinden emin olmak isterler ve emin olmadıklarında bu tür paralardan uzak dururlar.⁷

Bu temel üç işlevi hakkıyla yerine getiren, yani stok akış oranı yüksek, satılabilirliği ve saklama özelliği yüksek olan para, “sağlam para” olarak ifade edilirken; stok akış oranı düşük olan paralar “ucuz para” olarak ifade edilmektedir. Para olarak kullanılan değer arzındaki artışın fazla olması değerini düşürmekte, değer saklama ve satılabilirliği azalmaktadır. Tarihi süreç insanlığa ucuzlayan her para biriminin yerini sağlam paraya bıraktığını göstermiştir.⁸

⁵ Fatih Bilgili ve Fatih Cengil, *Blockchain ve Kripto Para Hukuku*, 1 bs. (Bursa: Dora Basım Yayın, 2019), 21.

⁶ Tezer Öçal ve Ö. Faruk Çolak, *Finansal Sistem ve Bankalar*, 1 bs. (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 1999), 4.

⁷ Cem Aşıcı, *Bitcoin*, 1 bs. (İstanbul: Filiz Kitabevi, 2019), 13.

⁸ Bilgili ve Cengil, *Blockchain ve Kripto Para Hukuku*, 31.

1.1.1.2. Paranın Modern İşlevleri

Paranın bu geleneksel işlevleri yanı sıra modern işlevleri de bulunmaktadır. Paranın ekonomik faaliyetleri etkileme, geliri tekrar dağıtma ve nüfuz aracı olma işlevleri modern işlevlerini oluşturmaktadır.

a) Ekonomik Faaliyetleri Etkileyen Para

Para arzında artış olduğunda fiyatlar yükselir. Yükselen fiyatlar karşısında mal ve hizmet talep eden kişiler bu taleplerini azaltmak zorunda kalır. Böylece artan para arzı dolayısıyla ekonomik faaliyetler engellenmiş olur. Ters durumda ise ekonomik birimler geleceğe güven duyarlar ve yatırım harcamalarını artırırlar. Her iki durum paranın ekonomik faaliyetleri nasıl etkilediğini göstermektedir.⁹

b) Gelirleri Tekrar Dağıtan Para

Para, uygulanan kredi politikalarıyla gelir dağıtma etkisi oluşturur. Kredi talebinin reddedilmesi kuruluşların yeni yatırımlardan vazgeçmesine sebep olur ve dolayısıyla sektörün gelişme potansiyelleri ve kâr elde etme şansları engellenir. Enflasyonun yüksek olduğu dönemde sabit gelirliler ve tasarruf sahiplerinin satın alma gücü zayıflar. Borç alanlar ise borçlarını paranın değerini kaybettiği ileri bir tarihte öder. Böylece gelir, borç verenden borç alana doğru yeniden dağıtılmış olur.¹⁰

c) Nüfuz Aracı Olarak Para

Para sermayesine sahip olan odaklar, diğer kişilere istediklerini yaptırmak konusunda paradan güç alır. Bankalar bazı sektörler için daha fazla kredi sağlayarak o sektörün gelişmesine katkı sağlayabilir. Yani bankalar nüfuz aracı olan para sayesinde üretim politikalarını belirleyebilir. Parasal gücü fazla olan ülkeler de dünya ekonomisine ön vermek hususunda söz sahibidirler.¹¹

1.2. Tarihi Süreç ve Para Çeşitleri

İnsanlık tarihi kadar eski olan bu süreçte para çok farklı formlarda tekrar tekrar üretilmiş ve farklı işlevleriyle toplumun ekonomik hayatını kolaylaştırmıştır. Trampa

⁹ Esengül Salihoğlu, *Dijital Para ve Merkez Bankası Para Politikaları*, 1 bs. (Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2019), 8.

¹⁰ A.g.e., 9.

¹¹ A.g.e., 9.

ile başlayan finansal süreç, mal para, metal para, kâğıt para, elektronik para ve nihayetinde dijital (kripto) para ile devam etmiştir.

1.2.1. Trampa

İnsanlık tarihi göz önünde bulundurulduğunda sadece avcı toplayıcıların parası olmadığı görülmektedir. Aileden kabileye geçiş sürecindeki avcı toplayıcı toplumlarda, farklı grup üyeleri farklı konularda uzmanlaşmıştır. Toplumda uzmanlık alanlarının çıkması ve insanların tüketebileceğinden fazlasını üretmeye başlaması ile de mübadele söz konusu olmuştur. Bu uzmanlık alanları içerisinde ürettikleri ürünleri, iyilik ve zorunluluğa dayalı olarak paylaştıkları bir ekonomik sistem oluşturmuşlardır. İyilik ve zorunluluğa dayalı böyle bir ekonomik sistem, çok sayıda yabancıdan dahil olduğu bir finansal ortamda yürütülemez. Çünkü, sisteme dahil olan yabancıdan iyiliğin karşılığını verip vermeyeceğinin hiçbir garantisi yoktur. Üstelik trampa sadece sınırlı sayıda ürünün bulunduğu ekonomilerde etkili olması münasebetiyle, karmaşık bir ekonominin temelini oluşturmaya uygun görünmemektedir. Zira gelişmiş ekonomilerde, mübadelenin karşılıklı ihtiyaçları buluşturamaması olasılığı çok yüksektir.¹²

Mal paranın mübadele aracı olarak kabul edilmesinden önce alışverişler trampa yolu ile gerçekleştirilmiştir. En basit şekli ile trampa, malların eşzamanlı değiş tokuşu olarak tanımlanabilir.

1.2.2. Mal Para (Emtia Para)

Mal para, değerini yapıldığı nesneden alan paralardır. Mal paranın en meşhur örnekleri altın ve gümüş olsa da tarihte kendi başına değeri olan nesnelere de para olarak kullanılmışlardır. Dolayısıyla tuz, kaya, deniz kabuğu, büyükbaş hayvan vb mal para olarak değerlendirilebilir.¹³

1.2.2.1. Rai Kayası

Bugün Mikronezya Federal Devleti'nin bir parçası olan Yap Adası'nda, ortasında bir delik olan ve 4 metrik ton ağırlığına kadar ulaşan Rai taşları para olarak kullanılmıştır. Yap Adası'nda hiç kireç taşı bulunmaması dolayısıyla bu taşlar komşu

¹² Yuval Noah Harari, *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens: İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi*, çev. Ertuğrul Genç, 7 bs. (İstanbul: Kolektif Kitap, 2015), 179 – 180.

¹³ Bilgili ve Cengil, *Blockchain ve Kripto Para Hukuku*, 23.

Palau veya Guam'dan getirilmiştir. Nadir olması ve güzelliği bu taşların Yap Adası'nda kıymetli olmasını sağlamıştır. Taşları temin etmek, çok zahmetli bir taş ocakçılığı ve sonrasında yüzlerce işçiyle sandallarla taşınması sürecini gerektirmiştir. Yap'a getirilen taş herkesin görebileceği bir yere konularak sergilenmiş ve bu sayede taşın mülkiyetinin kime ait olduğu ilan edilmiştir. Taşın sahibi bu sayede taş hiçbir yere taşımaksızın her türlü ödemeyi yapabilmiştir. Taşın kime ait olduğu bilindiği için çalınma riski ortadan kalkmış, hatta bu kayalar taşınırken okyanusta batsa bile sahibi için hâlâ bir takas aracı olarak görülmeye devam etmiştir.¹⁴ Rai taşları ne kadar arzu edilir olursa olsun, yeni taşların elde edilmesinin zorluğu ve taşınmasındaki yüksek maliyet, yeni taşların getirilerek taş arzını şişirmeyi engellemiştir. Dolayısıyla stok – akış oranı yüksek olan Rai taşları Yap Adası'nda uzun süre para sistemi olarak kullanılabilmiştir.¹⁵

1871'de İrlandalı – Amerikan bir kaptan olan David O'Keefe'nin gemisi Yap Adası açıklarında karaya oturup, yerliler tarafından kaptanın kurtarılması Ada'nın bu bin yıllık finansal sistemini değiştirmiştir. O'Keefe adada biraz zaman geçirmiş sonra oradaki hindistancevizleri ile elde edebileceği kâr fırsatını görmüş fakat yerlileri kendisi için çalışmaya ikna edememiştir. Kaptanın ödeme aracı olarak yerlileri ikna edecek bir para birimine sahip olmaması bunu engellemiştir. Dolayısıyla yerlileri çalıştırabilmesi için Rai kayasına ihtiyacı olan kaptan, Ada yerlilerinin yabancı olduğu patlayıcılar ve modern araçlar kullanarak büyük Rai taşları çıkarmaya başlamıştır. Yerlilerin şefi, O'Keefe'nin taşlarının kısa sürede ve çok kolay çıkarılmış olması dolayısıyla değersiz olduğu hükmünü vermiş ve yerlilerin bir kısmı bu taşları kullanmak konusunda isteksiz davranmıştır. Şef sadece yerlilerin geleneksel yöntemlerle çıkardığı taşların Yap Adası'nda kullanımında ısrar etse de; halk, şef gibi düşünmemiş ve O'Keefe için çalışmaya başlamıştır. Bu süreç, O'Keefe açısından istediği kadar hindistancevizi elde etmesi, ada sakinleri açısından ise çatışma ve Rai taşlarının parasal değerini yitirmesiyle sonuçlanmıştır. Zira modern araçlar ve endüstriyel olanaklar bölgeye geldikçe taş üretimi eskisinden daha az masraflı hale gelmiş; bu da taşların stok – akış oranını şiddetli bir şekilde azaltmıştır.

¹⁴ Paul Vigna & Michael J. Casey, *Kriptopara Çağı*, çev. Ali Atav, 2 bs. (Ankara: Buzdağı Yayınevi, 2017), 40.

¹⁵ Ammous, *Bitcoin Standardı*, 31.

Her yıl bu taşların artarak üretilmeye devam edilmesi adanın taş stokunu devaüle etmiştir. Kısa bir süre sonra bu taşları değer saklama aracı olarak kullanmak akılcı olmaktan çıkmıştır. Günümüzde bu taşlar adada törensel/ kültürel bir rol oynamaktadır ve yaygın olarak kullanılan parasal araç ise hükümet parasıdır.¹⁶

1.2.2.2. Aggri Boncukları

Rai taşlarının hazin hikâyesini benzer bir boyutuyla Aggri boncukları da yaşamıştır. Batı Afrika'da cam yapımı teknolojisinin pahalı olması ve yaygın olarak kullanılmaması Aggri boncuklarını değerli kılmıştır. Stok – akış oranlarının yüksekliği zaman içinde satılabilirliğini, gerdanlık ve bileklik olarak taşınabilir olmaları ise mekânlar arası satılabilirliğini sağlamıştır. 16. yüzyılda Avrupalı kâşif ve tüccarların, Afrika'daki Aggri boncuklarına verilen değeri fark etmesinden sonra Aggri boncuklarının akıbeti de Rai kayasının başına gelenlerle büyük ölçüde benzerlik göstermiştir. Avrupalılar sahip oldukları teknoloji sayesinde bu boncukları çok ucuza ve kolaylıkla üretebildikleri için Avrupa'dan büyük miktarlarda bu boncuklardan ithal etmeye başlamıştır. Afrika'da bulunan değerli kaynakların bu şekilde satın alınması, Aggri boncuklarını sağlam (güvenilir) paradan ucuz paraya çevirmiştir. Ayrıca, Avrupalıların köle ticaretinde kullanmaları sebebiyle daha sonra bu boncuklar “köle boncukları” olarak anılmıştır.¹⁷

1.2.2.3. Deniz Kabukları

Kuzey Amerika, Afrika ve Asya gibi dünyanın pek çok yerinde yaygın olarak kullanılan başka bir parasal araç da deniz kabukları olmuştur. Nadir olan ve zor bulunan deniz kabukları, kolay bulunanlardan daha fazla değere sahip olmuştur.¹⁸ Deniz kabukları dayanıklı oldukları için uzun vadede tasarruf aracı görevi sağlamış, bununla birlikte doğal yollardan elde edildiği için ölçü, renk, kalite gibi yapısal farklılık göstermiş ve bu tamamen tazmin edilebilir olmalarını engellemiştir. Ayrıca deniz kabuğunun yoğun olarak çıktığı bölgelerde kullanılamayacak hale gelen deniz kabukları dağlık bölgelerde ise hiç tanınmamıştır. Bu sebeple kabukların kullanımı

¹⁶ A.g.e., 32.

¹⁷ A.g.e., 34 – 35.

¹⁸ A.g.e., 35.

hep belirli bölgelerle sınırlı kalmıştır. Ancak deniz kabukları kullanılarak gerçek bir para ekonomisi geliştirmeye çok yaklaşılmıştır.¹⁹

Amerika kıtasına ilk yerleşen Avrupalılar, 1636'dan 1661'e kadar deniz kabuklarını yasal ödeme aracı olarak kullanmıştır. İngiliz altın ve gümüş paraları kıtaya aktıkça daha eşit fiyat ölçüsüne imkân vermeleri sebebiyle tercih edilmeye başlanmıştır. Ayrıca gelişmiş tekneler ve teknolojilerin kullanılmaya başlamasıyla deniz kabuğu toplamak çok kolaylaştırmıştır. Bu ise deniz kabuğunun, arzını yüksek enflasyona uğratarak zaman içinde değerini ve satılabilirliğini ortadan kaldırmıştır. Zira kabukların bulunmasının kolaylaşması üretim akışını arttırmış ve stok – akış oranını hızla düşürmüştür.²⁰

1.2.2.4. Büyükbaş Hayvan

Büyükbaş hayvan eski para birimlerinden biridir. Antik Avrupa halkları da dahil tüm dünya ekonomisinde önemli rol oynamıştır. Günümüzde hala para birimi olarak kullanılan kırsal bölgeler olduğunu gözlemlemek mümkündür.²¹ Büyükbaş hayvanların mekânlar arası satılabilir olma özelliği ve geleneksel olarak önem taşınması onun bir para birimi olarak kullanılmasını sağlamıştır. Bununla birlikte büyükbaş hayvanların hantal ve kolay bölünemez olmaları etkin kullanımını engellemiştir.²²

Büyükbaş hayvanın, ekonomideki önemini anlamak için Avrupa dillerine şöyle bir göz atmak bile yeterli olacaktır. Parayla ilgili anlamındaki “pecuniary” kelimesi, “sığır zengini” anlamındaki Latince “pecuniarius” kelimesinden türetilmiştir. Roma madeni para birimi olan “as” bir ineğin yüzde birine eşit değeri temsil eder. “Capital” kelimesi ile sığır anlamına gelen “cattle” sözcüğü ile aynı kökten türetilmiştir. Taşınır mal anlamına gelen “chattel” de yine aynı kökten türemiştir. Bu da bize Avrupa ekonomik sisteminin izlerinin büyükbaş hayvana dayandığını göstermesi açısından önem arz etmektedir.²³

¹⁹ Jack Weatherford, *Para*, çev. İnönü Korkmaz, 1 bs. (İstanbul: Maya Kitap, 2019), 38.

²⁰ Ammous, *Bitcoin Standardı*, 36.

²¹ Weatherford, *Para*, 36.

²² Ammous, *Bitcoin Standardı*, 37.

²³ Weatherford, *Para*, 36.

1.2.2.5. Tuz

Çin, Kuzey Afrika ve Akdeniz’de tuz para birimi olarak kullanılmıştır. Sahra Çölü, dünyanın en saf tuzunu barındırır. Orta Sahra’da yaşayan kabilelerin bir metre uzunluğunda ve birkaç santim kalınlığında tuz tabakaları çıkardığı bilinmektedir. Saf olması sebebi ile standart boyutlarda kesilebilmesi tuzun bir para birimi olarak etkin kullanımını sağlamıştır. İnsanların bu tabletlerin parçalarını kazınmasını engellemek için kamış kılıflar kullanmışlardır.²⁴Günümüzde İngilizcede “ücret, maaş” anlamına gelen “salary” kelimesi Latince “tuz” anlamına gelen “sal” kelimesinden türetilmiştir. İtalyanca, İspanyolca ve Portekizcedeki “salario” kelimesi de yine aynı kökten gelmektedir.²⁵

1.2.2.6. Çikolata – Kahve – Kakao

Aztekler kakao tohumlarını para olarak kullanmışlardır. Yerel pazar içerisinde dolaşımda olan her türlü ürün, kakao tohumu ile alınabiliyordu. Kakao tohumları malların değerini hesaplamaya ve takas hesabını yuvarlamaya yaramıştır. Aztekler’de kakao o kadar önemli bir takas aracı haline gelmiştir ki kendisine has kalpazanlık endüstrisini bile oluşturmuştur. Suçular, küçük kakao tohumlarını boşaltıp içini çamurla doldurmuş ve bu sahte tohumları gerçek tohumlara karıştırıp ayırt edilmesini engellemişlerdi.²⁶Çikolata, kahve ve kakao çekirdeği takas aracı olarak bir dönem hizmet etse de; dayanıklı olmayan bu mallar paranın bütün işlevlerini yerine getirmekte yetersiz kalmıştır. Çünkü çuvallar dolusu kakao tanesinin uzun süre muhafaza edilemeyen taneler çürümüş, aromasını kaybetmiş ve dağılmıştır. Bu tür yiyecek maddeleri değiş tokuş için iyi bir alternatif olsalar da iyi bir tasarruf aracı olmayı başaramamıştır. Yine de mal-paranın kullanımı tam olarak hiçbir zaman ortadan kalkmamıştır. Öyle ki, feodal döneme geçişte yüzyıllar boyu kullanılan metal para ekonomisi çökmüş ve mal paraya dönüş yaşanmıştır. Yine İkinci Dünya Savaşı ile Avrupa’da oluşan parasal boşluklar sigara, çikolata gibi mallarla doldurulmuştur.²⁷

²⁴ A.g.e., 35.

²⁵ Ammous, *Bitcoin Standardı*, 37.

²⁶ Weatherford, *Para*, 31.

²⁷ A.g.e., 37.

1.2.2.7. İnsan (Köle)

Antik İrlanda'da inek, tekne, toprak gibi malların değerinin “insan” cinsinden hesaplanmasını görmek mümkündür. Vikingli tüccarların genç kadınları sırf kırmızı ya da sarı saçları için Akdeniz'deki köle tacirlerine sattığı bilinmektedir. Tüm para türleri arasında köleler, yüksek ölüm oranları ve kaçma eğilimlerinden dolayı en az güvenilir olanıdır.²⁸ İnsanın para birimi olarak kullanılması antik İrlanda ile de sınırlı kalmamıştır. Yeni dünyanın fethinde, Haçlı seferlerinin bir sebebi de Avrupa'daki ekonomik sıkışıklığa “esir” elde etme yolu ile çare bulmak olmuştur.²⁹ Kölelik, antik Yunan'da kabul edildiği gibi Roma İmparatorluğu zamanında kurumsallaşmış ve yeni dünyanın keşfi ile ekonomik sistemin yürütülmesinde yegâne unsur olmuştur.

1.2.3. Metal Para (Emtia Para)

Doğal nesnelere kolay taşınabilir olması, belirli bir ticari değere sahip olması eski medeniyetlere önemli kolaylıklar sağlamış ve modern toplumun temellerinin atılmasına öncülük etmiştir. İlk devletler bu nesnelere birbirleriyle ticaret yapmış ve diplomasi gelişmesi sağlanmıştır. Devletlerin aynı nesnelere para olarak kullanmadığı durumlarda ise “bir deniz kabuğu kaç kakao çekirdeği eder?” diye düşünülürken ilk döviz kuru hesapları yapılmıştır. Doğal nesnelere para olarak kullanılması 35.000 yıl gibi uzun bir zaman sürmüş ve beraberinde kendine has sorunları da getirmiştir. Evlerinde çuvalarla kahve çekirdeği saklayanlar, bu çekirdeklerin çürümesi ile parasız kalmışlardır. Yahut sahip olduğu teknolojiyi kullanarak kasalar dolusu deniz kabuğu getiren uyanık tacirler dolayısıyla o toplumdaki bütün dengeler değişmiş, paralar pul olmuştur. M.Ö. 5000 – 3000 yılları arasında Bakır Çağı dönemine girilmiş ve madenciliğin gelişmesi ile doğal nesnelere yani mal-paranın yerini işlenmiş bakır, gümüş ve altın almaya başlamıştır.³⁰

Para her dönemde, takas aracı, değerlendirme ve hesaplama işlerini kolaylaştıran hesap birimi ve iktisadi faaliyetlerin zamana ve geniş coğrafyalara yayılarak yapılmasını

²⁸ A.g.e., 36.

²⁹ Ferguson, *Paranın Yükselişi: Dünyanın Finansal Tarihi*, 26.

³⁰ Emre Aksoy, *Bitcoin: Paradan Sonraki En Büyük İcat*, 1 bs. (İstanbul: Abaküs Yayınları, Mart 2018), 15.

sağlayan değer saklama aracı olmuştur. Bu işlevlerin yerine getirilebilmesi için, ulaşılabilir, düşük maliyetli, uzun ömürlü, taşınabilir ve güvenilir (sağlam) olması gerekmiştir. Altın, gümüş ve bronz gibi metaller bu kriterleri yerine getirdikleri için uzun yıllar kullanılan para hammadde olarak kullanılmışlardır.³¹ Dayanıklılık, fiziksel özellikler ve yeryüzündeki bağıl bollukları nedeniyle, bazı metaller diğerlerinden daha değerli bir yere sahip olmuştur. Bol olmaları nedeniyle demir ve bakır artan miktarlarda üretilebilmiş ancak yapılan bu sürekli üretim mevcut stokları geride bırakarak paranın değerini düşürmüştür. Gümüş ve altın gibi nadir metaller daha dayanıklı ve paslanıp bozulmaya daha az meyilli olması münasebetiyle zaman içerisinde daha fazla satılabilir ve uzun vadede daha değerli bir saklama aracı haline getirmiştir.³²

Uzun süre dayanıklı olmalarından dolayı iyi bir tasarruf aracı olan metaller, farklı coğrafyalarda para olarak kullanılmıştır. Sudanlılar demirden, Çinliler tun çan çapa yapmıştır. Güney Avrupa halkları tuncu tercih ederken antik Mısırlılar bakırı kullanmışlardır. Burma halkı kurşunu tercih ederken Malezya yarımadası halkı kalayı kullanmışlardır. Batı Afrika’da bakır halkalar para olarak kullanılmıştır. Kongo kabileleri ise pirinçten çubuklar kullanmışlardır. Doğu Afrika’da ise sadece kendi kabilelerinde kullanılması için diğer kabilelerden farklı biçimde metal nesnelere üretilmiştir. Öyle ki demir paraların biçimi halkaları için bir kimlik belirleme aracı haline gelmiştir. Teknolojik gelişmelerle bu biçimler daha da karmaşıklaşmış ve farklı metallerin keşfedilmesiyle önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Tüm metaller arasında “altın” evrensel olarak en çok değer verilen parasal metal olmuştur.³³

Mezopotamya’da, M.Ö. 3000 civarında, Babilliler’in gümüş ve arpayı evrensel değişim aracı ve değer birimi olarak kullanması kayda geçen ilk para sistemini oluşturmuştur. Türkiye’nin batısında yer almış olan Lidya Krallığında basılan altın

³¹ Ferguson, *Paranın Yükselişi: Dünyanın Finansal Tarihi*, 25 – 26.; Michel Foucault, *Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin bir Arkeolojisi*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 6 bs. (Ankara: İmge Kitabevi, 2017), 255 – 256.

³² Ammous, *Bitcoin Standardı*, 39.

³³ Weatherford, *Para*, 39 – 40.

ve gümüş alaşımli Staters sikkeleri³⁴ ise basılan ilk para olarak kabul edilmektedir. Sikkelerin bir yüzü birkaç vuruşla damgalanmış öteki yüzü boş bırakılmıştır. Bir kısmında basit paralel çizgiler çizilmiş olsa da, bir kısmında da figüratif desenler, genellikle de aslan, geyik, koç gibi hayvan figürlerine yer verilmiştir. Hatta şehir yahut devlet adı yerine sadece bir kişinin adının yazdığı sikke örneklerine de rastlanmıştır.³⁵ Bu çeşitlilik para basma işinin belli bir otoritenin elinde olduğu fikri ile çelişir görünse de, bu sikkeler üzerindeki aslan başı Kral Alyattes'i temsil etmektedir(M.Ö.600). Para üretimi belli bir otoritenin elinde başlamamış ve özel kişilerce üretilmiş olsa da, tarih içerisinde ister kral olsun ister demokratik hükümetler olsun, yönetimdekiler tarafından basımı tekelleştirilmiştir. Para birimlerinin üzerinde de otoritelerini temsil eden bir simge olmuştur. Böylece egemen, vatandaşlarına para ve iktidar arasındaki sıkı bağı hatırlatmıştır.³⁶ Hatta Büyük İskender'den sonra metal paraların üzerine hükümdarın başının resmedilmesi geleneği, madenin ağırlığının ve kusursuzluğunun garanti edilmesi anlamına gelmiştir.³⁷

Egemenliğin para ile simgelenmesi geleneği metal paralardan önce rastlanılan bir durum değildi. Hatta metal paraların üretimi hakkında bile, coğrafyaların ve toplumların değişiklik gösteren özellikleri de dikkate alındığında; para basma işinin erken dönem tekelleşmesinden bahsedilememektedir. Metal paranın keşfi Lidyalılar zamanında gerçekleşmiştir. Lidyalılar zamanında sikkelerin yanı sıra daha küçük para birimlerini temsil eden elektron para birimlerinin basılmış olduğunu ve bunları devlet dışında bireylerin basmış olduğuna dair kanaatler bulunsa bile erken dönem

³⁴ Sikke [alm. Münzpraguug, Münzstempel, Münze. – fr. Coin, monnaie. – ing.Coin, die. – lât. Nota; nummi]: madeni paraların tabı ve darbında kullanılan nakışlı, demirden mamul alete ve akçaların üzerine vurulan nakşa da denir. Böylece darbedilen akçaya da sikke denir ki meşkûk mânasındır. Cem'i “meskûkât”tır. Meskûkat, darbedilen madeni paradır. Türk Hukuk Lûgatı, 3 bs. (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1991)

³⁵ Catherine Eagleton & Jonathan Williams, *Paranın Tarihi*, çev. Fadime Kâhya, 1 bs. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011), 14.

³⁶ Vigna & Casey, *Kriptopara Çağı*, 50.

³⁷ John Kenneth Galbraith, *Para*, çev. Nilgün Himmetoğlu ve Belkıs Çorakçı, 1 bs. (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1990), 17.

elektron sikkeleri kimin bastığı sorunu bugünkü bilgilerimizle aydınlatılabilmiş değildir. Elektron sikkeler³⁸ varlığını 6. yüzyıla kadar devam ettirmiş de olsa, o dönemin standart para birimi “gümüş” olmuştur.³⁹

Paranın keşfi, sosyal, ekonomik ve siyasi hayatta köklü değişikliklere sebep olmuştur. Hatta bazen bu yeni para sistemi ile nasıl baş edileceği kestirilememiştir. Lidyalılar metal paranın kendilerine getirdikleri zenginlikle tüketim ve eğlenceye dalmış ve bu zenginliğin verdiği şımarıklıkla daha çok servet edinmek için Pers’e saldırmıştır. Fakat Persler aman vermez bir mücadele ile Lidyalıları mağlup ederek tüm Lidya servetini ele geçirmiştir. Fakat Persler metal paralı iktisadi sistemi bilmedikleri için bu paralarla ne yapacaklarını da bilememiştir.⁴⁰

Antik Yunan, Lidyalıların komşusu olması dolayısıyla metal para ekonomisine kolayca uyum sağlamıştır. Para ile birlikte sosyal, ekonomik, siyasal ve akademik hayat kaçınılmaz bir değişime uğramıştır. Paraya dayalı bir ekonomi olduğu için ücretli çalışan meslek grupları oluşmuş, onların ücretini ödeyen ve serveti tekeline alan bir devlet anlayışı iyice gelişmiştir. Sikkelerin (metal para), bu anlamda devletin ve hukukun giderek artan rolüyle sıkı bir bağı olduğunu söylemek mümkündür.⁴¹ Şehir devletlerinin M.Ö. 6. yüzyıl boyunca sikke üretmesi, devletin otoritesini gösteren desen ve betimlemelerin de ortaya çıkmasını sağlamıştır. Devlet otoritesi,

³⁸ Kral Kreon, Oidipus’un oğlu Polyneikes’in cesedinin gömülmeyeceği ve tören yapılmayacağına dair verdiği kararının ne kadar kesin olduğunu şu sözleri ile ifade eder:

Hayırlı işler dileyeyim! Ne Sardis elektronu,

Ne Hint altını yeter ikna etmeye beni,

Zeus’un kartalları bedeninden

Par çalar koparıp Olympos’a taşısa bile

O cenazeyi kaldıramayacaksınız.” Burada bahsi geçen Sardis elektronu, Lidya’nın başkenti Sardis’te üretilen %80 altın %20 gümüş alaşımından oluşan bir sikkedir. O dönem Yunan’da sikkeler çoğunlukla gümüştendi. Sophokles, *Antigone*, çev. Ari Çokona, 5 bs. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 41/ 60.

³⁹ Eagleton & Williams, *Paranın Tarihi*, 16.

⁴⁰ Yaz, *Para: Antik Çağdan Geleceğe*, 91 – 94.

⁴¹ Eagleton & Williams, *Paranın Tarihi*, 23.

sikkelerin kalite ve değerini güvence altına almış, sahtecilik gibi kötüye kullanmaya karşı da koruma sağlamıştır. Hatta bu sikke tasarımlarında kullanılan kültürel, dinsel ve mitolojik göndermeler bulunması geleneği son Yunan sikkesine kadar varlığını korumuştur.⁴²

Roma İmparatorluğu, kent devletin geliştirdiği bu ekonomik sistem üzerinde yükselmiştir. M.. 753 dolaylarında kurulduğu düşünülen Roma'nın kökenleri, önceleri krallar tarafından sonrasında ise aristokrat bir egemen sınıfın cumhuriyetçi anayasası ile yönetilen küçük bir kente dayanmaktadır. Dönemin Roma'sında, coğrafi ve kültürel sınırlar paranın cinsinde farklılıklar yaratmıştır. Yunan kolonilerinde sikke yaşamın gündelik bir özelliği halini almışken, ağaç dalına benzeyen üstünkörü bir tasarıma sahip olan bronz çubuklar ise (ramosacco) İtalya'nın kuzeyinde kullanılmıştır. Oniki Levha Kanunları olarak bilinen ilk Roma kanunlarının (M.. 450) günümüze kadar gelebilen parçalarından da çeşitli suçların cezaları için bu bronz çubuklar cinsinden değer biçildiği anlaşılmaktadır.⁴³

Yunan sikke düşüncesinin benimsenmesi ve paranın İtalyan biçiminin Hellenistik biçim alması Roma'nın Akdeniz dünyasında önemli bir gç olarak belirmeye başladığı döneme denk gelmiştir. Yapılan savaşlar ve sınırların genişlemesi ile birlikte oluşan finansal ihtiyaçlar, Roma para sisteminin yeniden düzenlenmesini gerekli kılmıştır. Bu hususta yapılan düzenlemeler ile (M..200) Yunan sistemine dayalı, yalnızca darp edilmiş gümüş ve bronz parçalardan oluşan sikke sistemi kabul edilmiştir.⁴⁴

Titus (M.. 70) döneminde, devletin koruyucu azizesi Juno Moneta para basmak görevini yrtmştir. Modern İngilizcedeki "mint" (para basmak) ve "money" (para) kelimesi; İspanyolca (madeni para) anlamına gelen "moneda", Almancada "mark" ve "mnze" gibi para ile ilgili kavramlar "moneta"dan türemiştir. Altın ve gümüş arzının artıp artmadığına bakılmaksızın madeni paralar sık sık eritilip Juno Moneta Tapınağındaki darphanede sürekli basılmış ve bu şekilde değeri düşürülen paralar Capitol tepesinden imparatorluğun her yerine akmıştır. Daha nce Pazar sistemine

⁴² A.g.e., 24.

⁴³ A.g.e., 41.

⁴⁴ A.g.e., 44.

göre örgütlenmiş olan Güney ve Batı Avrupa'yı para etrafında organize etmiş ilk devlet Roma İmparatorluğu olmuştur.⁴⁵

Markus Aurelius dönemi, ekonomik anlamda Roma İmparatorluğu'nun zirveye çıktığı zaman olmuştur. Akdeniz'in tamamı tek bir siyasi hükümdar yönetiminde birleşmiş ve ticaret oldukça gelişmiştir. Bu siyasi ve ticari büyüme ürünlerin ve ölçümlerin standartlaşmasını da sağlamış ve pazaryerinde bulunan paranın türü ve kalitesi yükselmiştir. Jül Sezar döneminde ise daha ziyade ticari büyüme önem verilmiştir. Fethedilen yerlerin krallıkları kendi yasal paralarını kullanmak istediklerinde, Roma emperyal bir birlik sağlamak yerine bu talebi kabul etmiştir. Fethedilen yerlerin sikkeleri çok hafif oldukları ve kendi toprakları dışında kullanılmadıkları için, tüccarlar bu krallıklara giriş ve çıkışlarda kendi sikkelerini değiştirmek zorunda kalmış ve Roma İmparatorluğu bu işlemlerden kayda değer kâr sağlamıştır.⁴⁶ Jül Sezar sonrası ise imparatorlar ticaretten ziyade fetihlere yönelmiştir. Ancak, savaşlar, ganimetlerle birlikte askeri masrafları da getirmiştir. Masraflar ganimetlerden sağlanmaya başlanmıştır: altın, gümüş, köle, asker... Bu süreçten sonra, Roma artık sadece servet ithal ettiği bir döneme girmiştir.⁴⁷

Agustus (M.Ö.60) döneminde Bergama Krallığı, Suriye, Mısır, İsrail, Galya, İspanya, Asur, Mezopotamya, Akdeniz ülkelerinin fethi ile Roma büyümeye devam etmiştir. Bu dönemde bedelsiz kamu hizmetlerinin yürütülmesi için memurlara ücret ödenmeye başlanmıştır. Agustus döneminde altın sikkeler, Roma parasal sisteminin düzenli bir parçasını oluşturmuş ve yüksek değerli bu altın sikkelerin düzenli üretimi, Agustus'un barış, hukuk ve refahın egemen olduğu yeni altın çağının başlangıcı olmuştur.⁴⁸ Fakat Agustus'un varislerinin başarısız askeri girişimleri, dev inşaat projeleri, özel zevkler ile devlet harcamaları zirveye çıkması, ülkenin sınırlarının ziyadesiyle genişlemesi ve herhangi bir üretimin yapılmaması dolayısıyla imparatorluğun külçeleri/parası azalmaya başlamıştır. Bu kötü yönetim ile baş edebilmek için İmparator yetkilerini, kurduğu küçük vilayetlere "sezar" yerleştirerek (yetki genişliği) aşmaya çalışmış ve bu yöntemle hükümet bürokrasisini iki katına

⁴⁵ Weatherford, *Para*, 60 – 61.

⁴⁶ Eagleton & Williams, *Paranın Tarihi*, 50.

⁴⁷ Weatherford, *Para*, 64.

⁴⁸ Eagleton & Williams, *Paranın Tarihi*, 59.

çıkarmıştır. Üstelik yeni saraylar, tapınaklar, fazla kadrolar, yeni kamu binalarının yapılması ile hedeflenen iyileşme de gerçekleşmemiştir.⁴⁹

Neron (M.S.60), ekonomik sıkıntıyı para basma konusunda yeni düzenlemeler yapmak sureti ile aşmayı denemiştir. Madeni paradaki gümüş içeriğini düşürmüş, altın ve gümüş paraları küçülterek bastığı paralarla geçici süreliğine altın ve gümüş bolluğu yaratmıştır. Sonraki imparatorlar da Neron'un stratejisini izlemiştir. Ne var ki, madeni paraların sayısının artması paranın miktarının artması demek olmadığı acı bir şekilde anlaşılmıştır. Gümüş ve altın oranı düştükçe bununla doğru orantılı olarak fiyat artmış ve 2. yüzyılda 1,5 denarius'a satılan buğday, bir yüzyıl sonra 100 denarius'a kadar yükselmiştir. Bu aşamadan sonra madeni paranın tarihi, sürekli bir değer düşürme öyküsüne dönüşmüştür. Öyle ki bu durum zaman içerisinde, imparatorluğun altın ve gümüş standardından bakır standardına geçmesine bile neden olmuştur.⁵⁰

Ekonomik tedbirler iyiye gitmemiş ve imparatorluk kendi halkının da üretimine göz dikip vergiyi artırmıştır. Kelle vergisinin tam toplanması için nüfus sayımı yapılmış, her geçen gün vergilere yeni vergiler eklenmiştir. Bu vergileri ödeyebilmek için halk hayvanlarını, aletlerini, topraklarını satmak zorunda kalmış, hatta kendilerini ve çocuklarını köle olarak satarak vergi borçlarını karşılamaya çalışmıştır. Yüksek vergi oranları sebebi ile halk ticaretten kaçınmış ve ticaret düşüşe geçmiştir. Tarlalar işlenememiş, atölyeler işletilememiş, maden ocakları çalıştırılmamıştır. Yoksul halk vergilerle boğuşurken, büyük servet sahipleri vergiden muaf tutulmuştur. Halk en azından karnını doyuracak ekmeği kazanmak için topraklarını satıp bu zenginlerin işlerinde çalışmaya başlamıştır. Ekonomik sıkıntıları aşmak için her imparator döneminde farklı yöntemler benimsenmiştir. Politikacılar, kalabalıkları bedava dağıttıkları ekmeğe, sirk gösterileri ve gladyatör müsabakaları ile oyalama taktiklerini kullanmış; kimi imparatorlar ise ekmeğe, buğday, zeytinyağı; kimisi ise bu yardımların bir parçası olarak nakit dağıtmıştır. Bu oyalama taktikleri çeşitlenerek devam etmiştir.⁵¹

⁴⁹ Yaz, *Para: Antik Çağdan Geleceğe*, 99 – 109.

⁵⁰ Galbraith, *Para*, 18.

⁵¹ Tefik Güran, *İktisat Tarihi*, 1 bs. (İstanbul: Der Yayınları, 2014), 22 – 29.

İmparator Diocletion (M.S. 280), sistemi korumak amacıyla 301’de “Fiyatlar Fermanı” ile fiyatları ve maaşları dondurma emri vermiştir. Bu ferman ile herkesin kendi babasının işini devam ettirmesi zorunlu kılınmıştır. Bununla birlikte, ağır yük altındaki vatandaşın topraklarını satmasını yasaklanmış ve topraklarında kalmaya zorlanmıştır. Bu ferman “feodalizm”in habercisi olmuştur. 3. ve 4. yüzyıllarda erken dönemin karakteristiğini oluşturan parasal çeşitliliğin yerini, görsel ve fiziksel olarak eşbiçimlilik almıştır. Tümü aynı boyutlarda, aynı metal kalitesinde ve Roma dünyasının tarihinde bir ilk olarak aynı tasarımla yapılmıştır. Diocletion zamanından başlayarak Roma sikkeleri tüm imparatorlukta belirlenmiş birkaç darphanede üreilmeye başlanmıştır.⁵² Lakin, Diocletion ne kadar uğraşsa da ekonomi daha da kötüye gitmiştir. Kaosun önüne geçemeyen imparator 303’te tüm vatandaşların kendisini tanrı olarak kabul etmesi emri vermiş ve bu emir, Hıristiyanlar üzerinde 10 yıl sürecek korkunç işkenceleri başlatmıştır. Hıristiyanlara uygulanan bu işkence, hem hazineye para hem de Kolezyum’da düzenlenen gösteriler için çok sayıda kurban sağlamıştır.⁵³

306-337 yılları arasında İmparatorluğa Konstantin hükmetmiştir ve İmparatorluğu canlandırma çabaları çok daha şiddetlenmiştir. Diocletion’ın dini politikalarını tersine çeviren “Milona Fermanı’nı” yayımlayarak Roma’nın dinsel tarihini değiştirmiştir. Hıristiyanlara dini özgürlük tanımış ve mallarını iade etmiştir. Tapınakları yağmalayarak Hıristiyanları desteklemiş ve bu yolla parasal gücü de eline geçirmiştir. Bu dönemde Roma, Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmıştır. Batı Roma İmparatorluğunun, Vizigot (Cermen) Kralı’nın yağmasından sonra 476’da yıkılması, siyasi birliğin ve ekonomik sistemin bozulması sonucunu doğurmuştur. Bu yıkımın etkileri toplum üzerinde tam bir felakete dönüşmüştür.⁵⁴ Çöküşle İmparatorluk toprağı beşe bölünmüştür: Vandal Krallığı, Angıllar ve Saksonlar, Ostrogot Krallığı, Frank Krallığı ve Vizigot Krallığı. Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu’nun sonu ise 1453 yılında İstanbul’un fethi ile gelmiştir. Böylece Avrupa’da merkezi bir siyasal otorite kalmamıştır. İnsanlar, şatolara sahip feodal

⁵² Eagleton & Williams, *Paranın Tarihi*, 73.

⁵³ Weatherford, *Para*, 73.

⁵⁴ Jared Diamond, *Tifek, Mikrop ve Çelik*, çev. Ülker İnce, 24 bs. (Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 2013), 375.

beylerin topraklarına sığınmıştır. Avrupa'da küçük birimlerin oluşturduğu parçalanmışlık ciddi bir güvenlik endişesi doğurmuştur. Ortak hukuk sistemi ve klasik para ekonomisi çökmüş⁵⁵ ve bin yıl kadar şehir hayatı yaşayıp, madeni para kullanan halk kırsala çekilip parasız bir ekonomiye geçmiştir. Bu kırsal ekonomik hayat da neredeyse bin yıl sürmüş, ileri dönemde üretim ve ticarete uzmanlaşan şehirlerin geliştiği yepyeni bir medeniyet inşa etmiştir.⁵⁶ Malik âneler, şatolar, kaleler, manastırlar bu dönemde yaygınlık kazanmış ve feodal dönem için zemin hazırlamıştır. Bu süreçten sonra, klasik dönem madeni para ekonomisinden tamamıyla farklı özellikler gösteren bir Ortaçağ ekonomisi yaşanmıştır. Ekonomik hayata madeni paradan ziyade mahsul ve hizmet hakim olmuştur.⁵⁷

Ortaçağ Roması'nda, Batı Avrupa'da para basma sistemine güvenin çökmüş olmasına rağmen, Akdeniz'de/ Konstantinopol'de Bizans İmparatorluğu himayesinde para basımına devam edilmiştir. Fakat eski Roma vergi sistemi etkisini yitirmiş, ülkeler arası ticaret sürse de en alt seviyeye inmiş ve sikkelerin dolaşımı giderek yavaşlamıştır. Feodal beyler teknik açıdan hala imparatorluk himayesi altında olduklarını düşündükleri için altın sikkelerini Konstantinopol'deki imparator adına basmayı bir müddet daha sürdürmüştür. Bütün sikkelere yerel darp yetkililerinin adlarının basılmasıyla imparatorluk bağlantısı da zayıflamıştır. 6. ve 7. yüzyıllarda merkezi idare anlayışının zayıflamasının bir yansıması olarak darphane sayısında bir artışın söz konusu olması, imparatorluk özelinde, siyasi otoritenin para basma hakkı üzerinde tekel kurması geleneğinde bir gevşemenin de başlangıcını oluşturdu.⁵⁸

7. yüzyılda altına gümüş karıştırılması dolayısıyla sikkelerin rengi açılmış, bu yozlaşmaya dayanılamamış ve bir süre sonra altın sikke sisteminden gümüş sistemine dönmüştür. İspanya, İtalya, İngiltere, Hollanda kendi sikkelerini basmak konusunda direnç gösterecekler de yeni dünya düzeni -geçici olsa da- adem-i merkeziyetçi karakteristiği terk etmiştir. 711 – 715 yıllarında İspanya'nın

⁵⁵ Oktay Uygun, *Devlet Teorisi*, 3.bs, (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2017), 150.

⁵⁶ Daron Acemoğlu & James A. Robinson, *Ulusların Düşüşü*, çev. Faruk Rasim Velioğlu, 20 bs. (İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık, 2017), 167.

⁵⁷ Weatherford, *Para*, 75.

⁵⁸ Eagleton & Williams, *Paranın Tarihi*, 80 – 82.

Müslümanların eline geçmesiyle Emevi Halifesinin para sistemi benimsenmiş, hatta yarımada İslam dünyasının bir parçası haline gelmiştir. Daha önce bölgede sekseni aşkın darphane varken, bu sayı Kurtuba'da tüm ülkeye hizmet veren tek darphaneye indirilmiştir. 9. yüzyıl sonlarında İngiltere, Bohemya, Macaristan, Polonya ve İskandinavya kendi paralarını basan yerleşik devletler haline gelmiş, 10. yüzyıldan 12. yüzyıla kadar bu eğilim devam etmiştir. Nihayetinde Fransa ve Almanya Kralları sikke basma haklarını, kiliseye ve feodal beylere bahşetmiştir. Fakat onların bastığı bu sikkeler hiçbir zaman büyük ölçekli olmamıştır. Üstelik gümüş sikkelerin yapımına bakırın karıştırılması ve bu bakır oranının her geçen gün artması ile dönemin metal paraları “kara para” olarak anılır olmuştur. Böylece paranın tedarikinde gümüşün kısmi bir çözüm olduğu anlaşılmış ve altın sikkelerin canlandırılması için bir dizi önlem almak gerekmiştir.⁵⁹

Batı Avrupa'nın Haçlı Seferleri (1096-1272) ile para sistemi kademeli olarak hayata geri dönmüştür. Bizans İmparatorluğu, yüzyıllar boyunca, Ortaçağ Avrupası ile İslam dünyası arasındaki orta noktada yer almış ve büyük bir medeniyetin beşiği olmuştur. Sikkeleri, komşularının ve kendinden sonra gelenlerin ilk bağımsız para birimlerine de kaynaklık teşkil etmiştir. 12.yüzyılda itibaren sikke basımı Avrupa'nın çoğu yerinde yerleşmiş ve para basımı daha merkezi bir hal almıştır.⁶⁰ Kıymetli metal paralar, dini otoriteye bağlılıklarıyla bilinen ticaret şövalyeleri (tapınak şövalyeleri) tarafından muhafaza edilmiştir. Ticaret yollarının güvenliğini sağlayan bu şövalyelerin, para muhafazası konusundaki mahirliği dolayısıyla onlara ait kasalar banka gibi hizmet sunmuştur. Fakat ciddi bir güç oluşturmaya başlayan şövalyelerin bu durumundan rahatsız olan Fransız Kralı Philip tarafından ortadan kaldırılmıştır.⁶¹

Şövalyelerin ortadan kaldırılması, kilisenin zayıflamasına sebep olmuş, hükümetin de yeterli ekonomik gücünün olmaması finansal ve ticari bir boşluk doğurmuştur. Böylesi bir iktidar boşluğunun yaşandığı 13.yüzyılda, Cenova, Pisa, Floransa ve Venedik ticaret kenti olmalarının etkisiyle edindikleri sermayenin verdiği güçle, dönemin para birimi olan penny'den daha kıymetli olan gümüş para basmıştır. Dolayısıyla bir süre sonra, Avrupa piyasalarına büyük gümüş paralar hakim olmuştur.

⁵⁹ A.g.e., 80 – 106.

⁶⁰ A.g.e., 91 – 93.

⁶¹ Weatherford, *Para*, 77.

Vergi gelirleri yetersiz kalan yönetimler ise aynı dönemde paraların ayarını düşürerek gelir elde etmeye çabalamıştır. Bunun sonucunda ise piyasaya ağırlık ve ayarları farklı pek çok para sürülmüştür. Bu paraların değerinin tayini önemli bir uzmanlık gerektirdiğinden bazı kişiler para değişim işini yürüterek önemli kazançlar elde etmiştir.⁶²

Şövalyelerden kalan boşluğu devlet değil, Pisa, Floransa, Venedik, Verona, Cenova gibi şehir devletlerinde bulunan Medici gibi nüfuzlu aileler doldurmuş ve şövalyelerle aynı hizmeti vermeye başlamıştır. Paraların muhafazası karşılığında kambiyo senetleri verilmiş, tefecilik gelişmiş, faiz işletilmiştir. Üstelik şövalyeler gibi sadece soylulara değil herkese hizmet etmeye başlamış, şövalyeler gibi kalelerde ve ağır silahlarla değil, pazarda açtıkları tezgâhlarda, hatta farklı din mensuplarıyla çalışmışlardır. Bu nüfuzlu tüccar ailelerin kambiyo senetleri ile çalışması, paranın mekânsal sınırdan özgürleşmesini sağlamıştır. Mekânlar arası hareket kabiliyeti daha da artmıştır ve hareket etmesi daha masrafsız hale gelmiştir. Günümüzde, dövizleri ve malvarlığını yönetmek için kullanılan para ve bankacılık sistemi Rönesans Floransa'sındaki Medici ailesinin bu çalışmalarına kadar uzanmaktadır.⁶³

Bu dönemde senede yazılan para birimi, ilgili devletin sahip olduğu altın ve gümüş miktarına bağlı değildir. Sadece tüccarların o para birimine olan güvenine bağlıdır. Kambiyo senetleri, sikke ve metal paraların kullanımıyla dayatılan fiziksel sınırları yıkıp yeni bir para yaratmıştır. Senetler artık tüccarlar arasında kâğıt para olarak dolaşıma girmiştir. Senetler sadece tüccarların hayatını kolaylaştırmakla kalmamış, papalar, krallar ve diğer hükümdarlar gelecekteki gelirlerine karşılık borçlanma olanağına kavuşmuşlardır. Bu da onların pahalı savaşların finansında ve diplomasi alanında geniş bir hareket alanı sağladığı gibi bankacılık, ticaret ve kamu maliyesi alanında önemli bir yenilik oluşturan kamu borçlanmasının gelişimine de öncülük etmiştir.⁶⁴

⁶² Güran, *İktisat Tarihi*, 64 – 66.

⁶³ Vigna & Casey, *Kriptopara Çağı*, 15.

⁶⁴ Weatherford, *Para*, 105-110.

1.2.3.1. Uluslararası Rezerv Parası Olarak Altın

İyi bir değişim aracı olarak işlev görecek olan her nesnenin, devalüasyon⁶⁵ tuzağını atlatmış ve iyi bir değer saklama aracı olduğunu kanıtlamış olması gerektiği düşünülür. Tarih boyunca artan talep fiyatlarda sert yükselişlere sebep olmuş ve bu talebi daha da artırmıştır. Fiyatların yükselmesi üretimde artışı ve yüksek arzı teşvik etmiş, bu da kaınılmaz olarak fiyatları düşürmüştür. Bu durumda Emtia'nın üreticisi kazancına kazanç katarken, bu emtiaya yatırım yapanlar fakirleşmiştir. Dolayısıyla Emtianın sağlam bir değişim aracı olabilmesi için, insanların ona güvenmesi ve o malı üretenlerin de fiyatları düşürecek kadar üretimi şişirme imkânına sahip olmaması gerekir. Tarih boyunca devalüasyon imtihanından geçmeyen parasal değer yok gibidir. Rai kayası, Aggri boncukları, deniz kabukları, tuz, tunç, bronz, bakır, gümüş paraların başına gelenlerin tamamı devalüasyonun farklı görünümleri olduğunu söylemek mümkündür. Tarihi süreçte emtialar arasında parasal değerde sağlamlık yarışını kazanan, iki karakteristik özelliği ile “altın” olmuştur. Bu özelliklerin ilki, kimyasal olarak kararlı olması nedeniyle yok edilemez olması; ikincisi ise, başka maddelerle sentezlenerek üretilemez olmasıdır. Altın madenciliği, altın arzını artırmanın tek yolu olmuştur. Altın madencilerinin altın fiyatını önemli ölçüde baskı altına alabilecek miktarda altın çıkarması pratik olarak mümkün değildir. Bu anlamda altına en yaklaşan metal “gümüş” olmuştur.⁶⁶

Altının nadir metallere olduğu söylenebilse de altına kıymetini veren sadece bu nadirlik değil, aynı zamanda altına talep olmasıyla da ilgilidir. Zira nadir kabul edilecek sayısız madde olmasına rağmen, bunlara talep olmaması dolayısıyla kıymetli kabul edilmemektedir. Hatta altını bu kadar kıymetli yapan hususlar bununla da sınırlı değildir. Para biriminin devletin gücüne yaslanıyor olması ile birey ve topluluk arasında güven ilişkisini oluşturması da bu hususlara eklenebilir.⁶⁷

Mezopotamya, Yunan ve Roma medeniyetlerinin yükselişi ve çöküşünde paranın etkisi büyük olmuştur. Devletin mi parayı, paranın mı devletin gelişimine destek olduğu konusunu tam olarak açıklığa kavuşturmak mümkün olmasa da paranın

⁶⁵ Devalüasyon: Bir para biriminin değerinin altına veya dolara oranla düşürülmesi. Rius, *Çizgilerle Ekonomi*, 139.

⁶⁶ Ammous, *Bitcoin Standardı*, 41 – 45.

⁶⁷ Vigna & Casey, *Kriptopara Çağı*, 44 – 45.

yaratılması konusunda devlet tarafından oynanan rolün önemi de görmezden gelinemez. Tarih boyunca gerek krallar gerekse demokratik yollarla seçilmiş olan hükümetler para basmışlardır. Her bir paradaki metalin miktar ve kalitesinin geçerliliğini tespit etmesi ve devletin sadece para ile ödenebilen vergiler üzerindeki tekeli sayesinde paranın itibar edilebilir olmasına önemli oranda katkı sağlamıştır.⁶⁸

İlk metal para biriminin M.Ö. 3000 yıllarında Babilliler'in kullandığı gümüş olduğu, günümüze kadar gelmiş olan Hammurabi Kanunlarının, borçların gümüş ile ödeneceğini içeren hükmünden çıkarılabilir. Öyle ki bu düzenlemeden sonra para hareketlerinin kil tabletlere kaydının tutulması süreci başlamış ve hiyerogliften daha kullanışlı olan çivi yazısının gelişmesinin de sebebi olmuştur.⁶⁹

Lidya krallığında ise altın ve gümüş alaşımlarından basılan Staters sikkeleri ilk para olarak kabul edilmiştir. Bu sikkelerin üzerinde taşıdığı aslanbaşı, Kral Alyattes'in hükümranlığını temsil eden bir sanatsal görünüm arz etmiştir. Devleti temsil eden armaların, hükümdarın başının resmedilmesi, paranın süslenmesi aynı zamanda paranın değer içerdiğini, para ile sanatın, para ile gücün birbirinden ayrılamaz olduğu vurgulanmıştır. Çin imparatorları 1023'te, para yapımında kullandıkları bronz konusunda sıkıntı yaşadıkları için kâğıt para denemelerinde bulunmuş ve nihayetinde egemenlik göstergesi olarak kâğıt parayı basıp kraliyet çapında dağıtmıştır.⁷⁰ Kâğıt paranın ilk keşfi 10. yüzyılda Çinliler tarafından gerçekleştirilmiş olmasına rağmen kâğıt paranın kurumsal bir şekilde kullanılıp, geniş halk kitlelerince benimsenmesi 19. yüzyılda Avrupa'ya kismet olmuştur.

15. yüzyıl sonlarında Avrupa parası, üçlü bir etki ile bir dönüşüm dönemine girmiştir. İlk olarak, Rönesans'ın etkisi ile sikkenin görünümü değişmiştir. İkinci olarak, yeni külçe kaynakları para arzının büyümesine olanak sağlamıştır. Üçüncüsü ise Avrupa Keşifler Çağı'nın yatırım ve sömürü açısından sınırsız fırsatlar yaratmasıyla dünya ölçeğinde bir ekonominin alt yapısı oluşturulmuştur. Yeni dünyanın gerçek zenginliği bu aşamada altın değil gümüş olmuştur. Meksika'da, Boliviya'da Potosi'de gümüş yatakları bulunmuş ve dünya parasal sistemine gümüşselli akmaya

⁶⁸ A.g.e., 48 – 49.

⁶⁹ A.g.e., 50.

⁷⁰ Galbraith, *Para*, 16.; Raj Patel & Jason W. Moore, *Yedi Ucuz Şey Üzerine Dünya Tarihi*, çev. Serkan Gündüz, 2 bs. (İstanbul: Kolektif Kitap, 2019), 79.

başlamıştır.⁷¹ Amerikan gümüşü 17. yüzyıla kadar da İspanya'nın teknik iflasını, lüks harcamalarını karşılayabilmek için sağlam bir kaynak oluşturmuştur. 17. yüzyıldan itibaren gümüş rezervlerinde bir azalma söz konusu olsa da 18. yüzyıl boyunca gümüş önemini korumaya devam etmiştir.⁷²

Portekiz Brezilyasından gelen altın kayda değer bir etki yaratmış,⁷³ dolayısıyla altın ve gümüş arasındaki denge altın lehine dönmüştür. Bu da gösteriyor ki, Avrupa para sisteminin çeşitliliği, ticari ve sömürgeci genişlemeyle at başı ilerlemiştir. Yine bu dönemde, coğrafi keşiflerin yapılması ve ticaretin yaygınlaşması ile Avrupa parası ve parasal sistemi tüm dünyaya ithal edilmeye başlanmıştır. Portekiz, Hollanda, Fransa, İngiltere ve Danimarka ticari rotaları değiştirip Asya'da merkezler ve ticari birimler kurmuş, bölgedeki yerel gelenekler ile mevcut gümüş, bakır, altın külçe ve sikkeleri, birbiriyle kaynaştırarak Batı tarzı parayı uluslararası bir boyuta taşımıştır. 18. ve 19. yüzyıllarda ise dolaşımdaki sikkelere kâğıt para da katılmıştır.⁷⁴

Madeni parayla baş etmenin güç olması ve kimi zaman bol miktarda basılmaları ve sağlam parayı kovma eğilimdeki kalpazanlığın etkileri nedeniyle denetimden çıkmaya başladığı söylenebilir. Hükümetler bu durumu önlemek için sık sık ilgili metal para birimini dolaşımdan kaldırarak, dolaşımı sınırlandırarak, konumunu yasallaştırarak yahut kötüleyerek mücadele etmeye çalışmıştır. İstikrarsızlık, kalpazanlık, değer kaybı gibi dezavantajlarına rağmen metal paralar vazgeçilemeyecek kadar kullanışlı olmuştur. Kırsal nüfusun hızla artması, ücretli emeğin ve sanayi faaliyetlerinin tüketim piyasasına yönelik bir pazar oluşturmaya başlaması, savaş maliyetleri, sikkeyi günlük bir ihtiyaç haline getirmiştir. Bunlar içerisinde dünya üzerindeki savaş ölçeği, topçuluğun gelişmesi, ücretler, tayınlar, donanmanın maliyetini artırmıştır. Devlet borçlarından kaynaklanan tahvillerin çıkarılması da bu döneme denk gelmiştir. Zira devletler, bahsettiğimiz bu işlevlerini sürdürebilmek için o zamana kadar görülmemiş bir krediye ihtiyaç duymuştur. Savaş masraflarının hızla arttığı, ticaretin geliştiği, kâğıt para ve metal paraların varlığını

⁷¹ Fernand Braudel, *Uygurılıkların Grameri*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 4 bs. (Ankara: İmge Kitabevi, 2014), 483.; Patel & Moore, *Yedi Ucuş Şey Üzerine Dünya Tarihi*, 89 – 90.

⁷² Eagleton & Williams, *Paranın Tarihi*, 230 – 237.

⁷³ Acemoğlu & Robinson, *Ulusların Düşüşü*, 19.

⁷⁴ Eagleton & Williams, *Paranın Tarihi*, 245 – 251.

birlikte yürüttüğü bir döneme girilmiş ve madeni para gücünü bir müddet daha korumayı başarmıştır.⁷⁵

Altının doğada belirli miktarda bulunması dolayısıyla altın arzının belli bir düzeyde kalması altın stok akış oranını yükseltmiş ve bu da altını iyi bir değer saklama aracı olması dolayısıyla değerini artırmıştır. 1717 yılında para biriminin değerini altına endeksleyerek altın standardını⁷⁶ benimseyen ilk ülke İngiltere olmuştur. Daha sonra diğer Avrupa ülkeleri de altın standardını benimsemişlerdir. 1914 Dünya Savaşı ile birlikte altın standardından aşamalı olarak vazgeçilip hükümet parası sistemine geçilmiş olsa da; günümüzde merkez bankalarının hala altın stoklamasından da anlaşılacağı üzere altının parasal rol ühayatietini korumaktadır.⁷⁷

1.2.4. Banknotlar ve Kâğıt Para

Mal para formunun bir adım ötesi emtiaya dayalı kâğıtla temsil edilen para formu olmuştur. Madeni paraların mekânlar arası taşınabilirliği ve bölünebilirliğinin zor olması, ticari işlemlerim işlem hızını düşürmesi gibi nedenler, taşınması, transferi kâğıt para döneminin başlamasına zemin hazırlamıştır.

1.2.4.1.Kâğıt Para Formlarının Tarihsel Dönüşümü

Kâğıt paralar altına endekslenmiş temsili paralar olarak tedavüle girmiş, sonra herhangi bir emtiaya dayanmayan itibari para formuna ve nihayetinde bankalardaki mevduatlara dayalı olarak üretilen kaydi para formuna dönüşen bir seyir izlemiştir.

⁷⁵ A.g.e., 245 – 248.

⁷⁶ Altın standardı: Yabancı paralara güven duyulmadığı için kabul edilebilir bir değişim aracı arayanlar nadir ve değiştirilemez bir maden olan altını seçtiler. Böylece altın uluslararası ödemelerde kullanılmaya başlayınca bir “standart” haline gelmiş oldu, tüm ülkelerin parası altına eşdeğerliliği üzerinden değerlendirildi. Rius, *Çizgilerle Ekonomi*, 123.

⁷⁷ Bilgili ve Cengil, *Blockchain ve Kripto Para Hukuku*, 32 – 33.

a) Temsili Para (Banknot)

Bir emtiaya⁷⁸ dayanılarak çıkarılan ve onlara çevrilebilen paralardır. Bunlar değerini bir emtiadan alır ve onların değerinin işlevsel bir şekilde para olarak kullanılmasına hizmet etmiştir. Kâğıt paranın ilk kullanıldığı Çin Tang Hanedanlığı'nın bastığı (618- 907) kâğıt paralar madeni paraları temsil etmiş ve bu paraların üzerine hem sayı hem desteler hem mühür hem de devletin taahhüdü (“Sonsuza kadar Tedavül Etmek Üzere”) eklenmiştir. Eklenen bu desteler okuma yazma bilmeyenlerin bile kâğıt paranın ne kadar madeni para tekabül ettiğini hesaplayabilmeleri için düşünülmüştür. Kâğıt para üzerindeki bu destelerin varlığı aynı zamanda kullanıcılarına, devletin kâğıt paranın nominal tutarı kadar değerli metali rezerv ettiğini söylemektedir.⁷⁹ Amerika Birleşik Devletleri'nin ilk çıkardığı kâğıt paralar da bu niteliktedir. Üzerinde “gümüş dolar” ya da “ altın dolar” yazılmış ve bu banknotların gösterdiği değer kadar gümüş ya da altın hazinede bulundurulmuştur.⁸⁰

Avrupa'ya ve diğer dünya ülkelerini fiziksel madeni paradan uzaklaştıran temel sebep, 1837'de ticari amaçlarla kullanılan telgraf ve Avrupa'nın dört bir yanına ulaşım sağlayan demiryolu ağının genişlemesi olmuştur. Bu iki inovasyon sayesinde bankaların birbirleri ile iletişim kurmaları mümkün hale gelmiştir.⁸¹ İnsanlar ticari işlemler için altın ve gümüş sikkeler taşımak yerine servetlerini bankadaki altınlarla korumuş ve ödemelerini bankaların verdiği makbuzlar, senetler ve çekler aracılığıyla yapmıştır. Bankalar biriktirdikleri halka ait altınlara karşılık verdikleri makbuz arzını artırmadıkları sürece süreç başarılı bir şekilde işlemiştir. Altın standardına dayalı bu sistem gümüşün parasal rolüne de son vermiştir.⁸²

Metal paralardan kâğıt paralara geçiş süreci arasında bankaların kurulması, önce metal paraların burada tutulması ve sonrasında tahvillerin, çeklerin ve kâğıt paraların

⁷⁸ Emtia: Ticarete kullanılan bir terim olup, ticaretin mevzuunu teşkil eden her türlü menkul malları ifade eder. Türk Hukuk Lûgatı, 3 bs. (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1991)

⁷⁹ Yaz, *Para: Antik Çağdan Geleceğe*, 157 – 160.

⁸⁰ Bilgili ve Cengil, *Blockchain ve Kripto Para Hukuku*, 23 – 24.

⁸¹ Charles Tilly, *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*, çev. Kudret Emiroğlu, 2 bs. (Ankara: İmge Kitabevi, 2020), 43 – 46.

⁸² Ammous, *Bitcoin Standardı*, 56 – 57.

altın karşılığında piyasaya sürülmesi süreci yaşanmıştır. Altın karşılığında piyasaya sürülmesinin gerekçesi ise gerek İtalya’da, gerek Fransa’da ve gerekse İngiltere’de bankadaki değer alınmak istenildiğinde bir karşılığın bulunmaması tehlikesinin yaşanmasıdır. İnsanlar, bankada bulunan kendilerine ait değeri almak istediğinde, banka herkese aynı anda bu değerleri verememiş ve bu sebeple bankanın müşterilerine bu güvenin sağlanması için piyasaya sürülecek kâğıt para nispetinde bankada altın olduğunu vaat etmesi gerekmiştir. Avrupa bankacılığında temsili para tecrübesi bu şekilde yaşanmıştır.⁸³

Avrupa’nın ilk serbest dolaşan banknotlarını, 1656 yılında İsveç’te Stockholm Banko’yu kuran Johan Palmstruch basmıştır. Stockholm Banko özel bir girişim olmasına rağmen kraliyetin tanıdığı ayrıcalıklarla kurulmuştur. Kârın yarısının krala ödenmesi ve bankanın maliye bakanı tarafından denetlenmesi öngörülmüştür. Yani uygulamada devletle sıkı bağlar kurulmuştur. İsveç’in bakır tabaka parası ağır ve kullanışsız olması, üstelik sürekli değeri de düşürülmesiyle “kredi bono”ları çıkarılmıştır. Başlangıçta her şey yolunda gitse de banka karşılığını ödeyemeyeceği kadar çok bono basınca hükümet tarafından verilen lütuflar idamla yargılama aşamasına gelmiştir.⁸⁴

Palmstruch’ın bu başarısız girişiminden elli yıl kadar sonra Fransa’da ilk banknotlar basılmıştır. 1716 yılında İskoçyalı John Law, La Banque Generale’i kurmuş, banka 1719 yılında Banque Royal adını alarak krallık tarafından garanti edilen bonolar çıkartarak devletleştirilmiş ve banknotların tedavülü mecburi hale getirilmiştir. Law’un bu süreçte piyasaya sürekli para sürmesi, tüccar ve çiftçilerin kâğıt paraya olan güvenini zedelemiş ve dolayısıyla çiftçiler kâğıt parayı kullanmak istememiştir. Çiftçilerin kâğıt para kullanmaya direnmesi üzerine hükümet altın para kullanımını yasaklamıştır.⁸⁵ Law hırslı, zeki ve idealist kişiliği sayesinde 1720 yılında Mississippi’nin sömürgeleştirilmesi için bir şirket kurması ve devlet maliyesini denetlemesi amacıyla Fransa Genel Müfettişi olarak atanmayı başarmıştır. Süreç içerisinde basılan paraların artması ile Paris’te fiyatlar %88 oranında artmış, yüksek enflasyona sebep olmuştur. Krallığın banknotların değerini yüzde elli düşüren

⁸³ Galbraith, *Para*, 27 – 59.

⁸⁴ Eagleton & Williams, *Paranın Tarihi*, 255 – 257.

⁸⁵ Ali Akyıldız, *Para Pul Oldu*, 2 bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014): 27.

fermanı ile Law ve bankasına duyulan güven de sarsılmıştır. 1721 yılında halk parasını almak üzere bankaya hücum etmiş fakat banka talepleri karşılayamayarak iflas etmiştir. Başka bir fermanda bonoların ticarete zarar verdiği bundan sonra altın ve gümüş ile ticaret yapılacağı hükme bağlanmıştır. Sistemin fazlasıyla merkezileşmesi, piyasaya değeri karşılanamayacak kadar para sürülmesi Law'un bankacılık sisteminin başarısızlığı sonucunu getirmiştir. Öyle ki, Law, Fransa'yı terk etmek durumunda kalmıştır.⁸⁶

İngiltere'de ise para değiştirme işleri yapan sarrafların mevduat sahiplerine "Goldsmith's Notes" adında verdikleri makbuzlar bir süre para yerine tedavül edilmiştir. Bunun işe yaradığını gören Goldsmith'ler piyasaya daha fazla makbuz sürmüş ve bunlar İngiltere'de tedavül eden ilk kâğıt paralar olmuştur. Fransa ile devam eden savaşlarda devletin borcunu ödeyememesi dolayısıyla Goldsmith'ler iflas etmiştir.⁸⁷ 1694-95 yılında, parasal krizlerin yaşandığı ve Fransa ile savaşın yaşandığı bir zamanda, Bank of England kurulmuştur. Bankanın en büyük rolü ekonomik dar boğazda olan hükümete borç para vermek olmuştur. Bank of England'dan bir yıl sonra Bank of Scotland kurulmuştur. Bu banka Bank of England'ın aksine devlete borç para vermeyi yasaklamıştır. Her iki banka da etkili iş çevrelerinin desteğiyle yaygın sermayeye dayalı anonim şirket olarak kurulmuştur. Pek çok sıkıntıya karşın her iki banka da üç yüzyıl kesintiye uğramaksızın faaliyet göstermiş, 18. yüzyılın ilerleyen zamanlarında yerel tüccar, iş adamı ve toprak sahiplerince işletilen ve kendi bonolarını çıkaran küçük ölçekli bankalar da açılmıştır. Kâğıt paranın bu ilk sürümleri model alınacak hiçbir prosedür oluşmadığından maliyetli olmuştur. Buna rağmen, 17. ve 18. yüzyıl boyunca dolaşımdaki yaygın para birimi olmayı da başarmıştır. Henüz devrimlerin yaşanmadığı 18. yüzyılın sonuna yaklaşılırken, devlet bankaları, özel basımcılar ve hatta uzak sömürgelerde kullanmak üzere Avrupalı güçler tarafından üretilen kâğıt para, dünya üzerinde yirmi ülkede kullanılır olmuştur.⁸⁸

⁸⁶ Eagleton & Williams, *Paranın Tarihi*, 257 – 258.; Foucault, *Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin bir Arkeolojisi*, 264 – 265.

⁸⁷ Akyıldız, *Para Pul Oldu*, 25 – 26.

⁸⁸ Eagleton & Williams, *Paranın Tarihi*, 261 – 265.

“Kâğıt” altına çevrilebilir bir nitelik taşımış ve kâğıt banknotların altınla belirlenmesi altın standardını oluşturmuştur. Amerika’da ise kâğıt paraların gelişimi farklı bir seyir izlemiştir. İngiltere’ye vergi ödemek istemeyen Koloni Amerikası bir isyan başlatmış ve daha sonra Amerikan Devrimi olarak adlandıracağımız süreci kâğıt paralarla finanse etmiştir. Daha sonra halktan aldıkları banknotları kendi bastıkları paralarla ödemeye başlamıştır. Bu paraların en belirgin özelliği bir şeye çevrilebilir olmaması ve gücünü hükümetin basması olmuştur. Fransız Devrimi’nde de kâğıt paralar devrimi finanse etmiştir. Fransızlar “assignat” adını verdikleri kâğıt paraları kullanarak, vatandaşlarının bütün varlıklarını alarak devrimi finanse etmiş ve bu *assignatlar* karşılığında arazi vaat(toprak standardı) etmişlerdir. Fakat basılan paralar ihtiyaçları karşılamak konusunda yetersiz kaldıkça her gün ertesi günün parası basılmaya başlanmıştır. Tamamen değersiz hale gelen *assignatların* basımı nihayetinde durdurulmuş ve Fransa toprak standardından vazgeçmiştir. 1797’de çıkarılan bir kanunla bütün kâğıt paralar tedavülden kaldırılmış, tekrar altın ve gümüşe dönmüş olsa da devrim bu kâğıt paralarla finanse edilmiş ve gerçekleştirilmiştir.⁸⁹

Sovyetler Birliği’nde Rus Devrimi de yine kâğıt paralarla finanse edilmiş bir diğer örnektir. Bankalar öncelikle ticari bankalar olarak varlık bulmuş ve daha sonra devlet kontrolünde varlığını devam ettiren merkez bankalarına evrilmiştir. 1768 yılında, Çariçe II. Katerina zamanında kurulan bankaya “assignat” denilen kâğıt parayı çıkarma imtiyazı verilmiş ve bu paraların piyasaya tedavülü zorunlu tutulmuştur. Napolyon savaşlarının giderlerini karşılamak için devamlı kâğıt para çıkarılması paranın değer kaybetmesine sebep olmuştur. Görüldüğü üzere hemen bütün devletlerin kâğıt para emisyonuna ihtiyaç hissetmesi, savaş gibi mali buhranların en yoğun yaşandığı anlarına rastlamaktadır. Ayrıca yöneticiler kâğıt para üretimine, normal zamanlardaki bütçe açıklarını kapatmak için de başvurmuşlardır.⁹⁰ İşte bankacılık serüveninin bu şekilde gelişimi, hükümet parasının basılması yolundaki uzun bir aşamayı oluşturmaktadır.

⁸⁹ Galbraith, *Para*, 25 – 87.

⁹⁰ Akyıldız, *Para Pul Oldu*, 29 – 30.

Şunu da belirtmek gerekir ki Avrupa para sisteminin çeşitliliği, uzun süren savaşlar, ticari ve sömürgeci genişlemeyle paralel ilerlemiştir.⁹¹

b) İtibari (Fiat - Hükümet) Para

İtibari para, değerini doğadaki herhangi bir nesneden değil, onu yürürlüğe koyan devletten alan yasal para birimidir. Yasa ile belirlenmiş olan bu paranın kullanılacağı devlet tarafından beyan edildikten sonra vatandaşlar bu beyana itibar eder. Temsili paradan en önemli farkı paranın ulusal merkez bankası gibi merkezi bir otoritenin kontrolünde basılması ve ihraç edilmesidir. Bu paraların karşılığında devlet hazinesinde altın ve gümüş gibi maden bulundurulmamaktadır. Yani itibari paranın emtia cinsinden bir karşılığı bulunmaz. Paranın gücünü parayı ihraç eden otoritenin itibarı yani kişilerin merkezi otoriteye duydukları güven belirler.⁹²

Karşılığı değerli metal ile belirlenmiş olan kâğıt para tarihte ilk olarak Çinliler tarafından kullanılmıştır. Ming Hanedanlığı'nın fazladan para basma cazibesine kapılmasıyla enflasyonu ekonomiye bela etmesine kadar da imparatorluk sınırları içinde kullanılmaya devam edilmiştir. Fakat sürekli emisyonla başvurulması neticesinde paranın değeri o kadar düşmüştür ki 1425 yılına geldiğinde bu uygulamaya son verilmiştir.⁹³ İngiltere, İsveç ve Fransa örneklerine baktığımızda Batı ülkelerinde de durumun bundan daha farklı seyretmediği rahatlıkla görülür. Bu da kâğıt para fikrinin ve teknolojisinin Çin ya da Avrupa ülkelerinde değil Kuzey Amerika'da doğduğunu bize süreç içerisinde gösterecektir. Ticari bankacılık tarihinin İtalyanlara, merkezi bankacılık tarihinin İngilizlere ait olması gibi bir hükümet tarafından tedavüle çıkarılan ve madeni bir karşılığı olmayan paranın tarihi de Amerikalılara aittir.⁹⁴

1690 yılında, Massachusetts Körfez Kolonisi, asker maaşlarının karşılığı olmak üzere Kuzey Amerika'nın ilk kâğıt parasını basmıştır.⁹⁵ Para üretilmesinden sorumlu isim Benjamin Franklin (1706 doğumlu)'dir. 12 yaşlarından itibaren matbaada

⁹¹ Eagleton & Williams, *Paranın Tarihi*, 248.

⁹² Salihoğlu, *Dijital Para ve Merkez Bankası Para Politikaları*, 12.

⁹³ Yaz, *Para: Antik Çağdan Geleceğe*, 160.

⁹⁴ Weatherford, *Para*, 147.

⁹⁵ Akyıldız, *Para Pul Oldu*, 25.

çalışmaya başlamış, yirmili yaşlarında ise para üretimine merak salmış ve henüz yirmi üç yaşındayken kâğıt para üzerine ilk kitapçığını yazmıştır: Kâğıt Paranın Doğası ve Zorunluluğu Üzerine Alçakgönüllü bir Araştırma. Franklin kâğıt paranın sadece temsili para olarak var olduğu bir dönemde Amerika'daki kâğıt paraların bir kısmını basmış ve ömrü boyunca da aralıklarla para basmaya devam etmiştir. Franklin'in bu çalışmaları kolonilerin kâğıt para çıkarmasına yön vermiştir. Fakat koloni yetkilileri Londra'da kâğıt para tedavüle çıkarmayı devlet gücünün küstahça kullanılması olarak yorumlamış ve 1751'de kolonilerin kâğıt para basması yasadışı ilan edilmiştir.⁹⁶

Bu tarihlerden itibaren İngiltere'nin kolonilere uyguladığı vergiler çeşitlenmiş ve oranları artmıştır. Şeker Yasası, Pul Yasası, Bildirim Yasası, Townshend vergileri, Yerleştirme Yasası, Çay Yasası, Boston Liman Yasası, Quebec Yasası, Abluka Yasası art arda çıkarılmış ancak koloni halkları bu uygulamalara karşı direnç göstermiştir. İngiltere'nin, bütün insanların sahip olduğu "hayat, özgürlük ve mutluluğu arama" haklarını korumadığını, koloni halklarının üzerinde zorbalık ve despotizm uyguladığını, kraliyete bağlı yargıçların sahte yargılamalar yaptığı ve kraliyet askerlerinin koloni halkının özel mülkiyetine yerleştirildiği, koloni meclislerinin askıya alınması ile karar alma yetkilerinin ortadan kaldırıldığı, işlerin düzeltilmesi taleplerinin yeni bir haksızlıkla cevaplandığı, üstelik İngiltere halkının da koloni halklarına karşı duygusal birliktelik hissetmediği, kolonilerin güvenliği için yapılacak harcamaları kolonilerin kendisinin karşılamak zorunda olmasının Kraliyet himayesinden çıkmak demek olduğu gibi gerekçeleri içeren bir bildiri tüm kolonilere dağıtılmış ve 1776 yılında büyük bir ayaklanma başlatılmıştır.⁹⁷

Bağımsızlığın Philadelphia halkı tarafından duyulması üzerine 8 Temmuz'da çanlar çalınmış, toplar patlatılmış ve milisler krallık otoritesinin bütün sembollerini, New York halkı kral III. George'un heykelini paramparça etmiştir. Kadınlar heykeli eriterek devrimde kullanmak üzere kurşun yapmıştır. Devrim sonrası Avrupa dışında görev yapan Britanya ordusu, Kolonilere karşı yola çıkmış ve bütün Amerikalıları asiler olarak gördüğü için savaşta hiçbir vahşetten kaçınmamıştır. Amerikalılar savaş

⁹⁶ Weatherford, *Para*, 147 – 148.

⁹⁷ Robert J. Allison, *Amerikan Devrimi: Kısa Bir Tarihçe*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, 1 bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 67 – 71.

devam ederken ticaret filolarını korsanlık yapan gemilere döndürmüş ve 1775-1778 yılları arasında bin civarında Britanya gemisini ele geçirmiştir. Fakat korsanlık yapmaları bile savaş sonrası nakit sıkıntı çekilmesini önleyememiş, eyaletler askerlere olan borcunu, Kızılderililerden sökülüp aldıkları araziler ile ödemeyi denemiştir. Parasız, giyeceksiz ve yiyeceksiz bir orduda isyanlar çıkmış ve nitekim aylarca ücret alamayan askerler kaçıma ya da topluca ayaklanmaya başlamıştır. Borçlar kabarmış, kıtada tedavül eden para değerini yitirmiş,⁹⁸ her eyalet kendi ordusunu kurmuş ve komşu eyaletler birbirlerinin mallarından vergi almaya başlamıştı. Ticaretle uğraşan eyaletler ise piyasadaki durgunluğu önleyebilmek için karşılığı olmayan para basmış, kıymetli madenler dışında değersiz madenleri dolaşıma sokmuş ve yine de borçlarını ödeyememesi düzeni altüst etmiştir.⁹⁹

Krizi aşmak için sözde altın ve gümüşle desteklenen kredi senetleri basılmış ve bu senetleri nakit para olarak kabul etmeyenler vatan haini ilan edilmiştir. 1777'de “*kontinental*” adı ile bilinen 13 milyon dolar değerindeki kâğıt paralar tedavüle çıkarılmıştır. Uzayan savaş bedelinin karşılanması için sürekli *kontinental* çıkarılması paranın değerini düşürmüştü ve neticede 1780 yılında Amerikan Kongresi uygulamada değeri olmayan kâğıt paranın tedavüle çıkarılmasını durdurmuştur. Fakat eyaletlerin çoğu kendi paralarını basmaya devam etmiş, kâğıt paralarla gerçekleştirilen bu denemeler halkta derin bir güvensizliğe sebep olmuş ve yüzyıl kadar kâğıt para basılmamıştır.¹⁰⁰

Amerika'nın kâğıt para basmadığı bu süre içinde, İngiltere, Bank of England aracılığıyla kâğıt para basmaya devam etmiştir. Diğer bankaların bastığı kâğıt parayı halka arz etmesi için, bu parayı Bank of England'ın bastığı o paralarla desteklemesi gerekmiştir. Zira 1844 yılında parlamentonun çıkardığı “Banka Şartı Yasası” ile krallığa para basma tekeli sağlayarak halkın güvenini kazanmış ve hatta 1844 – 1918 tarihleri arasında dünyadaki en istikrarlı ve önemli para birimi İngiliz parası olmuş ve güvenilir bir paraya sahip olmanın avantajlarını kullanmıştır. Sanayileşme ve ticaret istikrarlı bir şekilde gelişmiş, barış içinde geçen süreç içerisinde ürün fiyatları

⁹⁸ A.g.e., 121 – 122.

⁹⁹ S üha Atat üre, *Amerika Birleşik Devletleri'nin Siyasi Yapısı*, 1 bs. (İstanbul: Beta Basım, 2017), 91.

¹⁰⁰ Weatherford, *Para*, 150 – 151.

düşmüştür.¹⁰¹ Bu süreçte İngiltere altın standardında kalmıştır. Kâğıt parayı altın stoku oranında basabileceğine göre daha çok para için daha çok altın stoklamak gerekmiştir. Avrupalı hükümetler bu sebeple dünyanın her yerine altın aramak üzere ordular göndermiş, hatta fethedecek bir yer kalmayınca I. Dünya Savaşı ile birbirlerine saldırmışlardır. Savaşın maliyeti ile birlikte yeni girişimlerini finanse edecek altınları kalmamış ve altın standardından çıkarak madeni karşılığı olmayan kâğıt para basmaya başlamışlardır. Bank of England'ın altın standardı disiplini çökmüş, savaşın finanse edilmesi için bankanın altına dönüştürebileceğinden çok daha fazla para basmıştır. 1931'e gelindiğinde İngiltere kalıcı olarak para biriminin değerini altın rezervi ile sınırlandırmaya son vermiştir.¹⁰² Bankanın işleyişi zaten hükümet tarafından düzenlenmesi dolayısıyla özel bir kuruluş olarak varlığını sürdürememiştir. Sonuç itibariyle kamulaştırılmış, hükümet kâğıt para üzerine metal paralarda olduğu gibi hükümdarın resminin konulması kararı almış ve Kraliçe II. Elizabeth İngiltere kâğıt parasının üzerine basılan ilk hükümdar olmuştur. Bu hükümetin para üzerindeki etkisini artırmış ve banka bağımsız bir birim olmaktan çıkıp hükümetin idari bir ofisi haline gelmiştir. Bu yolla sadece banka değil, para da kamulaştırılmıştır. Kimi filozoflar bu süreci "paranın diktatörlüğünün bittiği" şeklinde yorumlamışlardır. Başka bir deyişle, siyasi iktidar, ekonomik iktidarı bu hamle ile geride bırakmıştır.¹⁰³ Başka bir yoruma göre ise artık bu aşamadan sonra demokratik para basılma imkânı kalmamıştır. Zira daha önce nispeten ticari bankalar aracılığıyla çıkarılan bono, tahvil ve çek gibi değerlerin tedavülü merkez bankaları elinde tekelleştirilmiştir. Merkez bankalarının nispi özerkliği ise hükümet denetiminin önüne hiçbir zaman geçmemiştir.¹⁰⁴

I.Dünya Savaşı sonunda altın standardından vazgeçilmiş ve bunun yerini doldurabilecek yeni sistem arayışına girilmiştir. Milletler Cemiyeti, Birleşmiş Milletler, Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası gibi pek çok kurum ve kuruluş ile yeni bir sistem inşa edilmeye çalışılmıştır. Savaş sonrası birçok politikacı ve siyasal kuramcı hükümetlerin gücünü artıran yeni sistemlerle ortaya çıksa da 19. yüzyılın

¹⁰¹ A.g.e., 172 – 175.

¹⁰² A.g.e., 178.

¹⁰³ A.g.e., 179 – 180.

¹⁰⁴ Galbraith, *Para*, 58 – 60.

ilerleyen yıllarında, Amerika, dünya finans merkezi olarak İngiltere'nin yerini almıştır. Merkez, antik Lidya'dan Yunanistan ve Roma'ya geçip, Rönesans Floransa'sından da erken sanayi çağı boyunca Londra'ya kadar ilerlemiştir. Amerikan İç Savaşı'ndan sonraki yıllarda ise finansal merkez Amerika'ya kaymıştır.¹⁰⁵

Daima madeni para sıkıntısı yaşayan ve ulusal parası olmayan Amerika, alternatif para birimleri bulmak zorunda kalmış ve bunun en elverişli yolu olarak özel bankaların para tedavül etmiştir. Amerika'da bankaların sayısı her geçen gün artmış ve her banka da kendi kâğıt parasını basmıştır. Bağımsızlığını ilan etmiş, eşitlik ve özgürlük vurgusu yapmış bir yönetimin vatandaşları doğal olarak para basmayı anayasal hakları olarak görmüştür.¹⁰⁶ Fakat tekrar eden dolandırıcı banker vakalarından halk o kadar çok çekmiştir ki kıtada bankacılık itibar edilmez bir kurum haline gelmiştir. Amerika'da serbest bankacılık dönemi, kongrenin 1863 yılında Ulusal Banka Yasası'nı çıkarmasıyla sona ermiştir. Para basma yetkisi federal hükümete verilmiş, serbest bankaların basacağı paralar ise vergilendirilmiştir.¹⁰⁷

1873 panik yılı olmuştur. Karşılıksız basılan “yeşil para”ların arzı arttığı için değeri düşmüş, halk panikleyip bankalara koşmuş ve “yeşil paraların” karşılığını almaya çalışmıştır. Bu yıllarda 98 banka işten el çekmiştir. 1892 panik yılında ise 83, izleyen panik yılında ise 496 banka kapanmıştır. 1907 ve 1908 yıllarında 246 banka daha başarısızlığa uğramış, 1930'dan başlayarak dört yılda 9000 banka iş hayatından çekilmiştir. Ülke istikrarsız özel bankacılığın yıkımından iyice bıkmıştır.¹⁰⁸ 1933 yılında bankacılık sektörünün rahatlatılması için “altın stoklamak” yasaklanmış ve altın kamulaştırılmıştır. 1934 yılında ise gümüş de altın gibi kamulaştırılmıştır. Altın külçe ya da altın para bulundurmamak hapisle cezalandırılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri bu düzenlemeler ile altına dayalı dolar sisteminden, hükümet düzenlemesine dayalı dolar sistemine geçişin ilk adımını atmıştır. Hükümet parasına geçişi tamamlayan ikinci adım ise 1971 yılında Amerika'nın Bretton Woods Antlaşmasını uygulamaktan vazgeçmesi olmuştur. Aynı zamanda enflasyonla

¹⁰⁵ Weatherford, *Para*, 182 – 183.

¹⁰⁶ Galbraith, *Para*, 99.

¹⁰⁷ Weatherford, *Para*, 187.

¹⁰⁸ A.g.e., 143.

mücadele etmek için tüm işletme sahipleri fiyatları, maaşları ve kiralari dondurmuştur.¹⁰⁹

Bu aşamadan sonra paranın gündelik yaşamdaki kullanımında önemli değişiklikler gerçekleşmiştir. Bu radikal önlemler arasında altın standardından vazgeçilmesi, dolaşımdaki bronz ve diğer metal paraların itibari paraya dönüştürülmesi de yer almıştır. 20. yüzyıl hükümetin düzenlediği para sistemi çağı olmuştur. Hatta pek çok Avrupa ülkesinde, büyük ölçekli ticari işlerde nakit kullanımından da vazgeçilip bunun yerine, kalabalıklaşan nüfusun ihtiyaçlarına cevap verebilmek ve teknolojik gelişmeler gibi etmenlerle yaygınlaşan bankalardan sağlanan kredi kolaylıkları, çekler ve elektronik para transferleri kullanılmaya başlanmıştır.¹¹⁰

Şu durumda, elektronik para ve blockchain teknolojisinin gelişiminden önce para denildiğinde kastedilen dört temel birim söz konusudur:

1. Değerini yapıldığı nesneden alan birim (emtia para)
2. Altın ya da gümüş gibi değerini nadirlikten alan birim (metal para)
3. Bir şeye çevrilebilir olan ya da bir şeye çevrilme vaadini taşıyan birim (banknotlar)
4. Bir değeri olmayan ve değerli bir şeye çevrilme vaadi de taşımayan hükümet paraları

c) Kaydi Para – Banka Parası

Teknolojik ilerlemelerin katkısıyla bankacılık sistemi ve fiziki paranın yanında banka parası da gelişmiştir. Bankalar zamanla, ödünç aldıkları mevduatları kredi vererek genişlettikleri bir sistem oluşturmuştur. Kaydi para, bankalardaki mevduatlara dayalı olarak üretilen ve mevduat miktarından kredi olarak finansal sisteme aktarılan kısmın defalarca sistemde döndürülerek, paranın çarpan etkisiyle fiziki paranın çok üstünde bir miktarın oluşturulmasına imkân sağlayan sistemdir. Bu sistemde, mevduata dayalı çekler, plastik kart olarak tanımlanan ön ödemeli kartlar, debit kartlar ve kredi kartları ödeme aracı olarak kullanılır.¹¹¹

¹⁰⁹ A.g.e., 197 – 198.

¹¹⁰ Eagleton & Williams, *Paranın Tarihi*, 355.

¹¹¹ Salihoğlu, *Dijital Para ve Merkez Bankası Para Politikaları*, 13.

1.2.4.2. Bankacılık Dönemlerine Göre Kâğıt Para Üretimi

Kâğıt para formlarının gelişim seyrini, bankacılık sektöründeki gelişmelere paralel olarak ele almak da mümkündür. Bu açıdan kâğıt para üretimini, emanetçi bankacılık, Ortaçağ bankacılığı, modern bankacılık ve merkez bankacılığı olarak dört aşamadan oluşan bir tarihsel değerlendirmeye tabi tutmak açıklayıcı olacaktır.

a) Emanetçi Bankacılıkta Para Üretimi

Emanetçi kurumlar erken dönem ilkel bankaları olarak kabul edilebilir. Tarihte emanetçilik hizmeti dini kurumlar tarafından üstlenilmiştir. Sadaka yahut emanet olarak tevdi edilen ihtiyaç fazlası ürünler dini kurumlarda birikmiş ve bu birikim bir stok maliyeti ortaya çıkarmıştır. Bu durum kiliseyi, biriken değerlerin işletilmesi için İtalyan bankacıları ile anlaşma yoluna itmiştir. Emanetçi Bankalar, kendilerine emanet edilen paraları saklamak karşılığında ücret alarak müşterilerine nama yazılı senetler vermiştir. Emanetçi bankalar borç alışverişi yapmadıkları için sistematik para üretememişler ve para arzını genişletememişlerdir.¹¹²

b) Orta Çağ Bankacılığında Para Üretimi

Ortaçağ'da bankalar borç kabul etmeye başlamış ve emanet bırakanların ödediği ücretlerle birlikte, vadeli veya vadesiz borç olarak verilen paralarda banka kasasına girmiştir. Bu durum piyasadaki madeni para çeşitliliğinden kaynaklanan sıkıntıları azalttığı gibi, vakit tasarrufu, taşıma ve mübadele kolaylığı da sağlamıştır. Dolayısıyla ödemeler çek ve banknotlar sayesinde kolayca yapılır olmuştur. Ortaçağ bankaları, verdikleri kredi ve düzenledikleri banknotlar ile para üreten kurumlar haline gelmiş, fakat üretebilecekleri para miktarı, devletin üretebildiği madeni para arzına göre belirlenmiştir.¹¹³

c) Modern Bankacılıkta Para Üretimi

Modern bankacılıkta emanet işi devam etmekle birlikte, vadeli – vadesiz mevduatların tamamı borç ilişkisi üzerine kurulmuştur. Modern bankacılıkta bankaya yatırılan paranın mülkiyeti bankaya aittir ve banka bu parayı dilediği gibi kullanır.

¹¹² Hakan Şahin, *İktisadi ve Fikhî Yönleriyle Para Üretimi*, 1 bs. (İstanbul: alBaraka Yayınları, 2019), 77.

¹¹³ A.g.e., 78.

Parayı bankaya yatıran müşterinin ise yatırdığı para oranında alacak hakkı bulunmaktadır. Yatırılan para fiziken muhafaza edilmese bile müşterinin banka hesabına kaydi para olarak yatırılan miktar tanımlanmaktadır. Paranın bankaya borç olarak yatırılması, kısmi rezerv sistemini ortaya çıkarmıştır. Banka sahip olduğu likit varlıkların toplamından daha fazla yükümlülük üstlenmiştir. Yani bütün müşterileri aynı anda alacaklarını istediklerinde borcunu ödeyebileceği fiziki paradan mahrumdur. Fakat modern bankacılık sisteminde kaydi para üretimi müşteriler açısından kullanım kolaylığı sağladığı gibi, rekabetçi şartlarda serbest bankacılık yapma fırsatı da sunmaktadır. Bununla birlikte, modern bankacılığı Ortaçağ bankacılığından ayıran husus; modern bankacılıkta para üretimi tekelinin Merkez Bankası'nda olmasıdır.¹¹⁴

d) Merkez Bankacılığı

Modern bankalar kısmi rezerv sistemiyle kaydi para üreterek piyasada etkinliğini arttırıp, müşterilerine daha fazla ekonomik kolaylık sağlamasıyla halk nezdinde bir güven sağlama başarısını yakalayıp daha fazla müşteri çekmeye başlamıştır. Başarılı bankalar bu münasebetle, rezervlerini daha fazla arttırmış, bir süre sonra devlet hazinesi de dâhil tüm sisteme borç verebilecek bir komuna gelmiştir. Devletler bu bankalarla iş yapmak ve bu bankaları ucuz kredi almak şartı ile yasal koruma altına alarak “milli banka” statüsüne taşımışlardır. Milli (resmî) bankalara, rakip bankalara oranla daha fazla banknot basma hakkı tanınmıştır. Bank of England gibi ilk modern bankaların başına gelen de bu olmuştur. Önce “milli banka”, ardından da “merkez bankası” haline getirilerek bankaların bankası olma statüsüne kavuşturulmuştur. Merkez bankası geldiğimiz aşamada banknot üretme tekeline sahip, son borç verici, ticari bankaları bağlayıcı yasal düzenlemeler yapan ve para politikasını yürüten bir kurum haline gelmiştir.¹¹⁵

1.2.4.3. Uluslararası Rezerv Parası Olarak Dolar

İtibari parada, paranın değeri merkezi otoritenin gücünden ve dolayısıyla ona duyulan güvenden kaynaklandığı için, devletler herhangi bir kaynak göstermeden para arzında bulunabilmektedir. Dünya savaşı sonrası galip devletler yeni dönem finansal sistemi görüşmüş ve 1944'ta John Maynard Keynes'in mimarı olduğu

¹¹⁴ A.g.e., 79 – 90.

¹¹⁵ A.g.e., 90 – 105.

Bretton Woods Anlaşmasını imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre sermaye hareketlerinin kontrolü, harap haldeki Avrupa ülkelerinin kalkınması ve altının standart para birimi olarak kabulü söz konusu olmuştur. Nixon yönetimindeki ABD 1971 yılında Bretton Woods Anlaşmasından vazgeçip doların altın karşılığını kaldırmasıyla birlikte dünyadaki bütün kâğıt paralar karşılıksız kalmıştır. Böylece küresel anlamda itibari para standardına geçiş yaşanmıştır.¹¹⁶

1.2.5. Dijital Para ve Türleri

İnternet teknolojisinin gelişmesi ve yaygınlaşması, ticari işlemleri dönüştürmüş, elektronik ticaretin yükselişini ve yeni ödeme sistemlerinin kullanımını da başlatmıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısı teknoloji alanında büyük gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. İlk defa paranın elektronik yöntemlerle transferi, kredi kartları, otomatik para çekme makinesi (ATM – automatic teller machine) kullanımı bu dönemde başlamış, elektronik para çıkarma yetkisi mevduat kabul eden kuruluşlar olan bankalara ve yasayla görevlendirilen kurumlara bu dönemde verilmiştir.¹¹⁷

1.2.5.1. Elektronik Para

Basel Bankacılık Gözetim ve Denetim Komitesi'nin 1998 yılında yaptığı tanıma göre; “ödeme terminalleri yolu ile veya iki araç arasında doğrudan veya internet üzerinden borçların ödenmesi için depolanmış değer veya ağa dayalı mekanizmaları elektronik cüzdan ve yazılım veya ağa dayalı mekanizmaları içerir. Değere dayalı kartlar tek amaçlı veya çok amaçlı olabilir. Tek amaçlı kartlar tek tip mal ve hizmet alımına yarar. Çok amaçlı kartlar ise değişik mal ve hizmetlerin alımına yarar.”¹¹⁸

Avrupa Birliği, 1994 yılında yayımladığı elektronik paranın analizini içeren raporda; “teknik bir aygıtta depo edilebilen parasal değer” şeklinde tanımlanarak elektronik paraya geniş bir çerçeve çizilmiştir.¹¹⁹ Bu genel çerçeve Avrupa Birliği 2009/110

¹¹⁶ Ferguson, *Paranın Yükselişi: Dünyanın Finansal Tarihi*, 245 – 256.

¹¹⁷ Armağan Ebru Bozkurt Yüksel, *Bitcoin: Elektronik Para, Sanal Para, Bitcoin ve Linden Doları'na Hukuki Bir Bakış*, 1 bs. (İstanbul: Aristo Yayınevi, 2018), 11 – 12.

¹¹⁸ Yüksel, *Bitcoin: Elektronik Para, Sanal Para, Bitcoin ve Linden Doları'na Hukuki Bir Bakış*, 52.

¹¹⁹ A.g.e. 31.

sayılı Elektronik Para Kuruluşlarının Kurulması, Faaliyetlerinin Sürdürülmesi, Denetimi Direktifi'nin 2. maddesinde detaylandırılmıştır; “elektronik para, ödeme işlemlerinin yerine getirilmesi için fon sağlanması amacı ile çıkarılmış ve onu çıkaran haricinde gerçek ve tüzel kişi tarafından kabul edilen, manyetik olanlar da dahil elektronik olarak onu ihraç edene karşı bir taleple temsil edilmek üzere depolanmış parasal değerdir.”¹²⁰

Elektronik ortamda saklanabilen ve transfer edilebilen elektronik para; Türkiye’de 6493 sayılı “Ödeme ve Menkul Kıymet Mutabakat Sistemleri, Ödeme Hizmetleri ve Elektronik Para Kuruluşları Hakkında Kanun”un md.3/f.1-f hükümünde “ihraç eden kuruluş tarafından kabul edilen, elektronik olarak saklanan, bu kanunda tanımlanan ödeme işlemlerini gerçekleştirmek için kullanılan ve elektronik para ihraç eden kuruluş dışındaki gerçek ve tüzel kişiler tarafından da ödeme aracı olarak kabul edilen parasal değer” olarak tanımlanmıştır.¹²¹ Bu tanıma bakarak elektronik paranın, paranın klasik fonksiyonlarından ödeme aracı olma fonksiyonunu yerine getirdiği görülmektedir.

6493 Sayılı Kanun md. 18/f.1 hükmünde ise, 5411 Sayılı Kanun uyarınca faaliyet gösteren bankalar, PTT AŞ ve elektronik para çıkarma yetkisi verilen elektronik para kuruluşları elektronik para ihracı faaliyetinde bulunur. 6493 sayılı Kanun md.18/f.3-a ise, elektronik para kuruluşlarının anonim şirket şeklinde kurulmaları gerektiğini düzenlemiştir. Şu durumda elektronik paralar ihraç edilebilen ve karşılığında devlet güvencesi verilen para türü olduğu söylenebilir.¹²² İtibari paralarla birlikte gelen, para üretimi üzerindeki devlet otoritesi, elektronik paralarda da hissedilmeye devam etmektedir.

a) Elektronik Paranın Tarihi Gelişimi

Elektronik para, dijital ortamda saklanabilen ve transfer edilebilen ödeme araçlarıdır. Tarih boyunca paranın soyutlaşması ve kavramsallaşması neticesinde, trampadan

¹²⁰ A.g.e. 32.

¹²¹ “Ödeme Ve Menkul Kıymet Mutabakat Sistemleri, Ödeme Hizmetleri Ve Elektronik Para Kuruluşları Hakkında Kanun (6493S.K.)”, Resmi Gazete, 28690 (Haziran 2013): 3.

¹²² “Ödeme ve Menkul Kıymet Mutabakat Sistemleri, Ödeme Hizmetleri ve Elektronik Para Kuruluşları Hakkında Kanun (6493S.K.)”, Resmi Gazete, 28690 (Haziran 2013): 18.

mal paraya, mal paradan madeni paraya, madeni paradan altına dayalı banknota, banknottan herhangi bir değere dayanmayan itibari paraya geçiş sağlanmıştır. Hemen her geçiş döneminde gerçekleştirilen ekonomik, kültürel ve sosyal bir gelişmenin neticesinde bu kavramsallaşma ve soyutlaşma ivme kazanmıştır. Teknolojik gelişmelerin geldiği noktada nakitsiz paraya geçiş ilk olarak elektronik para şeklinde gerçekleşmiştir.

1894 yılında Amerika Birleşik Devletleri merkezli Hotel Credit Letter Company, belirli otellerde kullanılabilen kartını tanıtmayla nakit ödemeye alternatif olabilecek bir sistemi kullanıma sunmuştur. Banka dışı ön ödemeli kartların kullanılma gerekçesi, müşteri bağının sağlanması ve indirim programları olmuştur. Bir telgraf şirketi olarak kurulan Western Union ise 1871 yılında iki farklı noktada ilk para transferi bilgisini ileterek bizi EFT ile tanıştırmış, 1914 yılına gelindiğinde ise “şimdi al sonra öde” sloganı ile dünyanın ilk kredili ödeme kartını duyurmuştur. 1946 yılında John Biggins tarafından, günümüz banka kartına en çok benzeyen kart çıkartılmıştır. 1967 yılında ise dünyanın ilk ATM’si John Stephard-Barron tarafından icat edilmiş ve İngiltere’deki Barclays Bank tarafından kullanılmıştır.¹²³ Merkezi olarak yönetilen ilk kriptografik elektronik ödeme sistemi olan DigiCash, Amerikalı şifreleme yazılım uzmanı David Chaum tarafından geliştirilmiştir. Kullanıcılarına anonimlik sağlama avantajı sunan şirket 1998 yılında iflas etmiştir. DigiCash’ın iflasından sonra elektronik ödeme sistemi olarak First Visual ve PayPal kurulmuştur.¹²⁴

1.2.5.2. Elektronik Para Sistemlerinin Sınıflandırılması

İnternette ticari faaliyette bulunma, alışveriş yapma, ödeme yapma işlemlerinde karmaşık güvenlik uygulamaları, yetkisiz kişilerin kişisel verilere ulaşabilmesi gibi zafiyetleri aşamamış olan kredi ve banka kartlarına en iyi alternatif olan elektronik para birimlerini tanımak, güvenilir elektronik ödemeleri yaygınlaştıracaktır. İşlem maliyetinin düşük olması, düşük miktardaki ödemeler için kontrollü ve güvenli bir alternatif olması elektronik parayı ödemelerde öne çıkaracak hususlar olarak

¹²³ Berçim Berberoğlu, “Ekonomide Değişen Trendler: Nakitsiz Ekonomiye Giriş”, *Kripto Para Ekonomisi*, Der. Volkan Alptekin, İsmail Metin ve Ahmet Tayfur Akcan, 1bs. (Konya: Eğitim Yayınevi, 2018), 24.

¹²⁴ Serkan İnci ve İsmail Alper, *Bitcoin Devrimi*, 1 bs. (Ankara: Elma Yayınevi,2018), 32.

görülmektedir. Paranın tarihi süreci, onu bir değer aracı kılan önemli hususlardan birinin de insanların ona güven duyması, benimsemesi ve hayatına taşıması olduğunu kanıtlamıştır. Yasal çerçevesi oldukça kapsamlı olan elektronik paranın, ucuz işlem, güvenli işlem, pratik kullanım gibi pek çok avantajı bulunduğu potansiyel kullanıcıları tarafından bilinmeye ihtiyacı vardır. Bu sebeple elektronik paranın sınıflandırılması, kullanıcının güveninin kazanılması ve elektronik paranın kullanımının yaygınlaşması açısından önem taşımaktadır.

a) Sistemin İşletildiği Ortama Göre Elektronik Para Birimleri:

Elektronik para, parasal değer saklandığı ve işletildiği ortama göre, kart tabanlı ve ağ tabanlı elektronik para olarak ikiye ayrılır. Kart tabanlı elektronik para sisteminde üzerine çip yerleştirilen plastik kartlar aracılığıyla ödemeler gerçekleştirilir. Bunlara değer yüklemeli kart, elektronik cüzdan yahut akıllı kart da denir. Kendi içinde temassız ve temassız, tek kullanımlık ve çok kullanımlık, tek amaçlı ve çok amaçlı kartlar şeklinde kategorize edilebilir.¹²⁵ Temassız kartlarda POS ve ATM cihazlarında bulunan yuvalara kartın yerleştirilmesi ile işlem yapılabilirken, temassız kartlarda uzaktan gösterilerek işlem gerçekleştirilir. Tek kullanımlık kartlar bir defa kullanılıp atılan, çok kullanımlık kartlarda ise içindeki para bitince tekrar yükleme yapılarak işlem yapmaya devam edilen türlerdir. Tek amaçlı kartlarda sadece tek bir tür iş için o kart kullanılabilirken, çok amaçlı kartlarda birden fazla konu hakkında işlem yapmak söz konusudur.

Ağ tabanlı elektronik paralarda, kart tabanlı sistemdeki gibi parayı kullanmak için özel bir cihaza ihtiyaç yoktur. Yüklenen yazılımlar sayesinde bilgisayarın belleğinde saklanabilen sanal para ile internet üzerinden ödeme gerçekleştirilebilmektedir. Bu para, nakit, kredi, kredi mektubu, çek gibi araçlarla karşılığını bulur. Buna ağ parası (network money) denilmektedir.¹²⁶

b) Kullandıkları Cüzdan Sistemine Göre Elektronik Paralar

¹²⁵ Yüksel, *Bitcoin: Elektronik Para, Sanal Para, Bitcoin ve Linden Doları'na Hukuki Bir Bakış*, 42 – 43.

¹²⁶ Mehmet Sıddık Yurtçiçek, “Hukuki Açından Elektronik Para”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), 121.

Elektronik cüzdan uygulamasına sahip sıradan banka kartlarında bulunan çip ile birlikte bu kartın içinde çipi okuyacak ikinci bir yuva bulunur ve bu yuva müşterinin cep telefonuna takılır. Çip kart üzerindeki e-cüzdan uygulaması ile satıcının güvenlik uygulama modülü arasındaki iletişimin cep telefonu aracılığıyla sağlandığı bu sisteme “çift yuvalı e-cüzdan sistemi” denir. Telefonlar üzerine çip kart uygulaması yüklenmeden müşterinin SIM kartı üzerine elektronik cüzdan uygulaması yüklenerek ödeme yapılmasına fırsat tanıyan sistem ise “abone tanımlama modülü içindeki e-cüzdan sistemi” olarak tanımlanır. Üçüncü bir sistem ise ne telefona ne de SIM karta ihtiyaç hissetmeksizin cep telefonu numarası ile bağlantılı ve ön ödemeli değer içeren cüzdan uygulamasının kullanılabilceği “cep telefonu numarasına bağlı e-cüzdan sistemi”dir.¹²⁷

c) Onaylama Yöntemi Bakımından Elektronik Para Sistemleri

Bunlar çevrimiçi (online) onay, çevrimdışı (offline) onay ve yarı çevrimiçi (semionline) onay sistemleridir. Çevrimiçi onay sisteminde alıcı/ ödeyici işlemleri onaylayan üçüncü bir kişinin varlığını gerektirir. Çevrimiçi ödemede alıcı parasal değeri güvenilir bir üçüncü kişi aracılığıyla alır. Genelde daha güvenilir bir sistem olmakla birlikte ek bir iletişim gerektirdiğinden zaman kaybına ve maliyet artışına sebep olmaktadır. Çevrimdışı onay sisteminde ise, sadece ödeme anında ödeyici ve alıcının iletişimi söz konusudur. Bu tür ödeme işlemlerinde onay, akıllı kartlar ve onların elektronik cüzdanları sayesinde gerçekleştirilir. Yarı çevrimiçi onay sisteminde, üçüncü kişilerle iletişim kurulması gerekli olmakla birlikte her ödeme için böyle bir zorunluluk yoktur. Mesela, belirli limitleri geçen ödemeler için üçüncü kişi ile iletişimin gerekli olduğunun düzenlendiği durumlar böyledir.¹²⁸

d) Kullanıcının Kimliğinin Belirlenmesi Bakımından Elektronik Para Sistemleri

Elektronik parayı kullanan kişinin kimlik bilgilerine ulaşma imkânının olmadığı uygulamalar “anonim elektronik para uygulamaları”dır. Bu tür uygulamalarda karanın aklanması ve dolandırıcılık gibi hukuksuzlukların takibi zordur. Elektronik para kullanıcısının kimliğinin, yaptığı işlemlerin, tarih ve sayısına göre kaydedildiği

¹²⁷ A.g.e., 122.

¹²⁸ A.g.e., 124.

ve bilindiği ödeme işlemleri ise “anonim olmayan elektronik para uygulaması” olarak tanımlanır.¹²⁹

e) Teknik Görünüm Açısından Elektronik Para Sistemleri

Muhasebe kayıt defterine benzer bir yöntemle, elektronik paraların, kişinin elektronik cüzdanında alacak ve borç kayıtlarını içeren, bakiyesini gösteren sistemler “hesap tabanlı elektronik para sistemi” olarak tanımlanır. Elektronik cüzdanların birbirinden farklı seri numaralarına sahip elektronik senetler şeklinde muhafaza edilmesine ise “madeni para/ jeton tabanlı elektronik para sistemi” denir.¹³⁰

f) İhraç Eden Kurumun Türüne Göre Elektronik Para Sistemleri

“Merkez Bankaları”nın elektronik para birimine olan ihtiyacı yaygın olmamakla birlikte, teorik olarak kanuni para birimlerini elektronik para olarak piyasaya sürmesi mümkündür. Hatta bütün üyle elektronik paraya geçme kararı alsa, vatandaşlar ve bankalar tarafından mübadele aracı, hesap aracı ve tasarruf aracı olarak elektronik para kabul edilecektir. Merkez bankaları dışındaki bankalar da elektronik para piyasaya sürebilir. “Banklar”, çek, kredi kartı, banka kartı, EFT gibi geleneksel ödeme yöntemlerini kullanmaktadır. Fakat teknolojik gelişmeler, değişen toplumsal ihtiyaçlar neticesinde elektronik para da piyasaya sürmeye başlamışlardır. Elektronik para ile ilgili ulusal ve uluslararası düzenlemeler incelendiğinde ise bankalar dışında kanunla düzenlenecek kuruluşların da elektronik para ihraç edebileceği görülmektedir. “Banka dışı kuruluşlar”ın ihraç ettiği elektronik paranın bir mevduat türü olarak kabul edilememesi banka elektronik parasıyla arasındaki temel farkı oluşturur. Bununla birlikte bir kişi, ülke dışındaki kuruluşlar tarafından ihraç edilen elektronik parayı ödeme aracı olarak kullanmayı tercih edebilir. Bu durumda “kıyı ötesi kuruluşlarca ihraç edilen elektronik para” biriminin düzenlenmesi ve denetlenmesi çok daha zor olacaktır¹³¹

g) İhraç Edilme Yöntemine Göre Elektronik Para Sistemleri

¹²⁹ A.g.e., 125.

¹³⁰ A.g.e., 125.

¹³¹ Cenk Çavuşoğlu, “Elektronik Paranın Gelişimi Ve Merkez Bankası Bilançosu İle Para Politikası Uygulamaları Üzerine Etkisi”, (Uzmanlık Yeterlik Tezi, TCMB Muhasebe Genel Müdürlüğü, 2015), 29 – 31.

Elektronik para, “merkez bankası parası karşılığında” yahut “bağımsız para birimi” olarak çıkarılabilir. Elektronik para ihraç eden kuruluşların, müşterilerden nakit para, kredi kartı, banka kartı ve elektronik fon transferi gibi araçlarla fon toplayarak elektronik paraya dönüştürerek, elektronik ortamda bunu müşterinin kullanımına sunması durumunda bu elektronik paranın ardında merkez bankası parası vardır. Bu durumda para arzında herhangi bir değişiklik olmaz sadece ihraçlarda ekonomik etkiler yaratabilecektir.¹³²

Merkez bankasının kendisi tarafından yahut merkez bankası dışındaki kuruluşların merkez bankası parasından bağımsız bir para birimi olarak elektronik para birimleri çıkarması mümkündür. Merkez bankası dışındaki kuruluşların merkez bankası parasından bağımsız elektronik para çıkarmasının, merkez bankası parası ile rekabet edeceği, merkezi olmayan bir para biriminin nasıl düzenleneceği konusundaki kafa karışıklığı giderilmiş değildir. Merkez bankası dışında Sanal para düzenekleri bunun en güzel örneğidir. Çevrimiçi oyunlarda, o sanal dünyaya özel ekonomik bir sistem ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda ödeme araçları ve sistemleri gelişmiştir. Bu tür elektronik paranın arkasında, herhangi bir para birimi, varlık ya da merkez bankası gibi merkezi bir otorite bulunmamaktadır.¹³³

1.2.5.3. Elektronik Para Uygulamaları

a) E-Cash (Electronic Cash)

Ağ tabanlı bir elektronik para sistemidir. DigiCash şirketi tarafından üretilen bir programdır. Bilgisayar ağları üzerinden, internette E-cash işaretinin görüldüğü sitelerdeki satıcılardan güvenli bir şekilde alışveriş yapılmasını sağlar. Müşterinin bilgisayarındaki sabit diske kayıtlı siber cüzdan yazılımı (cyberwallet) sayesinde ön ödemeli bu sistem işler. Bu sistemde satıcı parasını güvenli bir şekilde alırken, alıcının da bilgilerinin korunması sağlanmaktadır. E-cash ile ödeme yapılabilmesi için bankadaki cari hesaptan E-cash hesabına istenilen kadar miktar havale

¹³² A.g.e., 32.

¹³³ A.g.e., 33.

edilmelidir. Sonrasında E-cash hesabından kişi para çekebilir, yatırabilir ya da buraya aktardığı paralarla ödeme yapabilir.¹³⁴

b) Cyber Cash

Ödeme işlemine ilişkin bilgiler alıcı, satıcı ve banka arsında güvenle korunmaktadır. Bu sistem kredi kartı tabanlı ödeme sistemlerinden güvenli mikro ödeme sistemlerine kadar geniş bir alanda ticari imkânlar sunmaktadır. Şirket, çok küçük meblağlarda ödemelerin gerçekleşmesi için Cybercoin ödeme sistemini, borç kaydı esasına dayanan Edd sistemini, kredi kartlarının internette kullanımı için ise C5-kredi kartı sistemini geliştirmiştir. Cybercash işlemleri tamamen anonim değildir ve doğruluğu çevrimiçi olarak teyit edilebilir.¹³⁵

Cybercash ödeme sistemi, internet üzerinden ticaret yapanları ve bankaları güvenli bir finansal ağ üzerinde buluşturmaktadır. Cybercash cüzdanları müşteriler tarafından bilgisayar aracılığı ile kullanılır ve fakat bunun için öncelikle kişisel kullanım amaçlı cüzdan kurulumu için müşterinin kişisel şifre, cüzdan kimliği ve onaylama kimliğinin bulunduğu bir kaydının olması gerekir. Sonrasında yapılacak alışveriş neticesinde, borç kaydı usulünce satıcı lehine söz konusu meblağ alacak olarak kaydedilir ve müşterinin hesabı ise ödenen meblağ kadar borçlandırılır. Satıcı elektronik makbuz ile malları alıcıya gönderir. Bu süreç içerisinde kredi kartı bilgilerine sadece banka ulaşmakta ve bütün işlemleri takip edebilmektedir.¹³⁶

Cybercash şirketi 2001 yılında iflas edince VeriSign Şirketi malvarlığını devralmıştır. Bir süre sonra ise VeriSign şirketi de Paypal Şirketi tarafından devralınmıştır.¹³⁷

c) Netcash

Güney Kaliforniya Üniversitesi tarafından geliştirilmiş olan sistemde kullanıcılar ödeme yapabilmekte ve ödeme kabul edebilmektedirler. Ağ güvenliğinin sağlanması için simetrik ve simetrik şifreleme yöntemlerinin kullanıldığı sistem çevrimiçi

¹³⁴ Yüksel, *Bitcoin: Elektronik Para, Sanal Para, Bitcoin ve Linden Doları'na Hukuki Bir Bakış*, 47 – 48.

¹³⁵ A.g.e., 49 – 50

¹³⁶ Yurtçipek, “Hukuki Açıdan Elektronik Para”, 139.

¹³⁷ Yüksel, *Bitcoin: Elektronik Para, Sanal Para, Bitcoin ve Linden Doları'na Hukuki Bir Bakış*, 50.

elektronik nakit sistemidir.¹³⁸ Banka, belirli bir seri numarası ile elektronik kupon şeklinde elektronik para birimlerini tedavüle çıkarmaktadır. Müşteri bu kuponlarla alışveriş yapar ve satıcı bu kuponları bankaya göndererek seri numaralarının kontrol ün ü sağlar. Her seri numarası bir kez kullanılmaktadır.¹³⁹

d) Mondex

Mondex sistemi madeni para ve kâğıt paraya alternatif olarak üretilmiş elektronik nakit kartıdır. Zira bu sistemle imza, PIN ve herhangi bir onaya ihtiyaç duyulmaksızın para transferi imkânı vermektedir. E-cash'in çevrimdışı olarak kullanıldığı bir sürümdür. Kart sahiplerine elektronik değeri taşıma, biriktirme ve kart aracılığıyla harcama imkânı sunar. Bir taraftan diğer tarafa telefon ya da bilgisayara aracılığı ile anında para transferi yapılabilir. PIN numarası alışverişlerde değil sadece banka hesabına erişimde kullanılmaktadır. Nakit kullanımına en yakın olan elektronik para sistemi olan Mondex'i nakit paradan ayıran temel özellik işlemlerin kayıt altına alınmasıdır.¹⁴⁰

Mondex'te mevcut değer karttaki mikroçipte yer alır ve bununla birebir, yüz yüze, internet üzerinden ve telefonla ödeme yapmak mümkündür. Bu ödeme, ödeme yapanın çipinden düşülür ve satıcının çipine yüklenir. Bu işlemler müşterinin banka hesabına girilmeden yapılır. Bu kullanıcıya bir anonimlik sağlar. Karta ATM'den yahut telefonda değer yükleme yapılabilir. Küçük meblağdaki ödemeler için uygun ve işlem gideri oldukça düşüktür.¹⁴¹

1.2.5.4. Elektronik Paranın Hukuki Niteliği

Elektronik paranın hukuki niteliği hakkında isabetli bir görüş serdedebilmek için ulusal ve uluslararası normlarda nasıl düzenlendiğine göz atmak isabetli olacaktır. Basel Bankacılık Gözetim ve Denetim Komitesi'nin 1998 yılında yaptığı tanıma göre; "ödeme terminalleri yolu ile veya iki araç arasında doğrudan veya internet üzerinden

¹³⁸ Yurtççek, "Hukuki Açıdan Elektronik Para", 145.

¹³⁹ Yüksel, *Bitcoin: Elektronik Para, Sanal Para, Bitcoin ve Linden Doları'na Hukuki Bir Bakış*, 51.

¹⁴⁰ Yurtççek, "Hukuki Açıdan Elektronik Para", 131.

¹⁴¹ Yüksel, *Bitcoin: Elektronik Para, Sanal Para, Bitcoin ve Linden Doları'na Hukuki Bir Bakış*, 52.

borçların ödenmesi için depolanmış değer veya ağa dayalı mekanizmaları elektronik cüzdan ve yazılım veya ağa dayalı mekanizmaları içerir. Değere dayalı kartlar tek amaçlı veya çok amaçlı olabilir. Tek amaçlı kartlar tek tip mal ve hizmet alımına yarar. Çok amaçlı kartlar ise değişik mal ve hizmetlerin alımına yarar.”¹⁴²

Avrupa Birliği, 1994 yılında elektronik paranın analizini içeren bir rapor yayımlamıştır. Bu raporda elektronik para; “teknik bir aygıtta depo edilebilen parasal değer” şeklinde tanımlanarak geniş bir çerçeve çizilmiştir.¹⁴³

Avrupa Birliği 2009/110 sayılı Elektronik Para Kuruluşlarının Kurulması, Faaliyetlerinin Sürdürülmesi, Denetimi Direktifi’nin 2. maddesi; “elektronik para, ödeme işlemlerinin yerine getirilmesi için fon sağlanması amacı ile çıkarılmış ve onu çıkaran haricinde gerçek ve tüzel kişi tarafından kabul edilen, manyetik olanlar da dahil elektronik olarak onu ihraç edene karşı bir taleple temsil edilmek üzere depolanmış parasal değerdir” diyerek önceki tanımı detaylandırmıştır.¹⁴⁴

Birleşik Krallık’ta 2011 tarihli Elektronik Para Tüzükleri’nde; “elektronik para, elektronik parayı çıkarana karşı ileri sürülebilen, elektronik olarak saklanabilen parasal değer” olarak tanımlamıştır.¹⁴⁵

Türkiye’de 2013 yılında kabul edilen 6493 sayılı Ödeme ve Menkul Kıymet Mutabakat Sistemleri, Ödeme Hizmetleri ve Elektronik Para Kuruluşları Hakkında Kanun’un 3. maddesinde; “Elektronik para ihraç eden kuruluş tarafından kabul edilen fon karşılığı ihraç edilen, elektronik olarak saklanan, bu Kanun’da tanımlanan ödeme işlemlerini gerçekleştirmek için kullanılan ve elektronik para ihraç eden kuruluş dışındaki gerçek ve tüzel kişiler tarafından da ödeme aracı olarak kabul edilen parasal değer” olarak tanımlanmıştır.¹⁴⁶

Para birimi genel olarak bir devlet tarafından çıkarılan, mal ve hizmet değişimi için kullanılan, değer saklama aracı olan, genel kabul görmüş madeni para yahut banknot

¹⁴² A.g.e., 30.

¹⁴³ A.g.e., 31.

¹⁴⁴ A.g.e., 32.

¹⁴⁵ A.g.e., 33.

¹⁴⁶ “Ödeme ve Menkul Kıymet Mutabakat Sistemleri, Ödeme Hizmetleri ve Elektronik Para Kuruluşları Hakkında Kanun (6493 S. K.)”, Resmi Gazete, 28690 (Haziran 2013): 3.

olarak kabul edilir. Elektronik para bu bakımdan özel sektör tarafından da üretilebilmektedir ve devletin o zorlayıcı gücünden mahrumdur. Bir özel hukuk kişisi 6493 sayılı kanuna dayanarak, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'ndan alacağı lisansla elektronik para çıkarabilecektir. Şu durumda merkez bankası, bankalar ve kanun uyarınca yetkili kılınan tüzel kişiler elektronik para çıkarmaya yetkilidir.¹⁴⁷

Elektronik para ile yapılan ödeme, nakit para ile yapılan ödemenin pratik sonuçlarını sağlar ve fakat hukuki sonuçları aynı değildir. Zira devlet parası (ulusal para) olmadığı için zorlayıcı güçten mahrumdur ve ödemeyi yapan ve alan taraf arasında gerçekleşen bir sözleşme ile hukuki sonucunu doğurur.¹⁴⁸

Elektronik para devletin zorlayıcı gücünden mahrum olması dolayısıyla ulusal bir para birimi olmadığı gibi döviz olarak da kabul edilemeyecektir. Döviz yabancı ülkelere ödeme yapmaya yarayan çek, poliçe, emre yazılı senet, hazine bonosu, hisse senedi, tahvil gibi her çeşit araçtır. Elektronik para ise işlem borcun miktarı ile sınırlıdır ve döviz niteliği taşımamaktadır.¹⁴⁹

Tablo 1.1: Elektronik Para Sistemleri ve Türleri

¹⁴⁷ Yüksel, *Bitcoin: Elektronik Para, Sanal Para, Bitcoin ve Linden Doları'na Hukuki Bir Bakış*, 38.

¹⁴⁸ A.g.e., 39.

¹⁴⁹ A.g.e., 40.

A. SİSTEMİN İŞLETİLDİĞİ ORTAMA GÖRE E-PARA	B. KULLANILDIKLARI CÜZDAN SİSTEMİNE GÖRE E-PARA	C. ONAYLAMA YÖNTEMİ BAKIMINDAN E-PARA	D. KULLANICININ KİMLİĞİNİN BELİRLENMESİ BAKIMINDAN E-PARA	E. PARANIN TEKNİK GÖRÜNÜMÜ AÇISINDAN E-PARA
<p>1. KART TABANLI UYGULAMALAR: Bu uygulamalarda işlem gerçekleştirebilmek için POS, ATM gibi özel bir cihaza ihtiyaç vardır. Üzerine eklenen çip sayesinde içine para yüklenebilen plastik kartlardır.</p> <ul style="list-style-type: none"> • MONDEX • VISACASH • PROTON • CHIPKNIP • GELDKARTE • MONEO • DANMONT • INTESAFLASH 	<p>1.ÇİFT YUVALI E-CÜZDAN SİSTEMİ:</p> <p>Cep telefonu içine yerleştirilen ikinci bir yuva ile ödemenin yapılmasının sağlandığı sistemdir.</p>	<p>1.ÇEVİRİM İÇİ ONAY:</p> <p>Alıcı/ ödeyici işlemleri onaylayan üçüncü bir kişinin varlığını gerektirir. Güvenli, maliyetli ve zaman alan bir yöntemdir.</p>	<p>1.ANONİM UYGULAMALAR:</p> <p>Elektronik para kullanıcısının kimliğinin ve yaptığı işlemlerin bilinmediği ödeme uygulamasıdır.</p>	<p>1.HESAP TABANLI UYGULAMALAR:</p> <p>Muhasebe kayıt defterine benzer bir yöntemle e-cüzdana bulunan alacak ve borçların kayıt altına alındığı sistemdir.</p>
<p>2. AĞ TANABLI UYGULAMALAR: Bu uygulama ile işlem gerçekleştirilmesi için özel bir cihaza ihtiyaç yoktur. İnternet aracılığıyla ağ üzerinden işlem gerçekleştirilir.</p> <ul style="list-style-type: none"> • CYBERCASH • DIGICASH • MILLICENT • NETCASH • PAYPAL • MONEYBOOKE RS 	<p>2.ABONE TANIMLAMA MODÜLÜ İÇİNDEKİ E-CÜZDAN SİSTEMİ:</p> <p>Bu sistemde telefona ikinci bir yuva eklenmesi yerine SIM kart üzerine bir e-cüzdan uygulaması yüklenerek ödeme sağlanır.</p>	<p>2.ÇEVİRİM DIŞI ONAY:</p> <p>Sadece ödeme anında ödeyici ve alıcı arasındaki iletişimi içeren ödeme sistemidir. İşlem için onay akıllı kartlar ve onların e-cüzdanları sayesinde gerçekleşir.</p>	<p>2. ANONİM OLMAYAN UYGULAMALAR:</p> <p>Elektronik para kullanıcısının kimliğinin ve yaptığı işlemlerin takip edilebildiği ve bilindiği ödeme uygulamasıdır.</p>	<p>2.MADENİ PARA VEYA JETON TABANLI UYGULAMALAR:</p> <p>Elektronik cüzdanların birbirinden farklı seri numaralarına sahip elektronik senetler şeklinde muhafaza edildiği sistemdir.</p>
	<p>3. CEP TELEFONU NUMARASINA BAĞLI E-CÜZDAN SİSTEMİ:</p> <p>Telefon ve SIM karta ihtiyaç duyulmaksızın telefon numarası ile bağlantılı cüzdan uygulamasıdır.</p>	<p>3.YARI ÇEVİRİM İÇİ ONAY:</p> <p>Belirli bir limit üstündeki ödemeler için üçüncü kişilerle irtibat kurulmasını gerektiren, alt limitler için üçüncü kişi ile irtibata gerek duyulmayan ödeme sistemidir.</p>		

1.2.5.5.Sanal Para

Sanal paranın kabul edilmiş yaygın bir tanımı bulunmamakla birlikte ABD Gelir İdaresi 2014 yılında, “bir değişim aracı, hesap birimi ve değer saklama aracı olarak işlev gören ve herhangi bir yargı alanında yasal ödeme aracı statüsüne sahip olmayan bir değer dijital temsili” olarak tanımlamıştır. Avrupa Merkez Bankası tarafından 2012 yılında yapılan tanıma göre ise, “genellikle geliştiricileri tarafından ihraç ve kontrol edilen, belli bir sanal ortamın üyeleri tarafından kabul gören ve kullanılan, kanunlarla düzenlenmiş dijital bir para çeşidi” olarak tanımlamıştır. Avrupa Bankacılık Otoritesi (European Banking Authority) “Bir merkez bankası veya kamu otoritesi tarafından ihraç edilmediği halde, gerçek veya tüzel kişiler tarafından değişim aracı olarak kullanılan ve elektronik ortamda transfer edilebilen, saklanabilen, ticareti yapılabilen ve karşılığının olması da şart olmayan değer dijital temsildir” diyerek sanal parayı tanımlamıştır.¹⁵⁰

Bahsi geçen tanımlardan anlaşılacağı üzere, herhangi bir kamu otoritesi olmadan, yasal ödeme statüsü dahi bulunmadan, paraya alternatif olarak kullanılabilen bir ekonomik birimden bahsedilmektedir. Öyle ki bu birim, dijital ortamda saklanabilme ile paranın değer saklama özelliğini, transfer edilebilme ile değişim aracı olma özelliğini, ticaretinin yapılabilmesi ile ise hesap birimi olma özelliğini bünyesinde taşımaktadır. Elektronik paralardan en önemli farkları ise, itibari paraya da altın gibi temsil ettikleri fiziksel bir gerçekliğin olmamasıdır. Sanal Para birimleri çoğunlukla yasal para birimlerine çevrilemezken, elektronik para birimleri yasal para biriminin dijital izdüşümüdür.

Yasal para birimleri karşısındaki durumuna göre, kapalı sanal para birimi, tek yönlü akışa sahip sanal para birimi ve çift yönlü akışa sahip sanal para birimi olmak üzere üç gruba ayrılır.¹⁵¹

a) Kapalı Sanal Para Birimi

Bu para birimleri, edinildikten sonra sadece kapalı bir grup içinde sunulan şeyleri satın almak dışında herhangi bir ekonomik faaliyet gerçekleştirilememekte ve edinilen bu sanal paralar tekrar yasal para birimine çevrilememektedir. İnternet

¹⁵⁰ Bilgili ve Cengil, *Blockchain ve Kripto Para Hukuku*, 27.

¹⁵¹ Aşıcı, *Bitcoin*, 16- 17.

üzerinden oynanan oyunlarda eklentilere sahip olmak için kullanımı yaygındır ve o grup dışında herhangi bir geçerliliği de bulunmamaktadır.

b) Tek Yönlü Akışa Sahip Sanal Para Birimi

Tek yönlü akışa sahip olan sanal para birimleri yasal para birimi kullanılarak edinilmekte ancak edinildikten sonra tekrar yasal paraya çevrilememektedir. Hediye çekleri ve uygulama satın almak için kullanılan birimler buna örnek verilebilir.

c) Çift Yönlü Akışa Sahip Sanal Para Birimi

Çift yönlü akışa sahip olan sanal para birimi ise yasal para birimi ile satın alınıp tekrar yasal para birimine dönüştürülebilen sanal para birimidir. Bu sanal para birimi ile sanal hizmetlerin yanı sıra, fiziksel mal ve hizmetler de satın alınabilmektedir. Linden Doları bunun güzel bir örneğini teşkil etmektedir.¹⁵²

1.2.5.6. Kripto Para

Bir sanal para türü olan kripto paralar, yapılarındaki şifreleme dolayısıyla gizli ve güvenli işlem yapabilmeye imkân tanımaktadır. Diğer sanal paralar gibi paranın bütün klasik ve modern işlevlerini de yerine getirmektedir. Kripto paralar, coin, altcoin ve token olmak üzere temelde üçe ayrılır. Bitcoin ilk kripto para ve coin niteliği taşımakta, kendisinden sonra çıkan coinlere ise altcoin denilmektedir. Token ise kendi şifreleme sistemi olmayan, başka bir coinin şifreleme sistemini kullanan kripto paralardır.¹⁵³ Kripto paralar, özel şifreleme özelliği dolayısı ile ayrı bir bölüm olarak ilerleyen sayfalarda incelenmiştir.

¹⁵² Aşıcı, *Bitcoin*, 18.

¹⁵³ Bilgili ve Cengil, *Blockchain ve Kripto Para Hukuku*, 28.

İKİNCİ BÖLÜM

PARA, DEVLET EGEMENLİĞİ VE HUKUK İLİŞKİSİ

Başlangıçta insanlar avlanmaya çıkıp, yakaladıkları hayvanların etinden ve topladıkları sebzelerden geçinmiş, hayvanların postundan giysiler yapmış, açlıkla mücadele etmek için hayvanları evcilleştirerek hayvancılığı, tohumları evcilleştirmeleriyle ziraatı geliştirmiştir. Yerleşik düzen ile dokumadan giysiler ve ağaçlardan kulübe ve daha sonra ev yapmıştır. Zamanla zanaatkârlık, meslekler ve işbölümü ortaya çıkmış, iş bölümünün getirdiği bollukla meydana gelen boş zaman ve para üzerine edinilen bilgiyle ileri düzeyde uzmanlıklar oluşmuştur. Bunun neticesinde kendisine yetecek kadarından fazlasının üretildiği ve farklı ürünlerin takas edildiği bir döneme gelinmiştir.¹⁵⁴

Üretimin fazlalığının artması neticesinde yapılan takas, komşu memleketlerle ticari ilişkilere kadar varmıştır. İhtiyaç fazlasının üretimi ile mal edinme ve mülkiyet hakları doğmuş, stoklanan ürün fazlasının sermayeye dönüşmesi ile sınır memleketler arasında, daha da zenginleşmek isteği savaflara sebep olmuştur.¹⁵⁵ Savaflar sonucunda kazançlarını kaybetmek istemeyen insanlar var güçleriyle çalışmaya devam ederken, savaflara askerler katılmıştır. Kazanç sahipleri de bu güvenliği sağlayan yönetime, kendi rızalarıyla, savaşta ve barışta vergi vermiştir. Mübadele, insanların ihtiyaçlarını karşılamakta fayda sağlamışsa da artan nüfus ve değişen ihtiyaçlar karşısında takas yoluyla alış verişe devam etmekte güçlük yaşanmıştır. Bu güçlük nedeniyle, elverişli mübadele aracı keşfi başlamış, ticari faaliyetlerin daha hızlı ve verimli bir şekilde yapılabilmesi için değerli madenler bulunmuştur. Bu madenler önce kesilmiş, sonra şekil verilmiş ve nihayetinde madeni

¹⁵⁴ Charles Wells, *İlm-i Tedbir-i Mülk: Devlet Yönetme Bilimi*, 1 bs. (İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları, 2020), 10 – 15.

¹⁵⁵ “Savaş, teklerin hayatında olduğu gibi, toplumun hayatında da kötülüklerin kaynağı olan şeyden, başkalarından çok mal edinmek hırsından doğuyor.” Platon, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz, 28 bs. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 61.

paralar ortaya çıkmıştır. Derken geometrik olarak artan nüfusun beslenmesi de gelişen sanayi ile gerçekleşmiştir. Sanayi ile üretimin artması ve mal fazlasının ticaret yoluyla tüm dünyaya taşınması söz konusu olmuş, bunun neticesinde ise pek çok kolaylığı bünyesinde taşıyan borç senetleri, poliçe ve nihayetinde kâğıt paralar tedavüle sokulmuştur. Kâğıt paraların kolay transfer edilmesi için ise bankalar kurulmuştur.¹⁵⁶

Avcılıktan hayvancılığa, hayvancılıktan çiftçiliğe giden süreçte, iplikçilik, dokumacılık, madencilik, çömlekçilik ve gemicilik eklenmiş, zamanla ticarete ve zanaata, sanat ve bilimdeki gelişmeler de katılmıştır. Küçük boylardan koca uluslar ve devletler oluşmuş, süreçte insanların kafasında din, hukuk ve politika düşünceleri gelişmiştir.¹⁵⁷ Devletler, ekonomik güç sahibi tacirler, bankalar, para birimlerinin kontrolü, korunması, hızlı akışın sağlanması ve arzı konusunda kimi zaman karşı karşıya kimi zaman yan yana faaliyet göstermiştir. Günümüz teknolojik gelişmelerinin sunduğu imkânlar ise fiziki bir özellik taşımayan dijital paraların üretilebilmesine olanak sağlamış, bu süre zarfında insan ile para, insan ile devlet, devlet ile para ilişkisi farklı kombinasyonlarla varlığını geliştirmeye devam etmiştir. İnsan, devlet ve para ilişkisinin serencamı en sade ve öz haliyle bu olmuştur. Şu durumda bu ilişkilerin merkezinde konumlanan devleti tanımak önem arz etmektedir.

Devlet, belli bir bölgede yerleşik olan bir nüfusu idare eden ve bu amaçla sürekli bir örgütle donanmış, diğer örgütlenmelerden farklılaşmış¹⁵⁸, özerk, merkezi ve bölümlerinin birbiriyle resmî koordinasyon içinde çalıştığı egemen otorite olarak tanımlanabilir.¹⁵⁹ Tanımdan yola çıkarak, egemen otorite, yerleşik olduğu coğrafi bir çerçeveye içinde hem bireylere hem bireylerden oluşan topluluklara hem de genel olarak belli bir bölgenin temelini oluşturan topluluklara iradesini dayatabilen otoritedir denilebilir. Bu otorite, uluslararası toplumun öteki bireyleriyle eşit ilişkiler kurma hakkına sahiptir. Tanıma sadık kalarak, belli bir toprak parçası olmayan, insanlardan oluşan bir topluluğa sahip olmayan, bulunduğu bölgedeki diğer örgütlü

¹⁵⁶ Wells, *İlm-i Tedbir-i Mülk: Devlet Yönetme Bilimi*, 15 – 30.

¹⁵⁷ Karl Marx & Friedrich Engels, *Devlet ve Hukuk*, çev. Rona Serozan, 2 bs. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018), 13 – 14.

¹⁵⁸ Cemal Bâi Akal, *İktidarın Üç Yüzü*, 9 bs. (Ankara: Dost Kitabevi, 2019), 133.

¹⁵⁹ Tilly, *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*, 17 – 18.

yapılardan farklı ve üstün olmayan bir devlet düşünülemez. Devlet, egemenlik olanaklarını ve kamu düzenini sağlamak, kamu hizmeti sunmak ve uluslararası toplumda hayatiyetini sürdürmek için sürekli bir örgütlenme içinde olmalıdır. Bu sürekli örgütlenme onu bir kişilik kılar ve bu kişilik siyasi iktidarın şekli değişse bile devam eder.¹⁶⁰

Bu örgütlülük hali modern öncesi ne avcı toplayıcı ne imparatorluklar ne de feodal devletler zamanında devamlılık, amaçlılık ve yoğunluk gibi niteliklere sahip düzen getirememiştir. Dolayısıyla devletin nasıl oluşa geldiği ve bugünkü biçimine nasıl ulaştığı bu çalışma açısından hayati bir öneme sahiptir. Zira devlet; aile, sülale, aşiret, kent devleti, kilise, imparatorluk, ulus devlet, şirket seyri izleyen bir tarihi izlege sahiptir; bu sebeple, “devlet ve otoritesi”nden bahsedildiğinde neyin kast edildiği iyi anlaşılmalıdır. Devletlerin ve paranın evreleri, toplumsal değişim ve dönüşümlerle başat bir şekilde gelişmiş ve dönüşmüştür.

Kent devletlerin gelişen dünyanın ihtiyacını karşılayamaması bunalımı Sokrates, Platon ve Aristoteles’in devlet görüşlerini ve imparatorlukları; feodalizmin yükselen kapitalizmin gereklerini yerine getirememesinden doğan bunalım Makyavel, Bodin ve Hobbes’un devlet görüşlerini ve ulus devleti; kapitalizmin taşkınlıkları Locke, Montesquieu ve Rousseau’nun görüşlerini ve liberal devleti doğurmuştur. İleri aşamada tekeli kapitalizmin gelişmesi ile emperyalist, faşist, sosyal demokrat, sosyalist ve antiemperyalist devletlerin kurulmasına zemin hazırlamıştır.¹⁶¹

Bütün insani faaliyetlerin devletin ilgi alanına girdiği bir çağda yaşamamıza rağmen, 160.000 yıllık¹⁶² insanlık (homo sapiens) tarihinin büyük kısmında devlet yoktur. İlk devletler, insanlar hep toplu halde yaşamış olsalar da insanlık tarihinin son 5300 yılı içinde ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte ilkel dönemlerden günümüze uzanan

¹⁶⁰ Renaud Denoix De Saint Marc, *Devlet*, çev. İsmail Yerguz, 1 bs. (Ankara: Dost Kitabevi, 2009): 7 – 9.

¹⁶¹ Cem Eroğul, *Devlet Nedir?*, 2 bs. (İstanbul: Yordam Kitap, 2017), 1 – 3.

¹⁶² James C. Davis, *İnsanın Hikâyesi: Taş Devrinden Bugüne Tarihimiz*, çev. Barış Bıçakçı, 16 bs. (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 1 – 10.

süreçte devletsiz yaşamaya devam eden 100 üzerinde kabile de varlığını devam ettirmiştir.¹⁶³

Devletin ne olduğu, nerde ve nasıl ortaya çıktığına dair ilk çağ filozoflarından bu yana pek çok düşünürün fikri vardır. Ayrıca antropologların yaptığı çalışmalar da devletin ne olduğuna dair fikirlerimize açıklık kazandırmaktadır. Düşünürlerin fikirleri ve antropologların araştırmaları yanında, devletsiz toplulukların varlığı da “devletin kökeni”ne dair önemli ipuçları vermektedir. Zira çizgisel tarih anlayışı, uygar toplumu var olma hakkına sahip tek toplum olarak görür ve uygar toplumların ilkel toplumlara müdahale ederek uygarlaştırılması gerektiği sonucuna götürür. Geleneksel yaşam biçimleri bozulmamış toplumlar hakkındaki derli toplu bilgiler, Amerika kıtasının keşfedilmesiyle elde edilmiştir. 19. ve 20. yüzyıllarda pek çok bölgedeki yerliler inceleme alanı bulmuştur. Avustralya yerlileri 18. yüzyılda keşfedilene kadar tarım ve hayvancılık yapan toplumların rekabetiyle karşılaşmadan yaşamıştır. Amazon yerlileri, kimselerin yaşayamayacağı ormanın derinliklerinde yaşamlarını sürdürmektedir. Başka bir ifadeyle Batılı toplumların geçirdiği tarihsel süreci geçirmeden farklı toplumsal tarihleri yaşamışlardır.¹⁶⁴ Uygar devlet hegemonyasını kabul etmemekle birlikte, bu çalışmada örgütlü bir varlık olarak devletin anlaşılması için temel kavramlar açıklandıktan sonra çizgisel bir tarihi süreç dikkate alınacaktır.

2.1. Devlete İlişkin Temel Kavramlar

2.1.1. İktidar

İktidar, başkalarının davranışlarını etkileyebilme, kontrol edebilme yeteneğidir.¹⁶⁵ İnsanların, başka insanları nasıl kontrol ettiklerini, yönettiklerini anlayabilmek için bu yönetme eğiliminin nasıl ortaya çıktığını anlamak gerekir. Bu eğilim, demokratik bağlamda “temsiliyetlilik” olarak özetlenebilir. Temsiliyet ise, iradelerin, birleştirici erk ve kolektif uyumun güvencesi olarak yükselen bir üçüncü kişiye devredilmesidir. İktidar, bireylerin temsiliyet sahibi kişilere yahut onun simgeselliğine boyun eğmeği

¹⁶³ Uygun, *Devlet Teorisi*, 1 – 5.

¹⁶⁴ A.g.e., 12 – 13.

¹⁶⁵ A.g.e., 10.

sağlayacak mekanizmalar bütünüdür.¹⁶⁶ Bireylerin özgür ve eşit doğmadığı, bir aileye ve babaya bağlı olarak doğduğu fikri ile öncelikle aile iktidarı (baba) vardı. Dolayısıyla her türlü sözleşmeden önce babalar çocuklarını yönetme hakkına sahiptirler. İktidar olmak, doğal bir yetki olarak vardır. Babaya bağlı iktidar, doğayı yansıtmaktan başka şey değildir. Kabilde şef ile üyeler arasındaki ilişki de bu türden bir iktidar ilişkisidir. Kraliyet iktidarı dahi bu iktidarın bir türevi olarak var olmuştur.¹⁶⁷ Toplumsal yapının temelinde var olan bu eşitsizliğin iki görünümü vardır, şefler ile grup üyeleri arasındaki eşitsizlik bireysel eşitsizlikken; sınıflara arası eşitsizlik ise toplumsal eşitsizliktir. Bireysel ve toplumsal eşitsizliğin var olduğu yerde ise bazı insanların, diğerlerini etkileyebilme ve yönetebilme ilişkisi doğar.¹⁶⁸ 16. yüzyıl Avrupası'nda siyasal merkezileşme ile bu ilişkilerden doğan iktidarlar mutlak bir biçim almaya doğru yönelmiştir. Kralın iktidarı, burjuvazinin de katkısıyla ilk önce Kilise'nin, ardından aristokratların siyasal gücünü kırarak gittikçe keyfi bir biçimde kullanılmış ve sınırsız bir nitelik kazanmıştır. Bu aşamada; Thomas More "Ütopya"¹⁶⁹ Etienne de La Boétie "Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev" eserleri ile kralın önlenemez yükselişi sonrası ortaya çıkan baskıcı siyasal iktidarı ve kralın temsil ettiği sosyo – ekonomik yapıyı sorgulamaya başlamıştır.¹⁷⁰ Günümüz iktidarı ile toplum arasındaki güç ilişkisini semboller devreye sokulmadan

¹⁶⁶ Marc Abđé *Devletin Antropolojisi*, çev. Nazlı Ökte, 2bs. (Ankara: Dipnot Yayınları, 2020), 123 – 125.

¹⁶⁷ A.g.e., 25.

¹⁶⁸ Mehmet E. Aslan, *Devlet ve Egemenlik Teorisi*, 1 bs. (İstanbul: Dara Yayınları, 2019), 27.

¹⁶⁹ Topluma adaleti getirecek şeyin özel mülkiyetin kaldırılması ve yöneticilerin sıkı bir eğitimden geçirilmesi fikri olduğuna dayanan More, eserinde, "Krallar yalnız savaşı düşünürler, bense bu sanatları ne anlarım ne de anlamak isterim. Yalnız barışa yararlı sanatlar kralların pek umurunda değildir. İş yeni ülkeler kazanmaya geldi mi, bütün yollar iyidir onlar için: Din, iman, akıl dinlemezler; ne günaha girmekten çekinirler, ne kan dökmekten. Buna karşılık kazandıkları memleketlerin halkını iyi yönetmekle pek uğraşmazlar." şeklindeki eleştirileriyle iktidarın gücünden duyduğu rahatsızlığını dile getirmektedir. Thomas More, *Utopia*, çev. Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol ve Mîna Urgan, 20 bs. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 9.

¹⁷⁰ Mehmet A. Ağaoğulları ve Levent Köker, *Tanrı Devletinden Kral Devlete*, 6 bs. (Ankara: İmge Kitabevi, 2013), 235 – 236.

anlamanın mümkün olmadığı bir aşamaya gelinmiş bulunmaktadır. Güç ilişkileri fiziksel, askeri ve iktisadi ilişkilerden ibaret olsaydı, çok daha kırılğan ve tahrip edilebilir olurdu. Oysa güç ilişkilerini günümüzde, bu üç anlamın yanında, iletişim ilişkileri olarak da yorumlanmalıdır. Aksi takdirde sayıca çok olan toplumun, sayıca az olan yönetenlere nasıl bu kadar kolay boyun eğdiğini anlamak mümkün değildir.¹⁷¹

2.1.2. Otorite

Otorite, başkalarını belirli bir yönde davranmaya zorlama kapasitesidir. Bir iktidardan bahsedebilmek için otoritenin var olması gerekir.¹⁷² Başkalarını bir şey yapmaya yahut yapmamaya zorlama gücüne sahip olan otoriteleri de ikiye ayırmak gerekir. İlki kullanılan zor (güç), toplumun norm ve değerler sistemiyle uyumlu ve toplum tarafından benimseniyorsa meşru otoritedir. İkincisi ise toplumun norm ve değerler sistemi ile uyumlu olmayan cebire dayalı otoritelerdir ve meşru olarak kabul edilemezler. Sadece meşru otoriteler iktidar olarak kabul edilebilir.¹⁷³ Devlet de, öteki otorite grupları arasındaki bir türdür. İdari yönetim, meşru şiddet tekeli üzerinde hak talebinde bulunan bir otorite grubudur. Devlet, toplumdaki birbirine hasım otorite gruplarının iktisadi çıkarlarının sonucunda çıkan çatışmayı yumuşatmak ve düzeni sağlamak üzere diğer otorite grupları üzerine yerleşen ve toplum içinden çıkan iktidardır.¹⁷⁴ Hatta bu anlamda devletin bağımsızlığının göreceli olduğunu da söylemek mümkündür. Zira nispi bağımsız otorite (devlet), genellikle üretimin akışına uymak zorundadır; fakat bununla birlikte bu üretim akışına, üretim koşullarına tepki gösterecek güç de kendisidir. Dolayısıyla eşit olmayan bu iki otorite arasında karşılıklı bir etkileşim kendisini dayatır. Devletin gelişimi, siyasal ve ekonomik iktidar arasındaki ilişkilerin değişmesinden zorunlu olarak etkilenir. Bu iki otorite arasındaki ilişki ise hukuk ile kurulur: Vergilendirme, merkez bankasının hükümet karşısındaki özerkliğinin derecesi, kamu yetkililerinin

¹⁷¹ Pierre Bourdieu, *Devlet Üzerine: Collège de France Dersleri*, çev. Aslı Sümer, 2 bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 199 – 200.

¹⁷² Uygun, *Devlet Teorisi*, 10.

¹⁷³ Aslan, *Devlet ve Egemenlik Teorisi*, 28.

¹⁷⁴ Abđéc, *Devletin Antropolojisi*, 91 – 92.

sanayi varlıklarına sahip olmak ve kontrol etmekteki yaptığı kurumsal düzenlemeler, sendika faaliyetlerinin yasal düzenlenmeleri vs.¹⁷⁵

Dolayısıyla otoritenin cinsini belirlemek kolay değildir. Fakat otorite kelimesi nasıl kullanılırsa kullanılsın her zaman nispi bir kelimedir ve esasen bir ilişkiyi ifade eder. Her ilişki en azından iki terime, yani aralarında bağ kurduğu nesnelere sahiptir, bu nesnelere ikiden fazla da olabilir. Dolayısıyla otorite bir taşıyıcı, bir süje ve bir alan arasındaki üçlü ilişkidir. Otoritenin taşıyıcısı ve süjesi şuurlu varlıklardır. Otoritenin alanı ise, bir ideal yapılar sınıfıdır. Başka bir deyişle otoritenin alanı reel değil, idealdir. Ayrıca bu alan, önerme veya emirlerden oluşan bir sınıftır. Her otorite bu anlamda ya epistemik (bilenin) ya da deontik (amirin) otoritedir.¹⁷⁶

Bu anlamda otorite kazanılabileceği gibi verilebilir. Soya ya da ilahilik veya kutsallık atfedilmiş niteliklere dayalı olarak verilebileceği gibi, askeri başarı, seçim başarısı, kanıtlanmış ahlaki değer gibi etkenlerle de kazanılabilir.¹⁷⁷ Güç ve otorite her zaman bir arada olmak zorunda da değildir. Güç, kişinin emirlerini herhangi bir yaptırımla uygulatması şeklindeki nüfuz kullanımınıdır; otorite ise, kişinin kendi

¹⁷⁵ Abdé *Devletin Antropolojisi*, 93. ; Marx & Engels, *Devlet ve Hukuk*, 51 – 54.; Gianfranco Poggi, *Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği*, çev. Aysun Babacan, 5 bs., (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016): 136.; Eroğul, *Devlet Nedir?*, 40.; Bob Jessop, *Devlet Teorisi: Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak*, çev. Ahmet S. Özcan, 2 bs. (Ankara: Epos Yayınları, 2016), 114.

¹⁷⁶ J. M. Bochenski, *Otorite Nedir: Otorite Mantığına Giriş*, çev. Hilal Görgün, 2 bs. (İstanbul: Küre Yayınları, 2018), 13 – 43.

¹⁷⁷ Meşru egemenliğin üç saf tipi vardır: 1. Yasal Otorite: Rasyonel temeller, yasalaştırılmış kurallar ile otorite konumuna yükselmiş olanların emirler yayınlama hakkının yasallığına olan inanca dayanan otoritedir. 2. Geleneksel Otorite: Çok eski geleneklerin kutsallığına duyulan yerleşmiş inanca ve onların altında uygulanan otoritenin meşruluğuna dayanan otoritedir. 3. Karizmatik Otorite: Tekil bir kişinin ve onun tarafından buyrulan ya da ortaya çıkan normatif kalıpların, düzenin, kutsallığına, kahramanlığına yahut örnek gösterilen karakterine bağlılığa dayanan otoritedir. Max Weber, *Meşru Egemenlik*, çev. Latif Boyacı, 1 bs. (İstanbul: Yarın Yayınları, 2017), 12 – 13.

kişisel saygınlığından veya bağlı bulunduğu kurumun statüsünden kaynaklanan nüfuz kullanımınıdır.¹⁷⁸

2.1.3. Toplumsal İktidarın Üç Biçimi yahut Devletin Üç İşlevi

Herhangi bir toplumsal nesnenin doğası, onu oluşturan rol ve yapıların devinimine bağlıdır. Devlet de siyaset yaptığına göre siyasetin devinimleri devletin doğasını belirler. Bu durumda siyasetin ne olduğu sorunu önem kazanır. Siyaset, belli bir üretim biçiminin varlığı ve gelişimi için gerekli olan koşulları toplumsal çapta sağlama uğraşı olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla, siyaset uğraşısının özgül içeriğini üretim güçlerinin (üreticiler ve üretim araçları) somut durumu belirleyecektir. Bu tanıma göre siyasetin birinci işlevi, toplumun ortak çıkarına hizmet etmektir. İkinci işlevi ise, üretim araçlarını kimin mülkiyetine ait olduğuna göre değişecektir. Üretim araçlarının mülkiyeti devlete aitse sınıfsal ayrım olmayacaktır (ortak çıkara hizmet). Fakat özel mülkiyete aitse artık üretim araçları kimin elindeyse o diğerlerine hükmedecektir (egemen sınıfın çıkarlarına hizmet). Dolayısıyla sınıfsal bir toplum yapısı var olacaktır ve siyaset bu sınıflar arasındaki dengeyi koruyarak ikinci işlevini yerine getirir. Bu iki işlevi yerine getirmek üzere ortaya çıkan siyasal uğraş neticesinde “devlet” örgütlenmesi ortaya çıkar ve bu aşamaya kadar kurduğu dengenin devamını sağlamak için siyaset bir üçüncü işlevi yerine getirir: Devletin işleyişini, dolayısıyla ortak çıkarı sağlayan, yönetici personelin çıkarlarına hizmet. Devlet araçları, üslupları ve mekanizmaları birleşerek, bir dizi özgül yapı oluştururlar. Toplumun tümüyle karşılıklı ilişkileri içinde ele alındıklarında bunlara genellikle “siyasal sistemler/rejimler” denir. Bu işlevleri yerine getiren bir devlet, insanlık tarihinin yeni bir aşamasında ortaya çıkmış modern bir kavramdır. Üstelik bu bize, devlet ile siyasetin tam olarak örtüşmediğini gösterir. Devlet dışında yürüyen pek çok siyasal eylem vardır.¹⁷⁹

Toplumsal iktidar birbiriyle rekabet içinde olan üç biçim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar, ekonomik iktidar, ideolojik iktidar ve siyasal iktidardır. Ekonomik iktidar; kritik önemdeki maddi kaynakların kontrolünün sağlanması ile oluşan toplumsal iktidar biçimidir. İdeolojik iktidar; toplumsal inanç, değer ve

¹⁷⁸ Daniel G. Bates, *21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji: İnsanın Doğadaki Yeri*, çev. ed. Suavi Aydın, 3 bs. (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018), 405.

¹⁷⁹ Eroğul, *Devlet Nedir?*, 13 – 42.

normlar üzerindeki kontrolün sağlanması; estetik, kültürel, felsefi, hukuki uğraşlara özgü biçimdir. Siyasal iktidar ise; şiddet araçları üzerinde kontrol sahibi olup zor kullanma tekeline sahip olan, emir verme yetkisi ile donanmış meşru iktidar biçimidir.¹⁸⁰

2.1.3.1. Ekonomik İktidar

Avcı toplayıcı toplumlarda bireyin kendi silahı, aleti olabilir fakat bu o nesnelere üzerindeki tek hak sahibinin o olduğu anlamına gelmemektedir. Mızrak, tuzak gibi aletler yapan kişi kullanmadığı müddetçe diğerleri tarafından kullanılabilir. Tarım toplumlarında ise üretim uzmanlaşmış bir alandır. Bu toplumlarda saban ve çömleği yapanlar üretim araçlarının sahibidirler. Üretim gereçleri olan demirhane, çömlekçi çarkı, kireç ocağı de yapan kişinin mülkiyetindedir. Üretim araçları ve çiftçi arasında yakın bir ilişki vardır. Sanayi toplumlarında ise alet ve işçi arasında bu yakınlık ortadan kalkar. Üretimi yapan işçiler ürettikleri aletin sahibi olmadıkları gibi üretim sürecinin de sadece bir kısmına dahildirler. Endüstride uzmanlaşma ve özel girişim sonrası bireyin yaptığı işle üretimdeki kullandıkları kaynak arasındaki ilişki parçalanmış ve bir yabancılaşma başlamıştır. Her ne şekilde gelişme gösterirse göstereceği bütün toplumlar sermaye malları üzerindeki hakları tespit ve koordine etmeye yönelik belirli bir yöntem benimsemiştir.¹⁸¹

Devletin ortaya çıkışında ilk belirleyici, iktisadi unsur olmuştur. Avcı toplayıcılıktan tarım ve hayvancılığa geçiş sürecinde zorunlu ihtiyaçları karşılama tarzları tamamen değişmiştir. Tarım ve hayvancılık, beslenme sorunlarını uzun vadeli çözdüğü için yaşama şartları iyileşmiştir. Bu aşamadan sonra ekinlerin ve sürülerin korunması öncelikli konular arasına girmiş ve bu yeni üretim tarzını benimseyen topluluklar, güvenlik sorunlarını çözmek için teşkilatlı davranmak zorunda kalmışlardır. İktisadi şartların oluşturduğu yeni durumlar, askeri ve siyasi otoriteyi gerekli kılmıştır. Mal dağıtarak önder olanlar artık savaş koşullarında önderlik yapmaktadır. Dolayısıyla mal paylaşımı ve önderlik, devletin çekirdeğini oluşturan unsurlar olmuştur. Tarım sonrası, zanaatlar ortaya çıkmış ve bu sayede iktisadi bir faaliyet olarak zanaat, nesnelere değişip dönüştürülerek toplumsal varoluşun sürekliliğine güvence sağlanmıştır. Ürünlerin çeşitlenmesi ve çoğalması yeni bir iktisadi faaliyet olarak

¹⁸⁰ Poggi, *Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği*, 4 – 24.

¹⁸¹ Bates, *21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji: İnsanın Doğadaki Yeri*, 370 – 373.

ticareti doğurmuştur. Zenginlik kaynağı olan ticaret diğer toplumlarla ilişkileri geliştirdiği kadar devlete de yeni bir gelir kapısı açmıştır: vergi. Ticaretin bir süreği olarak savaşlar ve ganimetler, sömürgecilik, sanayi devrimi ve seri üretim gerçekleşmiştir. Dolayısıyla halkın yaşama şartlarını güvenceye almak, üretimin büyük kısmını çeşitli yollarla hazineye aktarmak, başta askerler ve rahipler olmak üzere memurların ihtiyaçlarını karşılamak, tanrılara hediyeler sunmak gibi iktisadi yapı çerçevesinde devlet oluşumunda iktisadın önemli bir yer tuttuğunu söylemek mümkündür.¹⁸²

Devlet, üretim ilişkilerinin sürdürülmesi ve geliştirilmesi için gerekli koşulları sağlamak işlevini yerine getirir. Üretim araçlarının mülkiyetinin kimde olduğuna göre bu işlevin yerine getirilmesi biçimlenir. Mülkiyet açısından üstün konumdakiler kaçınılmaz olarak üretim ilişkilerindeki en iyi durumda olan sınıf olarak belirir. Artık ürünün ortaya çıkması ile birlikte üretici (servet sahibi) kişilerin çalışması zorunluluğu ortadan kalkmış, bu kişileri üretim araçlarının sahibi, çalışanlarını ise üretici konumuna getirmiştir. Üretim araçları üzerinde özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla da, üreticiler için zorunlu çalışma ve sermaye sahipleri açısından ise üretimin devam etmesi için bu üreticiler üzerinde baskının kurulması (sömürü) gerekli olmuştur. Devlet, kölecilik döneminde köleleri baskı altında tutmak için gerekli gücü sağlayarak, feodal yapıda serfleri denetim altında tutarak, kapitalizmde ise küçük üreticilere aleyhine kapitalist toprak ve üretim araçları mülkiyetini geliştirerek ekonomik iktidarların (egemen sınıf) çıkarlarını koruyarak, kendi varlığını da güvence altına almış olur. Tarihi sürece bakıldığında, egemen üretim biçiminin değişmesiyle toplumsal düzende ayrıcalıklı yer tutmayı başaran pek çok egemen sınıf örneği var olmuştur. Örneğin feodal beyler kapitalist düzene kendilerini uyarlamayı başararak var olmayı sürdürmeyi başarmışlardır. Egemen sınıflar içindeki katmalar arasındaki dengeyi de yine devlet sağlayacaktır. Örneğin sanayiciler ile bankerlerin çıkarları çatıştığında devlet bu sınıfların çıkarlarını dengeli bir şekilde gözetmek durumundadır. Devlet bu güçler koalisyonundaki dengeyi korumak ve iktisadi faaliyetlerin gelişmesi için çalışmak zorundadır.¹⁸³

¹⁸² Ayhan Bıçak, *Devlet Felsefesi: Eleştiriler ve Öngörüler*, 1 bs. (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), 24 – 27.

¹⁸³ Eroğul, *Devlet Nedir?*, 13 – 42.

Ekonomik iktidar, ender ya da ender sayılan mallara sahip olma avantajından faydalanarak, bu mallara sahip olmayanlara belli bir davranış biçimini kabul ettirip onları yönlendirmek biçiminde kendini gösteren, siyasal iktidarın kararlarına etki etmekle birlikte siyasal iktidarın korumasına ihtiyaç hisseden iktidar türüdür. Dolayısıyla siyasal iktidarla yahut kendisi gibi örgütlenmiş diğer iktidarlara olan ilişkisi yüzyıllar içinde devletin oluşumunu, yapılanmasını ve örgütlenmesini etkilemiştir.¹⁸⁴

2.1.3.2. İdeolojik İktidar

İdeolojik iktidar, belli bir yapıdaki düşüncelerin belli bir otoriteye sahip kişilerce formüle edilmesine dayanır; belli bir tavırla ortaya çıktığı zaman, ortak noktaları olan insanların davranış biçimleri üzerinde etkide bulunan iktidardır.¹⁸⁵ Kuşkusuz ideolojik iktidar ile siyasal iktidar, ideolojik iktidar ile ekonomik iktidarın çakıştığı zamanlar da vardır. Fakat zor kullanma yetkisini elinde bulunduran siyasal iktidar (hükümet) organik bir bütün olarak hareket ederken, ideolojik iktidar aygıtları bir bütün teşkil etmez. Hem çoğuldurlar hem de görece bağımsız hareket ederler. Din, medya, hukuk, eğitim, aile, sendika, kültür alanları ve bu alanlara ait kurumlar ideolojik iktidarın kurulmasındaki başat aygıtlardır.¹⁸⁶

2.1.3.3. Siyasal İktidar

Toplumun bütününde ortaya çıkan iktidar siyasal iktidardır. Günümüzde, uluslar en büyük (global) toplumlardır. İlkel toplum, üretim araçları üzerinde özel mülkiyetin olmadığı, sosyal sınıfların henüz oluşmadığı, aile ve soy gruplarının örgütlendiği dönemdir. Kabile, aşiret, takımlar arasında kan bağı esas alınmaktadır. Kurulan ilişkiler karşılıklılık ilkesince tesis edilir. Bu durumda da üstün bir otoriteden, siyasal iktidardan bahsedilebilse de devletleşmiş oldukları söylenemez. Kent toplumunda ise, özel mülkiyet, kölelik ve sınıflar ortaya çıkmıştır. Kan bağından ziyade, toprak bağının (yer – ülke) esas alındığı tabiiyet ilkesi geçerlilik kazanmıştır. Avrupa'nın feodal yapılanmasından sonra ise günümüz toplumları ulus olarak örgütlenmiştir.

¹⁸⁴ Poggi, *Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği*, 4.

¹⁸⁵ A.g.e., 5.

¹⁸⁶ Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev. Alp Tümertekin, 1 bs. (İstanbul: İthaki Yayınları, 2013), 130 – 149.

Siyasal iktidar, global toplumlar ölçeğinde en büyük iktidardır. Siyasal iktidarı diğer iktidar türlerinden ayıran 5 temel özellikten bahsedilebilir: En büyük toplum ölçeğinde kurulma, üstünlük, tüm konularda yetki, tek olma, meşru şiddet (zor kullanma) tekeli. Bu unsurlardan, devletin siyasal iktidarın bir görünümü olduğu söylenebileceği gibi, her siyasal iktidarın devletleşmemiş olabileceği de söylenmelidir.¹⁸⁷ Toplumun bütünü düzeyinde ortaya çıkan siyasal iktidar, global toplumun olduğu yerde hep var olmuştur. Global toplum, aile, sendika, parti, zümre, çete, ekonomik işletme gibi özel grupların tümünü daha geniş bir bütün olarak kapsar. Dolayısıyla en üstün otoritedir ve kendi dışında başka hiçbir otoriteye tabi değildir, bilakis diğer bütün otoriteler kendisine tabiidir.¹⁸⁸ Böylece toplumun tamamını kapsayan bu iktidar, siyasal iktidar olarak tanımlanır. Siyasal iktidar kavramı; devlet teorisi, siyaset bilimi ve siyasal antropoloji çerçevesinde, toplum düzeyinde yasama, yürütme ve yargılama faaliyetlerini bir bütün olarak kapsayan iktidar anlamında da kullanılmaktadır.¹⁸⁹

Çağdaş devlette, antropologların dikkatini çeken, emekleme halindeki kurumların, arkaik yapıların çok uzağında; yoğun bürokratik yapı ve karmaşık idari yapılanma ve hiyerarşik açılımlar söz konusudur. Dolayısıyla siyasal iktidar, ilkel toplumlardan farklı olarak, kolektif amaçlar ve kamusal eylem alanı üzerine kurulmuştur.¹⁹⁰ Bir toplumun siyasal bir toplum olabilmesi için bu unsurlarla birlikte o topluluğun üyelerinin belirli ve ortak bir üste itaat etme alışkanlığına da sahip olması gerekir. Ortak üstün ise başka bir üste/ otoriteye itaat etmemesi gerekir. Buradan yola çıkarak devleti; bir toplumdaki en üst otorite olarak tanımlamak mümkündür. Başka bir siyasi otoriteye tabi değildir, toplumun yöneten yönetilen biçiminde iki kesime

¹⁸⁷ Uygun, *Devlet Teorisi*, 8 – 10.

¹⁸⁸ John Austin, *Hukukun Belirlenmiş Alanı*, çev. Ülker Yükselbaba, Saim Üye ve Umut Koloş, 1 bs. (İstanbul: Tekin Yayınevi, 2015), 140.

¹⁸⁹ Aslan, *Devlet ve Egemenlik Teorisi*, 29.

¹⁹⁰ Abđé, *Devletin Antropolojisi*, 117 -122.

ayrıldığı toplumlarda görülür ve toplumdaki herkes üzerinde yasalarla¹⁹¹ düzenlenmiş ezici güçkullanabilme kapasitesine sahiptir.¹⁹²

Kritik önem taşıyan maddi kaynakları kontrol eden ekonomik iktidar, toplumsal değer, inanç ve normlar üzerinde kontrol sağlayan ideolojik iktidar ve zor kullanımı sürdürülebilir kılacak maddi ve örgütsel olanaklar üzerinde kontrol sağlayan siyasi iktidar kendi çıkarları doğrultusunda hep rekabet içindedirler. Bu mücadele içerisinde her iktidar kendi kaynaklarının önemini vurgulayacak ve o kaynakları koruma refleksi gösterecektir. Bu bakımdan, siyasi iktidarı diğerlerinden ayıran temel özelliklerin üstünlük ve nihailik olduğu söylenebilir. Üstünlük, şiddet tekeli elinde bulundurması ile huzur ve asayiş bozacak olanların cezalandırılması için yasa yapabilmesidir. Nihailik ise; siyasi iktidarın emir verme yetkisini ifade eder.¹⁹³ Bu özellikler ise, güvenliğin sağlanması için askeri lidere ve anlaşmazlıklar için bir hakeme duyulan derin ihtiyacın karşılanmasını sağlaması dolayısıyla siyasi iktidarı diğerlerinden üstün kılmaktadır.¹⁹⁴

Siyasi iktidar iki boyut üzerinde örgütlenir. Birinci boyut, siyasi rollerin ve kurumların uzmanlaşarak diğer rol ve kurumlardan farklılaşma dereceleridir. Bir siyasi yapı ne kadar uzmanlaşmış ve kurumlar arası farklılık ne kadar artmışsa o denli resmileşmiştir. İkinci boyut ise gücün ve otoritenin merkezileşmesidir. Merkezileşmiş siyasi gücün olduğu yerde karar alıcı kurumlar arasında bir hiyerarşi oluşur. Bununla birlikte siyasi yapı nüfus arttıkça, siyasi işbölümünü de zorunlu kılar. Geniş alana yayılan siyasi iktidar, otoritesini paylaşmak suretiyle bürokratik hiyerarşiyi oluşturur. Dış tehditler ve rekabet merkezileşmiş siyasi sistemin ortaya çıkmasında etken olarak görülse de; en önemli etkenler daima ekonomik olanlar olmuştur.¹⁹⁵

¹⁹¹ Akal, *İktidarın Üç Yüzü*, 326.; Rukiye Akkaya Kia, *Moderniteden Post Moderniteye Egemenlik ve Hukuk*, 2 bs. (İstanbul: Beta Basım Yayım, 2011), 27.

¹⁹² Oktay Uygun, *İbn Haldun'un Devlet Anlayışı*, 1 bs. (İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık, 2019), 91.

¹⁹³ Poggi, *Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği*, 11 – 17.

¹⁹⁴ Wilhelm von Humboldt, *Devlet Faaliyetinin Sınırları*, çev. Bahattin Seçilmişoğlu, 3 bs. (Ankara: Liberte Yayın, 2013), 141.

¹⁹⁵ Bates, *21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji: İnsanın Doğadaki Yeri*, 410 – 411.

Avcı toplayıcı gruplarda siyasal bir örgütlenmeye sahip olsalar da bu gevşek biçimde bütünleşmiş, ortak kimlik duygusu paylaşılan ve çok az uzmanlaşmış kuruma sahip örgütlenme biçimidir. Bu toplumlarda ekonomik mübadele, lidere yani bir otoriteye ihtiyaç hissedilmeksizin, başka bir deyişle kimsenin oransız şekilde kaynaklar üzerinde denetim gücüne ya da kaynaklara erişim olanağına sahip ortamda karşılıklılık yoluyla yerine getirilir. Bir lidere ihtiyaç hissetmemeleri anlamında bu toplumlara eşitlikçi toplumlar denilebilir. Takım ve kabilelerde uzmanlaşmış siyasal rollere, otoriteye sahip liderlere, kalıcı idari merkezlere, resmi baskı mekanizmalarına ihtiyaçları yoktur. Belli yaş ve cinsiyet kategorisindeki herkesin saygınlığa erişim olanağı bulunmaktadır ve bu anlamda eşitlikçi, tabiiyetsiz ve bağımsızlık durumunda olan bir yapısı vardır.¹⁹⁶ Şefliklerin olduğu toplumlar da ise siyasal kararlar iki aşamada alınır ilk aşama şef ikinci aşama da emirleri uygulayan ikincil adamlardır. Dolayısıyla şeflik, yetki alanı iyi tanımlanmış uzmanlaşmış siyasal bir konum olarak kabul edilebilir.¹⁹⁷ Toplumdaki üretim fazlasını dağıtma görevi şefe aittir, iş dağılımı yapar, emir verir, dinsel statüye sahiptir. Akrabalık ve soy şeflik dışındaki statülerin temelidir. Şefe en yakın akrabaların daha uzak olanlara göre yüksek statüye sahip oldukları bir hiyerarşi gelişir. Fakat bu hiyerarşi devletli toplumlardaki bürokratik hiyerarşiden tamimiyle farklıdır. Hatta pek çok şeflikte de bu yapılanmalar farklılık arz edebilir. Siyasal örgütlenmenin en karmaşık ve merkezileşmiş olanı devlettir.¹⁹⁸

M.Ö. 800'lerde şefliklerden daha farklı, akrabalık ve soy bağından bağımsız kendi hukuksal kuralları ve yönetim şekli olan polis (şehir/kent) devleti ortaya çıktı. Bunda, nüfus artışı, tarımsal üretim artışı, görece gelişmiş iletişim sistemleri, artı ürün

¹⁹⁶ Austin, *Hukukun Belirlenmiş Alanı*, 143.

¹⁹⁷ Ormanlarda veya New Holland kıyılarında avcılık ve balıkçılıkla geçinen kabileler; Kuzey Amerika kıtasının yerleşim olmayan kısımlarında dolaşan Kızılderili kabileleri örneklerinde "bağımsız siyasal toplum" adını reddetmeliyiz; çünkü bunları oluşturan aile gruplarını bir araya getiren bağlar, bunların belli bir üste alışkanlıkla itaat içinde bulduklarını söylemek için çok zayıftır, ancak bazı durumlarda savaş gibi bazı amaçlar için bir lidere itaat çerçevesinde birleşebilmektedirler. Kesin olarak belirtmek gerekirse bunlar, büyüklük hariç bağımsız siyasal topluluk özelliği gösteren grup topluluklardır. Austin, *Hukukun Belirlenmiş Alanı*, 149.

¹⁹⁸ Bates, *21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji: İnsanın Doğadaki Yeri*, 412 – 414.

sağlayan uzmanlaşmış ekonomik yapı etkili olmuştur. Sonrasında siyasal iktidarın geniş alanda yayılmasına bürokrasi gelişmiş, yasama, yürütme ve yargı uzmanlık gerektiren resmi kurumlar olarak varlık bulmuştur.¹⁹⁹

2.1.4. Meşruiyet

Devletin otoritesini uygulaması için zor kullanmak yetkisine sahip olmasının yanında ideolojik vasıtaları da kullanması gerekir. Her yönetimde, otoritesinin meşruiyetini tesis eden bir ahlaki temel bulunur. Bu meşrulaştırıcı ideoloji dünyevi olabilir; dini olabilir; soy bağına (kan esas) dayanabilir. İnsanlar bağı oldukları otoritenin ahlaki bir zeminden yoksun olduklarını düşünmeleri durumunda o devlet uzun süre yaşayamaz. Bu nedenle devlet şeklinde örgütlenen toplumlarda otoritenin simgelerinin korunması meşruiyetini kaybetmemesi açısından oldukça önemlidir.²⁰⁰

Meşruiyet, gücün keyfi, belirsiz biçimde kullanılmayıp kurala bağlanmasıyla sağlanır. Meşru bir iktidar ilişkisinde, yönetilenler siyasal iktidarın gücünü toplumun değerler sistemini yansıtan kurallara uygun olduğu inancıyla onaylar. En basitinden en karmaşığına kadar bütün toplumlar, kendi değerler sisteminden çıkardıkları temel yasalara göre yönetilmişlerdir. Siyasal iktidarlar bu yasalara uygun davrandıkları sürece meşruluklarını koruyabilirler. Dolayısıyla, korkutarak, bastırarak tesis edilmiş itaat meşru kabul edilemez. Emirlerle itaatin tebaanın kendi isteğı (rıza) ile gerçekleşmesi durumunda meşruiyet söz konusu olacaktır.²⁰¹

Her devlet tebaasının otoritesine inanarak kendisine boyun eğmesini ister. Modern devlette meşruiyetin kaynağı akıl ve yasa'dır. Modern devlet öncesinde ise iktidarın kaynağı, tanrı, kurucu atalar, doğa veya gelenektir.²⁰² Yasanın meşruiyetin kaynağı kabul edilebilmesinin altında, kanun koyucunun ve yasama sürecine katılan mercilerin tamamının²⁰³ adalet ve aklını temel alan bir güven yatmaktadır. Başka bir

¹⁹⁹ A.g.e., 415 – 417.

²⁰⁰ A.g.e., 419.

²⁰¹ Poggi, *Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceğı*, 8.

²⁰² Abdurrahman Saygılı, *Kutsal Canavar Devlet*, 4 bs. (Ankara: İmaj Kitabevi, 2018), 202 – 203.

²⁰³ Nurettin Topçu'ya göre; devlet iradesinin kaynağı millettir. Ancak bu kaynak, milletin mevcut madde ve ruh değerlerinin sahasından çok geniştir. Milli tarih ve mukaddesat,

ifadeyle modern devlet meşruiyetini kendinden alır ya da o doğrudan doğruya meşruiyettir.²⁰⁴ Bunun bütün üyle mantık dışı ve pür keyfilik olmaması için, yasama sürecinin tamamı, ilk andan itibaren hukuk ile biçimsel kanunun uyumunun sağlanması mecburidir. Bu bakımdan, kanun bir hukuk normudur. Hukuk ise olması gereken şeyi herkes bakımından belirleyen, müeyyidelendirilmiş kurallar bütünüdür. Dolayısıyla hukukun güvence oluşturabilmesi için modern siyasal iktidarlar, sosyal sözleşme, çoğunlukçuluk, çoğulculuk, anayasacılık, temel haklar, eşit şans/seçim, demokrasi, kuvvetler ayrılığı, hukukun üstünlüğü gibi ilkeleri benimsemişlerdir.²⁰⁵

2.1.5. Egemenlik

Antik Yunan'dan günümüze kadar insanların yönetilmesi, toplumsal düzenin ve güvenliğin sağlanması ve bunu sağlarken devletin üstün bir otorite olarak kuralları koyması ve bu kurallara uyulmasını sağlaması gerekmiştir. Demokrasi öncesi dönemde çoğunluğun adına küçük bir azınlık karar veriyordu. Bu azınlık genellikle bir hükümdar (siyasal iktidar) ve varlıklı toprak sahiplerinin (ekonomik iktidar) oluşturduğu yüksek tabakadır. Vergileri toplayan, yasaları koyan, ceza veren, savaş ve barış ilan eden onlardır. Ülkeyi yönetme hakkını değersiz halk kitlelerine vermeyi de düşünmüyorlardı. Hükümdarların ve varlık sahiplerinin gelgitli ilişkileri egemenliğin sınırlarını ve unsurlarını süreç boyunca değiştirse ve çok farklı anlamlarda kullanılmasına yol açsa da günümüze kadar gelen “egemenlik” kavramı her dönemde, bir devletteki üstün emretme gücünü ifade etmiştir.²⁰⁶ Kent devletinin gücü ile feodal devletin yahut ulus devletinin gücü ve fonksiyonları aynı değildir. Ulus devletinin iktidarını önceki iktidarlardan ayırmak için kullanılan en ünlü kavram

destanlardan fıskıran mitolojik hüviyet, hep bu kaynağın içerisinde. Tam manasıyla millet bu sahanın bütününe kaplayan varlığın adıdır. Millet, ne yalnız coğrafya ve ırk, ne de sade dil ve din beraberliğidir. O, haldeki bu unsurların mazideki köklerini de içerisinde alır ve istikbale ait bir iradenin başlangıcı olur. Nurettin Topçu, *İradenin Davası: Devlet ve Demokrasi*, 8 bs. (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018), 55.

²⁰⁴ Akal, *İktidarın Üç Yüzü*, 72.

²⁰⁵ Carl Schmitt, *Kanunilik ve Meşruiyet*, çev. Mehmet Cemil Ozansü, 2 bs. (İstanbul: İthaki Yayınları, 2018), 24 – 25.; Ağaogulları ve Köker, *Tanrı Devletinden Kral Devlete*, 64 – 65.

²⁰⁶ Davis, *İnsanın Hikâyesi: Taş Devrinden Bugüne Tarihimiz*, 223.

“egemenlik”tir. Üniter, feodal, demokratik, otoriter devletlerarasında egemenliğin kaynağı ve kullanımı yönünden farklar vardır. Egemenlik²⁰⁷, modern devletin öz ü ve tüm yetkilerinin hukuki kaynağıdır. Siyasi iktidar yahut yasa kaynağını, tanrıdan, doğadan, kurucu atalardan, gelenekten değil, doğrudan doğruya kendisinden alır. Böylece devlet ve meşruiyetini sağlayan yasa bütünleşir. Bu da iktidarın merkezileşmesini sağlar. Sonuç olarak egemenlik, kendisinden başka hiçbir güç tarafından belirlenemediği için mutlakdır; yönetenin iktidar süresi sonlu olsa da egemenlik süreyle kısıtlanamaz yani süreklidir; yasa yapma yetkisi sadece devlete aittir devredilemez ve bölünmez bir nitelik taşır.²⁰⁸ Bu anlamda tebaa ile egemen arasındaki boyun eğme – koruma ilişkisinin ontolojik olduğu söylenebilir.

İktidarın merkezileşmesi ve meşruiyet kaynağının beşerileşmesi ile birlikte egemenlik kavramı modern (ulus) devletler açısından merkezi bir noktaya taşınmıştır. Egemenliğin günümüzdeki anlamını kazanması, devletin günümüzdeki anlamını kazanmasıyla yakından ilgilidir. Devletin hazinesinin hükümdarın hazinesinden ayrışması, yöneticinin beşeri nitelik kazanması, sosyal sözleşme ideolojisi, tebaanın/vatandaşın haklarının sınıfsal statülere göre değişmediği, her birinin eşit taraflar haline getiren hak anlayışı, hatta kapitalist üretim ilişkileri ile değişip gelişerek bugünkü anlamını kazanmıştır. Tarihi süreç içerisinde egemen, kendi sınıfından olan vassallarına boyun eğdiren lordlar lordu iken, bütün tebaasına aynı anda araçlar kullanmadan, doğrudan, emir veren bir monarka dönüşmüştür. Feodal üretim tarzının doğurduğu çoklu boyun eğme ilişkisi ise yerini tek bir ilişkiye bırakmıştır. Artık egemen, ülke sınırları içerisinde verdiği emirlere boyun eğilmesi gereken yegâne odaktır. Yöneticiye emir verme yetkisi bir toplumsal sözleşme ile yönetilenlerce verilmiştir. Dolayısıyla iktidarın meşru kaynağı halktır. Bu emretme yetkisini içeren egemenlik, bölünmez ve devredilemez niteliktedir. Egemenlik,

²⁰⁷ Egemenlik, kamusal güç, devlet gücü, siyasi otorite, bütün bu deyimleri eşanlamlı kabul ediyor ve egemenlik sözcüğünü kullanıyorum, çünkü bu sözcük en kısa ve en kullanışlı olanıdır. Léon Duguit, “Egemenlik ve Özgürlük”, *Devlet Kuramı*, Der. Cemal Bâi Akal (Ankara: Dost Kitabevi, 2018), 279.

²⁰⁸ Aslan, *Devlet ve Egemenlik Teorisi*, 181.; Yıldırım Torun, *Siyaset Felsefesi Tarihinde Devlet*, 2 bs, (Ankara: Orion Kitabevi, 2016), 107.; Léon Duguit, “Egemenlik ve Özgürlük” *Devlet Kuramı*, Der. Cemal Bâi Akal (Ankara: Dost Kitabevi, 2018), 380 – 386.

diğer iktidarlar (ekonomik ve ideolojik iktidarlar) ile kurulan ilişkiler neticesinde siyasal iktidarın rakipsiz oluşuna işaret eder. Fakat bu rakip tanımaz oluşun varlık sebeplerini oluşturan koşullar, bu ilişkiler yumağı neticesinde sürekli değişim gösterir.²⁰⁹

Egemenlik, iç egemenlik ve dış egemenlik olmak üzere iki anlamda kullanılmaktadır.²¹⁰ Dış egemenlik, uluslararası ilişkiler bağlamında, bir devletin diğer devletlerle eşit konumda bulunmasını yani devletin bağımsızlığını ifade eder. Devletin hukuksal açıdan başka bir devlete (başka bir üstün iktidara) bağlı olmadan, serbestçe karar alabilmesidir.²¹¹ Dolayısıyla devlet egemenlik yetkisini kullanırken başka hiçbir devletten emir, izin almayacağı gibi hesap vermek zorunda da değildir. Bu aynı zamanda, devletin iç işlerinde bağımsız olmasını sağlarken, başka devletlerin iç işlerine karışmama sorumluluğunu da yükler (iç egemenlik). Egemen devletin, kendi siyasal, ekonomik ve sosyal sistemini kendisinin belirlemeye hakkı vardır ve bu devlete içte üstünlük tanır. Devletin ülkesi içerisinde üç temel egemenlik yetkisi vardır; yasama, yürütme ve yargı. İç egemenliğe sahip devlet, bu yetkilere dayanarak, kanun yapar, savaş²¹² ve barış ilan eder, yargılama faaliyeti yürütür, para basar, vergi toplar,²¹³ olağanüstü hale karar verir.²¹⁴ Dolayısıyla bütün

²⁰⁹ Ali Murat Özdemir, vd., *Genel Kamu Hukuku: Kuramsal Yaklaşım*, 1. bs. (Ankara: İmge Kitabevi, 2019), 115 -127.; Akal, *İktidarın Üç Yüzü*, 64 – 74.; Celal A. Kanat, *Hegel'in Devlet ve Toplum Felsefesi: Minerva'nın Baykuşu*, 1 bs. (İstanbul: Doruk Yayınları, 2017), 571; Alexis de Tocqueville, *Demokratik Zorbalık*, çev. Ebru Erbaş, 1 bs. (İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2019), 38.

²¹⁰ Selcen Erdal, *Uluslararası Ceza Mahkemesinin Devlet Egemenliğine Etkisi*, 2 bs. (Ankara: Adalet Yayınevi, 2018), 109

²¹¹ Kemal Gözler, *Devletin Genel Teorisi: Bir Genel Kamu Hukuku Ders Kitabı*, 10. bs. (Bursa: Ekin Basım Yayın– 2019), 77; Poggi, *Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği*, 30.

²¹² Silahlı güçlerin tekeli, devleti yönetenlere, öteki sosyal gruplarda olmayan bir üstünlük verir buna “egemenlik” denir. Devlet, klasik öğretilerde egemendir. Server Tanilli, *Devlet ve Demokrasi: Anayasa Hukukuna Giriş*, 3 bs, (İstanbul: Say Kitap, 1982), 7.

²¹³ Gözler, *Devletin Genel Teorisi: Bir Genel Kamu Hukuku Ders Kitabı*, 79.; İlhan F. Akın, *Devlet Doktrinleri*, 3 bs. (İstanbul: Beta Basım Yayım, 2016), 83.; Hobbes, egemenin para basmak, vergi koymak, yasama, yürütme ve yargılama yetkilerine, sansür uygulamak, mülkiyeti tanımlamak ve gerektiğinde mülkiyet hakkını kısıtlamak, yüksek

bu idari işlemlerin yapılabilmesi için iktidarını yayarak bürokratik bir hiyerarşinin hukuki açıdan örgütlendiği yasal otoriteye devlet egemenliği denebilir.²¹⁵ Egemenlik, halk adına, halkın temsilcileri olarak, yöneticiler tarafından kullanılır. Halkın bu egemen iradesi bir hükümet tarafından temsil edildiğinde ortada bir devlet vardır.²¹⁶ Egemenlik, halkın rızasına dayanmayan, güç ve şiddet yoluyla ele geçirilmişse²¹⁷, buradaki egemenlik meşru olmayacağı için zorbaya karşı başkaldırı hakkı doğar.²¹⁸

Modern sonrası dönemde ise iletişim, ekonomi, para transferi, ekoloji, askeri riskler gibi pek çok hususta küreselleşen dünyada, devletin ve egemenlik erkinin de yeniden yorumlanması gerektiği açıktır. Küresel dünyanın imkânları ve imkânsızlıkları arasında oluşan bütün ilişkilerin hukuki zeminde yeniden tartışılması gerekmektedir. Bilgi ve bilişim teknolojileri dolayısıyla, devletlerin coğrafi sınırlarının sanal dünyada bir kayma yaşadığı, internet ağı ile ekonomik, ticari, cezai pek çok alanda bu sanal dünyada coğrafyanın sınırları yani devletin egemenlik unsurlarından biri kayma yaşamış ve yaşamaktadır. Dolayısıyla fiziki alan ile hukuki olgu arasındaki ilişki bir tahrip sürecine girmiştir. Teknolojinin meydan okuduğu konulardan birisi

idarecileri ve memurları atamak ve görevden almak, onur unvanları vermek yetkilerini de eklemiştir. Mehmet Ali Ağaoğulları ve Levent Köker, *Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı*, 5 bs. (Ankara: İmge Kitabevi, 2018), 239 – 242.

²¹⁴ Carl Schmitt, *Siyasi İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm*, çev. A. Emre Zeybekoğlu, 5 bs. (Ankara: Dost Kitabevi, 2016), 13.; Saygılı, *Kutsal Canavar Devlet*, 75.

²¹⁵ Weber, *Meşru Egemenlik*, 19.

²¹⁶ LéonDuguit, “Egemenlik ve Özgürlük” ,*Devlet Kuramı*, Der. Cemal Bâli Akal (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2018), 395.; Austin, *Hukukun Belirlenmiş Alanı*, 159.; Akkaya Kia, *Moderniteden Post Moderniteye Egemenlik ve Hukuk*, 25.

²¹⁷Bodin’e göre, devlet otoritesini, eşkıya ve zorbalara otoritesinden ayıran özellik, idarenin doğruluğu ve adaleti içermesidir. Dolayısıyla devletin amacı, yurttaşların mutluluğunu, mülk güvenliğini, düzeni ve barışı sağlamakla birlikte adalet ve erdem ile ortak iyiyi tesis etmektir. Devletin meşruiyetini halkın rızasından aldığını savunup devleti tanrısal niteliklerinden arındırıp laik ve dünyevi bir yapıya kavuşturmasına rağmen, devletin amaçlarını erdem, adalet, ortak iyiyeye dayandırarak yine devlet düşüncesinde tanrısallığa yer açmıştır. Ağaoğulları ve Köker, *Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı*, 19.

²¹⁸ Torun, *Siyaset Felsefesi Tarihinde Devlet*, 129.

de hiç kuşkusuz blockchain teknolojisi ile bireylerin kendi paralarını basabildikleri, banka gibi kurumsal araçlara ihtiyaç hissetmeden transfer edebildikleri, kimliklerini açık etmeden anonim işlemler yapabildiği ve bu işlemler için ücret ödemediği, mesai saati ile kısıtlanmadığı, vergi ödemediği bir alan daha vardır. Bu da egemenlik yetkilerinden ve devletlerin bağımsızlık sembolü olarak kabul edilen para basma tekelinin sanal imkânlarla yıkılıyor olmasıdır. Gelinen aşamada bu sanal gelişmelerin egemenliği ortadan kaldırdığını yahut yakın bir gelecekte kaldıracağını söylemek gerçekçi görünmese de egemenlik kavramının statik bir kavram olmadığı ve diğer toplumsal iktidar türleri lehine ve siyasal iktidar aleyhine değişim ve ilerleme gösterdiğini söylemek de mümkün görünmektedir.

2.1.6. Devlet

Siyasal iktidarın en karmaşık ve merkezileşmiş hali devlettir. Devlet, iktidarı akrabalık üstü bir temelde örgütleyen kurumlar karmaşasıdır.²¹⁹ Devlet insanların toplum yaşamında başvurdukları bir örgütlenme biçimidir. Bir toplumda devletin sahip olduğundan daha geniş daha yaygın daha kapsayıcı olan örgütlü bir sosyal kurum yoktur. Devlet örgütlenmesinde çok ileriye vardırılmış bir iş bölümü vardır. Kanun koyucular, idareciler, yargıçlar ve en önemlisi zor kullanan silahlı güçler. Şiddet tekeli elinde bulundurması devleti diğer sosyal kurumlardan ayıran en önemli özelliktir. Devlet örgütlenmesine çok eski tarihte rastlanmaz; devlet insanlık tarihinin belli bir aşamasından sonra ortaya çıkmıştır.²²⁰

Devletin ortaya çıkışında ilk belirleyici olan iktisadi unsurlardır. Avcı toplayıcı toplumların tarım toplumuna geçişinden sonra ekinlerin ve sürülerin korunması öncelikli konular arasına girmiştir. Dolayısıyla mülkiyetlerine yönelik güvenlik sorunlarını aşabilmek için teşkilatlı davranmak zorunda kalmışlardır. Bununla birlikte tarım ürettiği değerlerle devletin kuruluşunda belirleyici olmuştur.²²¹ Tarıma bağlı olarak nüfus her geçen gün artmış ve toplanan ve üretilen besinlerin bu nüfusa dağıtımını kabile büyükleri tarafından yapılmıştır. Mal dağıtarak önderlik kazanılmış ve bu önderlik savaş alanlarına taşınmıştır. Mal paylaşımı ve önderlik ile devletin tohumları atılmıştır. Devletin oluşum sürecinde tarım yapılarak ürün yani ekonomik

²¹⁹ Bates, *21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji: İnsanın Doğadaki Yeri*, 415.

²²⁰ Tanilli, *Devlet ve Demokrasi: Anayasa Hukukuna Giriş*, 1 – 2.

²²¹ Oral Sander, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, 9 bs. (Ankara: İmge Kitabevi, 2001), 29.

gelir elde edilen toprakların mülkiyeti büyük oranda yöneticilere geçmiştir. Şehirleri kuranın tanrı olduğuna inanıldığı dönemlerde ise topraklar yöneticiler ile rahiplerin idaresine geçmiş, kutsallık gerekçeleri ile mal birikimi tapınaklara kaymış ve bu ise temel gelirler arasında kabul edilmiştir. Devletin ilk nüvesini oluşturan bu yapı ise askeri birimler aracılığıyla korunmuş, bu askeri yapı da yine ekonomik ilişkiler sayesinde finanse edilmiş ve toplumsal güvenliğin sürekliliği sağlanmıştır. İktisadi faaliyetlerin zanaata, zanaatın ticarete, ticaretin sanayi devrimine, sanayi devriminin sömürgeciliğe kapı açtığı bu süreç boyunca ekonomik ilişkilerin denetimi ve kaynakların kullanımında siyasal iktidarın öncelikli bir yeri vardır ve siyasal iktidarın kendini idame ettirme eğiliminin bir sonucunun da “devlet” olduğu görülmektedir.²²²

Günümüzde devlet, belirli bir insan topluluğunun, belirli bir toprak parçası üzerinde egemen olmasıyla oluşan, hukuki kişiliğe sahip devamlı bir teşkilat olarak tanımlanabilir.²²³ Bu tanım öteden beri kabul görmüş değildir, bu güncel haline yüzyıllar süren aşamalardan geçerek ulaşmıştır.²²⁴ İlkçağlarda insanlar, kendilerine

²²² Bıçak, *Devlet Felsefesi: Eleştiriler ve Öngörüler*, 27 – 33.; Bates, *21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji: İnsanın Doğadaki Yeri*, 415 – 417.

²²³ Gözler, *Devletin Genel Teorisi: Bir Genel Kamu Hukuku Ders Kitabı*, 6.; Charles Tilly, bu tanımı çok daha geniş tutmuştur; devlet, belli toprak parçasında yaşayan insanları yöneten, ev ve akraba gruplarından farklılaşmış, zor kullanan, üstün, merkezileşmiş ve kurumları arasında koordinasyonla iş gören örgüttür. Tilly, *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*, 18.; Bourdieu’ya göre devletin iki tanımı vardır: 1. Belli Bir toprak parçasının ve bir halkın tamamının üzerinde egemen olan otorite, kamu mercileri, yönetim, merkezi iktidar. 2. Belli bir toprak parçası üzerinde yerleşik, tek bir otoriteye tabi ve tüzel kişilik sayılabilecek insan grubu, ulus, ülke, erk. Bourdieu, *Devlet Üzerine: Collège de France Dersleri*, 50.; Cicero’ya göre devlet, bir halk unsuru yani kamu varlığıdır. Respublica tamlaması Latince “şey, nesne, olan, mesele, olay, durum, iş, koşul, hakikat, mal, varlık, neden, gerekçe” gibi farklı anlamları olan res ile “açık, net, kamuya ait” anlamındaki publica kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur. Devlet olarak Türkçeleştirdiğimiz Respublicahem “halka ait” hem de “halkı ilgilendiren mesele” anlamına gelmektedir. C. Cengiz Çevik, *Cicero’nun Devleti: De Re Publica Yazıları*, 1 bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017), 26.

²²⁴ “Devlet” sözcüğü Orta Çağ siyasi dil dağarcığında yer almaz. Yer almamıştır, çünkü henüz kesin ve belirgin bir anlama kavuşmamıştır. Modern algılanış biçimiyle “devlet” sözcüğü, görece yakın bir döneme kadar, çeşitli Avrupa dillerinde bulunmayan yeni bir

üstün bir güç arayıp bunları kutsallaştırmaları ile iktidarlarının meşruiyetlerini sağladılar. Fakat bu iktidarlar egemenlik unsurunu, örgütlülük ve süreklilik özelliklerini taşımadıkları için devletleşmiş kabul edilemezler. Ortaçağ'ın feodal sistemine dayanan Mülk devleti anlayışında ise iktidar kaynağını mülkiyet hakkından almıştır. Toprağı ve üzerinde yaşayanlarla, denizleri ve dağlarıyla her şey egemenin malı kabul edildiği için mevcut örgütlenmeye “mülk devlet” denilmiştir. Yani egemenlik mülkiyete dayalı haklardandır. Egemenlik hakkı ise en büyük feodal bey olan hükümdar (kral), feodal beyler, kilise ve ayrıcalıklı kentler arasında paylaşılmış haldedir. Yargılama yetkisi de bu egemenler arasında paylaşılmıştır. Kamu hukuku ve özel hukuk ayrımı söz konusu değildir.²²⁵

Egemenliğin kaynağı olarak bir süre sonra “mülkiyet hakkı “değil, “ilahi güç” olarak görülmeye başlanmıştır. Egemen, tebaasına karşı hiçbir hukuk kuralı ile bağlı olmayıp, sadece tanrı ve vicdanına karşı sorumludur. Bu anlayış Avrupa’da 17. ve 18. yüzyıllarda “Polis Devleti” anlayışını doğurmuştur. Dolayısıyla bu dönemin bariz özellikleri, egemenin kendi koyduğu kurallar dışında hiçbir kuralla bağlı olmaması, güç ve yetkinin kendi takdirinde olduğu, hiçbir yargısal denetime tabi tutulamamasıdır. Sınırsız yetkilerle donatılmış olan egemenin bu gücü keyfiliğe kaymasına sebep olmuştur. Bu dönemi Mülk Devleti’nden ayıran önemli özellik “hazine kuramı”na dayanılmış olmasıdır. Hazineye, egemenden ayrı bir kişilik tanınmış ve özel hukuk kurallarına bağlanmıştır. Egemen hiçbir hukuk kuralı ile bağlı olmasa da onun kişiliğinden ayrılmış olan hazine özel hukuk kuralları ile bağlıdır. Bu egemen yargısal olarak denetlenemese de hazinenin yargısal denetimine imkân vermiştir.²²⁶

sözcüktür. Öncelikle antik Çağ ve Orta Çağ yazarlarının gözlemleyebileceklerinden ve hayal güçlerinin çerçevesinden birçok açıdan farklı, yeni bir durumu karşıladığı için, bazı nesnel koşullara bağlı olarak yayılmıştır. Alessandro Passerin D’entrèves, “Devlet Kavramı”, *Devlet Kuramı*, Der. Cemal Bâli Akal (Ankara: Dost Kitabevi, 2018), 194.

²²⁵ İl Han Özay, *Gümüşğında Yönetim*, 3 bs. (İstanbul: Filiz Kitabevi, 2017), 25.; A. Şeref Gözübüyük ve Turgut Tan, *İdare Hukuku: Genel Esaslar Cilt I*, 13 bs. (Ankara: Turhan Kitabevi, 2019), 31.

²²⁶ Özay, *Gümüşğında Yönetim*, 26.; Gözübüyük ve Tan, *İdare Hukuku: Genel Esaslar Cilt I*, 32.

Fransız Devrimi'nden sonra ise Avrupa'da "Polis Devleti" anlayışı yerini "Hukuk Devleti" anlayışına bırakmıştır. Egemenlik artık kişi ve soylulardan uluslara geçmiş, bu egemenlik kurumlar tarafından ortak bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Hukuk devleti anlayışında, hukuk kuralları, onları koyanlar da dâhil olmak üzere herkesi bağlar. Egemenlik yetkisini kullanan herkes ve her organ yargısal denetime tabidir. Dolayısıyla egemenliğin kaynağını hukuk oluşturur.²²⁷

Bahsi geçen tarihi süreçler sonucunda, devlet, "belirli bir insan topluluğunun, belirli bir toprak parçası üzerinde egemen olmasıyla oluşan, hukuki kişiliğe sahip devamlı bir teşkilat" olarak kabul edilmiştir. Bu tanımdan yola çıkarak devletin insan, toprak ve egemenlik unsurlarından oluştuğu söylenebilir. Birbirlerine bir takım bağlarla bağlantılı olan insan topluluğuna hukukta millet; bu insan topluluğunun devamlı olarak yaşayabileceği, sınırları belli olan toprak parçasına ülke; milletin ülkesinde kuracağı en üstün iktidara ise egemenlik denir. Bir devletin kurulabilmesi için bu unsurların birlikte bulunması gerekir. Dolayısıyla devlet bu unsurlardan sadece birine indirgenemez. Devlet bu üç unsurun bir araya gelmesi ile örgütlenir, fakat bu üç unsurdan bağımsız bir hukuki kişilik olarak varlık bulur. Bu varlığı ise sürekli bir nitelik taşır. Yani yöneticinin değişmesi ile devlet varlığı ortadan kalkmaz.²²⁸

Modern devlet, siyasal iktidara belli yetkilerin verildiği ve siyasal iktidarın da bu yetkileri belirli kurallar içinde kullandığı bir örgütlenmedir. Zira daha önceleri siyasal iktidar erki, diğer toplumsal iktidar biçimlerinin içine karıştırılmış biçimdeydi ve imtiyazlı kişilere verilen bir ayrıcalık konumunda olduğu görülmektedir. Yahut bireye egemenlik haklarının doğuştan verildiğinin düşünüldüğü ve soydan geçen krallık ile egemenlik bütünleşip şahsileştiği ileri sürülmektedir. Modern devlet anlayışında ise örgütlü devlet bu örgütlenmesiyle ve hukuka bağlılığıyla diğer organizasyonlardan farklılaşır. Öyle ki, yurttaşın ekonomik faaliyetlerini yürütmesinde devlet özel mülk kuralını benimser ve bu ilişkide çıkar sağlayan bir taraf olarak değil bu ilişkileri koruyacak, çatışmaları çözecek ve rekabeti

²²⁷ Özay, *Günüşğında Yönetim*, 27.; Göz übüük ve Tan, *İdare Hukuku: Genel Esaslar Cilt I*, 32.

²²⁸ Gözler, *Devletin Genel Teorisi: Bir Genel Kamu Hukuku Ders Kitabı*, 4 – 6.; Philippe Braud, "Devlet: Hukuki Öğretinin İkilemleri", *Devlet Kuramı*, Der. Cemal Bâi Akal (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2018), 359 – 364.

düzenleyecek bir kefil olarak devreye girer.²²⁹ Ayrıca devletin bu örgütlenmesi zor kullanma hakkını yitirmemek içindir. Zor, son kertede başvurulacak yoldur ve şiddet kullanma tekeli de devlete aittir. Bu yetkiyi egemenliğinden alır ve egemenliğinin kaynağı yine kendisidir. Egemenin buyruğu, yasanın haklılığının ve hakkın yasallığının tek ölçütüdür. Dolayısıyla özerkliğini korumak için, egemenlik hakkını kimseye devretmez ve paylaşmaz.²³⁰

Devletin üzerine kurulduğu toprak, mülkiyet anlayışının ötesine geçmiştir. Artık devlete ait, devletin mülkü olan bir toprak parçası yoktur; devletin kendisi sınırları olan bir toprak parçasıdır. Bu toprak parçasında yaşayan insanların bir ulus olması, ilişkilerini geliştirdikleri, etkileşimlerini kolaylaştırdıkları bir zemin oluşturur.²³¹ Dolayısıyla ulus, yoğun bir aidiyet duygusu gerektirir. Demokratik meşruiyetini (hukuk) sağlamış devlet ile ulusu arasında, devlet karşısında bireylere verilen genel ve eşit hak ve yükümlülüklerden oluşan özel bağı yurttaşlık adı verilir. Devlet son aşamada egemenlik yetkilerini kurumları aracılığıyla kullandığı hiyerarşik bir merkezi yapı haline gelmiştir. Hiyerarşideki resmî kurumların koordinasyonu yine devlet tarafından gerçekleştirilir. Bu da modern devlette bürokrasiyi doğurmuştur.

²²⁹ Kılıcın zoru olmadıkça ahitler Sözlerden ibarettir ve insanı güvence altına almaya yetmez. Dolayısıyla, doğa yasalarına rağmen, bu yasalara uyulmak istendiğinde ve güvenlik içinde uyulması mümkün olduğunda, kurulu bir iktidar yoksa veya bu iktidar güvenliğimiz için yeterince büyük değilse; herkes, bütün diğer insanlara karşı korunmak için, kendi gücüne ve kurnazlığına dayanacak ve üstelik bunu meşru olarak yapabilecektir. Thomas Hobbes, *Leviathan*, çev. Semih Lim, 19 bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019), 133.

²³⁰ Peter Bogucki, *İnsan Toplumunun Kökenleri*, çev. Cumhur Atay, 1 bs. (İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2013), 436 – 438.; Akal, *İktidarın Üç Yüzü*, 99.

²³¹ Bu anlamda Nurettin Topçu'nun devlet tanımı, “vatan, millet ve devlet bütünleşmesinin” iyi bir örneğidir: Devlet muayyen topraklar üzerinde hâkimiyetle yaşayan insanların meydana getirdiği manevi birliktir. Millet varlığının ruhu demektir. Millet iradesinin özüktüğü yerdir. Bu tarifteki muayyen toprak kavramı bir vatanın, orada yaşayan insanlar tabiri de bir milletin varlığını ifade etmektedir. Üçüncüsü olan hâkimiyet ise devlet varlığının esaslı unsurudur. Kendi başına yalnız bir vatan ceset, cansız bir vücut sayılırsa millet onun hayatı, devlet ise ruhu sayılmalıdır. Devlet milletin şuurudur. Topçu, *İradenin Davası: Devlet ve Demokrasi*, 50.

Daha önceki devlet yapılanmalarında siyasal iktidar daha farklı tarzlarda ve daha küçük ölçekte kullanılmışken modern siyasal ortamda devlet en yüksek iktidar mahallidir.²³²

Sonuç olarak devlet, ekonomik sermaye, kültürel sermaye, sosyal sermaye ve sembolik sermaye, fiziksel güç sermayesi gibi çeşitli sermaye türlerinin kademeli olarak birikmesinin bir ürünüdür. Çözümlemek güç olsa da devletin oluşum süreçlerinin temelinde merkezi otoriteyi gerekli kılan nüfus artışı, üretimin yoğunlaşması, üretimde uzmanlaşma gibi karmaşık ekonomik ve toplumsal ilişkilerin yattığını kabul etmek gerekir.²³³ Sembolik sermaye, herhangi bir sermaye türü ile bu sermaye türünü bilecek ve tanıyacak biçimde sosyalleşmiş kişilerin ilişkisinden doğan sermaye türüdür. Ekonomik sermaye, toplumlara ve içinden geçilen zamana göre değişiklik gösteren zenginlik sermayesidir. Kültürel sermaye, belagat, zekâ bilim gibi sermayeye sahip olanların kendiliğinden elde ettikleri sermaye türüdür. Sosyal sermaye ise sahip olunan ilişkiler sermayesidir. Her sermaye sahibinin ek olarak sahip olduğu sermaye türü sembolik sermayedir. Devlet işte bu sermayelerin birikmesinin ürünüdür.²³⁴ Dolayısıyla devletin ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı, hukuk ve ekonomi ile ilişkisi dikkate alındığında tanımlanması ve vuzuha kavuşturulması için pek çok unsurun aynı anda düşünülmesi gerekmektedir.

Tablo 2.1: Modern Devletin Nitelikleri

	1. ORGANİZASYON	2. MODERN ÖZELLİKLER	3. KURUMSALLAŞMA
DEVLET	<ul style="list-style-type: none">• Farklılaşma• Zora Dayalı İdare• Egemenlik• Toprak• Merkezileşme• Resmî koordinasyon• Devletler Sistemi	<ul style="list-style-type: none">• Ulus olmak• Demokratik meşruiyet• Yurttaşlık• Devlet ve hukuk• Bürokrasi	<ul style="list-style-type: none">• Siyasal İktidar

²³² Poggi, *Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği*, 27 – 46.; Bıçak, *Devlet Felsefesi: Eleştiriler ve Öngörüler*, 22 – 25.

²³³ Bates, *21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji: İnsanın Doğadaki Yeri*, 418.

²³⁴ Bourdieu, *Devlet Üzerine: Collège de France Dersleri*, 231 – 237.

	• Modernlik		
--	-------------	--	--

(Bu tablo Gianfranco Poggi'nin "Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği" isimli kitabından faydalanılarak hazırlanmıştır.)

2.2. Devletin Gelişimi

Üretim araçları ve sermaye üzerindeki hâkimiyet bir toplumda ekonomik iktidarı, belli düşüncelerin insanları etkileyerek yönlendirebileceği bir otorite ideolojik iktidarı ve bu iktidarı da kapsayacak şekilde zor kullanma tekeline sahip yönetici iktidar ise siyasal iktidarı oluşturur. Bu iktidar ilişkilerinin uzlaşmazlığı durumunda, toplumdaki sınıflar kendini üretemez hale gelir. Bu uzlaşmazlığın bir düzene sokulması gerekir. İşte bu zorunluluktan devlet doğar. Bu aşamadan sonra toplum kendini devletle üretebilir hale gelir. Toplumdaki uzlaşmazlıkları çözmek, kontrol etmek yahut bir düzenin sınırları içinde tutmak için güç (iktidar) zorunludur. Bu iktidar toplumdan çıktığı halde onun üstündedir. İşte bu iktidar devlettir.²³⁵

Ne kadar çabalırsa çabalansın bu kadar kuşatıcı bir kavramı tüm boyutlarıyla çözümlenmek ve kavramak kolay değildir. Bunun temelinde ise; devletin hem bizatihi kendi için ve kendinde bir varlık olması hem de egemen olarak var olabildiği için uyruksuz yaşayamaması yatmaktadır. Bu ikili var oluşu ve diğer iktidar ilişkileri devleti her zaman yeniden yapılandırmak zorunda bırakmıştır.²³⁶

2.2.1. Devlet Öncesi Toplular

İnsanlar dört milyon yıldan daha uzun bir süredir dünyada yaşıyor. Bu sürenin %99'undan daha uzun bir süre boyunca beslenmek için bitki yetiştirmemişler ve hayvan evcilleştirmemişlerdir. Avlanarak ve buldukları bölgede yetişen yabani bitkileri toplayarak yaşamışlardır.²³⁷ Bu toplumlar, geçim tarzları, yönetim biçimleri ve nüfusları gibi kriterlere göre sınıflandırılmıştır. En küçük toplum, 100 kişiyi geçmeyen avcı toplayıcı gruplardır. Bu toplumlarda en küçük birim ailedir

²³⁵ İdris Küçükömer, *Halk Demokrasisi İstiyor mu?*, 2 bs. (İstanbul: Profil Yayıncılık, 2013), 173.

²³⁶ Mehmet Ali Kılıçbay, "Devletin Yeniden Yapılanması", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, S.1 (1997): 17.

²³⁷ Bates, *21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji: İnsanın Doğadaki Yeri*, 117.

(geniş aile ve soy gruplarına doğru bir gelişim gösterir). Çekirdek ailenin geniş aileye dönüşmesiyle takım bir kabileye dönüşür. Kabile toplumu, eşitsizliğin en az görüldüğü toplumlardır. Besin üretimi bahçecilik yoluyla ve konut, kayık yapımı gibi çok sayıda iş elbirliği ile yapılır. Birden fazla kabileyi kapsayan ve nüfusu 100.000'leri bulan toplumlar ise aşiret ya da şeflik olarak adlandırılmaktadır.²³⁸

Kabile toplumu, devletten ve egemenlikten, pazardan ve paradan, yazıdan ve tarihten yoksunlardı.²³⁹ Bu toplumlarda pazar yoktu zira ihtiyaç fazlası üretim yapılmazdı. Herkesin ihtiyacı kadar ürettiği yerde piyasa oluşmaz. Üretimi zorlayan ama üretime katılmayan bir yönetici kesim yoktur, herkes ihtiyacı kadar üretir. Kimsenin mal biriktirmek gibi bir kaygısı olmadığı için özel mülkiyet de bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu toplumlarda bir para ekonomisinden ziyade takas ekonomisinin varlığından bahsetmek mümkündür.²⁴⁰ Aile bireyleri, üretimden, emek gücünün konuşlandırılmasından ve kullanılmasından, ekonomik hedefin belirlenmesinden birlikte sorumludur. Karı ile koca, ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkiler başlıca üretim ilişkilerini oluşturur. Bazı durumlarda ise akrabalar ile işbirliği ile de üretime katkı sağlanabilir. Üretim araçları ve ürünler üzerinde nispi bir mülkiyet hakkı kurulsa da sınırları keskin bir şekilde belirlenmemiştir. Bunlara ihtiyaç hisseden bireyler bu araçları kullanabilir yahut yoksul olan bireylere ürünler hediye edilir.²⁴¹

²³⁸ Uygun, *Devlet Teorisi*, 14.; Ronald Wright, *İlerlemenin Kısa Tarihi*, çev. Ebru Kılıç, 1 bs. (İstanbul: Aylak Kitap, 2012), 52 – 53.

²³⁹ Marshall Sahlins, hane tipi üretim tarzının yoğunlaştığı dönemlerde aşiretler (kavim) arası ekonomik ilişkilerin dengelenmiş karşılıklılık ile yani bir mübadele ile gerçekleştirildiğini söylüyor. Bu mübadelenin gerçekleşmesi için dönemin koşullarında bir pazar oluşturduğunu da ekliyor. Hane tipi üretim o derece yoğunlaşmıştı ki gerçekleştirilen ticari ilişkide (alış verişte), ürün çeşitliliğini karşısında takas gerçekleştirilemez olunca boncuk, deniz kabuğu, meşe palamudu gibi para birimleri kabul edilir olmuştur. Mübadele edilebilir avlanmış balıkların, iç bölgenin tamamlayıcı ürünleriyle karşılanmasının her zaman mümkün olmadığı böyle durumlarda bazı kabileler tarafından bu ilkel para formu kullanılmıştır. Marshall Sahlins, *Taş Devri Ekonomisi*, çev. Taylan Doğan ve Şirin Özgün, 2 bs. (İstanbul: bgst Yayınları, 2016), 215 – 225.

²⁴⁰ Bates, *21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji: İnsanın Doğadaki Yeri*, 412.

²⁴¹ Sahlins, *Taş Devri Ekonomisi*, 81 – 98.

Yazı, devletin ortaya çıkışıyla birlikte gerekli olan artı değerın kayıt altına alınması ve kuralların kamuya duyurulması gibi nedenlerle icat edilmiştir. Artı değer üretmeyen, kültürel birikimini uygulayarak aktaran bir toplumda yazı da bir ihtiyaç olmamıştı. Dolayısıyla yazıya geçirilmiş, sürekli nitelik arz eden yasalar yoktu.²⁴² Ayrıca, bu toplumlarda yöneten ve yönetilen şeklinde bir sınıflandırma olmadığı için modern anlamda bir siyasal iktidarın varlığından bahsetmek mümkün olmasa da bu durum o toplumlarda siyasal iktidarın olmadığı anlamına da gelmez. İkel toplumlarda, iktidar ilişkileri ve iktidarın toplandığı merkez birbirinden çok farklıdır. Bununla birlikte topluluğun tümüne hakim bir otoriteden bahsetmek mümkün değildir. Gözlemlenebilen ilkel toplumlarda şeflik, şamanlık, savaş önderliği, büyük adamlık gibi statüler bulunsa da yönetmek, kural koymak ve yargılamak anlamında iktidar sahibi değildiler. Bu anlamda iktidar sahibi kabilenin kendisidir. Önderlerin iktidarı, besin kaynaklarının dağıtılması, inşaat işlerinin desteklenmesi ve savaşmakla sınırlıdır.²⁴³

Hayvancılık ve çiftçiliğin gelişmesiyle bu topluluklar devlet niteliği taşıyan özellikler sergilemeye başlamıştır. Bunlardan ilki ekonomik öge olmuştur. Ürün artışı ile servet ve gelir farklılaşması yaşanmaya başlanmış, bu servet farklılığı ise sınıfsal farklılıkları doğurmuştur. Kabile öncülleri, kurban rahipliğine dönüşerek kutsal önderler olma yolunda evrilmiştir. Sermaye birikimi, yerleşikler ile avcı - göçebeler arasında savaşırlara yol açmıştır. Çünkü savaş ganimeti ile sermaye elde etmek daha kolaydır. Dolayısıyla saldırılardan korunmak için silahlı çalışanlar

²⁴² Bogucki, *İnsan Toplumunun Kökenleri*, 438.; Cemal Bâli Akal'a göre, hukukun devletle tanımlanarak insanlığın önemli bir bölümünün hukuk dışına atılması hukukçular için geçerli ve inandırıcı bir sav değildir. Çünkü bu bakış açısı hukuku insanlık tarihine yaymayı reddeden bir tutum ve hukukçunun kendini inkârı demektir. Aynı şekilde hukuku yazıyla başlatanların, yazı dışında kalan tarih öncesini, kendisini kat kat aşan sözlü tarihi tarih dışına atmaktadır. Oysa insanlık tarihinin çok uzun bir süresinde yazı yazmayı bilmediği için, resim yapabilen, yazısız kurallar koyup bunu uygulayabilen insanlık tarihinin hukuk ve tarih dışına itilmesi kabul edilebilir bir tutum değildir. Cemal Bâli Akal, *Hukuk Nedir?*, 1 bs. (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2017), 176 – 177.

²⁴³ Marvin Harris, *Yamyamlar ve Krallar: Kültürlerin Kökenleri*, çev. M. Fatih Gümüş, 2 bs. (Ankara: İmge Kitabevi, 2018), 141.; Franz Oppenheimer, *Devlet*, çev. Ahmet M. Güneş, 1 bs. (İstanbul: Legal Yayıncılık, 2019), 10 – 11.

edinilmiştir. Göçebelerin çiftçiler üzerinde egemenlik kurmaya yönelik düzenledikleri bu akınlar devlet oluşumunun ilk aşamasını oluşturmuştur.²⁴⁴ Bu saldırılar başlarda saldırgan ve yıkıcıken sonra çiftçilerin artan ürünlerine el koymaya dönüşmüştür. Zira çiftçinin alet edevatına, evine, gelecek hasadına el sürmek dolaylı olarak kendilerine de zarar vermiştir. Bu; göçebelerin, iktisadi, siyasi ve hukuki açıdan attığı önemli bir adımdır. Zira bu ilişkiyi, her iki tarafın da birbirinden taleplerde bulunduğu bir süreç izlemiştir. Göçebelere verilecek artan ürün karşılığında çiftçiler diğer göçebelerin saldırılarından korunmayı talep etmiştir. Daha önce soyguncu gözü ile bakılan göçebeler, çiftçiler için koruyucu rolü taşımaya başlamış ve çiftçiler artan ürünleri kendi istekleriyle, düzenli bir şekilde göçebelere vermeye razı olmuştur. Bundan sonraki aşama ise farklı ailelerden oluşan kabilelerin yani göçebeler ve çiftçilerin aynı toprak parçası üzerinde birlik oluşturması olmuştur.²⁴⁵ Bu aşamadan sonra göçebeler, boyunduruk altına aldıkları çiftçileri en yüksek verimlilikte tutmak için, zor kullanma, arabuluculuk yapma, sorunlara müdahale etme, cezalandırma gibi yollarla egemenlik kurma yoluna gitmişlerdir. Bu şekilde oluşan aşiretler, devlet olmanın içerik ve şekil bakımından şartlarını oluşturmaya başlayan ilk topluluk olmuştur.²⁴⁶

²⁴⁴ Gözler, *Devletin Genel Teorisi: Bir Genel Kamu Hukuku Ders Kitabı*, 41.

²⁴⁵ Bu birliği, Thomas Hobbes'un bahsettiği toplum sözleşmesinin ilk nüvesi olarak yorumlamak mümkündür. Ona göre, sözleşme ile birlikte, herkesin devrettiği hakların tümünü kullanma yetkisine sahip siyasal bir varlık yani devlet doğar. Bireyler kendilerini yönetme hakkını devrettiklerinde, devlet insanların yönetilmesi için gerekli tüm yetkilerle donatılmış olmaktadır. İbn Haldun'a göre ise bu bir sözleşme değildir. Ona göre ne toplum ne de devlet sözleşme ile kurulmuş değildir. Toplumları her zaman en güçlü dayanışmaya sahip aile, kabile ya da toplum kesimleri yönetir. Dolayısıyla devletin kuruluşu ve gelişiminin soy dayanışmasına (asabiyet) dayandığını söyler. İki düşünürün görüşü bağlamında da, yani ister sözleşme denilsin, isterse soy dayanışması, devlet öncesi toplumların devletleşmek yolundaki attığı adım olarak değerlendirmek mümkün görünmektedir. Oktay Uygun, *Hukuk Teorileri*, 2 bs. (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2020), 72 – 73; 106 – 110.

²⁴⁶ Oppenheimer, *Devlet*, 20 – 32.; Sahlins, *Taş Devri Ekonomisi*, 167-175.; Marx & Engels, *Devlet ve Hukuk*, 33 – 39.; Uygun, *Hukuk Teorileri*, 14.

Aynı dili konuşmaları, aynı inancı paylaşmaları, ortak çıkarlara sahip olmaları, nüfusun ve tarımsal üretimin artması, dışsal saldırılar karşısında savunma ve güvenlik ihtiyacı kabileleri aşiret haline getirmiştir. Aşiret toplulukları, çok sayıda kabilenin ortak siyasi birlik içinde ortak bir bilinçle yaşamasını sağlamıştır. Bu durum merkezileşmeyi, otoritenin gücünün artmasını, tarihsel kimliğin gelişmesini ve siyasi bilincin derinleşmesini sağlamıştır. Kabile çıkarları yerini aşiret toplumunun çıkarları almıştır. Ekonomik kaynaklar ve kazançların paylaşılmasında aşiret öne çıkarılmıştır. Dolayısıyla aşiretler, kabilelerden daha uzun ömürlü olmuştur. Aşiretler zaman içerisinde kent devletlerine dönüşmüşlerdir.²⁴⁷

2.2.2. Kent Devletleri

Aşiret topluluklarından devletli topluma geçişin en önemli özelliği merkezileşmiş bir iktidarın varlığıdır.²⁴⁸ Merkezi iktidarın ise, nüfus sayımı yapması, hukuk kurallarını uygulayacak yargı sistemi ve bürokrasi oluşturması, iç ve dış tehditlere karşı asker ve polis gücünü hazır bulundurması, nihayetinde devlet giderleri için yurttaşlarını vergilendirmesi işlevleri vardır. Kabile, takım ve aşiret topluluklarında bir siyasi iktidarın çıkmasına rağmen bu özellikleri bünyesinde taşıdığı görülmez. İnsanın ilk toplumsal yapılanmasında aile ve akrabalık ilişkileri söz konusudur ve sosyal sınıflar ortaya çıkmamıştır. Fakat devlet örgütlü toplumlarda resmi ideoloji ile meşruiyet kazanmış bir hiyerarşik ve bürokratik yapı söz konusudur. Akrabalık ilişkilerinin dışında, toplum haklar temelinde kesin sınıflara ayrılır.²⁴⁹

M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllara gelindiğinde, eski Mezopotamya uygarlığının kurulduğu topraklarda, tarımla uğraşan, edilgen, siyasete karşı kayıtsız ve yönetici aristokratlar

²⁴⁷ Bıçak, *Devlet Felsefesi: Eleştiriler ve Öngörüler*, 52.; Harris, *Yamyamlar ve Krallar: Kiltürlerin Kökenleri*, 127.

²⁴⁸ Franz Oppenheimer, Yunan ve İtalyan Kent devletlerine Deniz Devletleri demeyi tercih etmiştir. Zira bu kent devletleri deniz kenarında kurulmuş ve geçimini ticaretle sağlamıştır. Kara devletlerine oranla daha merkezi bir yönetime sahip olmaları, buldukları coğrafi koşullar neticesinde geniş topraklara yayılamamaları onları küçük bir coğrafyada merkezileşmeye itmiştir. Bu sebeple deniz devletlerinin yani antik kent devletlerinin para ekonomisine geçişi de kara devletlerine göre çok hızlı olmuştur. Oppenheimer, *Devlet*, 64 – 67.

²⁴⁹ Uygun, *Devlet Teorisi*, 61 – 63.

tarafından ezilen köylülerin bulunduğu toplumsal ve siyasal bir düzen egemenken, Grek yarımadasının kent devletlerinin ilk demokratik yönetimleri kurduğu görülür.²⁵⁰ M.Ö. 3.500'lerden itibaren gerçek anlamda kent devletleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Mezopotamya ve Yunan uygarlıklarında ilk kent devletlerini görmek mümkündür. Mezopotamya bölgesinde Sümer Kent devletleri kurulmuştur. Bunların en merkezi olanları; Uruk, Eridu, Ur, Nippur ve Kish'tir. Bu kent devletleri, çevresindeki kırsal yerler ve kasabalar ile ekonomik ilişkileri olmakla birlikte, bunlarla bütünleşen bir bölge yönetimi olmaktan çok sadece bir kentten oluşmaktadır.²⁵¹

Bu kent devletleri hakkında arkeolojik bulgulardan edinilen bilgilere göre on farklı sosyal kesimi barındırmaktadır. Bunlar, saray ahalisi, tapınak ahalisi, büyük toprak sahipleri, zanaatkarlar, çiftçiler, tüccarlar, serfler (yarı özgür kişiler), köleler, köylüler, çobanlar. Şehre ait her şey tapınağın mülküdür²⁵², dolayısıyla özel mülk yoktur. Bu toplumlarda tapınakta görevli dini liderler hiçbir zaman krallar yani siyasi liderler kadar güçlü bir otorite sahip olamamışlardır. Fakat insani ve ilahi işler rahipler tarafından bu tapınaklarda yürütülür ve artık ürünler onlar aracılığı ile dağıtılırdı. ²⁵³ Sümerler, ticari ilişkilerin kaydedilebildiği bir yazı sistemi geliştirmişlerdi.²⁵⁴ Sümer kent devletlerinin önemli özelliklerinden biri de “Yaşlılar

²⁵⁰ Sander, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, 40.

²⁵¹ Bogucki, *İnsan Toplumunun Kökenleri*, 442.; David A. Leeming, *A'dan Z'ye Dünya Mitolojisi*, çev. Nurdan Soysal, 2bs. (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 29.

²⁵² Siyasal iktidar sahipleri dinsel ve seküler bir otoriteye sahipti. Genellikle ziggurat diye bilinen basamaklı bir piramit üzerine yerleştirilen tapınağın merkeziliği ve birçok sitede duvarlarla çevrilmesi buraların açıkça seçkin bölgeleri olduğunu göstermektedir. Ziggurat'lar, Gök Tanrısı Anu'ya adanmış bir tapınaklardı. Bu tapınakların törensel işlevlerine ek olarak tarımsal malların biriktirilmesi ve yeniden dağıtılması, zanaatkarların, inşaat projelerinin ve ticaretin gözetilmesi için depo ve idari merkez olarak hizmet etmiştir. Fakat yazının çıkışına kadar bu idarecileri tanımak mümkün değildir. Bogucki, *İnsan Toplumunun Kökenleri*, 442.

²⁵³ Wright, *İlerlemenin Kısa Tarihi*, 72 – 73.

²⁵⁴ Çağlar Tuncay, *Uygarlığın Seyir Defteri: Uygarlık Tarihi*, 3 bs. (Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2009), 29.

Kurulu” adını verdikleri temsili meclislerin bulunmasıdır. Bunlar insanlık tarihinin bilinen ilk meclisidir.²⁵⁵

Sümer Karlının sakisi olarak sarayda bulunan Sami bir göçebenin oğlu olan Sargon bir darbe ile iktidarı ele geçirmiş ve Akad’ı başkent yaparak ilk büyük imparatorluğun kurucusu olmuştur: Akad İmparatorluğu.²⁵⁶ Fethettiği topraklar üzerinde otoritesini, askeri garnizonlar ve kendi atadığı bürokrasiyle güç de olsa kurmuştur. 140 yıl süren imparatorluk göçebe kavimlerin saldırısına dayanamayıp bütün kentleriyle birlikte yıkılmıştır. Akadlardan sonra aynı coğrafyada, Babil, Asur, Pers, Makedonya, Roma, Bizans, Osmanlı imparatorlukları kurulmuştur.

Yunan uygarlığının geliştiği Ege kıyılarında, M.Ö. 7000’li yıllardan itibaren tarım yapılmış ve yerleşik hayata geçilmiş olsa da ilk devlet oluşumları kabul edilebilecek Minos ve Mykene uygarlıklarının varlığı M.Ö. 2000’li yıllara rastlamaktadır. Mykene uygarlığı, M.Ö. 1500’lerde Akhaların, M.Ö. 1100’lerde Dorların saldırısına uğramıştır. Yunan (Grek) uygarlığı, bu saldırılar neticesinde, göçebe topluluklarla ve yerli halkın etkileşiminden doğmuştur.²⁵⁷ M.Ö. 700’lerde bu coğrafyada orduları olan kentler kurulmuş, M.Ö. 600’lerde ise bu kentler büyük kamusal binalar inşa edecek kadar zenginleşmiştir. Antik Yunan’da 750 civarında kent devleti ve bu devletlerin (site) Marsilya’dan Trabzon’a kadar yayılmış 300’ün üzerinde kolonisi vardır. Koloniler siyasi açıdan bağımsız kardeş sitelerdir. Aralarında dil ve kültür birliği olmasına rağmen siyasi birlik yoktur. Çok sayıda yerel kültür, gelenekle birlikte siteler arasında mitler açısından da farklılıklar vardır. Hatta siteden siteye takvim, ölçüler ve para birimleri bile değişiklik göstermektedir.²⁵⁸

Yunan uygarlığına ait kentler doğrudan demokrasi ile yönetilen ve otokrasi ile yönetilen kentler olarak iki gruba ayrılabilir. Bu kentlerin en bilinen örnekleri doğrudan demokrasi ile yönetilen ve nüfus bakımından en kalabalık olan Atina ve otokrasi ile yönetilen ve coğrafi açıdan en büyük kent devleti olan Sparta

²⁵⁵ Uygun, *Devlet Teorisi*, 66 – 69.

²⁵⁶ Leeming, *A’dan Z’ye Dünya Mitolojisi*, 35.

²⁵⁷ Oppenheimer, *Devlet*, 62.

²⁵⁸ Collette Estin & Hééne Laporte, *Yunan ve Roma Mitolojisi*, çev. Musa Eran, 23 bs. (Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 2005), 44.

olmuştur.²⁵⁹ Sparta kent devletinde kimsenin altın ve gümüş edinmesine izin verilmemiş ve demirden paralar kullanılmıştır.²⁶⁰ Başka sitelere yolculuk yapılmasına izin verilmemiş ve yabancılarda siteye kabul edilmemiştir. Askeri güçü, askeri disiplini ve cesareti ile öne çıkan bu kent devletinde büyük ve görkemli kamu binalarına rastlanmaz. Siyasal iktidar toprak sahipleri ve savaşçıların elindedir. Yaşlılar Senatosu, denetleme kurulu ve savaşçılardan oluşan bir meclisi vardır. Sparta kent devleti askeri anlamda güçlü ve fakat kültürel anlamda oldukça zayıftır.²⁶¹

Antik Yunan'da doğrudan demokrasinin uygulandığı kent devletleri ise; Atina, Megara, Samos, Miletus, Sirakuza olmuştur. En gelişmiş demokrasi örneği Atina kent devletinde görülmüştür. Atina M.Ö. 800'lere kadar krallıkla yönetilmiş, M.Ö. 508'de Solon yasaları ile halkın yasama faaliyeti için Halk Meclisine, yargılama faaliyeti için Halk Mahkemesi'ne katılması sağlanmıştır.²⁶² Atina sitesinin demokratik rejimi, Solon Yasaları üzerine bina edilen Kleisthenes Reformları ile kurulmuştur ve M.Ö. 322'de Makedonların saldırısına kadar da varlığını sürdürmüştür. Atina'da kadınlar, köleler ve yabancılar dışında yetişkin herkesin eşit siyasal yetkilere sahip olduğu ilk doğrudan demokrasi örneği oluşturulmuştu: Halk Meclisi (Ekklesia) yasama faaliyetini, Beşyüzler Konseyi yürütme faaliyetini, Halk Mahkemesi (Heliaia) yargı faaliyetini yürüten demokratik rejimin organları olmuştur. Atina'da halk, yurttaşlar, yerleşik yabancılar ve köleler olmak üzere üç sınıfa ayrılmıştır. Yurttaşları ise; büyük toprak sahipleri, ticaret ve zanaatla uğraşan kentli, küçük toprak sahibi köylü ve işçi sınıfları oluşturmuştur.²⁶³

İtalya kent devletleri ise Latin ve Etrüsklerin karışmasıyla oluşan topluluklardan oluşmuştur. Bu devletler içinde en mühimi, bir dünya imparatorluğuna dönüşen Roma kent devletidir. Dolayısıyla yönetim biçimi dikkate alındığında Roma'nın üç

²⁵⁹ A.g.e., 34 – 35.

²⁶⁰ Uygun, *Devlet Teorisi*, 72.

²⁶¹ Davis, *İnsanın Hikâyesi: Taş Devrinden Bugüne Tarihimiz*, 52.

²⁶² Berke Özen ç, *Hukuk Devleti: Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*, 2 bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 31.

²⁶³ Torun, *Siyaset Felsefesi Tarihinde Devlet*, 44.; Estin & Laporte, *Yunan ve Roma Mitolojisi*, 38 – 39.

döneminden bahsedilebilir: Krallık, cumhuriyet ve imparatorluk. Roma kent devletinde doğrudan demokrasi değil cumhuriyet rejimi benimsenmiştir. Yani, egemenlik tek bir toplumsal kesime ait olmayıp, egemenlik konsüller, senato ve halk meclisi arasında paylaşılır.²⁶⁴ Günümüze kadar gelen Roma Hukuku'nun temelleri bu dönemde atılmıştır. M.Ö. 509'dan M.Ö.27'ye kadar süren Cumhuriyet dönemini M.S. 476'ya kadar sürecek olan İmparatorluk dönemi izlemiştir.²⁶⁵

Kent devleti dönemi ticaretin geliştiği ve para ekonomisine geçişin yaşandığı bir dönem olmuştur. Ürünler gemilerle başka yerlere taşınmış ve devletlerarası bir ticari ilişki gelişmeye başlamıştır. Dolayısıyla doğal ekonominin yetersiz kaldığı bu dönemde, değerli metaller paraya dönüştürülmüş ve metal paraların iktisadi ilişkilerde vazgeçilmez olduğu bir ekonomik hayat başlamıştır.²⁶⁶ Şu durumda kent devletinin iki önemli özelliğinin merkezîyetçi yapısı ve para ekonomisine geçişi olduğunu söylemek mümkündür. Roma kent devleti deniz kentleri ve kara kentlerini mağlup edip kendi örgütlü egemenliğine katmış ve ilk imparatorluğu kurmuştur. Deniz kentlerinde gelişen para ekonomisini bir daha ortadan kalkmayacak şekilde yerleşik hale getirmiştir. Roma İmparatorluğunun eski topraklarında kurulan feodal devletler bu kazanımların üzerine inşa edilmişlerdir.²⁶⁷ Atina demokrasisi, yurttaşlar topluluğunun etkin siyasi katılım haklarına sahip olduğu ve bunun karşısında mülk sahibi sınıfın hakim pozisyonundan ödünler vermek zorunda kaldığı bir dönemdir. Mülksüzler de bu yurttaşlar topluluğuna dâildir ve iktisadi eşitsizliğin siyasi eşitsizliği de doğurmasını önlemek için kurumsal düzenlemeler yapılmış, halkın rızası ile gelecek meşruiyet yasalarla sağlanmıştır. Roma cumhuriyetinde ise, siyasi iktidar ve onun ürettiği hukuk, toprak sahibi olan hakim sınıfın kontrolü altına girmiştir.²⁶⁸

²⁶⁴ Torun, *Siyaset Felsefesi Tarihinde Devlet*, 75 – 80.

²⁶⁵ Gözler, *Devletin Genel Teorisi: Bir Genel Kamu Hukuku Ders Kitabı*, 45.

²⁶⁶ Oppenheimer, *Devlet*, 67.

²⁶⁷ A.g.e., 70.

²⁶⁸ Özen ç *Hukuk Devleti: Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*, 56 – 57.

2.2.3. Feodal Devlet

Roma kent devleti, Akdeniz havzası, Afrika ve Asya topraklarındaki bağımsız kent devletlerini egemenliği altına alarak imparatorluk haline gelmiştir. 500 yıl hakimiyetini devam ettiren imparatorluk dışarıdan Germen saldırıları, içeride Hıristiyanlığı kabul eden alt sosyo - ekonomik sınıfların mücadeleleri sonucunda, 395'te Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu olarak ikiye bölünmüş, Batı Roma İmparatorluğu 476 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Bu tarihten sonra Batı Roma İmparatorluğu yerine irili ufaklı Cermen krallığı kurulmuştur. Doğu Roma ise Bizans İmparatorluğu olarak tanınmış ve 1453 Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesiyle sona ermiştir.

Batı Roma İmparatorluğu'ndan geriye kalan topraklarda, insanlar en yakın şato etrafında toplanarak yağma ve saldırı tehlikesinden korunmaya çalışmıştır. Bu durum ise insanlar üzerindeki en güçlü siyasi otoritenin, şatolara sahip beylikler düzeyine inmesine sebep olmuştur. Yani toprak sahibi feodal bey, o toprak üzerinde yaşayan insanlar için yasama, yürütme ve yargı yetkilerini kullanan bir iktidar haline gelmiştir. Bu dönemdeki parçalanmışlık ortak hukuk sisteminin çökmesine, paranın kullanımdan kalmasına ve ticaretin sönükleşip toprak mülkiyetinin en büyük zenginlik kaynağına dönüşmesine neden olmuştur.²⁶⁹

Feodal toplum; soylular (feodal beyler), din adamları, serfler ve özgür köylülerden oluşmuştur.²⁷⁰ Bu dönemde kent hayatı sönükleşmiş, tüccar ve zanaatkarlar sınıfı etkisiz hale gelmiştir. Dolayısıyla, düşünce zenginliği, bilim, sanat ve felsefenin gelişmesine uygun olan zemin feodalite ile ortadan kalkmıştır. Eski Roma geleneklerine göre soyluluk aileden kazanılırken, feodal dönemde toprak sahipliğiyle kazanılmıştır. Roma'nın zayıflamasıyla birlikte, toprak sahibi zenginler devletin yetkilerini kullanan yerel otoriteler haline gelmiştir. Feodal beyler bu yetkilerini kendilerinden daha büyük olan feodal beylerden ve onlar da krallardan almıştır. Yani

²⁶⁹ Uygun, *Devlet Teorisi*, 150.

²⁷⁰ Leo Huberman feodal devletin toplum yapısını savaşanlar yani feodal bey ve askerleri (şövalyeler), dua edenler yani rahip ve papazlar, çalışanlar yani savaşanlar ve dua edenlerin ihtiyaçlarını karşılayan köylüler olarak üç sınıfa ayırmıştır. Leo Huberman, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, çev. Murat Belge, 16 bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 11 – 12.; Saygılı, *Kutsal Canavar Devlet*, 309.

feodal beyler toprak mülkiyetine sahip değildir. Mülkiyeti, kendi üstleri olan lordlardan onlar da krallardan devralmıştır.²⁷¹

Fakat mutlak monarşilerin kurulmasına (15. yüzyıl) kadar krallar, feodal beyler üzerinde önemli bir otorite kurmayı başaramamıştır. 5. ve 15. yüzyıllar arasında, Avrupa'ya bu bölünmüş iktidar yapısı hakim olmuştur. Feodal yönetim zamanla babadan oğula geçmeye başladı ve bir süre sonra kendi orduları, hapishaneleri, mahkemeleri ve metal para basma yetkileri ile birer prensliğe dönüşmüştür.²⁷² Zaman zaman bu yetkilerini başka bir beyliğe, manastıra devretmesi de söz konusu olmuştur. Kiliselerin, dini gücü²⁷³, geniş toprakların sahipliği, eğitim kanallarını, engizisyon yaptırımını elinde bulundurması dolayısıyla bütün feodal beylikler üzerinde yetki kullanabilen bir iktidar konumuna gelmiştir.²⁷⁴ Kilise öyle çok zenginleşti ki ekonomik önemi manevi öneminin önüne geçmiştir. Kilise ve soylular dönemin egemen sınıfları olmuş, toprağa ve topraktaki kudrete el koymuşlardır. Kilise manevi yardımda, soylular askeri yardımda bulunmuş ve bunun karşılığı olarak çalışan sınıftan emek olarak ücret almışlardır.²⁷⁵

²⁷¹ Commendatio ilişkisi, özgür bir kimsenin, kendinden daha güçlü ve üstün olan bir diğerinin koruması altına girmesidir. Koruma altına giren kişi (vasal), koruyucusuna (senyör/lord) itaat etmek ve gerektiğinde de ona kişisel yardım sağlamak yükümlülüğü altındaydı. Anlaşmadaki iki kişi aynı tarzda savaşçıydı. Senyör ile vasal arasındaki bu ilişkinin amacı, belirli toprak parçası üzerinde düzenin sağlanması ve senyörün egemenliğinin vasalın şövalyelik hizmeti (fief) ile korunmasıydı. Mehmet Ali Ağaoğulları ve Levent Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, 8 bs., (Ankara: İmge Kitabevi, 2017), 180 – 186.; Poggi, *Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği*, 49 – 50.; Oppenheimer, *Devlet*, 73.; Weber, *Meşru Egemenlik*, 74.; Bu sözleşmesel ilişkiler sık sık karışıklıklara ve hatta savaşlara yol açmışsa da, gelecek çağların “anayasal hükümet” anlayışının öncüsü olacaktır. Sander, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, 74.

²⁷² Oppenheimer, *Devlet*, 79.

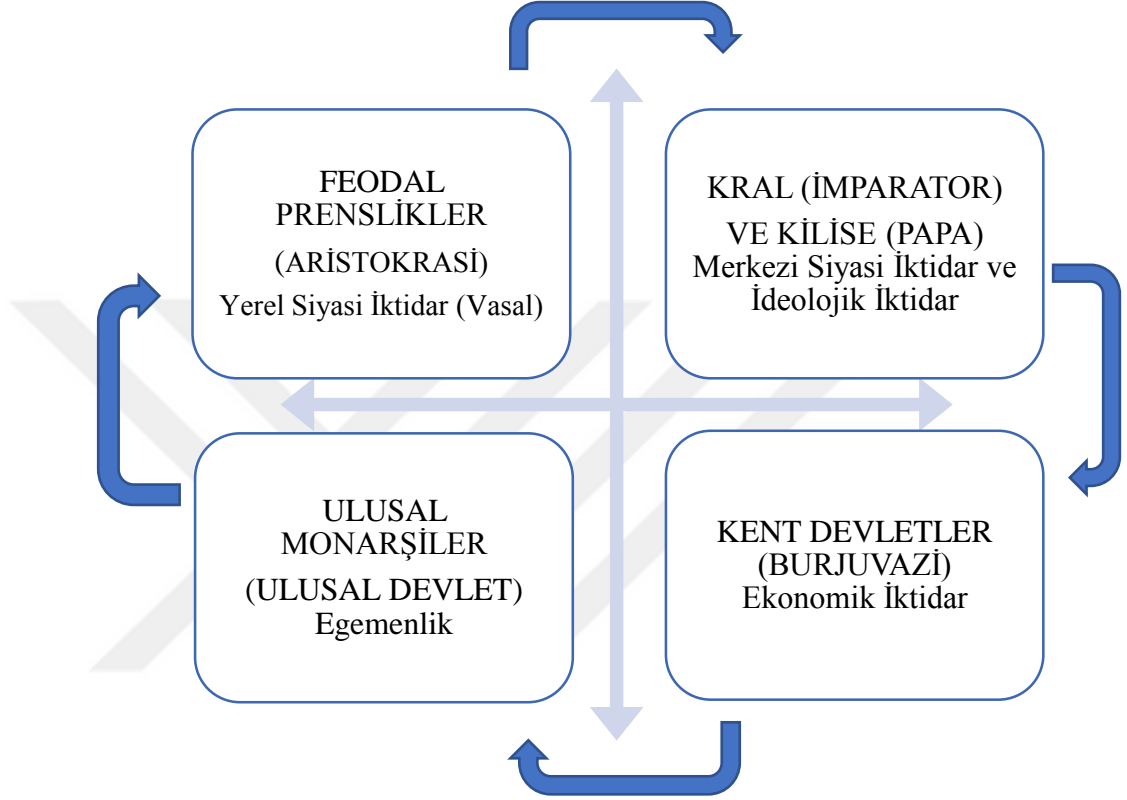
²⁷³ Akın, *Devlet Doktrinleri*, 40 – 45.

²⁷⁴ Özenç, *Hukuk Devleti: Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*, 95.; Niccolò Machiavelli, *Hikimdar*, çev. Necdet Adabağ, 11 bs. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), 43 – 46.

²⁷⁵ Ağaoğulları ve Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, 192 – 216.

Feodal beylerin sahip olduğu ekonomik, hukuki ve siyasi yetkilerin genişliği hiçbir zaman merkezi otoritenin menziline ötesine geçememiş, onun sınırlarında ve egemenliği altında kalmıştır.²⁷⁶

Şekil 2.1: Feodal Dönem Avrupa’ında Siyasi İktidar Mücadelesindeki Başat Unsurlar

(Bu şekil, Oral Sander’in “Siyasi Tarih” isimli kitabından faydalanılarak hazırlanmıştır.)

Feodal toplumda üretim topraktan ve hayvancılıktan sağlanmıştır. Çiftlik arazilerinin çoğu “malikâne” denilen bölgelere bölünmüş ve her malikâne bir köy ve köy halkının işlediği birkaç yüz dönüm araziden meydana gelmiştir. Her malikâne arazisinin bir beyi vardır (bazı lordların yüzlerce malikâneleri olabiliyordu). Köylüler izbenin izbesi evlerde barınıp ve sersefil bir geçim sağlamıştır. Roma’da yaygınlaşan ve mülkiyet hukukunun kapsamına giren kölelik statüsü feodal toplumda yoktur, fakat serfler köle gibi çalıştırılmıştır. Farklı beylikteki köylülerin birbirleriyle iletişim

²⁷⁶ Ellen Meiksins Wood, *Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış*, çev. A. Cevdet Aşkın, 1 bs., (Ankara: Epos Yayınları, 2003), 191.

kurmaları çok güçtür. Fakat nüfus çoğalıp ekim alanları genişledikçe sınır köyler birbirine yakınlaşmış ve köylülerin etkileşimi artmıştır.²⁷⁷

Feodal toplumun erken döneminde çok insanda para olsa da parasını kullanacağı yer yoktur. Kilisenin ve soyluların, altın ve gümüş dolu sandıkları vardır ama bu daha çok zenginlik üretmek için kullanılmayan durgun bir sermaye olmuştur. İnsanlar giyecek ve yiyecek ihtiyaçlarını malikânedan yahut serflerin ve zanaatkânların artık ürünleriyle kurulan haftalık pazarlarda takas yolu ile karşılamıştır. Fakat ticaret düşük düzeylerde olduğu için fazlaca artık üretmek için de bir sebep yoktur. 11. ve 12. yüzyıllarda ticaretin dönüşüm geçirmesine kadar pazarlar hep mahalli düzeyde kalmıştır.²⁷⁸

Ticaretin yeniden gelişmesi, Müslüman Doğu'nun zenginliklerini ve topraklarını ele geçirmek için çıkılan Haçlı Seferleri ile Venedik, Cenova, Piza, Floransa gibi İtalyan şehirlerinin ticaret şehrine dönüşmesiyle olmuştur. Bu şehirler kendi kendini yönetme yetkisini alarak özerkleşmiş ve dışarıdan gelecek saldırılara karşı kendilerini surlarla koruma altına almıştır. Kentlerin feodal yükümlülüklerden ve feodal ilişkilerin bağlayıcılığından kurtulması özgürlük fikrinin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu gelişme feodalitenin dönüşeceğine dair önemli bir ipucudur.²⁷⁹ Öyle ki Rönesans'a zemin hazırlayan en mühim gelişme bu kent devletlerinin varlığı olmuştur. Rönesans insanın kendisini ve çevresini yeni bir biçimde anlama ve algılama biçimidir. Dünyevi zevklerden uzak, yoksul bir hayatın övüldüğü Hıristiyan öğretilerinden uzaklaşıp, zenginliğin olanaklarından zekice faydalanmanın erdem kabul edildiği yeni bir düşünsel dönemdir. Bireyin önemine yapılan bu vurgu "kamuya daha çok hizmet" anlayışının gelişmesine sebep olmuştur. Bu yeni algıya göre; servet tarafından yönetilen dünyada birey kendi kaderini kendisi belirleyecektir.²⁸⁰

²⁷⁷ Sander, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, 77.

²⁷⁸ Huberman, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, 26 – 28.

²⁷⁹ Ağaoğulları ve Köker, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, 206 – 207.; Alev Alatlı (Der.), *Batı'ya Yön Veren Metinler Cilt 1*, 1 bs., (Kapadokya Meslek Yüksek Okulu, 2010), 396.

²⁸⁰ Sander, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, 82.

Ticaretin canlanması ile birlikte ticaret merkezi haline gelmiş şehirlerde mevsimlik panayırlar kurulmaya başlamıştır. Bu panayırlar, kuzeyden ve güneyden, doğudan ve batıdan ürün akışının olduğu bir iktisadi alan oluşturmuştur. Yeni iktisadi zorunlulukların kapsamı siyasi ve hukuki otoritenin sınırlarının çok ötesine erişmiştir.²⁸¹ Panayırların kurulması ve ticaretin yaygınlaşması ile birlikte sarraflık²⁸² önemli bir kurum olarak ortaya çıkmış, panayırın kapanışından önceki birkaç gün, sarrafların para değişimine ayrılmıştır. Sarraflar aracılığıyla, çeşitli paralar tartılmış, değerlendirilmiş ve değiştirilmiştir. Ödünç para verilmiş, eski borçlar ödenmiş, kredi mektupları değerlendirilmiş ve senetler serbestçe dolaşmıştır.²⁸³ Bu dönem, ticaretin ve pazarın gelişmesiyle takas ekonomisinin verimliliğini kaybettiği, değerli metallerin para olarak kullanıldığı ve çeşitli senetlerin tedavüle sokulduğu bir dönemdir. Ortaçağ başlarında kendisine yeten kapalı malikâne ekonomisi, çok pazarlı ekonomiye dönüşmüştür. Dolayısıyla erken dönem feodal yapıda zenginliğin ölçüsü sadece toprak iken artık “para” olmuştur. Soylular ve kilise servet sahipleri artık ticaret yaparak yükselen orta sınıf da servet sahipleri arasına katılmıştır. Feodal beyler paranın yükselişine kayıtsız kalamamış ve para alabilmek için arazilerini ipotek ettirmiş, borçlarını ödeyemeyince de topraklarını elden çıkarmak zorunda kalmıştır. Böylelikle toprak mülkiyeti ve aristokrasinin zayıfladığı, ticaretin para kullanımını ve para kullanımının ticareti geliştirdiği bir dönem başlamıştır.²⁸⁴ Ticaretin hızlı gelişmesiyle şehirlerin büyümesi ve para kullanımı, endüstriyi ve uzmanlıkları da beraberinde getirmiş, esnaf locaları ve kalfa birlikleri kurulmuştur.

²⁸¹ Wood, *Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış*, 191.

²⁸² Sarraflık, hem paradan ve para olarak kullanılan değerli madenlerden anlayan hem de para mübadelesi yapan, yani bir anlamda paranın güvenilirliğini sağlayan kişileri ifade etmektedir. Devletle bu ihtiyacı gidermekte yetersiz kaldıkları için sarraflık mesleği 20. yüzyılda itibari para rejimine geçilinceye kadar tüm ekonomilerin hayati bir ihtiyacını karşılamıştır. Para basma işi devletin tekeline girmesiyle de özel para üreticileri işsiz kalmıştır. Şahin, *İktisadi ve Fıkhi Yönleriyle Para Üretimi*, 56.

²⁸³ Huberman, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, 35.

²⁸⁴ Niyazi Öktem ve Ahmet Ulvi Türkbağ, *Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet*, 7 bs., (İstanbul: Der Yayınları, 2017), 317.

Tüccarların kendi paralarını basmaları ve servet edinmelerinin yolunu kapatmak üzere kralların para basma hakkını devlet tekeline dönüştürmeye başlamıştır.²⁸⁵

Para ekonomisinin yaygınlaşması ve ticaretin yükselmesiyle paranın işletilmesi, ödünç verilmesi, paranın para üretmesi (faiz) ve dolayısıyla tefecilik meselesini doğurmuştur. Kilise tüccarların, bankerlerin bu uygulamalarına “günah ve haksız olduğu” gerekçesi ile itiraz etmiştir. Zira insanların ruhunu kaybederek kazanç elde etmesi doğru değildir. Fakat gelişen ticaret karşısında Kilise’nin söyledikleri ile yaptıkları da bir birine uymamıştır. Zira değişen dünyada paranın yapabilecekleri keşfedilmiştir.²⁸⁶ Süreç ekonomik olarak toprağa ve feodal beye bağlı köylülerin isyanları ile sonuçlanmıştır. Yalnızca yönetici sınıfın iktisadi ve siyasi konumunu güvence altına alan hukuk sisteminin, köylüler açısından belirsizlik ve güvensizlik oluşturması toplumsal mücadelenin etkenlerinden biri olmuştur.²⁸⁷ Bu isyanlar, kilise ile devlet yönetiminin birbirinden ayrılarak sınırlarının belirlenmesi gerektiği görüşünün zemini olacak ve yeni seküler bir kimlik inşa edecektir.²⁸⁸

Kent devletleri ekonomik iktidar olarak yükselişe geçmiş olmasına rağmen merkezi idare olan krallık, zora dayalı siyasal iktidarı elinde tutmaya devam etmiştir. Kent devletleri, çevre bölgelerin demografisini önemli ölçüde değiştirmiştir. Seyyar satıcılar, tüccarlar, hizmetçiler ve zanaatkarlar mevsime göre kırsaldan, şehre gidip gelmiştir. Zamanla özgür emeğin saygınlığını keşfeden bu kent devletleri büyük göç akınları almıştır. Görece ticarileşmiş ekonomisiyle kent devletinin monarkları iktidarlarını kasaba ve köylere doğru yaymaya ve büyük feodal beyleri saf dışı bırakmaya başlamıştır. Askeri güç dengeleri de değişim gösterse de krallıklar zor

²⁸⁵ 1315’te X. Louis para basma hakkını devlet tekeline dönüştürdü. Bundan daha önce de aynı yönde politikalar görürüz. 1688’de İngiltere Bankasının kuruluşu da devletçe gerçekleştirilmiştir. Paranın emisyon hacmi ve konvertibilitesi devletin daima ilgi alanını oluşturmuştur. İngiltere hükümeti teknik nedenlerle özel şahısların veya şirketlerin para basmalarını engelleyememiş olsa da, 1844’te kesin şekilde bu faaliyeti Merkez Bankası’nın denetimine tevdi etmiştir. Mehmet Tevfik Özcan, *Modern Toplum ve Hukuk Devleti*, 2 bs., (İstanbul: Tekin Yayınları, 2017), 51.

²⁸⁶ Özcan, *Modern Toplum ve Hukuk Devleti*, 41.

²⁸⁷ Özen ç *Hukuk Devleti: Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*, 105.

²⁸⁸ Huberman, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, 66 – 82.

kullanma yetkisini kent devletlerine kaptırmamak hususunda karardır. Bu sebeple, Kent devletlerinin silahlı kuvvetlerini sınırlandırma yoluna gitmiş, böylece krallar, şiddet araçlarını denetlemek, yönetmek ve tekellerine almak yönünde gittikçe kuvvetlenen bir eğilim göstermiştir. Bu gücü ellerinde tutmak isteyen sadece krallar olmamıştır. Feodal beyler ve kilise de büyüyen ekonomi pastasından pay alabilmek için silahlanma ve asker edinme yoluna gitmiş ve krallar ile diğer iktidar odakları yüzyıllar sürece savaşlar yapmıştır. Zaman zaman bu savaşları ticarileşmiş kent devletlerinden borç alarak finanse etmişlerdir. Hatta ateşli silahların icadı ve yayılmasıyla, askeri avantaj, top dökmenin ve topların kolayca zarar veremeyeceği kaleler inşa etmenin maliyetini kaldırabilen monarklar lehine dönmüştür. Bu monarklar kısa sürede donanma gücünde de üstünlüğü ele geçirmiştir. Donanma ve deniz ticaretini ellerinde tuttukları için uluslararası ticarete de başarı göstererek daha da güçlenmiştir. Bunların başında Hollanda, Britanya, Fransa, İtalya, İspanya, Portekiz, İsveç, Prusya dikkat çeken bir gelişme göstermiş ve deniz aşırı ticaret ve deniz aşırı fetihler başlamıştır.²⁸⁹

Kent devletlerinin ortaya çıkardığı yeni orta sınıf/burjuvazi, üretim araçlarının ve mülkiyetin dağılımına giderek son vermiştir. Nüfusu, mülkiyeti ve üretim araçlarını bir araya toplayarak siyasi merkezleşmeyi sağlamıştır. Bunun sonucu olarak tek hukuk sistemi, tek ulusal sınıf çıkarına, tek bir sınıra ve tek gümrük tarifesine sahip tek ulus olup çıkmıştır. Dolayısıyla, merkezleşmiş devlet gücü, hiyerarşik iş bölümü, ordu, polis, bürokrasi, din adamlarının sistematik örgütlenmesi feodaliteye karşı güçlü bir silah olarak kullanılan mutlak monarşi döneminden kalmadır. 1648 İngiliz ve 1789 Fransız devrimleri, yeni toplum düzeninin zaferi olmuştur. Burjuva mülkiyetinin feodal mülkiyete, milliyetçiliğin bölgeciliğe, akılcılığın dine, modern ailenin aristokratik aileye, sanayinin tarıma, burjuva hukukunun aristokrat ayrıcalıklarına karşı bir zaferidir.²⁹⁰

Mutlakiyetçiliğin devrim tarafından ortadan kaldırılmasının ardından, devrim sonrası devlet, kendini yayılmacı bir harekete dönüştürerek, ulus devletlere dayalı bir Avrupa düzeninin kurulmasına temel teşkil etmiştir. Ulus devlet ile yayılan cumhuriyetçilik şeklindeki milliyetçilik genel olarak liberalizmi ve eski düzene

²⁸⁹ Tilly, *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*, 123 – 168.

²⁹⁰ Marx & Engels, *Devlet ve Hukuk*, 130.

düşmanlığı desteklemiştir. Çoğu devletin kendi anayasalarını kabul etmelerinden sonra, milliyetçilik kabul edilmiş ulus devlet ideolojisi haline gelmiştir.²⁹¹

2.2.4. Modern Devlet (Ulus Devlet/ Anayasal Devlet)

“Ulus” duygusu 15. yüzyılla birlikte, Portekiz ve İspanya’da belirgin olarak görülmüşse de en başarılı örneğini İngiliz ve Fransız monarşileri vermiştir. Ulus devletin temelinde tarım, toprak mülkiyeti, para ekonomisi, ticaret ve deniz ticareti, pazar ve panayırların gibi ekonomik sebeplerle, bunlara bağlı Rönesans ve reform hareketleri yatıyor olsa da ulus devleti olanaklı kılan bir sebep de savaş teknolojisindeki gelişme olmuştur. Topun bir savaş aracı olarak kullanılması, çevresi surlarla çevrili olan feodalizmin, şövalyeliğin, Rönesans kent devletlerinin, imparatorluk ve papalığın gücünü sonuna getirmiştir. Bu kurumlar gelişen teknoloji karşısında ekonomik, siyasi, askeri ve hukuki koşullara uyum gösterememiştir. Coğrafi keşifler, denizler ve denizciliğin kazandığı önem, toplum ölçeğinin ve devlet faaliyetlerinin genişlemesi sonucunu ve dolayısıyla güçlü bir örgütlenmeyi gerekli kılmıştır.²⁹²

Ticaret merkezi haline gelen kentlerde ortaya çıkan burjuvazi, toprak mülkiyeti dışında para sermayesi de olan yeni bir iktidardır ve dolayısıyla bu sermayesini korumak için düzen ve güvenlik istemiştir. Ticaret yapacağı yollar üzerinde bulunan feodal beyliklerin orduları, düzenli maaşla değil buldukları şehirleri yağma ederek geçinmiş ve ganimet elde etmiştir. Ticaret şehirleri ile yahut kendi aralarında hep savaş halinde olmuş ve sonuçta toprak mülkiyetlerinin bir kısmını ve serflerini kaybederek zayıflamışlardır. Ticaret yolları üzerinde yağmacılık yapan değişik feodal beylerin varlığı burjuvazinin işini güçleştirmesi dolayısıyla merkezi bir otoriteye ihtiyaç hissetmişlerdir. Burjuvazi, pratikte zayıf olan kralın iktidarını merkezileştirmek üzere adım atmış ve kral ile müttefik olmuştur.²⁹³ Kralın

²⁹¹ Gerard Delanty, *Avrupa'nın İcadı*, çev. Hüsamettin İnaç, 4 bs., (Ankara: Adres Yayınları, 2014), 170 – 171.

²⁹² Sander, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, 94 – 96.

²⁹³ *Merkantilizm* adı verilen bu dönemin çok belirgin özellikleri şu şekilde özetlenebilir: Servetin kaynağı topraktan ticarete geçmiştir; pazarlar büyüdüğü gibi para dolaşımı da artmıştır ve özellikle sömürgelerle yapılan ticaret Avrupa'daki ana ülkeye büyük bir zenginlik aktarmaktadır. Topraktan çözümlüş nedeniyle kentsel nüfus durmadan artmakta

sağlayacağı himaye karşılığında kent burjuvazisi borç para vermeye hazırdır. Bu sayede kral düzenli ordu, savaş teknolojisi satın alabilmiştir. Aldığı bu ordunun masraf ve ücretini karşılayabilmiştir. Burjuvazi ise bu yardımların karşılığında ölçünün, tartının ve para biriminin standardizasyonu gibi taleplerini kralın siyasi gücü sayesinde yasalaştırıp ekonomik iktidarını sağlamlaştırmıştır. Bununla beraber feodal beylerin talancı askerlerinin saldırısından da korunmuştur. Bu sebepler dolayısıyla, burjuvazi için yasa çıkarıp uygulayabilen bir iktidarın merkezileşmesi daha kârlı olmuştur.²⁹⁴ Krallar, hükümlerlik alanlarını ve iktidarlarını genişletmek arzusuyla sermaye sahiplerinden borç para almış ve sermaye sahipleri yıllarca sürecek savaşları finanse etmeye devam etmiştir. Sonuç onlar için önemsizdir, zira savaş sermaye sahipleri için her koşulda kâr getirmiştir. Ayrıca kâr getiren fırsatlar uğruna dünyayı köşe bucak araştıran okyanus aşırı imparatorlukların sömürgecilik faaliyetleri de sermayeyi güçlendirmeye devam etmiştir.²⁹⁵

Para ekonomisinin yaygınlaşması, ulusal bir vergi sisteminin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Daha evvel toprak mülkiyeti esas kabul edildiği için üretilen ürünlerin bir kısmından alarak sağlanan devlet geliri artık vergi ile sağlanır olmuştur. Hükümdarlar gücünün, ekonomik güce bağımlı olduğunu, ticaret ve endüstri geliştikçe hazinelerine akan paradan anlamaya başlamıştır. Bu sebeple her geçen gün, kralların ticaret ve endüstriye olan ilgileri artmış ve bu ilgi kudretli kentlerin tekellerini kısıtlamaya kadar varmıştır. Kentlerin en güçlü olduğu Almanya ve İtalya'da onlara boyun eğdirecek merkezi otorite yüzyıllar sonra kurulabilmiştir. Şehirler savaş boyutunda bir direnç göstermiş, nihayetinde İngiltere, Fransa, Hollanda ve İspanya devletleşerek, şehrin yerini almıştır. Ulusal krallar, yeni orta

fakat geçinme olanakları yeterli olmadığından kentsel bir sefalet de aynı hızla büyümektedir. Feodal düzen yıkılmakta ancak yeni düzen henüz kurulmadığı için büyük zenginliklerle büyük sefaletler aynı anda yaşanmaktadır. Ekonomik gücün el değiştirmesi lordların siyasi iktidarını çökertmiş, krallar bile tahta çıkabilmek için tüccarların parasına ihtiyaç hisseder hale gelmiştir. Meryem Koray, *Avrupa Toplum Modeli*, 2 bs. (Ankara: İmge Kitabevi, 2005), 44.

²⁹⁴ Özenç, *Hukuk Devleti: Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*, 120 – 123.; Oppenheimer, *Devlet*, 98 – 100.; Tilly, *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*, 145 – 152.; Patel & Moore, *Yedi Ucuz Şey Üzerine Dünya Tarihi*, 75.

²⁹⁵ Patel & Moore, *Yedi Ucuz Şey Üzerine Dünya Tarihi*, 88.

sınıfı bakanlık düzeyinde göreve getirip karşılıklı çıkarları da gözeterek tehlike olmaktan çıkarmış, orta sınıf da zenginliğin önemli bir kısmını o dönemde elinde bulunduran kilisenin bu gücünü Protestan reformunu destekleyerek kırmıştır.²⁹⁶ Kent ve loca yapılanmaları ayrıcalıklarından vazgeçmek istemese de merkezi hükümetin ekonomik gelişme için daha fazla avantajı olması dolayısıyla krallıkla aralarında iş birliğine dayanan sözsüz bir anlaşmaya varılmıştır. Soyluların özel mülkleri gibi yönettikleri devletten, burjuvaların etkisiyle fabrika gibi yönetildiği bir zamana geçiş hızlanmıştır.²⁹⁷ Merkezi otorite olarak ulusal krallıklar öne çıkmıştır. Devlet bu yüzyıllarda öncelikle imparatorluk olarak varlık bulmuş ve bu imparatorluklar yaşanan teknolojik, askeri, siyasi ve ekonomik gelişmelerle artan derecede ulusal devletlere dönüşmüştür.²⁹⁸

Ticaret ve para ekonomisi o zamana kadar hiç görülmediği kadar gelişmiştir. Altın ve gümüşün ticari değeri öne çıkmıştır. Ticari büyümenin bir neticesi Amerika kıtasıyla birlikte altın ve gümüş yataklarının keşfi olmuştur. Keşifler sonrası Avrupa kıtasına değerli maden akışı başlamıştır.²⁹⁹ İktisadi hayat, pazarı genişletmiştir. Alışveriş yapacak yeni yerler, kendi ürünlerini başka ülke pazarlarında satma imkânı, yurda getirilecek yeni mallar yaygınlık kazanmıştır. Ticaret o kadar kapsamlı bir hale gelmiştir ki eski ticaret anlayışı ve uygulamaları bu yeni koşullara uyum sağlamakta yetersiz kalmıştır. Ticari işler ve ilişkiler, bir iki tüccarla halledilemeyecek kapasiteye ulaşmıştır. Büyük girişimler büyük paraları gerektirmiştir. Bu paranın sağlanabilmesi için şirketleşme bir çözüm yolu olmuştur. Mal mübadelesinde ödemenin çabuk, kolay ve güvenli olması gerekmiş, bankerler ise bunun yolunu, altını fiziki ödeme aracı olmaktan çıkaran kredi sistemiyle bulmuştur ve borç

²⁹⁶ Koray, *Avrupa Toplum Modeli*, 45.

²⁹⁷ Oppenheimer, *Devlet*, 105.

²⁹⁸ Immanuel Wallerstein, *Jeopolitik ve Jeokültür*, çev. Mustafa Özel, 1 bs., (İstanbul: İz Yayıncılık, 1993), 192.

²⁹⁹ 15. yüzyılın sonunda Avrupa'ya beş maceracı çehre egemendir: Tüccar, matematikçi, diplomat, sanatçı ve kâşif. Tüm bu çehreler Avrupa için hem bilimsel uyanışın, keşiflerin ve buluşların öncüsüdür hem de dünyayı ele geçirmenin. Koray, *Avrupa Toplum Modeli*, 39.; Wright, *İlerlemenin Kısa Tarihi*, 120 – 121.

senetlerini ödeme aracı olarak kullanmaya başlamışlardır. Sonuç itibariyle para alışverişi, asıl ticaretten bile önemli hale gelmiştir.³⁰⁰

Krallıklar daha çok kazanç sağlamak için paranın değerini düşürme yoluna gitmiştir. Madeni paralardaki altın ve gümüş miktarı düşürülüp nominal değer aynı tutulmuştur. Hatta 1358 – 1360 yılları arasında Fransa’da gümüş para değerinde on yedi kere değişiklik yapılmıştır. Fakat bu değeri düşürülmüş para ile aynı ürünler alınamamıştır. Dolayısıyla paranın değeri ile oynanması, ticarete engel olan değişik para birimlerinin basılmasının yasaklanması, tek ve birleşik para birimine geçilmesi, altın ve gümüş ihracının yasaklanması gibi yasal düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Değişen ticari koşullar yepyeni düzenlemeler yapılmasını gerekli kılmıştır.³⁰¹

Bununla birlikte yaşanan devrimler dönemi ulus devlete geçiş sürecinin tamamlanmasını sağlamıştır. Devrimle devlet aygıtını ele geçiren hukukçular, memurlar ve öteki burjuvalar süratle eski aracıları, derebeyleri, senyörleri, rüşvetle makam alan burjuvayı, belediye oligarşilerini devreden çıkarmıştır. Fakat şehirlerde sermaye ve tüccarların eşitsiz dağılımı, devrimcilerin bu yerel güçlerle pazarlık yapmasını da zorunlu kılmıştır. Devletler bu etkileşimler sonunda ulusal dil, ulusal eğitim sistemi, ulusal orduyu yaşama geçirerek, ulusal siyaseti ve ulusal hukuk sistemlerini kurmuştur. Bu ulusal yapılanmalar uluslararası bir etki doğurmuş ve her halk kendi ulusal devletini kurma isteği taşımıştır. Dolayısıyla varlığını günümüze kadar taşıyan, mevcut devletlerin sınırları, azınlık hakları, kendi kaderini tayin hakları gibi bir dizi gelişme yaşanmıştır. İçsel etkenlerle Avrupa’da başlayan devletleşme, uluslararası ticaret ve savaş yoluyla dışsal etkenlerle tüm dünyada gerçekleşmiştir.³⁰² İyi tanımlanmış sınırları ve karşılıklı ilişkileriyle Avrupa devletleri ulusal devletlere dönüşmüş ve bu dönüşüm bütün dünyaya yayılmıştır. Uyum içinde hareket eden devletler, yeni devletlerin örgütlenme ve topraklarında

³⁰⁰ Huberman, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, 111.; Tilly, *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*, 152 – 155.

³⁰¹ Huberman, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, 100.

³⁰² Tilly, *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*, 188 – 189.

etki sahibi olmuştur. Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletlerin kurulması ise bütün dünya halklarının tek bir devlet sistemi altında örgütlenmesini meşrulaştırmıştır.³⁰³

Modern devlet düşüncesi 16. ve 18. yüzyıllar arasında olgunlaşmış, modern hukukun temel kavramlarını yeniden inşa ederek, birey ve iktidar arasındaki hukuki ve siyasi ilişkiyi tamamen değiştirmiştir. Modern devlet artık, siyasal ve hukuksal sınırları çizilmiş ve bu sınır diğer otoritelerce tanınmış fiziki bir alandır.³⁰⁴ Yasa yapmayı ve dolayısıyla yargılama yetkisini kendi iktidarında toplamış olan devlettir. Yani egemendir. Egemenlik, kamu gücü olarak da adlandırılan devletin siyasi unsurudur. Bu yetkinin sınırları hukukla belirlenmiştir, dolayısıyla iktidar bu yetkiyi kullanırken hukuk sınırları içinde kalmak zorundadır. Yüzyıllar süren iktidar savaşları sonrası, egemenin meşruiyeti ve rasyonelliği hukuk ile sağlanmıştır. Bu kurumsallaşmış siyasal iktidar, laik modern ulus devlettir.³⁰⁵ Modern devletin gelişmiş feodal devletten farkı, sınıfların çıkar kavgaları sonucunda bir bütün olarak devletin ortak çıkarlarını korumak üzere tesis edilen hiyerarşik örgütlenme olmasıdır (memurlar

³⁰³ A.g.e., 303.

³⁰⁴ Wallerstein'a göre; modern devlet kendine özgü bir yaratıktır, çünkü bu devletler bir devletlerarası sistem içindeki sözde egemen devletlerdir. Modern devletin kendine özgü yönü egemenlik iddiasında bulunmasıdır. On altıncı yüzyıldan beri tanımlandığı şekliyle egemenlik, devletle ilgili değil, devletlerarası sistemle ilgili bir iddiadır. Hem içeriye hem dışarıya yönelik çifte bir iddiadır. İçeriyeye yönelik olarak devletin egemenliği, devletin kendi sınırları içinde akıllıca gördüğü her türlü politikayı izleyebileceği, zorunlu gördüğü her türlü yasayı çıkarabileceği ve bunu devletin içindeki hiçbir birey, grup ya da alt devlet yapısına yasaları uymayı reddetme hakkı tanımaksızın yapabileceği iddiasıdır. Dışarıya yönelik olarak devletin egemenliği, sistemdeki başka hiçbir devletin sınırları içinde dolaylı ya da dolaysız hiçbir otorite uygulama hakkına sahip olmadığı, çünkü böyle bir girişimin verili devletin egemenliğini ihlal etmek demek olduğu savıdır. Yani modern dünyada egemenlik karşılıklılık içeren bir kavramdır. Gelgelelim, hiçbir devlet içte ve dışta tam olarak egemen olmamıştır. İç direnişler ve dış ilişkilerde uluslararası sınırlandırma her zaman söz konusu olmuştur. Immanuel Wallerstein, *Bildiğimiz Dünyanın Sonu: Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim*, çev. Tuncay Birkan, 2 bs., (İstanbul: Metis Yayınları, 2003), 71 – 72.

³⁰⁵ Erdal, *Uluslararası Ceza Mahkemesinin Devlet Egemenliğine Etkisi*, 90 – 100.

topluluğu).³⁰⁶ Devlet, tek bir kişi egemenliğe sahip olduğunda monarşi; küçük bir azınlık egemenliğe sahip olduğunda aristokrasi; halkın bütünü ya da büyük bir bölümü bir beden olarak egemenliğe sahip olduğunda demokrasi ile yönetilir.³⁰⁷ Bu devlet örgütlenmesi, anayasal temelde yükselen ve halen yurttaşın anayasal hakları için verdiği mücadelelerle gelişen bir yapı arz etmektedir.

Gelinen aşamada modern ulus devlet, her şeyden önce yasal bir örgütlenmedir. Bu yasal örgütlenme, modern bürokratik bir yapının ortaya çıkması ile zuhur etmiş ve toplumdaki her türlü iktidar odağından üstün bağımsız bir birlik oluşturmuştur. Bu devlet, sınırları dâhilindeki bireyleri kültürel ve sosyal bağlarından soyutlayarak kendi siyasi otoritesi altında etkili bir şekilde toplar. Bunu yaparken yasaları kullanır ve toplumdaki farklı unsurları belli bir standart ve semboller etrafında birleştirir. Bu devlete sınırları içinde yaşayan bireyleri kendisine vatandaşlık bağı ile bağlama kabiliyeti verir. Bu aşamadan sonra bireyler modern ulus devlete vatandaşlık bağıyla bağlanan ulusa dönüşür.³⁰⁸

2.3. Para – Hukuk – Devlet

Para ve devlet, ekonomik ve siyasi insan faaliyetlerinin yoğunlaşması neticesinde kavramsallaşmış ve gündelik hayata girmiştir.

Devlet öncesi toplumlarda aile şeklinde kendini gösteren siyasi iktidar (baba) aynı zamanda üretim araçlarına sahiptir. Ürünler her ailenin yaşamını devam ettireceği kadar elde edilir ve artık ürün muhafazası zor olduğu için olmamıştır. Fakat aileler zaman içinde tarım yaparak belirli coğrafyalarda yaşam yoğunluğu oluşturmuş ve bununla birlikte nüfus artmış ve aileler birleşerek kabileleri ve kabileler de aşiretleri oluşturmuştur. Bu toplumlarda siyasi iktidar şefliklerdedir ve şef üretim araçlarının, ürünlerin mutlak hakimi değildir. Nüfusun çoğalması ve yerleşik hayata geçip tarımsal faaliyetlerin yoğunlaştığı bu dönemde şeflerin en önemli siyasi ve ekonomik faaliyetleri, artık ürünün dağıtılması ve savaşlara önderlik etmektir. İktisadi yapı

³⁰⁶ Oppenheimer, *Devlet*, 103.

³⁰⁷ Ağaoğulları ve Köker, *Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı*, 44.; Hobbes, *Leviathan*, 145 – 146.

³⁰⁸ Yılmaz Çolak, “Modern Devletin Çeşitlilikle İmtihanı”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, S.28 (2011): 11 – 31.

küçük bir pazar üzerine kurulmuş ve dengelenmiş bir karşılıklılık (mübadele) ilişkisine dayanmıştır. Dengelenmiş karşılıklılık, bir şey alıp karşılığında başka şeyler vermeye istekli olmaktır. Bu karşılıklılık ilişkilerinin yoğunlaştığı bölgelerde ilkel para formları ortaya çıkmıştır. Hatta iç bölgelerden dış bölgelere temel geçim maddeleri para ve demir aletler karşılığında ihraç edilmeye başlanmıştır. Bu ilkel para, deniz kabuğu, boncuk hatta meşe palamududur ve kullanım değerinden ziyade; bir nesnenin yahut hizmetin karşılığını simgeleyen değer standardı, yani itibari para olarak kullanılmasıdır. Sadece yoğunlaşmış alışveriş trafiğini kolaylaştırma işlevi görmüştür. Fakat bu tür paranın kullanımını bütün şefliklerde ve etnografik yapının tamamında görmek mümkün değildir.³⁰⁹ Üstelik bu topluluklarda ilkel paraların servet edinme, sermaye biriktirme gibi nitelikleri yoktur. Siyasi iktidarı temsil eden şefler mal edinmemiş, mevcut malları ve ürünleri dağıtmış yahut hediye etmiştir. Dolayısıyla bu toplumlarda devlet de para ekonomisi ve sosyal sınıflarda gelişmiş değildir. Bireylerin şeflere yakınlığı ile sınıflandırılan bir sülale derecelendirmesi vardır. Dolayısıyla devletli toplumlarda görülen, yurttaş sayısının belli olması, yargılama ve bürokratik sistemin varlığı, iç ve dış tehditlere karşı sürekli asker ve polis gücü, kamu hizmetinin yürütülmesi için kaynak oluşturan vergilendirme sistemi bu topluluklarda yoktur. Ekonomik ve siyasi iktidarın, sadece basit görünümleri söz konusudur.

Şefliklerin hepsi olmasa da bir kısmı, kent devletlerine geçişte bahsi geçen özelliklerin bir kısmını taşıması dolayısıyla merkezi iktidarlar oluşturmuştur. Kabile kadar eşitlikçi ve devlet kadar da karmaşık olmayan kent devletleri, ekonomik faaliyetlerin ve nüfusun artması ile vücut bulmuştur. Antik Yunan kent devletlerinde aile mülkiyeti söz konusu olmuştur. Aile, ölümlerin kutsallığını toprağa katmak suretiyle, sonsuza kadar toprağın maliki olur ve aralarında kopmaz bağlar oluşturmuştur. Fakat gelişen ticaretin etkisiyle metal para kullanımı yaygınlık kazanınca, kutsal aile mülkiyeti anlayışı sarsıntı geçirirse de uzunca bir dönem aile mülkiyeti, bireysel mülkiyet ve kamu mülkiyeti birlikte var olmaya devam etmiştir. Roma döneminde toprak sahipliğinin genişlemesi ile birlikte para ekonomisi de gelişme göstermiştir. Gelişen ticaret ile birlikte büyük para sahipleri ve bankerler ortaya çıktı. Roma İmparatorluk döneminde fetihlerle birlikte yeni zenginlikler elde edilmiş hatta emperyal bir devlet niteliği taşımıştır. Zenginlik belli gruplar elinde

³⁰⁹ Sahlins, *Taş Devri Ekonomisi*, 215 – 225.

toplanmış ve halk yığınları fakir bir hayat sürmüştür. Sermayenin eşitsiz dağıtımı ve kölecilik sistemi zaman zaman halk isyanlarına ve Roma hukukunun şekillenmesine sebep olmuştur.³¹⁰

Para ve devlet, Ortaçağ'da Avrupa özelinde, feodalite ile kendisini göstermiştir. Feodal devlette iktidarın kral, kilise, güçlü feodal bey ve küçük feodal bey şeklindeki bölünmüş bir yapısı vardır. Güçlü feodal beylerin malikânesi altında kendisini güvenceye almak isteyen yurttaşlar köle statüsünde değildir fakat sefil bir hayat sürmüştür. Bu dönemde iktidar odakları para sahibi olmasına rağmen (altın ve gümüş) bu paraları kullanabilecekleri bir pazardan yoksunlardır. Dönemin ekonomik yapısı toprağa dayalıdır ve gelir tarımdan elde edilmiştir. Para ekonomisinin geliştiği, metal paranın ırmak gibi aktığı Roma İmparatorluğu'nun Cermen saldırıları ile parçalanması neticesinde para ekonomisi de piyasadan çekilmiştir. Toprağın mülkiyeti ise krala aittir ve feodal beyler kral ile aralarında yaptıkları sözleşme dolayısıyla, askeri hizmet vermiş ve toprağın işlenmesiyle elde edilen ürünlerden payına düşeni almıştır. Benzer şekilde kilise de geniş topraklara ve iyi bir zenginliğe sahiptir. Rönesans ile başlayan ticaret devrimi ve kent devletlerin özerkleşmesi ile oluşan yeni iktisadi hayat için yeni pazarlar ve para ekonomisine geçiş gerekmiştir. Bu süreçte herkesin kendi parasını bastığı bir süreçle birlikte hakim iktidarın para basma işini tekelleştirmeye çalıştığı dönemler yaşanmıştır. Coğrafi keşiflerle değerli madenlerin Avrupa'ya akması para ekonomisini canlandırmış ve bütün iktidar odakları gözünü paraya dikmiştir. Para sermayesi, yüz yıllar süren savaşların temel sebebinin teşkil etmiştir. Paranın değerinin düşürülmesi, kalpazanlık, ölçü ve tartının bozulması, bankaların kuruluşu, ticari fuarların (panayır) açılması, kıymetli evrak satışı bu dönemde gerçekleşmiştir. Paranın değerinde ve ölçümünde yapılan oynamalar, devletlerin yeni düzenlemelerle paraları ölçeklendirme yoluna gitmesine sebep olmuştur.³¹¹

Bu süreçlerin tamamı ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesi, üretim araçları üzerindeki mülkiyet hakkının kimde olduğu sorunuyla paralel bir gelişim göstermiştir. Ekonomik, ideolojik ve siyasal iktidarların sermaye üzerinde hakim olma isteği devlet öncesi toplumlardan günümüze kadar yönetim şekillerini ve toplum

³¹⁰ Öktem ve Türkbağ, *Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet*, 307 – 309.

³¹¹ A.g.e., 315 – 319.

örgütlenmesini ciddi şekilde etkilemiştir. Nihayetinde günümüzde siyasi iktidar ve ekonomik iktidar ilişkisi görülmemiş ölçüde önem kazanmıştır. Ulus devlet ile rasyonelleşen devlet örgütünün meşru kaynağı hukuk oldu, devlet bütün faaliyetlerini hukuk çerçevesinde düzenledi. Bireyselleşme, insan haklarının gelişimi, coğrafi keşiflerle ve teknolojik gelişmelere nüfus artışı da eklenince kaynakların paylaşılması için ekonomik çalışmalar da bilimsel ve hukuksal bir hüviyet kazandı.³¹² Doğal olarak, para da bu düzenlemelerin dışında kalamadı. Zira her çeşit toplumsal örgütlenmenin ortaya çıkışına zemin hazırlayan yegâne unsurlardan biri ekonomik sermaye üzerinde hâkimiyet kurma isteği ve üretim araçları üzerindeki mülkiyet ilişkisi olmuştur.

Modern ulus devlet, ekonomik, ideolojik ve siyasi iktidarı kendisinde birleştiren bir egemen olarak var olmuştur. Genelde ekonomik alan ve özelde para, devlet egemenliğini tesis eden hukukun dışında bırakılmamıştır. Colomb döneminde şekillenen modern dünya pazarı ve aynı dönemde çıkan emperyalizm ile şekillenen yaşam tarzı paranın gücünü azdırmıştır. Sermaye olarak kullanılan para, hayatı, çalışmayı ve kaynakları komuta etme gücünü de sağlamıştır. Yani dünya pazarsız ve iktidar parasız düşünülememiştir; parada bunlar olmadan var olamamıştır. Modern devlete kadar para, ekolojik bir ilişkinin ürünüken günümüzde yaşamın varoluş koşullarını şekillendiren kapitalist bir ilişki haline gelmiştir.³¹³ Okyanus ötesi arayışlar ve savaşların finanse edilmesinden günümüze, iktisadi yarış artarak devam etmekte hatta buna uzay yarışı da eklenmektedir. Kapitalist üretim ilişkilerinin belirleyici hale gelmesinden sonra ortaya çıkan siyasi, iktisadi ve ideolojik dönüşümlerin bir ürünü ve kapitalistleşen iktidarın işlevi olarak egemenlik, ilgili toplumun uluslararası işbölümüne katılımına, tarihsel yapılarına ve birikimin dönemine göre farklı coğrafyalar ve zamanlarda farklı içerikler edinmiştir. Öyle ki, egemenin bu ilişkiler ağı içerisinde egemenliğini yeniden ve yeniden üretmesi gerekmiştir.³¹⁴

İktidarın dışındaki, ekonomik odaklar ve birey (yurttaş) bu her şeyi kuşatan egemenliğin kısılcısından kurtulmanın yollarını aramış, zaman zaman egemene isyan

³¹² A.g.e., 502 – 503.

³¹³ Patel & Moore, *Yedi Ucuz Şey Üzerine Dünya Tarihi*, 75 – 76.

³¹⁴ Özdemir, vd., *Genel Kamu Hukuku: Kuramsal Yaklaşım*, 130.

ve itiraz etmiştir. Bunun bir neticesi olarak, özel mülkiyetin doğal bir hak olduğu, egemenin aklına estiği gibi vergi koyamayacağı, halkın onayını almış olması gerektiği düşünölmeye başlanmıştır. Halk onayı ve devletin yetkilerinin sınırsızlığı arasında, bireysel haklar ile devletin egemenlik hakları bir salınım halindedir. Siyasal ve ekonomik anlamda pek çok hakkın bireye/vatandaşa tanınması bu salınımın sonucudur.³¹⁵

Zenginlik ile para arasındaki ilişki, madenin “değerliliği”nde değil de, dolaşım ve mübadelenin içinde belirlenir. Mallar dolaşıma girebilirse (bu para sayesinde olur), çoğalır ve zenginlik artar; para miktarı iyi bir dolaşımın ve lehte bir bilançonun etkisiyle artarsa, yeni mallar çekmek ve ekim alanları ile imalathaneleri çoğaltmak mümkün olur. Yani paraya kıymetini veren şey özgül değeri değil; devletin verdiği fiyat ve işaret, yine onun otoritesi altında basılmış olmasının verdiği güvencedir.³¹⁶ Devletin, ekonomik örgütlenmede söz sahibi olmasıyla toplumsal adaletsizlikten de sorumlu hale gelir.³¹⁷ Çünkü ekonomik hayatın toplumsal sınıflar hatta dünya ülkeleri arasında meydana getirdiği eşitsizliği giderecek olan sınırsız bir yetkiyle donanmış egemenler olacağında kuşku yoktur. Zira modern devlet, özgür bireyler topluluğunun tek temsilcisi olarak ortaya çıkmıştır. Özgür, eşit ve aynı haklara sahip bireylerin özel mülkiyet hakkı ve sözleşme özgürlüğünü ayırım yapmaksızın koruma yükümü altındadır. Sermaye ve birikim devlet güvencesi olmadan mümkün değildir. Bu güvenceyi sağlamaması durumunda, kendisini özgür yurttaşlarını direnme haklarını kullanırken bulacaktır. Bu sebeple modern devlet ekonomik politikanın yönünü belirleyen en büyük aktör olması dolayısıyla, vergilendirme, para ve faiz politikaları, ücret politikası, sanayi politikası, insan sermayesi ve iş gücü politikası, araştırma ve geliştirme politikaları, sermaye yatırımı teşvik politikaları, ihale politikaları gibi bir dizi aracı kullanma ve yönlendirme konumundadır.³¹⁸

Küreselleşmiş dünyada kripto paranın keşfi ve uygulanma amacı devlet otoritesi dışında, bürokrasiye takılmadan faaliyet gösterme isteğidir. Bu anlamda feodal dönemde tarih sahnesine çıkan ticari kent devletlerinin siyasal ve hukuki iktidarın

³¹⁵ Ağaoğulları ve Köker, *Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı*, 40.

³¹⁶ Foucault, *Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin bir Arkeolojisi*, 259.

³¹⁷ Braudel, *Uygarlıkların Grameri*, 534.

³¹⁸ Aslan, *Devlet ve Egemenlik Teorisi*, 483 – 484.

sınırlarının ötesinde faaliyet göstermesiyle benzerlik göstermektedir. Bu ise, ekonomik iktidarda ve dolayısıyla devlet egemenliğinde dönüşümlerin habercisidir. Yaşanan teknolojik gelişmeler dolayısıyla devletlerin coğrafi sınırları sanal bir etkiyle kaymaktadır. İnsanlar dünya coğrafyasındaki bütün devletleri, siyasi varlıklarının dışında tecrübe temeli imkânı bulmaktadırlar. Coğrafi gerçeklikten bağımsız bir şekilde sanal ilişki biçimleri geliştirmekte ve bu ilişkilerin iktisadi, ticari, hukuki etkileri de görülebilmektedir.³¹⁹ Coğrafi sınırdaki kaymalar gibi ulusu inşa eden yurttaş kavramı da benzer etkilerle sapma yaşamaktadır. Siber suçlarda fail yahut mağdur olmakta, uluslararası ticari ilişkilerin tarafı olabilmekte, alışveriş yapmakta ve para transfer etmektedir. İnsanlar sanal iletişim kanallarıyla örgütlenip devlete karşı direniş göstermekte, sanal kamuoyu oluşturup yasama, yürütme ve hatta yargı organının kararlarını etkileyebilmektedir. Blockchain teknolojisinin sunduğu imkânlarla ise sanal para üretebilmekte, bu para ile alışveriş ve ticaret yapabilmekte, hiçbir aracı kuruma ihtiyaç hissetmeksizin para transfer edebilmektedir. Bu ise yeni bir sermaye üretiminin, devlet otoritesi dışında biriktiğini, el değiştirdiğini göstermektedir. Bütün bu gelişmelerin anlamı devlet egemenliğinin belirtilen hususlarda bir aşınma sürecine girdiğidir.

2.4. Para'nın Hukuk ve Devlet Açısından Bir Değerlendirmesi

Çalışmanın bu aşamasına kadar paranın ve devletin iç içe geçmiş gelişimi tarihi ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Bu aşamadan sonra, paranın devletle olan ilişkisi pozitif hukuk çerçevesinde yorumlanacaktır.

2.4.1. Yasal Düzenlemeler

18. yüzyılda Avrupa ve Kuzey Amerika'da çok çeşitli bankaların ortaya çıkmasına imkân tanıyan bir finansal yenilik patlaması yaşanmıştır. Mevzuat gereği bu dönemde neredeyse tüm İngiliz bankaları birer özel şirkettir. Bank of England uzun süren deneme yanılma süreciyle birlikte adım adım kamusal işlevler geliştirmeye başlamıştır. 1826'da para basma konusunda tekel yetkisini üzerine almıştır. Farlılıklar gözlenirse de pek çok ülke, ekonomik düzenin altın standardı çerçevesinde faaliyet gösteren, tekel konumundaki merkez bankası aracılığıyla sağlanması ve mevduat toplanmasının birkaç büyük kurumda yoğunlaşması konusunda Bank of

³¹⁹ Akkaya Kia, *Moderniteden Post Moderniteye Egemenlik ve Hukuk*, 102.

England'ı örnek almıştır. Banque de France 1800'de, Alman Reichbank 1875'te, Bank of Japan 1882'de ve Swiss National Bank 1907'de kurulmuştur.³²⁰

Yasal olarak piyasalarda dolaşan para ile yasal olmayan paralar arasında belirgin fark, paranın borç ödeme kapasitesi olarak taşıdığı hukuksal güvencedir. Yasal olmayan paraların sadece sözleşmeden doğan haklar ile bir değer içerdiği düşünülecek olursa, bu değer borç ödeme kapasitesi belirsizdir. Bu belirsizlik, yasal sistemlerde yargı kararlarıyla giderilecektir.³²¹ Dolayısıyla yargıya konu olan ekonomik ilişkilerin öznesi olan para hakkındaki hukuki düzenlemeleri açıklamak sürecin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Yasal paraların kökeni, ulusal paralar için ülkelerin anayasalarıdır. Bu bağlamda ilk kaynak 17 Eylül 1787 tarihinde Eyaletler Kongresince kabul edilen ABD Anayasası olmuştur. Anayasa'nın ilk maddesi para hukuku açısından önemli düzenlemeler içermektedir. Vergi koyma ve toplama, devlet adına bono, tahvil gibi araçlarla borç para almak gibi bütçenin finansman kaynaklarını belirleme hakkı Kongre'ye tanınmıştır. Bu kaynakları oluştururken 'para basmak, bunun kendi değerini ve yabancı paralar karşısındaki değerini düzenlemek ve standart ağırlık ve ölçülerini kararlaştırmak gibi anayasal yetkilerle de donatılmıştır.³²² Liberal ekonomik anlayışla çatışan böyle bir düzenlemenin varlığı kuşkusuz ABD'nin koloni dönemlerinden bağımsızlığa giden süreçte yaşadıkları, paranın istismar edilmesi, keyfi düzenlemeler, müsriflikler, savaş gibi nedenlerle paranın üretim maliyetinin düşürülerek senyoraj gelirinin artırılma çabaları gibi güvensizlik doğuran tecrübelerinin bir sonucudur.

ABD Anayasası 'Hiçbir Eyalet (...) [metal] para basamaz, borçlanma bonoları ihraç edemez, borç ödeme aracı olarak altın ve gümüş paradan başka bir [ödeme aracı] kullanamaz.' hükmü ile Eyaletlerin para basma yetkisini kısıtlamış ve bu konuda Kongrenin merkezi otoritesini güçlendirmiştir. Amerikan halkının parasal konularda yaşadığı tarihi güvensizlik tek bir merkez bankası oluşturulmasına itiraz sonucunu doğurmuş ve 1913 yılında 12 bölgesel Federal Reserve Bank'tan oluşan Federal

³²⁰ Ferguson, *Paranın Yükselişi: Dünyanın Finansal Tarihi*, 50 – 51.

³²¹ Ernur Demir Abaan, *Para Hukuku ve Kaynakları*, TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü Çalışma Tebliği 04/05, (2004), 24.

³²² A.g.e., 24 – 25.

Reserve Sistemi oluşturulmuştur. Bu bankaların her biri yarı kamu kuruluşu niteliğine haizdir. Çeklerin takas edilmesi, nakit basımı, hasar görmüş nakdin piyasadan çekilmesi, bölgelerinde faaliyet gösteren bankaların denetlenmesi gibi işleri yürütür. Fed'in menkul kıymetlerden elde ettiği büyük miktarda ve siyasi otoriteden bağımsız bir gelir kaynağına sahip olması ona özerk bir nitelik kazandırsa da yasal düzenlemeler yapma hakkı Kongre'de olduğu için Fed'in yürüttüğü para politikalarından memnun kalmadıklarında finansman kaynaklarını kontrol altına almak konusunda yasal düzenleme yapma ve son sözü söyleme hakkına Kongre sahiptir.³²³

ABD'de anayasal düzenlemelerin yanında bir o kadar dikkat çeken diğer düzenleme ise Bretton Woods Anlaşmasıdır. Uluslararası nitelikte bu anlaşma Birleşmiş milletler tarafından da kabul edilmiş ve Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası kuruluşlarına hukuki bir statü kazandırmıştır. Sözleşme ABD Kongresi tarafından 31 Temmuz 1945 yılında kabul edilmiştir. Anlaşmaya göre; Kongre tarafından kanunla yetkilendirilmedikçe başkan da dahil hiç kimse sabit saflıkta ve ağırlıkta altın dolar paritesini değiştirme yetkisine sahip değildir. ABD Kongresi doların değerini belirlemede tek yetkili organ olarak görünmektedir. Bu katı tutum, 15 Ağustos 1971 günü ABD yetkililerinin doların ve dolar cinsi mali varlıkların sabit pariteden altına dönüşebilirliği hükmünü askıya aldığını duyurmasıyla değişikliğe uğramıştır. Uluslararası mali piyasaların genişliği ve derinliği dikkate alındığında, ekonomik ger çeklerin, siyasi hükümlerin üzerine çıktığını gösteren bir tavır değişikliğidir.³²⁴

Avrupa Birliği'nin para hususunda yaptığı çalışmalara bakıldığında ise, Avrupa'nın bütünleşmesi ve parasal birliğinin sağlanması için 1958'de Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulmuş olduğunu görülür. Parasal birliğin sağlanması yıllar içinde çeşitli aşamalardan geçerek sağlandı. Merkez Bankaları arasındaki yakınlaşma, üyeler arasında sermaye serbestliğinin oluşması, 1992 yılında Maasricht Antlaşması'nın imzalanmasıyla Avrupa Para Kurumu'nun oluşturulması ve bu kurumun 1998 yılında Avrupa Merkez Bankasına dönüşmesi ve bu aşamadan sonra 1999 yılında 11 üye ülkenin kabulü ile euro'nun ortak para birimi olarak kabul

³²³ Frederic S. Mishkin, *Para: Teorisi, Politikası*, çev. İlyas Şıklar, Ahmet Çakmak ve Suat Yavuz, 1 bs. (İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 2000), 2 – 13.

³²⁴ Abaan, *Para Hukuku ve Kaynakları*, 27.

edilmesi süreci Avrupa’da para birliğini sağlama yolunda atılan ciddi adımlar oldu.³²⁵ Merkez bankasının yapısı ABD örnek alınarak oluşturulmuştur. Fakat ECB (Avrupa Merkez Bankası) hem Avrupa Birliği’nden hem de ulusal hükümetlerden bağımsız hareket edebildiği için FED’den çok daha bağımsız bir niteliğe sahiptir. Sahip olduğu haklar yasal düzenlemelerle değiştirilemez, söz konusu haklar ancak Maasricht Antlaşması’nın revize edilmesi ile değiştirilebilmektedir.³²⁶ Avrupa birliği topluluğu içinde kâğıt para basma yetkisi de doğal olarak ECB’ye aittir. Euro’nun anlaşmayla belirlenmiş bir altın karşılığı hukuken yoktur. Üye ülkelerin merkez bankaları ve hazineleri, altın rezervleriyle hukuki bir bağlantısı bir teminat olarak doğrudan kurulamaz. Bunun gerçekleşmesi için birliğin bütün üye ülkeleri kapsayacak şekilde anayasa oluşturması gerekmektedir.³²⁷

Türkiye’de ilk banknot ihraç bankası, 1863’te yabancı sermaye ile kurulan ve para basma yetkisi tanınan Bank-ı Osmanî olmuştur. Banka, bir merkez bankası işlevi görmekten çok, Osmanlı Devleti’ne dış ülkelerden para sağlamaya çalışan bir kurum olmuştur.³²⁸ Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra 1715 sayılı yasa ile 1931 yılında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) kurulmuştur.³²⁹

Türkiye’de de para anayasal düzenleme alanı bulmuştur. Öncelikle T.C. Anayasası 6. maddesi “Egemenlik, kayıtsız şartsız Milletindir. Türk Milleti, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organları eliyle kullanır. Egemenliğin kullanılması, hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasadan almayan bir Devlet yetkisi kullanamaz”³³⁰ hükmü ile egemenliğin kaynağını ve nasıl kullanılacağını düzenlemiştir. Dolayısıyla egemenliğin kaynağı halktır ve millet egemenliğinin temsil edildiği yetkili organ yasama organıdır. Egemenlik hakkı, Türkiye Büyük Millet meclisinin görev ve yetkileri başlığı altında Anayasa 87. maddesinde düzenlenmiştir; “Türkiye B ü y ü k

³²⁵ A.g.e., 31 – 32.

³²⁶ Mishkin, *Para: Teorisi, Politikası*, 16 – 17.

³²⁷ Abaan, *Para Hukuku ve Kaynakları*, 33.

³²⁸ Akyıldız, *Para Pul Oldu*, 165.

³²⁹ Öçal ve Çolak, *Finansal Sistem ve Bankalar*, 56.

³³⁰ *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, 1982, Md. 6.

Millet Meclisinin görev ve yetkileri, kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak; bütçe ve kesin hesap kanun tekliflerini görüşmek ve kabul etmek; para basılmasına ve savaş ilânına karar vermek; milletlerarası andlaşmaların onaylanmasını uygun bulmak, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunun kararı ile genel ve özel af ilânına karar vermek ve Anayasanın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanmak ve görevleri yerine getirmektir.”³³¹ Dolayısıyla hukukumuzda para basmak yetkisi Anayasa ile TBMM’ye verilmiştir. Fakat bu yetki devredilemez bir yetki değildir. Yine Meclis’in kabul edeceği bir kanunla bu yetkiyi devretmesi söz konusu olacaktır.³³²

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Kanunu “Türkiye’de banknot ihracı imtiyazına münhasıran sahip ve bu Kanunda yazılı görev ve yetkileri haiz olmak üzere ‘Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’ unvanı altında anonim şirket olarak bir banka kurulmuştur. Banka, bu Kanunda sarahat bulunmayan hallerde özel hukuk hükümlerine tabidir.”³³³ hükmüne göre TCMB kamu yetkileriyle donatılmış bir özel hukuka tabi bir tüzel kişiliktir. Bu maddeye göre para basma yetkisi ile değil, banknot ihracına yetkili kılınmıştır. Yani banknotu yurtdışına çıkarmakla yani banka Türk Lirası’nın tedavülünü sağlamakla yükümlüdür. Dolayısıyla TCMB para basma yetkisini TBMM adına fiilen kullanıyor olsa da, Türkiye’deki hukuki düzenlemeler, TCMB’nin para basma yetkisini açık bir hükme bağlamamıştır. Bununla birlikte kanunun 4. maddesi, finansal sistemde istikrarı sağlayıcı, para ve döviz piyasaları ile ilgili düzenleyici tedbirleri almak, bankalardaki mevduatın vade ve türlerini saptamak, nihai kredi mercii olarak bankalara kredi vermek, bankaların ödünç para verme işlemlerinde ve mevduat kabulünde uygulayacakları faiz oranlarını bankalardan istemek gibi görevler de düzenlenmiştir. Dolayısıyla 1211 sayılı kanun Bankanın bu yetki ve görevlerine ilişkin düzenlemeler yapabileceğini ve bu

³³¹ *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, 1982, Md. 87.

³³² Yavuz Atar, *Türk Anayasa Hukuku*, 10 bs, (Konya: Mimoza Yayınları, 2015), 241.; Şükrü Karatepe, *Türk Anayasa Hukuku*, 1 bs, (Ankara: Savaş Yayınevi, 2016), 238.; Zehra Odyakmaz ve Ümit Kaymak, *Anayasa Hukuku*, 17 bs, (İstanbul: Kuram Kitap, 2016), 142.; Tanilli, ve *Demokrasi: Anayasa Hukukuna Giriş*, 321.

³³³ “Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Kanunu (1211 S.K.)”, Resmi Gazete, 13409 (Ocak 1970): 1.

düzenlemelere uygun hareket edilip edilmediğini denetlemeye yetkili olduğunu hükme bağlamıştır.³³⁴

5083 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Para Birimi Hakkında Kanun'un³³⁵ 4. maddesi "Halen tedavülde bulunan, tedavülden çekilmiş veya tedavüle çıkarılacak olan banknotların resim ve görüntülerinin çoğaltılması ve yayınlanmasına ilişkin boyut, renk, malzeme, çözünürlük, üzerinde bulunacak ibareler ve benzeri hususlarla ilgili şartlar Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasınca belirlenir ve Resmî Gazetede ilan olunur" hükmünden, kâğıt para basımı hakkında Meclisin sahip olduğu yetkinin TCMB'ye devredilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Zira kâğıt ve metal parayı diğer taşınır mallardan ayıran yegâne unsur üzerinde taşıdığı devletin egemenlik simge ve işaretleridir. Bu işaretlerin ve para hakkındaki diğer şekli tasarrufların TCMB'ye bırakılmış olması, para basma yetkisinin açık bir kanun hükmü bulunmasa da bankaya devredildiğine dair kanaatleri güçlendirmektedir.

Madeni para basma yetkisi ise 1264 Sayılı Madenî Ufaklık ve Hatıra Para Bastırılması Hakkında Kanun'un 1. maddesi "Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı memleket ekonomisinin gelişmesine paralel olarak tedavüle gereği kadar madeni para çıkartmaya yetkilidir" hükmüne göre Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na aittir.³³⁶ Madeni para basımında bu yetki Merkez Bankası ile paylaşılmamıştır.

2.4.2. Hukuki Nitelik: Para – Emtia – Eşya

Paranın tanımı, paranın para olma gücünü nereden aldığına dair yapılacak yorumlara göre değişiklik arz eder. Para, mallar arasındaki değer ilişkisini ifade ettiği, onları ölçtüğü ve mübadelelerini kolaylaştırdığı ölçüde tamamen farklı bir güç olarak faydalı mallar dünyasına girer.³³⁷ Dolayısıyla ekonomik açıdan para, mal ve

³³⁴ Alptekin Güney, *Banka Hukuku*, 2 bs. (İstanbul: Beta Basım Yayım, 2013), 17.

³³⁵ "Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Para Birimi Hakkında Kanun (5083 S.K.)", Resmi gazete, 25363 (Ocak 2004): 4.

³³⁶ "Madenî Ufaklık ve Hatıra Para Bastırılması Hakkında Kanun (1264 S.K.)", Resmi Gazete, 13512 (Haziran 1970): 1.

³³⁷ Georg Simmel, *Paranın Felsefesi*, çev. Yavuz Alogan ve Öykü Didem Aydın, 2 bs. (İstanbul: İthaki Yayınları, 2017), 83.

hizmetler açısından değişim, değer ölçüsü ve biriktirme aracı işlevlerini gören her şeydir.

Fakat hukuki açıdan paranın tanımlanabilmesi için halk adına egemenlik yetkisini kullanan organlar tarafından tedavüle sokulmuş olması şartını da taşıması gerekir. Kâğıt ve metal, devlet tarafından basılması ve üzerinde devlet egemenliğini temsil eden bir takım işaretlerin bulunması ile yasal ve zorunlu bir değer ölçüsü ve nominal değeri üzerinden ödeme aracı olarak karşımıza para olarak çıkacaktır. Doktrinde hukuki anlamda en geniş para tanımını şöyledir: “Devletin veya devletin yetkili kıldığı organlar tarafından belli bir hesap birimine dayanılarak basılmak suretiyle tedavüle çıkartılan ve tedavülde bulunduğu devlet ülkesinde zorunlu bir değer ölçüsü ve nominal değeri üzerinden zorunlu bir ödeme aracı olarak kabul edilen menkul eşyadır.”³³⁸

Türk Medeni Kanunu “Taşınır mülkiyetinin konusu, nitelikleri itibarıyla taşınabilen maddî şeyler ile edinmeye elverişli olan ve taşınmaz mülkiyetinin kapsamına girmeyen doğal güdderdir.” hükmü ile taşınır malları düzenlemiştir.³³⁹ Paranın taşınmaz mülkiyetinin kapsamına girmediği taşınabilir olmasından anlaşılabilir. Doğal gücünü ise kaynağını Anayasa’dan alan yasama organının yetkisinden almaktadır. Yasama yetkisi ise egemen devlete, halk tarafından verilmiş bir yetki olması dolayısıyla, para, bir ulusun oluşturduğu sözleşmenin bir ürünüdür. Dolayısıyla devletin egemenlik haklarından, bağımsızlığının sembollerinden biridir.

Türk Medeni Kanunu’na göre taşınır mülkiyetinin nakli için zilyetliğin devri gerekmektedir. Para açısından bu zilyetlik devri, paranın alım gücünün devredilmesi şeklinde yorumlanmalıdır. Yargıtay 30.05.1940 günlü ve 21/3 sayılı içtihadı Birleştirme Kararında (İ.çt.Bir.Ka.) “Para taşınır mal mefhumuna dâhildir” demek suretiyle bu kanaati pekiştirmektedir.³⁴⁰

³³⁸ Mukaddes Korkmaz Süre, “Uluslararası Para Fonu’nun Uluslararası Para Hukukunun Oluşumundaki Rolü”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 8 – 9.

³³⁹ “Türk Medeni Kanunu (4721 S.K.)”, Resmi Gazete, 8049 (Aralık 2001): 762.

³⁴⁰ Abaan, *Para Hukuku ve Kaynakları*, 40.

Gerek doktrinindeki tanımlar, gerekse yasal düzenlemeler ve ilgili Yargıtay İ.Ç.Bir.Ka. paranın taşınır mal hükmünde olduğu kanaatini güçlendirmektedir. Dolayısıyla hukuki anlamda taşınır mal statüsündeki parayı diğer taşınır mallardan ayıran alâmetifarıkası devletin yetkili organlarınca basılması ve devletin egemenlik işaretlerini içermesidir. Sonuç itibarıyla paranın, devletin yetkili organlarınca tedavüle koyulan, devletin egemenlik simgelerini içeren ve ilk kullanışta istihlâk edilen misli ve menkul bir varlık şeklinde tanımlanması mümkündür.³⁴¹

1567 Sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun'a³⁴² dayanılarak çıkarılan Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar'ın³⁴³ 2. maddesi e fıkrasında "Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına göre Türkiye'de tedavüle bulunan veya tedavülden kaldırılmış olsa bile değiştirme süresi dolmamış olan paralar" Türk Parası olarak tanımlanmıştır. Bu tanımda da paranın baskın niteliği, Türkiye Cumhuriyeti yasalarına göre basılıp tedavüle girmiş olmasıdır.

Alman Medeni Kanunu ve Ticaret Kanunu'nda para mislî eşya olarak kabul edilmiştir. Paranın mislî eşya olması hususu gerek kâğıt gerekse metal paralar da görülebilir. Seri numarası ile basılan kâğıt paraların da mislî eşya olması hususunda tereddüt yaşanmamaktadır. Para, kanun nazarında bir mübadele aracı olarak kabul edilmesi dolayısıyla diğer mislî eşyalardan farklılık göstermektedir. Metal paralar seri numarasına sahip olmaksızın mislî eşya niteliği taşır. Kaydî para ise cismanilik unsuru eksik olduğu için eşya niteliği taşımadığını söylemek mümkündür.³⁴⁴

Paranın emtia olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği bahsinde ise, altın, gümüş, bakır, petrol ve tarımsal hammaddelerin ticarete konu olması onları emtia olarak değerlendirmemize sebeptir. İtibari paraların emtiaya dayalı olduğu dönemlerde, kâğıt paranın karşılığı değerinde altının bankada muhafazası gerekmiştir.

³⁴¹ Timur, Hıfzı. "Paranın Hukuki Mahiyeti", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası Arşiv*, C. 14, S. 1-2 (1948): 235.

³⁴² "Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun (1567 S.K.)", Resmi Gazete, 1433(Şubat 1930)

³⁴³ "Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar" (Karar Sayısı: 89/14391), Resmi Gazete, 20249 (Ağustos 1989): 2.

³⁴⁴ Sanem Aksoy Dursun, *Eşya Kavramı*, 1 bs, (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2012), 39 – 40.

Günümüzde kullanılan kâğıt paralar için bu zorunluluk ortadan kalkmış ve devlet ile yurttaşı arasındaki güven ilişkisine dayanan kâğıt para üretimi söz konusu olmuştur. İlk durumda emtianın temsili konumunda olan bir temsili para söz konusu iken günümüzde kaynağını yasalardan ve halkın güveninden alan itibari paralar söz konusudur. Dolayısıyla emtianın tarihin dikkate değer bir bölümünde parasal işlev gördüğünü ve insanlığın ihtiyaçları doğrultusunda yine bu işlevi görebileceğini söylenebilmesine rağmen günümüz itibari paralarının emtia olduğunun söylenmesi mümkün görünmemektedir.

2.4.3. Devletsiz Para

Devlet öncesi toplumlarda ürün artığı ile çeşidin artması ve buna bağlı olarak pazarın genişlemesi ile alışverişin daha kolay, hızlı ve daha az maliyetle yapılabilmesi için, sadece belli kabilelerle sınırlı kalmak üzere, deniz kabuğu, boncuk, hayvan, balık, tuz gibi ilkel paralar kullanıldı. Toplum henüz hiyerarşik bir örgütlenme içerisinde olmadığı gibi, bir siyasal iktidardan bahsetmek de oldukça güçtür. Dolayısıyla ilkel para değişim aracı olmak özelliği ile devlet olmadan var olmuştur. İnsan ihtiyaçlarının çeşitlenmesi neticesinde trampanın yetersiz kalması ve kişilerin birbirine duyduğu güven neticesinde paranın keşfi ilkel düzeyde de olsa başladı.

Deniz ve nehir kıyılarında taşımacılığında verdiği kolaylıkla ticaret gelişmiş ve bununla birlikte, toplum kent düzeyinde örgütlendi. Bu süreçte mübadele aracı ve değer saklama aracı olarak metal paralar keşfedildi. Kentlerde yoğunlaşmış nüfus, ticaret ve yönetim dolayısıyla bu toplumlar merkezileşmiş bir iktidara sahipti. Bu özelliği ile de ilkel toplumlardan ayrılmaktadırlar. Ticaretin yaygınlaşması ile insan ilişkileri gelişti, sermaye arttı ve nüfus çoğaldı. İç ve dış saldırılardan korunmak, ticari ilişkilerden doğan sorunların giderilmesi gibi sebeplerle halk bir siyasi iktidar etrafında toplandı. Öyle ki Atina Kent Devleti'nde halk doğrudan demokrasi yoluyla bu yönetimde yerini aldı. Halk mahkemelerine katılıp adaletin tesisine ortak oldu. Ticari büyümenin getirisi ile doğal ekonomi yetersiz kaldı ve para ekonomisine geçildi. Fakat para ekonomisine konu olan paralar, kişilerin kendisi tarafından üretilmiş ve devlet de dâhil kimsenin tekelinde olmamıştır.

Kent Devletlerin Roma ile imparatorluğa evrilmesi sürecinde ise para ekonomisi varlığını devam ettirmiştir. Fakat paranın üretilmesi konusunda özel kişiler ve imparatorluk arasında sürekli ve yer yer gergin bir salınım olduysa da paranın değerinin düşürülmesi, kalpazanlık, ölçünün bozulması gibi sebeplerle standartlaşma

yoluna giden adımlar da atılmıştır. Bu süreç boyunca para devlet ve özel kişilerin birlikte ürettiği, değeri kendinden kaynaklanan bir zenginlik kaynağı olarak var olmuştur. Fakat değerini devletin desteğinden değil, kendisinde içkin olan kıymetten almıştır.

Roma İmparatorluğunun zayıflaması, Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu olarak ikiye ayrılması ile para üretiminin seyri değişmiştir. Batı Romanın Cermen saldırıları ile çökmesi neticesinde Avrupa, malikânelerin himayesinde yoğunlaşan küçük birimlere ayrılmıştır. Ticaret yapılamaz ve para ekonomisi kullanılamaz hale gelmiştir. Zorunlu olarak tarıma dayalı üretim tarzına geçilmiştir. İktidar kral, feodal bey ve kilise arasında paylaşılmıştır. Toprak mülkiyeti esastır ve bu mülk krala aittir. Feodal dönemin sonlarında kent devletleri varlığını hissettirmiş ve para ekonomisini tekrar gündeme getirmiştir. Ticaretin geliştiği bu kentlerde burjuvazi adıyla yeni bir orta sınıf oluşmuştur. Ticaret ilişkilerini geliştiren ve para ekonomisine ve dolayısıyla geniş pazarlara ihtiyaç hissedilenler de burjuvazi sınıfı olmuştur. Kral, kilise ve feodal bey paranın sermayeye dönüşmesi karşısında kayıtsız kalmamış ve bütün iktidar odakları paranın egemenliğini ele geçirmek için mücadele etmiştir. Sonuçta para sermayesini üreten burjuvazi ile pazara ve zor gücüne sahip olan kralın anlaşmasıyla yeni bir devletleşme dönemine girilmiştir. Para ekonomisinin sürekliliğini sağlamak için devlete ihtiyaç hissedilen bu dönemde para, niteliğini yasal olmaktan değil, karşılıklı güven ve itibardan almıştır.

Amerikan'ın bağımsızlığı, İngiliz ve Fransız devrimlerinin neticesinde feodal yapıyı oluşturan bütün iktidar ilişkileri ulus devlette kimlik kazanmıştır. Ulusal kimliğin, ulusal birliğin ve ulusal yasaların oluşturduğu bu devletlerde para ekonomisinin kontrolü bankerlerden devlete geçmiştir. Zira kaynağını ve meşruiyetini halktan alarak sınırsız egemenliğe sahip olan devlettir. Bu aşamada para devletleşti ve yasal düzenlemelerle geçerlik kazanmıştır. Bu aşamada artık kâğıt paralar piyasaya hakim olmuştur. Değeri kendinde içkin olan metaller rezerv olarak merkez bankalarına çekilmiş, piyasaya gücünü devletten ve halkın güveninden alan kâğıt paralar hakim olmuştur.

Paranın ve devletin tarihi sürecine baktığımızda toplumların değişen ve gelişen ihtiyaçları karşısında, yine bu toplumların istekleriyle bir form kazandığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla devlet örgütlenmesinin olmadığı zamanlarda para vardır ve halk itibar ettiği için kullanılabilir bir işlevselliğe sahiptir. Hatta bu paraların

kullanıldığı pazarlar ve piyasa da oluşmuştur. Bu süreç içinde iktidarını daha da güçlendirmek isteyen yöneticiler bu gelişmeye kayıtsız kalamamıştır. Başka bir açıdan ise parasal zenginliğin doğurduğu zararlar devlet gücü olmadan giderilememiştir. Gelişen ekonomik, sosyal, siyasal, teknolojik gelişmelerin oluşturduğu korelasyonun neticesi olarak devlet ve itibari para doğmuştur.

Paranın ve devletin geçirdiği aşamalar göz önüne alınacak olursa paranın ve devletin geldiği son aşamanın ulus devlet ve itibari para olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Gelişen teknoloji ve siber dünya bambaşka siyasal, ekonomik, ticari, sosyal ilişkiler geliştirmenin imkânını içinde barındırmakta ve hatta bu imkânın, hukuku, devleti, egemenliği, parayı ve ulusu yeniden tanımlamayı gerektirecek bir seviyeye ulaştığı da görülmektedir.

2.4.4. Devlet Para Teorisi

Paranın değer biriminin nominalliği bir hukuk yaratımıdır. Dolayısıyla para teorisi muhakkak yasal tarihle ilgilidir. Değerli metale alışmış olan ekonomistler için kâğıt para yozlaşmış ve şüphelidir. Fakat kâğıt paranın biçiminde paradoksal olarak paranın doğasına dair ipuçları yatar. Para biriminin ruhu, parçaların malzemesinde değil, bunların kullanımını düzenleyen yasal düzenlemelerde bulunur. Metal veya kâğıt olsun tüm paralar, genel olarak ödeme araçlarının sadece özel bir halidir. Yasal tarihte, ödeme araçlarının kavramı, basit formlardan başlayıp daha karmaşık olana doğru yavaş yavaş gelişir. Daha önce para olan birimlerin, sonraki dönemlerde para birimi olmayı bıraktığı da görülür. Emtia ve mübadeleyi merkeze aldığımızda, her ödeme şeklinin bir takas olmadığını görürüz. Takas dışında ödeme yolları vardır. Bir parasal birimin ödeme aracı olarak kabul edilmesi, bir toplumsal ilişkinin sonucudur; toplumda önce gelenek, sonra kanunla özel bir kullanım alanı olan meta paraya dönüşmüştür. Kâğıt paralar ödeme aracı olması dışında başka bir endüstriyel kullanımı olmayan değerlerdir. Dolayısıyla, altın, gümüş, bakır, petrol gibi değişime konu olan bir emtia değildir. Değerini devletin yasal düzenlemelerinden alır.³⁴⁵

Değerli metaller ise gücünü yasal düzenlemelerden değil kendi fiziksel değerinden alır. Ölçülmeye müsait olması dolayısıyla kavranması da zor değildir. Değerli metallerin ödeme aracı olarak kabul edilmesinin temelinde, metalin mülk oluşturma

³⁴⁵ Georg Friedrich Knapp, *The State Theory of Money*, (London: Macmillan & Company Limited, 1924), 18 -21.

niteliğine sahip “gerçek” kullanım olanağıdır. Dolayısıyla kâğıt parayı şüpheli bulanlar, bir metanın değerinin başka bir meta ile kıyaslayarak belirleneceğine inanır. Oysa bir metanın değer veren şey gözlem yoluyla belirlenebilir bir husus değildir, anlaşmayla belirlenebilecek bir gerçektir. Dolayısıyla kâğıt para, kendi değerinden bağımsız olarak var olan değişim araçlarıdır ve yasalarla düzenlenmiş, alışılmış bir ödeme aracının adıdır. Doğal insan bir metalisttir; diğer yandan teorisyen, nominalist olmaya zorlanır, çünkü değer birimini her zaman belirli bir miktarda metal olarak tanımlamak mümkün değildir. Çünkü değer birimi her zaman tarihsel bir kavramdır. Metaller uzunca bir süre ödemede kabul edilmiş ve alışılmış bir ölçü olmasına rağmen, halen kabul edilmiş bir ödeme ölçüsü olarak varlığını koruyamamıştır. Dolayısıyla dönüşen dünyada hukuk devletinin varlığıyla ödeme ölçüsünün yasayla düzenlemeler yaparak mevcut durumda tavrı alması gerekir. Zira devlet tarih boyunca ödemelerin bakır yerine gümüş, gümüş yerine altınla yapılacağına dair düzenlemeler yapmıştır. Bu ödemelerin meşruluğunu sağlayan alışılmış ödeme ölçüleri değil, devlet düzenlemesidir. Şu durumda söylemek gerekir ki, değer metaların kendi aralarındaki karşılaştırmalarla oluşturulmaz. Sadece ilk değer yargıları bu şekilde oluşur.³⁴⁶

Kâğıt para olgusu da nominal değer birimi olarak kabul edildiğinde gerçek ödeme aracı niteliği kazanır. Dolayısıyla üretimi devlet tarafından yasalarla düzenlenmesi de para niteliğini haiz kâğıtlara rastlamak mümkündür. Hatta devletin yasal olarak tanıdığı metal ve kâğıt paralar da birlikte var olmuşlardır. Para birimi değerinin belirlenmesi sadece alışılmış ödeme ölçüsü olmasıyla da belirlenmeyebilir. Belli ölçülerin kullanılmasını devlet çıkaracağı yasalarla zorlayabilir. Devlet, gerçekte, yalnızca kendi özneleri için sürdürdüğü yasalarına bağlı değildir: zaman zaman kendi başına gerçekleri idari olarak yerine getirmek için yeni haklar ve yükümlülükler yaratır ve belki de daha sonra buna karşılık gelmesi için yasayı değiştirir. Para tarihinde yaşanan siyasi deneyim, parasal düzenlemelerin sadece yasalara değil insan durumlarına ve siyasi koşullara göre de şekillendiğini göstermiştir.³⁴⁷

Devletler tarihsel nedenlerden dolayı karmaşık para sistemlerine sahip olmuş ve devletin yasalarla düzenlediği kâğıt para hukuki uyumsuzluklarda alacaklının kabul

³⁴⁶ A.g.e., 23 - 32.

³⁴⁷ A.g.e., 80 – 123.

etmeye zorlandığı ödeme araçları olarak günümüze ulaşmıştır. Devletin ödeme birimi olarak dayattığı, yasalarla düzenlediği ve denetlediği, dolayısıyla ulusal ve uluslararası ilişkilerde resmi geçerlilik sağladığı standart para kullanışlı hale gelmiştir.

Tarihsel sürecin toplumları devlet ile desteklenmiş paraya getirdiğini savunan devlet para teorisi, Carl Menger'in (1842 – 1926) çalışmalarından etkilenen George Simmel (1858 – 1918), Ludwig von Mises (1881 – 1973), Benjamin Anderson (1922) ve Frederich Knapp (1842 – 1926) tarafından 20. yüzyılın başlarında geliştirilmiştir. Devletin yaptırım gücü nedeniyle günümüz kâğıt paraları yasal bir ödeme aracı olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla paranın değeri ve tedavülü merkezi otoritenin kararlarına bağımlıdır. Dolayısıyla kâğıt paranın temelinde güven vardır. Tüketim nesnesi olmayan bir nesnenin değeri üzerinde hemfikir olunması psikolojisinin temelinde ise; malların çoklu takasında karşı karşıya kalınan bölünebilirlik, saklanabilirlik ve taşınabilirlik gibi gereksinimlerin ortaya çıkardığı ortak psikoloji yatmaktadır.³⁴⁸

³⁴⁸ Ernur Demir Abaan, “Para: Teorik Bir Tarama ve Tartışma”, TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü, Ankara 1997, 12 – 17.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KRİPTO PARANIN HUKUKİ NİTELİĞİ

3.1. Kripto Para: Tarihi Çerçeve

Süreç içerisinde para, biçim değiştirerek yahut yeni işlevler kazanarak çeşitli ürünlerle tarih sahnesine çıkmıştır. Trampa para, mal para, metal para ve kâğıt para formları, paranın zaman içinde geçirdiği evrimi açık bir şekilde göstermektedir. Her ürün, büyük sosyolojik, teknolojik kırılmaların yaşadığı döneme denk gelmiştir. 20. yüzyılın sonlarından itibaren ise iletişim ve bilgi paylaşımını hızlandıran teknolojik gelişmelere paralel olarak ödeme sistemleri de bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönemde nakit ödemeler yerini, hızla e-para, kredi kartı ve sanal para gibi alternatif ödemelere bırakmaya başlamıştır. Bunda kuşkusuz, halkın pratik ihtiyaçlarını karşılamak kadar, uluslararası ticarete aracılara ödenen komisyon ve maliyetlerin tahsilâtı ile bu süreçte kaybedilen zaman da alternatif bir ödeme aracı ihtiyacını doğurmuştur. Tüketime konu olan malların fiyatının belirlenmesini sağlayan hesap birimi olma, malların mübadelesinden kaynaklanan değişim aracı olma özelliği, değer biriktirme yani tasarruf aracı olma özelliğini koruması açısından da işlevselliğinden bir şey kaybetmemiştir. Nihayetinde, parasal işlemlerin çok daha hızlı yapılabildiği, blockchain teknolojisini kullanan ve arka planda herhangi bir fiziki paraya ihtiyaç hissetmeyen, bağımsız bir para birimi olarak kripto paralar üretilmiştir.

Nick Szabo'nun 1983'te yazdığı makale kripto paranın habercisi olmuştur. Nick Szabo dijital para mekanizmasını ilk geliştiren bilgisayar bilimcisi ve hukukçudur. 1993'te "akıllı sözleşme" ifadesini ilk kullanan kişidir. Bununla birlikte eski Intel mühendisi Tim C. May, Cyber Punk mail listesini kurmuştur. David Chaum, 1983'te elektronik para hakkında makaleler yazmaya başlamış, eCash protokolünü geliştirmiş ve 1990'ların sonunda DigiCash'i kurmuştur. Hal Finney ise PGP Corporation kurucusudur ve Satoshi Nakamoto'nun ilk Bitcoin'i transfer ettiği kişi olmuştur. Adam Back de Satoshi Nakamoto ile ilk temas edenlerdendir ve HashCash'i geliştirmiştir. Microsoft mühendisi Wei Dai B Money'i kurmuş ve

Satoshi Nakamoto ile görüşen ikinci isim olmuştur. Bu öncüllerin üzerinde çalıştığı konu Merkez Bankası'nın yönetemeyeceği bir para yaratmaktır.³⁴⁹

3.2. Kripto Para: Kavramsal Çerçeve

Kripto para aslında bir sanal para olmakla birlikte, sahip olduğu şifreleme yöntemi ile ayrıca incelenmeyi gerektirmektedir. Şifreleme yöntemi dışında, sanal paralar internet bankacılığı veya bankanın mobil uygulamaları aracılığıyla ardında devletin olduğu paranın havalesidir. Kripto para ise kendisi bir para birimidir. Sanal para birimleri belirli kurum ve kuruluşlar tarafından düzenlenir ve izlenir. Dolayısıyla merkezidirler. Kripto para birimleri ise merkezi olmayan, belli kurum ve kuruluşlar tarafından denetlenemeyen ve izlenemeyen para birimleridir. Dolayısıyla kripto para merkez bankalarını devre dışı bırakmayı isteyen ademi merkeziyetçi bir para birimidir denebilir.³⁵⁰

Şu durumda kripto para kavramının anlaşılması için öncelikle şifrelemenin (kriptografi) ne olduğu önem arz etmektedir. Kriptografi, gizlilik, kimlik denetimi, bütünlük gibi bilgi güvenliğini sağlamak için çalışan matematiksel bir yöntemdir. Bu yöntemle aslında okunabilir durumda olan bir bilgi, istenmeyen kişilerce okunamayacak hale getirilir.³⁵¹ Bu şifreleme sayesinde, parasal değeri olan binlerce satır kod yazılmış ve bir kripto para ekosistemi oluşturulmuştur. Aslına bakılırsa banka kartları, sanal kartlar ve sanal ortamlarda yapılan işlemlerde yıllardır kullanılan bu paradır. Bankaların kasasında bulunan fiziki paralara dokunmadan her iş bu sanal paralar üstünden yapılmaya başlanmıştır. Kripto paralar fiziksel parayı kullanmamakla kalmadı kendisi bir para birimi olarak ortaya çıkmıştır. Devletlerin, merkezi otoritelerin, merkez bankalarının değerini belirlemediği, paranın kontrolünü sağlayan bir merkezin olmadığı, merkezsiz bir para birimi olarak ekonomi dünyasında var olmuştur.³⁵² Ayrıca hükümetler ve devletler şartlar oluştuğunda,

³⁴⁹ F üsun Sarp Nebil, *Bitcoin ve Kripto Paralar Sistemi Yıkan Bir Araç Olabilecek mi?*, 1 bs. (İstanbul: Pusula 20 Teknoloji ve Yayıncılık, 2018), 22.

³⁵⁰ A.g.e., 20.

³⁵¹ Alp İda (Der.), *Bitcoin Hakkında Güncel Her şey*, (İstanbul: Gezegen Basım Yayın, 2017), 8.

³⁵² Fatih Azman, "Kripto Para", *Kripto Para Ekonomisi*, Der. Volkan Alptekin, İsmail Metin ve Ahmet Tayfur Akcan, 1bs. (Konya: Eğitim Yayınevi, 2018), 60.

istediği kadar para basma imkânına sahipken, kripto paralar zaman geçtikçe daha az üretilme temeline dayanır. Hükümet paralarında para basma yetkisi devletin yetkili kıldığı kurum ve kuruluşlarca gerçekleştirilirken, kripto paralar madenciler tarafından üretilir.

Madencilik, matematik problemleri çözen bazı özel yazılımları kullanan kişilerin (madenci) bilgisayar kullanarak belli sayıda kripto para üretmesidir. Başka bir ifadeyle, halka açık bir muhasebe defteri olan Blockchain üzerine işlem onaylama ve eklem sürecidir. Elinde uygun donanımı ve interneti olan herkes madenci olabilir. Böylece, hükümetlerin yönettiği elektronik paralardan ayrı bir birim ortaya çıkar ve bu sayede herkes kendi parasının kontrolünü eline almış olur. Diğer sanal para birimlerinde olduğu gibi, var olmak için karşılığında bir hükümet parasının belirlenmiş olmasına ihtiyaç hissetmez. Merkezi paradan özgürleşmiş, demokratik bir şekilde yönetilen kripto para, madencinin bilgisayarının gücünü kullanarak, blockchain üzerinde çözdüğü şifrelerdir.³⁵³ Kripto paraya sahip olmanın tek yolu da madencilik değildir. Madencilik yapmayanlar, satın alarak da kripto paraya sahip olabilir.

Özetle kripto para; güvenlik için kriptografi kullanan, üretimi bir takım matematiksel fonksiyonlarla sınırlandırılmış, özel teknikler ve protokoller kullanılan, devlet müdahalesi ve manipülasyona karşı yatırımcısını koruyan para birimidir.³⁵⁴

3.3. Kripto Para: Hukuki Çerçeve

İnsanlık tarihi boyunca gerçekleşen sosyolojik, ekonomik, teknolojik ve zihinsel gelişimlerle birlikte para da büyük bir değişim ve gelişim yaşamıştır. Mal ve hizmetlerin takası ile başlayan süreç, mal para, metal para, kâğıt para, itibari para, elektronik para ve nihayet kripto para olarak bir evrimleşme süreci geçirmiştir. Paranın, ihtiyaçların çeşitlenmesi ve teknolojik gelişmeler doğrultusunda yaşadığı fiziksel değişikliklere insan zekâsının soyutlama yeteneği de eklenince somut bir varlık olmaktan çıkan bir sürece girmiştir. Bu süreç; bir şeye sağlam para denebilmesi için, değişim aracı, değer saklama aracı ve hesap birimi olma özelliğini birlikte taşıması gerektiğini öğretmiştir. Bu üç işlevsel özelliği taşımanın yanında

³⁵³ Nebil, *Bitcoin ve Kripto Paralar Sistemi Yıkan Bir Araç Olabilecek mi?*, 55 – 56.

³⁵⁴ Musa Ovalı, “Kripto Paralar İle İlgili Finansal Terimler”, *Kripto Para Ekonomisi*, Der. Volkan Alptekin, İsmail Metin ve Ahmet Tayfur Akcan, 1bs. (Konya: Eğitim Yayınevi, 2018), 201.

bölünebilir, taşınabilir, uzun ömürlü olmak gibi nitelikleri taşıması, insanlar tarafından kabulünü kolaylaştırmaktadır. Güven unsuru öyle bir unsurdur ki o olmadığında bütün diğer özellikleri taşısa da para olma özelliğini kazanamaz. Paranın değişim aracı olması mevcut bulunan mal ile başka bir mal ya da hizmetin takas edilmesidir. Pazarın bu kadar geliştiği, ihtiyaçların çeşitlendiği ve uzmanlık alanlarının çoğaldığı bir ekonomik sistemde takasın gerçekleşmesi zordur, zira takasın gerçekleşmesi için isteklerin çakışması gerekir. Paranın ölçü birimi olması iktisadi değer tek bir ölçü birimiyle ifade edilmesidir. Bu yolla takasın gerçekleştirmediği değişimi bu belirlenen ölçü birimi ile gerçekleştirmek mümkün hale gelir. Paranın değer saklama özelliği ile değerini kaybetmeyeceği inancı ile gelecek için yatırım yapılmasıdır. Kripto para şu durumda emtia mı, döviz mi yoksa menkul kıymet mi olduğu ülkelerin yaklaşımına ve yaptıkları yasal düzenlemelere göre bir değişiklik gösteriyor.

Emtia, ticaret konusu olabilen her türlü taşınır mal olarak tanımlanabilir.³⁵⁵ Kripto paranın arzının sınırlı olması onun altın gibi bir emtia'ya benzetmektedir. Altın da sırf bu özelliği dolayısıyla yüzyıllarca para olarak kabul görmüştür. Ayrıca kripto paraların ardında da altında olduğu gibi bir merkezi otorite yoktur. Bölünebilirlik değil ama kolay ölçülebilirlik anlamında da birbirine benzemektedirler. Üretimlerinde bir tekelleşme söz konusu değildir. Bu benzer özellikleri dolayısıyla kripto paranın emtia olarak değerlendirilmesi eğilimi söz konusudur. Fakat altının maddesel değeri varken, kripto paralar maddesel değere sahip değildir. Bu yönüyle itibari paralara benzemektedir. Ödemelerde altın kolay taşınabilir bir özelliğe sahip değildir fakat kripto paralar ulusal ve uluslararası düzeyde gerçekleşecek para transferlerinde mevcut sistemlerden çok daha hızlı ve masrafsızdır. Altın ve kripto paranın her ikisi de bölünebilir nitelikte olsa da altının bölünmesi kolay değildir. Altın fiziki bir varlıktır fakat kripto para soyut ve dijital bir haldedir. Şifreleme teknikleri kullanılmakta ve üretilmesinde özel bir algoritma kullanılmaktadır. Dolayısıyla kripto para emtia özellikleri taşısa da temel konulardaki farklılıklar onun bir emtia olarak tanımlanmasını zorlaştırmaktadır.³⁵⁶ Fakat Amerikan Vergi Dairesi

³⁵⁵ Ejder Yılmaz, *Hukuk Sözlüğü*, 6 bs. (Ankara: Yetkin Yayınları, 2001), 257.

³⁵⁶ Vedat Güven ve Erkin Şahinöz, *Blokzincir, Kripto Paralar, Bitcoin*, 1 bs, (İstanbul: Kronik Kitap, 2018), 197 -200.

IRS, vergilendirmenin bir yolu olarak gördüğü için Bitcoin'i emtia olarak kabul etmektedir.³⁵⁷

Değişim aracı, değer saklama aracı ve hesap birimi olma özelliğini taşıması dolayısıyla para olarak tanımlamak mümkün görünmekle birlikte; dijital olması dolayısıyla elektronik para birimlerine yaklaşmaktadır. Elektronik para birimleri ile temel farkı ise bir merkez bankası parasının temsili olmamasıdır. Elektronik para ilgili yasal para biriminin dijital bir formudur. Avrupa Bankacılık Otoritesi'ne göre kripto para, "bir merkez bankası veya kamu otoritesi tarafından ihraç edilmediği halde, doğal olarak veya yasal kişiler tarafından ödeme, transfer, saklama ve elektronik transfer şekli için kabul gören, karşılığının olması da şart olmayan değer dijital temsilidir." Amerika Hazine Bakanlığı'na göre ise, "gerçek paranın tüm özelliğine haiz olmadığı halde, bazı ortamlarda para gibi kullanılabilen değişim medyasıdır."³⁵⁸ Bu tanımlardan kripto paranın para olarak kabulüne dair bir eğilim olduğu görülmektedir. Kripto paralar konusunda Japonya vizyoner bir adım atarak 1 Nisan 2017 tarihinde Bitcoin'i yasal ödeme aracı olarak kabul etmiş ve bir para birimi olarak sınıflandırmıştır. Avustralya, Finlandiya, Danimarka gibi ülkeler de benzer yaklaşımı sergilemektedir.³⁵⁹

Menkul kıymet, ortaklık ve alacaklılık sağlayan, belli bir meblağı temsil eden, yatırım aracı olarak kullanılan ve dönemsel gelir getiren, misli nitelikte seri halde çıkarılan ibareleri aynı olan kıymetli evraklardır: Tahviller, hisse senetleri, senetler, hazine bonoları. Şartları genellikle Sermaye Piyasası Kurulu tarafından belirlenir.³⁶⁰ Her ne kadar kripto paralardan yatırım amacıyla faydalanılsa da bir menkul kıymet gibi işlem görmüyorlar. Bununla birlikte Kripto Derecelendirme Konseyi (CRC), IOTA, Brave'nin Basic Attention Token'i (BAT) ve USDC stablecoin'i menkul kıymet olarak sınıflandırılıp sınıflandırılmayacağına dair çeşitli

³⁵⁷ Nebil, *Bitcoin ve Kripto Paralar Sistemi Yıkan Bir Araç Olabilecek mi?*, 93.

³⁵⁸ Güven ve Şahinöz, *Blokzincir, Kripto Paralar, Bitcoin*, 201.

³⁵⁹ Yenal Kesbiç ve Selim Durmaz, "Dünya'da ve Türkiye'de Kripto Para Regülasyonu", *Kripto Para Ekonomisi*, Der. Volkan Alptekin, İsmail Metin ve Ahmet Tayfur Akcan, 1 bs. (Konya: Eğitim Yayınevi, 2018), 84.

³⁶⁰ Yılmaz, *Hukuk Sözlüğü*, 575.

değerlendirmelerde bulunmaktadır.³⁶¹ Bu durum niteliklerine göre bazı kripto paraların menkul kıymet olarak değerlendirilecek olsa bile hepsine mahsus bir sınıflamaya gidilemeyeceği göstermektedir.

Yeni teknolojiler, insan zihnindeki değişiklikler, kripto para türleri arasındaki farklılıklar, şifreleme teknikleri, üst düzey gizlilik, bir merkeze bağlı olmadan kripto para üretilebilmesi, aracı kullanmadan bu paralarla işlem yapılabilmesi, fiziki bir varlığının olmaması gibi pek çok özellik dolayısıyla kripto paraların ulusal yahut uluslararası genel geçer bir hukuki tanımı yapılamamaktadır. Dolayısıyla blockchain alt yapısını kullanan kripto paralar, finans ve hukuk dünyasının eski kurallarını yıkıp, “finans teknolojileri”, “regülasyon teknolojileri”, “sigorta teknolojileri” gibi kavramları dünya ülkelerinin gündemine taşımaktadır.³⁶²

3.4. Kripto Paralar İle İlgili Temel Terimler

3.4.1. Blok

İlgili kripto para ağına ait verilerin kalıcı olarak kaydedildiği dosyalardır. Gerçekleştirilen bütün işlemlerin kaydedildiği bir defter niteliği taşır.³⁶³ Bir blok halkasına yeni bir veri eklendiğinde zincir bir bütün halinde hareket eder. Bir blok dolunca sonraki blok üretilir.

3.4.2. Blokchain (Defter-i Kebir)

İnternet ağı üzerinden toplanan şifreli verilerin zincir halkaları gibi birbirine bağlanarak, onların değiştirilemez bloklar halinde iç erişimde birleşmesine dayanan bir teknolojidir. İnternetteki verileri belgelemek için kullanılan, yeni bilim ve matematiğe dayanan bir oluşumdur. Bir şirkete yahut merkeze bağlı değildir. Bununla birlikte sıradan bir programlama ve yazılım ürünü olarak da görülemez.³⁶⁴

³⁶¹ Metin Karaduman, “Kripto Derecelendirme Konseyi Üç Yeni Kripto Parayı Menkul Kıymet Olarak Sınıflandırdı”, <https://www.coinkolik.com/kripto-derecelendirme-konseyi-uc-yeni-kripto-parayi-menkul-kiymet-olarak-siniflandirdi/> [30.06.2020]

³⁶² Faruk Eczacıbaşı, *Daha Yeni Başlıyor: Geleceğin Dünyasında Esneklik, Yakınsama, Ağ Yapısı ve Karanlık Taraf*, 1 bs. (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2018), 91.

³⁶³ Musa Ovalı, “Kripto Paralar İle İlgili Finansal Terimler”, 191.

³⁶⁴ Hakan Atabaş, *Blozinciri Teknolojisi ve Kripto Paraların Hayatımızdaki Yeni Yeri*, 1. Bası, (İstanbul: Ceres Yayınları, 2018), 11.

Verilerin sıralı bir şekilde bloklara kaydedildiği bir veri tabanıdır. Başlık, şifre, zaman, versiyon numarası, ait olduğu protokol gibi bilgi alanları her blokzincirde kendine ait kuralları oluşturur. Bu zincirde her bir işlem değiştirilemeyen bir işlem zincirine eklenir ve ağdaki tüm kullanıcılara dağıtılır.³⁶⁵

3.4.3. Hash (Secure Hash Algorithm – Özet – Parmak izi)

Hash, blokları birbirine bağlayıp, blokzincir oluşturmada ve dokunulmazlığı sağlamada kilit rol oynar. Herhangi bir uzunluktaki bir veriyi haritalamak suretiyle sabit uzunlukta bir veriye dönüştüren fonksiyondur. Bu özetler, yapılan işlemlerin kaybolmadan küçültülmesini sağlar. Blok içindeki her bir kaydın hash'leri ayrı ayrı hesaplanarak blokun hash değerine ulaşılır. Bu değer, blokun kendinden sonraki bloğun hash değerlerinden birini oluşturur. Öyle ki, blokun içinde bir değişiklik olması o bloğun hash değerini değiştireceği gibi bir sonraki blokun hash değeri de değişecektir. Dolayısıyla zincir içindeki bütün blokların hash değerleri değişecektir. Hash ile oynanması bloku, hatta diğer bütün blokları etkileyeceği için blokzincirde orijinal olmayan zincir hemen ortaya çıkar. Hash, kriptografide kullanılan bir algoritma olmakla birlikte şifreleme ile de karıştırılmamalıdır.³⁶⁶

3.4.4. Node (Düğüm)

Sosyal ağlar, haberleşme araçları, e- ticaret siteleri, depolama platformları, bulut ve veri tabanı sistemleri gibi pek çok alanda Blokzinciri uygulamaları geliştirilebilir. Bu uygulamalar ağ oluşturmak için “node” adı verilen makinelere ihtiyaç duyar. Bu teknoloji Web 4.0 olarak tanımlanmaktadır.³⁶⁷ Blokzincirinde gerçekleşen işlemlerin tamamını içeren listeye “Full Node”, belirli bir döneme ait verileri tutan kısmî listeye ise “LightNode” adı verilmektedir.³⁶⁸

3.4.5. Kriptografi (Cryptography)

Bir bilginin istenmeyen kişiler tarafından erişilmesini engelleyebilmek için kullanılan şifreleme tekniğidir. Kriptografi, kripto para işlemlerinde, gizliliği,

³⁶⁵ Güven ve Şahinöz, *Blokzincir, Kripto Paralar, Bitcoin*, 44.

³⁶⁶ A.g.e., 50 – 53.

³⁶⁷ Atabaş, *Blokzinciri Teknolojisi ve Kripto Paraların Hayatımızdaki Yeni Yeri*, 12.

³⁶⁸ Ovalı, “Kripto Paralar İle İlgili Finansal Terimler”, 192 – 193.

güvenliği ve doğruluğu sağlar.³⁶⁹ Verinin anlamsal içeriğini gizlemek, yetkisiz kullanımını önlemek veya tespit edilemeyen değişiklikleri engellemek için veri dönüşümüne ait prensipler, araçlar ve metotları kapsayan disiplindir.³⁷⁰

3.4.6. Fork (Çatallanma)

Blokzinciri kaynak kodunda bir iyileştirme yapılması ve bu geliştirmenin iki farklı koldan devam edilmesinde ortaya çıkan durumdur. Bu çatallanmadan sonra işlemler farklı blokları çıkarmaya başlarlar. Örneğin Bitcoin ve Bitcoin Cash gibi.³⁷¹ Blokzincir, ağdaki bütün katılımcıların konsensüsü ile canlı tutulur. Fakat bu konsensüsün zaman içinde değişmesi için farklı kurallar ve ilaveler önerilmesi durumunda büyük çoğunluk değişimi kabul ederse, zincirde süreklilik bozulmaz ve yeni kurallarla zincir var olmaya devam eder. Buna SoftFork (Tercihli Çatallanma) denir. Çoğunluk değişimi kabul etmezse zincir eski kurallarla varlığını sürdürür. Herhangi bir çatallanma da olmaz. Öneriyi kabul edenlerle etmeyenlerin oranlarının yakın olması durumunda ise Hard Fork (Mecburi Çatallanma) söz konusu olur. Zincir topluluğu artık farklı tutumlarla ikiye ayrılmıştır. Dolayısıyla artık kökleri aynı olan iki kripto para söz konusu olacaktır. Bu durumda değişikliği kabul edenlerin algoritması değişecek ve yeni bir zincir oluşturacaktır. Değişikliği kabul etmeyenlerin ise algoritmalarında bir değişiklik olmadığı için aynı zinciri sürdürmeye devam ederler.³⁷²

3.4.7. Adres

Kripto para göndermek veya almak için kullanılan alfa numerik karakterlerden oluşan diziye verilen isimdir.³⁷³ Taranabilir bir QR kod olarak kullanılabilir ve bu para transferinde tarafların paylaşmaları gereken tek bilgidir. Pek çok kripto para

³⁶⁹ “Crypto Sözlük”. Fibo Bülten. S.7 (2018): 20 – 21. <https://fibobulten.com/bultenler/> [24.07.2020]

³⁷⁰ TSE Bilişim Terimleri Sözlüğü, Cryptography maddesi, 1. Bası, (Ankara: 2006), 50.

³⁷¹ “Crypto Sözlük”. Fibo Bülten. S.9 (2019): 19 – 20. <https://fibobulten.com/bultenler/> [24.07.2020]

³⁷² Güven ve Şahinöz, *Blokzincir, Kripto Paralar, Bitcoin*, 68 – 70.

³⁷³ “Crypto Sözlük”. Fibo Bülten. S.3 (2018): 28 – 29. <https://fibobulten.com/bultenler/> [24.07.2020]

birimi aynı adres biçimini kullanmakla birlikte; başka şemaları tercih eden kripto para birimleri de vardır. Adreslerin bu yapım prosedürü güvenlik, gizlilik ve kullanılabilirlik üzerinde önemli bir etki yaratır.³⁷⁴

3.4.8. Dijital Kimlik (Digital Signature)

Transfer işlemlerinde public (açık) ve private (gizli) anahtarları kullanarak adres kaynağını doğrulayan dijital imzaya verilen isimdir.³⁷⁵ Mesajın sonuna eklenerek alıcının mesaj kaynağını doğrulamasını sağlayan sayısal imza da denebilir.³⁷⁶

3.4.9. Decentralisation (Ademi Merkeziyet çilik)

Kripto para piyasasında bulunan yatırımcılar, anonim bilgileri kullanarak dünyanın her yerine transfer yapabilmektedir. Yani kripto paraların ulusal paralar gibi bir merkezleri yoktur. Herhangi bir ülkeye, kişiye yahut kuruma bağlı değildirler. Parayı basan bir devlet darphanesi yoktur, parayı transfer eden banka gibi aracı kurumlar yoktur. Her bilgi bloklar halinde kaydedilip birbirine bağlanan zincirlere dijital ortamda kaydedilmektedir. İşlem doğrudan alıcı ve satıcı arasında güvenli bir şekilde gerçekleşmektedir.³⁷⁷

3.4.10. Genesis Bloku

Satoshi Nakamoto tarafından bulunan blok zincirindeki ilk Bitcoin'in blokudur.³⁷⁸ Bu başlangıç bloku olduğu için “bir önceki blokun hash değeri” olamayacağından bu değer zincirin yaratıcısı tarafından 256 adet 0 olarak belirlenmiştir. Bu blok ebeveyn (parent) blok olup, kendisine bağlı birden fazla yavru (child) blok olabilir.³⁷⁹

³⁷⁴ Ovalı, “Kripto Paralar İle İlgili Finansal Terimler ”, 196 – 197.

³⁷⁵ Crypto Sözlük. Fibo Bülten. S.8 (2018): 20 – 21. <https://fibobulten.com/bultenler/> [24.07.2020]

³⁷⁶ TSE Bilişim Terimleri Sözlüğü, Digital Signature maddesi, 1. Bası, (Ankara: 2006), 64.

³⁷⁷ Ovalı, “Kripto Paralar İle İlgili Finansal Terimler ”, 198.

³⁷⁸ Crypto Sözlük. Fibo Bülten. S.9 (2019): 19 – 20. <https://fibobulten.com/bultenler/> [24.07.2020]

³⁷⁹ Güven ve Şahinöz, *Blokzincir, Kripto Paralar, Bitcoin*, 54.

3.4.11. Orphan Block (Öksüz Blok)

Bir madenci blokunu üretir üretmez hemen yayınlar ve ödülünü alır. Benzer zamanlarda başka bir madenci de aynı sıradaki bloku üretmiş olabilir. Böylece sistemde en son blokları farklı olan iki zincir dolaşmaya başlar. Bu sistem için bir sorun oluşturmaz. Zincirdeki herkes hesaplama zorluğu daha yüksek olan zinciri kabul edeceğinden diğer zincir dışlanacaktır. Bu dışlanan blok “ öksüz blok/ ebeveyni olmayan blok” olarak adlandırılır.³⁸⁰

3.4.12. Cüzdan (Wallet)

Kripto parayı taşımak ve depolamak için kullanılan, içinde sahibine ait kıymetlerin kriptografik şifresini çözmeye yarayan gizli anahtarı bulunan yapıdır. Zincirdeki kullanıcının bütün adreslerinde bulunan toplam bakiyesini gösterir ve belli bir kimseye ödeme yapılmasını sağlar.³⁸¹ Adres üretmek, para hareketleri oluşturmak, hesap bakiyesini göstermek, gizli anahtarları yedeklemek gibi fonksiyonları bulunan cüzdanın dört türünden bahsedilebilir.

3.4.12.1. Kâğıt Cüzdanlar (Paper Wallet)

Donanım cüzdanlara para ödemedi özel anahtarın kendisinde olmasını isteyenlerin tercih ettiği yöntemdir. Kullanıcı özel anahtarın şifresini online bir programda oluşturup bir kağıda yazması ile oluşan cüzdandır. Sadece para saklamak için kullanılır ve ödeme yapmak için bu cüzdan kullanılamaz. Ödeme yapmak için parayı kâğıt cüzdandan yeni bir cüzdana aktarmak gerekmektedir. Güvenlik ve hız açısından en zayıf olan cüzdan türüdür. Zira her işlemde anahtarı elle girmek zor ve zahmetlidir. Kâğıdın hasar görmesi yahut çalınması gibi riskleri de taşır.³⁸²

3.4.12.2. Beyin Cüzdan (Brain Wallet)

Gizli anahtarların ve onları oluşturan anahtar kelimeler herhangi bir yerde saklanmaz kullanıcıların hafızlarında tutulur. Kullanıcı anahtarı ve anahtar parolasını hatırladığı

³⁸⁰ A.g.e., 72.

³⁸¹ Kripto para Terimleri Sözlüğü. <https://coin-turk.com/sozluk> [06.06.2020]

³⁸² Güven ve Şahinöz, *Blokzincir, Kripto Paralar, Bitcoin*, 90.

sürece, bu anahtarları gerçek cüzdanlara aktararak para transferi gerçekleştirilebilir.³⁸³

3.4.12.3. Çevrimiçi Cüzdanlar (Sıcak Cüzdan)

Nerede olunursa olursun, hangi cihaz kullanılırsa kullanılsın, kripto para varlığına hemen ulaşma imkânı sunan cüzdan türüdür. Bilgisayara indirilerek kurulur. Virüs bulaşmaz ve hacklenmezse oldukça güvenilir bir cüzdandır. Genelde bir bulutta saklanması her yerden erişimi kolaylaştırır. Bu durumda özel anahtarı kişi kendisinde değil, güvenli olduğunu düşündüğü bir hizmet sağlayıcısında saklar. Cep telefonuna indirilen bir uygulama ile blokzincirin bir kısmının indirilip saklanması ve alışverişlerde kolaylıkla kullanılması söz konusudur.³⁸⁴

3.4.12.4. Donanım Cüzdanlar (Soğuk Cüzdan)

Gizli anahtar özel bir cihaz içindeki mikroçipte saklanır. USB belleğe benzer ve USB sürücüsüne takılarak kullanılır. Donanım cüzdanlarda saklanan kripto paranın kullanılabilmesi için, bilgisayar, telefon, tablet gibi cihazlara ihtiyaç vardır. Donanım cüzdanlar, cüzdanın gizli anahtarının hiçbir zaman cihazın dışına çıkmaması için üretilmiştir. Cihaz üzerinde kullanılacak olan cüzdanın gizli anahtarı, cihazın içindeki devreye kayıt olur ve bu bilgi işlem yapılırken dahi bağlanılan bilgisayar ile paylaşılmaz.³⁸⁵

3.4.13. Block Reward

Bir bloğun çözülmesiyle birlikte madencilere verilen ödüdür. Blok ödülü, kripto para birimine göre değişebilir.³⁸⁶ Bu, söz konusu kripto para birimi tarafından kullanılan politikaya bağlı olarak ve tüm bloğun zaten başarıyla çıkarılıp çıkarılmadığına göre, bir para ve işlem ücretleri karışımı olabilir. Şu anda Bitcoin her

³⁸³ Erdal Durdu, “Kripto Para Birimi Olarak Bitcoin ve Ceza Hukuku”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 68.

³⁸⁴ Meltem Çakmak, “Kripto Paraların Gelişim Süreci, Blok Zincir Teknolojisi ve Kripto Paraların Türkiye’de Vergilendirilmesi” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 55.

³⁸⁵ Aksoy, *Bitcoin: Paradan Sonraki En Büyük İcat*, 98.

³⁸⁶ “Crypto Sözlük”. Fibo Bülten. S.5 (2018): 30 – 31. <https://fibobulten.com/bultenler/> [24.07.2020]

blok için 25 bitcoin ödülü veriliyor. Blok ödül belli bir sayıda blok çıkarıldığında yarılanıyor. Bitcoin’de, eşik her 210,000 bloktur.³⁸⁷

3.4.14. ICO (Initial Coin Offering)

Bir şirketin fon oluşturma amacıyla kendi kripto parasını piyasaya sürerek oluşturduğu kitle fonudur. Genellikle, şirket belli bir miktarda kripto parayı piyasaya sürerek, bu tokenler’den elde ettikleri gelir ile projelerini hayata geçirmeye çalışırlar.³⁸⁸

3.4.15. Peer to Peer (P2P)

P2P, eşler arası ağ olarak ifade edilebilir. Blokzincir ağına katılan bir kullanıcı, sisteme eş olarak tanımlanır. Bir eş, disk depolama, işlem gücü veya ağ bant genişliği gibi bilgisayar kaynaklarının bir kısmını, merkezi bir koordinasyona gerek olmadan, sunucular ve sabit ana makineler tarafından diğer katılımcılara sunarak verinin dağılmasını ve kopyalanmasını sağlar. Bilgiler, ağdaki bütün katılımcılar arasında sürekli kaydedildiği için, ağda tek bir “node” kalsa bile blokzincirinde saklanan bilgiler kaybolmaz. Blokzincirin gücü, daha fazla cihaz ve ağa katılan “node” ile güçlendirilir. Verilerin tek bir merkezde tutulmaması, hacklenme ve kaybolmadan doğacak sorunları en aza indirir. Merkezi olmayan Blokzinciri baskın bir otoriteye ihtiyaç duyulmayan bir teknolojidir. Dolayısıyla üçüncü bir kişi kendi gündemine göre ağı zorlayamaz, kontrol edemez, ağ üzerinde baskı kuramaz.³⁸⁹

3.4.16. Whale

Kripto para piyasalarında bir para biriminin seyrini değiştirebilecek kadar büyük sermaye sahibini ifade eder. Bu büyüklükte sermayeye sahip olan kişi yahut kuruluşlar, kripto paraların değerini belirlemede etkili olmaktadır.³⁹⁰

³⁸⁷ Kripto Para Terimleri Sözlüğü. <https://coin-turk.com/sozluk> [06.06.2020]

³⁸⁸ “Crypto Sözlük”. Fibo Bülten. S.7 (2018): 20 – 21.<https://fibobulten.com/bultenler/> [24.07.2020]

³⁸⁹ Atabaş, *Blokzinciri Teknolojisi ve Kripto Paraların Hayatımızdaki Yeni Yeri*, 21 – 23.

³⁹⁰ Ovalı, “Kripto Paralar İle İlgili Finansal Terimler ”, 203.

3.4.17. Pump/ Dump

Pump, fiyatta keskin ve hızlı bir yükselişi; dump, fiyatta keskin ve hızlı bir düşüşü ifade eder. Agresif tanıtım ve genelde yanıltıcı ifadeler kullanılarak, ucuza üretilen veya edinilmiş bir finansal varlığın değerini şişirmek yahut pahalı bir finansal varlığın aynı yollarla değerini düşürmektir.³⁹¹

3.4.18. Akıllı Sözleşme (Smart Contract)

Programlanabilir Protokoller olarak da tanımlaya bileceğimiz “Akıllı Sözleşmeler”, klasik bir sözleşmede bulunan şartları programlama diline aktararak elektronikleştirilmesidir. Sözleşmenin oluşum şartları önceden belirlendiği için aşamalar otomatik olarak kendiliğinden gerçekleşir. Akıllı sözleşmeler, sansür olmaksızın, sahteciliğe maruz kalmaksızın ve üçüncü şahısların müdahalesi bulunmaksızın, tam olarak programlandığı şekilde çalışan bir sistemde iş görür. Akıllı sözleşme koşulları yerine getirildiğinde, ödeme otomatik olarak belirlenen para türünden gerçekleşir.³⁹²

3.4.19. HODL (Holding On for Dear Life)

Bir coin'in fiyatı düşerken satmadan beklemek, geleceği düşünerek elinde tutmaktır.³⁹³ Terim, 2013 yılında bir madencinin, kripto para formunda yanlış yazdığı kelimenin jargona dönüşmesiyle oluşmuştur. Sahip olduğu paraların yakın zamanda olmasa bile kıymetleneceğini düşünerek muhafazaya devam etme anlamını içerir.³⁹⁴

3.4.20. Madencilik (Mining)

Bir matematik probleminin bilgisayar kullanılarak çözülmesidir. Blokzincirin halka açık muhasebe defteri üzerinde işlem onaylama ve ekleme süreci kripto para madenciliğidir. Karmaşık algoritmaların kullanılarak, işlem doğruluğunu ispatlamak suretiyle bir blokun geçerliliğini sağlayan işlemidir. Madencilik için iyi bir teknik

³⁹¹ “Kripto Para Sözlüğü”, <https://coin-turk.com/sozluk> [06.06.2020]

³⁹² Salihoğlu, *Dijital Para ve Merkez Bankası Para Politikaları*, 67.

³⁹³ “Crypto Sözlük”. Fibo Bülten. S.6 (2018): 40 – 41. <https://fibobulten.com/bultenler/> [24.07.2020]

³⁹⁴ “Hodl Nedir?”, <https://koinbulteni.com/hodl-nedir> [06.06.2020]

donanım, iyi bir madencilik yazılımı ve cüzdan gereklidir. Bununla birlikte sistemi çalıştırmak ve soğutmak için elektrik enerjisine ihtiyaç olacaktır. Oldukça masraflı olan bu süreçte tek başına katılmak istemeyenler, “pool” adı verilen gruplara katılarak işini kolaylaştırabilir.³⁹⁵

3.4.21. Bulut Madencilik (CloudMining)

Dünyanın herhangi bir yerindeki bir şirketin veri merkezi üzerinden kullanıcının madencilik paketi kiralamasıdır. Belirli bir fiyat karşılığında bir işlemci gücünün kiralanmasıdır. Üretilen kripto paralar üzerinden günlük, haftalık ve aylık olarak ödeme alınır. Bu sistemde en mühim sorun, işlemci gücü kiralanmış şirketin gerçekten madencilik yapıp yapmadığıdır. Bir de firma ile anlaşmadan önce bakım ve onarım ücretleri ile ilgili yapılacak kesintiler hakkında önceden konuşulması gerekir.³⁹⁶

3.4.22. İş İspatı (Proof of Work)

Madenciler bir blok ortaya çıkarmak için matematiksel bir işlem çözmelidir. Bu çözümü yapabilmek için bilgisayarın işlem gücüne ve elektrik kullanılması işe benzediği için bu metoda iş ispatı denilmektedir.³⁹⁷

3.5. Bitcoin ve Diğer Kripto Para Türleri

3.5.1. Bitcoin

Bitcoin Satoshi Nakamoto takma adlı bir grup ya da kişi tarafından 2008 yılında, blockchain teknolojisi temelinde geliştirilmiştir.³⁹⁸ Satoshi Nakamoto, “Bitcoin: Uçtan Uca Elektronik Ödeme Sistemi (Bitcoin: A Peer to Peer Electronic Cash System)” isimli makalesi ile bu teknolojiyi duyurmuştur. Ekonomik sistemi zorlayan makale, bir aracıya ihtiyaç hissedilmeden iki taraf arasında doğrudan işlem yapılabilen bir dijital ödeme sistemi öngörülmektedir.³⁹⁹

³⁹⁵ Nebil, *Bitcoin ve Kripto Paralar Sistemi Yıkan Bir Araç Olabilecek mi?*, 57 – 60.

³⁹⁶ İda (Der.), *Bitcoin Hakkında Güncel Herşey*, 15.

³⁹⁷ Aksoy, *Bitcoin: Paradan Sonraki En Büyük İcat*, 128.

³⁹⁸ İda (Der.), *Bitcoin Hakkında Güncel Herşey*, 8.

³⁹⁹ Satoshi Nakamoto, “Bitcoin: Uçtan Uca Elektronik Ödeme Sistemi (Bitcoin: A Peer to Peer Electronic Cash System)”, https://bctr.org/wp-content/uploads/2019/03/türkçe_bitcoin.pdf [07.06.2020]

Kripto para birimleri içinde 2009 yılında, merkezi otoriteden bağımsız olarak üretilen ilk ve en güçlü olan Bitcoin olmuştur. Bitcoin, bir merkez bankası para politikasından bağımsız, bir algoritma tarafından para arzını sağlar. Halka açık bir yapıya sahiptir ve merkezi idareler yahut hükümetler tarafından kontrol edilememektedirler. Dolayısıyla Bitcoin işlemlerinin doğrulanması için hiyerarşik bir yapıya ihtiyaç duyulmaz.⁴⁰⁰ Bitcoin transferlerinde gönderen kaynağını ve alıcıyı tespit etmek zordur. Güvenlik zafiyeti olmadığı sürece hesap sahibi dışında kimse tarafından kontrol edilemez, el koyamaz. Hesaplar dijital cüzdanlar da saklanır. Şu haliyle hiyerarşik bir onay merci olmaması dolayısıyla özgür, halka açık olması dolayısıyla demokratik, teknolojinin etkisi dolayısıyla deneysel bir para birimi olduğu söylenebilir.

Bitcoin ağının belirli aşamaları vardır. Öncelikle bir node oluşturulması ve diğer tüm node'lara yayılan işlemlerin her bir node için bir blok içinde toplanması, her bir node'un kendi bloku içinde "Proof of Work" bulmak için çalışması ve bu ispatı bulunca bunu tüm node'lara dağıtması, blok içindeki işlemlerin geçerli olması ve diğer node'ların oluşturulan bloku kabul etmesi. Blok kabul edildikten sonra yeni blokun oluşturulması için çalışmaya başlayan madenciler, önceki bloğun hash'ini de yeni bloka dâhil ederek zincir oluştururlar.⁴⁰¹ Bu şekilde geçmişe yönelik her müdahalenin aleni olması sağlanır. Bu aynı zamanda kötü niyetli kullanıcıların tespitini kolaylaştırmaktadır.

Blokszincirde işlem yapan iki tarafın da iki ayrı anahtarı vardır. Açık (kamu) anahtar ve dijital imza sağlayan özel bir anahtar kullanılır. Gönderici, alıcının adresine Bitcoin gönderdiğinde, işlem, dijital imza, zaman damgası ve doğrulama için ağdaki tüm düğümlere (node) yayımlanır. Ağdaki düğümler işlemin geçerli olduğunu onayladıktan sonra zincire eklenir.⁴⁰² Kişinin sahip olduğu parayı bir kez kullanabilmesi, olmayan paranın yahut paranın iki kere gönderilmesini engellemiştir.

Bitcoin arzı 21 milyon adet ile sınırlıdır ve 2018 yılında 16,9 milyonu ihraç edilmiştir. Sürekli azalarak ihraç edilmeye devam edilecek olan Bitcoin arzı 2035-40 tarih aralığında tamamlanmış olacaktır. Bir Bitcoin ihracı yeni blok üretilmesi ile

⁴⁰⁰ Salihoğlu, *Dijital Para ve Merkez Bankası Para Politikaları*, 57.

⁴⁰¹ Bilgili ve Cengil, *Blockchain ve Kripto Para Hukuku*, 54 – 57.

⁴⁰² Atabaş, *Blokszinciri Teknolojisi ve Kripto Paraların Hayatımızdaki Yeni Yeri*, 68.

gerçekleşir. Sistem her yeni blok üreten madenciye ödül verir. Ödül miktarı başlangıçta 50 adet bitcoinken 4 yılda bir ödül miktarı yarıya düşürülmektedir. İhracın sınırlı olması bitcoini enflasyonist baskıların tesirinden kurtarıırken, arzın sınırlı talebin fazla olması durumunda deflasyonist bir etki yaratacaktır. Bununla birlikte Bitcoin madenciliğinin yüksek enerji tüketimi ve fiyat dalgalanmasının (volatilité) ⁴⁰³ aşırı yüksek olması bitcoin'in küresel bir yatırım aracı olmasını engellemektedir. ⁴⁰⁴

Bitcoin, elektronik paranın bir dijital formudur. Bununla birlikte Bitcoin bilgisayar aracılığıyla bir algoritma kullanılarak üretilmekteyken, elektronik para finans kurumları aracılığıyla yasal para birimi cinsinden karşılığı olması durumunda üretilmektedir. Ayrıca Bitcoin, elektronik para gibi bir üst kurum tarafından denetlenemez ve anonim bir nitelik taşır. Oysa elektronik paranın kimler tarafından ihraç edilebileceği yasalarca belirlenir. Bitcoin'in elektronik paralardan ayrılan yönleri olmasına rağmen, yasal para birimleri karşılığında alınıp satılabilir olması dolayısıyla çift yönlü akışa sahip para birimi sınıfına dahil olduğu rahatlıkla söylenebilir. ⁴⁰⁵ Bitcoin'in elektronik para birimi ile arasında olan farklar, itibari para birimleri ile arasındaki farklarla aynıdır.

Bitcoin edinmenin üç yolu vardır. Mining yöntemiyle bilgisayarın işlemci gücü kullanılarak algoritmalar çözerek Bitcoin üretilebilir. Yasal para birimleri karşılığında Bitcoin alım satımı yapılabilir ve satıcı olarak hizmet ve mal karşılığında Bitcoin kabul edilebilir. Bu Bitcoinler dijital cüzdanlarda muhafaza edilir.

3.5.2. Altcoinler

Bitcoin, açık kaynak kodlu bir yazılım olması dolayısıyla, yazılım geliştiriciler bu teknolojiyi kopyalayarak, 2011 yılından itibaren Bitcoin'e alternatif olabilecek rakip dijital para birimlerini ürettiler. Günümüzde 1000'in üzerinde altcoin bulunmakta fakat arz talep doğrultusunda bunlardan ancak, Ethereum, Ripple, Litecoin gibi bazıları piyasada daha ziyade tanınabilmiştir.

⁴⁰³ Aloway, Tracy. "Çılgınlıktan Sonraki Gerçeklik". Bloomberg Businessweek Türkiye. 15. Günlük Özel Sayı. (23 Aralık 2018): 32 – 35.

⁴⁰⁴ Güven ve Şahinöz, *Blokzincir, Kripto Paralar, Bitcoin*, 102 – 103.

⁴⁰⁵ Aşıcı, *Bitcoin*, 26 – 27.

3.5.2.1.Ethereum

Microsoft ve Intel, Bitcoin'e karşı Ethereum'u üretmek için işbirliği yaptı. Ethereum, blokzincir teknolojisini kullanan açık kaynak ve dağıtık sitem bir altcoin olarak ortaya çıktı. Bir para birimi olmakla birlikte, karmaşık fiziksel ve finansal tedarik zinciri prosedürlerini, mutabakat süreçlerini otomatikleştiren akıllı sözleşme uygulamasıdır. Ether kripto parası ile desteklenen bir blokzincir platformu olarak tanımlamak da mümkündür.⁴⁰⁶

3.5.2.2.Ripple

Açık kaynak kodu kullanan bir kripto para birimi değildir ve bu özelliği ile diğer kripto para birimlerinden ayrılır. Kripto para piyasasında madenciliği olmaksızın kabul görmüş ilk para birimidir. Madencilik yapılmadığı için transferi Bitcoin'e göre daha ekonomik ve 3000 kat daha hızlıdır. Bahsedilen avantajları dolayısı ile tercih edilen para birimlerinden olmuştur. 2018 yılında dünyanın önde gelen para transfer şirketleri Moneygram, MercuryFX, IDT, Western Union gibi uluslararası şirketler ve Türkiye'den Akbank Ripple ile protokol imzalamıştır. Bitcoin'den ayrılan önemli bir özelliği de olası sorunlarda başvurulabilecek bir muhatapın olmasıdır. Kripto para birimlerinde genellikle uçtan uca şifreleme yönteminin kullanılması dolayısıyla herhangi bir sorunda muhatap alınacak birini bulmak mümkün değildir.⁴⁰⁷

3.5.2.3.Litecoin (LTC)

Litecoin, Bitcoin'in değerinin aşırı arttığı 2011 tarihinde, küçük alışverişlerde Bitcoin'in kullanılamaması neticesinde doğan açığın kapatılması üzere çıkmıştır. Ayrıca Bitcoin bloklarının işlem süresinin uzun olması da bir altcoin çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bitcoinde her işlem için 600 saniye öngörülürken Litecoin'de bu süre 150 saniye olarak öngörülmüştür. Bitcoin'den sonra çıkan ilk kripto para ve altcoindir. Litecoin arzının üst sınırı Bitcoin arzının 4 katı yani 84 milyondur. Bu

⁴⁰⁶ Nebil, *Bitcoin ve Kripto Paralar Sistemi Yıkan Bir Araç Olabilecek mi?*,45.

⁴⁰⁷ Ahmet Tayfur Akcan, "Türk Borsalarında İşlem Gören Seçilmiş Kripto Paralar", *Kripto Para Ekonomisi*, Der. Volkan Alptekin, İsmail Metin ve Ahmet Tayfur Akcan, 1 bs. (Konya: Eğitim Yayınevi, 2018), 153 – 154 .

özellikleri ile Bitcoin'in piyasadaki tamamlayıcısı rolündedir. Ayrıca, Litecoin'in işlem hızı ve az maliyeti onu tercih edilen 10 coin arasında olmasını sağlamıştır.⁴⁰⁸

3.5.2.4. Dash

Dijital (Digital) ve nakit (Cash) kelimelerinin kombinasyonundan oluşan hızlı para birimidir. Dash madenciliği için özel donanımlı ASIC bilgisayarlarla çalışmak gerekir. Dash'ı diğer kripto para birimlerinden ayıran en önemli özelliği işlemlerin anında gerçekleşmesidir.⁴⁰⁹

3.5.2.5. NEM

Bitcoin'in açık kaynak kodundan ayrı ve tamamen yeni bir kod tabanında kurulu, daha fazla madencilik yapılabilen, 2017 yılında Japonya'da da kabul görmeye başlamış olan kripto para birimidir.⁴¹⁰

3.5.2.6. Monero

Monero, kripto para birimleri arasında gizliliği en çok öne çıkaran birimdir. Para gönderme, para alma, ödeme yapma gibi yapılan işlemler, blockchain üzerinde herkese görünmez. İşlemlerin tamamen izlenemez durumda olması, bu kripto para biriminin, suç örgütleri ve dark web tarafından daha sık kullanılmasına sebep olmaktadır.⁴¹¹

3.5.2.7. Zcash

Monero gibi gizliliğin esas alındığı bir diğer kripto para birimidir. Monero'dan farkı ise işlemlerin tamamen gizli olmasından ziyade, sadece işlem gören miktar, işlemin kendisi yahut katılımcılar gizlidir. Yani bu birim için gizli para birimi olmaktan ziyade korumalı para birimidir.⁴¹²

⁴⁰⁸ A.g.e., 148.

⁴⁰⁹ Nebil, *Bitcoin ve Kripto Paralar Sistemi Yıkan Bir Araç Olabilecek mi?*, 48.

⁴¹⁰ A.g.e., 48.

⁴¹¹ A.g.e., 48.

⁴¹² A.g.e., 48.

3.5.2.8. IOTA

Kullanıcılar tarafından elektronik cihazlarda üretilen verilerin anlık olarak firmalar tarafından satın alınmasına imkân veren “Tangle” isimindeki altyapı üzerinde çalışan kripto para birimidir. Tangle sistemdeki hiçbir bilginin kapalı devre oluşturulmaması özelliği ile Bitcoin’den ayrılmaktadır.⁴¹³

3.5.3. Token (Jetonlar)

Token, bir varlığı ve sağlanacak bir faydayı temsil eder. Token belli bir platformda ve belli bir amaç için kullanılabilirken, coinler bağımsız bir şekilde kullanılırlar. Token, dijital varlığın işlevlerini yerine getirebilir, şirket payını temsil edebilir, projenin işlevselliğine erişim sağlayabilir.⁴¹⁴ Blockchain; merkezi bir otoritenin bulunmadığı, işlemlerin eşler arası gerçekleştiği, işlemlerin bloklar blokların ise birbirine zincir gibi bağlandığı bir veri tabanıdır. Kendi Blockchain’ini kullanan kripto paralar “coin” olarak adlandırılırken, bir coine ait Blockchain altyapısını kullanan kripto paralara ise “token” adı verilmektedir.⁴¹⁵

3.5.4 Türk Kripto Para Teşebbüsleri

2017 yılından itibaren çıkan ve çıkarılacak olan kripto para çalışmaları olduğu görülsede, bu birimler uluslararası piyasalarda varlık gösterememişlerdir. İlk olarak Bankalar Arası Kart Merkezi (BKM), “Keklik” isiminde bir kripto para deneme olarak ortaya çıkmıştır. 2020 yılı itibarıyla ise piyasalarda varlık göstermiş değildir.

2017 Ocak ayında Ethereum servisi üzerinden tanımlanmış bir Token olarak “Turcoin” tanıtıldı ve piyasaya sürülmüştür. Fakat bu kripto para biriminin adının dolandırıcılık suçlamasıyla anılması uzun sürmedi, Turcoin’i piyasaya sürenlerin 1176 kişiyi dolandırdıkları iddiası ile yargılamaları halen devam etmektedir.⁴¹⁶

⁴¹³ Salihoğlu, *Dijital Para ve Merkez Bankası Para Politikaları*, 66.

⁴¹⁴ A.g.e., 70.

⁴¹⁵ Bilgili ve Cengil, *Blockchain ve Kripto Para Hukuku*, 159.

⁴¹⁶ Selda Hatun TAN, “Turcoin vurgununda 11 bin 760’ar yıl hapis istendi”, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turcoin-vurgununda-11-bin-760ar-yil-hapis-istendi-41133316> [28.06.2020]

29 Ekim 2017’de alım satım işlemlerinin Waves Platformu üzerinden yapıldığı “Akche” tedavüle girmiştir. Üretilen Akche adeti, Aralık 2016 Türkiye nüfusu olan 79 milyon 814 bin 871. Sembolik çıkış değeri ise 1 TL 923 kuruş. 2020 Haziran ayı itibariyle akche.org internet sitesine ulaşılamayan Akche, uluslararası kripto para borsalarında da işlem görememiştir.⁴¹⁷

Ethereum altyapısını ve kendi blockchain zincirini kullanmak üzere “Nexpara” geliştirildi. Yüksek güvenlik, yüksek işlem hızı ve düşük işlem ücreti imkân sunan, Türk yazılım ekipleri tarafından Türkiye’de geliştirilen Nexpara 1 Mart 2018’de tedavüle girmiş fakat şirket planlarının yasalara uymaması gerekçesi ile 14 Mart’ta tedavülden çekilmiştir.⁴¹⁸ Yerli Row Blockchain teknolojisi kullanılarak veri güvenliğini sağlama iddiası ile akıllı sözleşmeler aracılığıyla arz edilen “Sikke” Nisan 2018’de tedavüle sokulsa da 2019 yılında 1.233 kişiyi dolandırdıkları iddiası ile haklarında dava açılmıştır.⁴¹⁹

Türk lirası ile alım satım yapılmasına imkân sağlayan ve anlık işlem yapabilen “Xtremcoin” şirketi Eylül 2017’de XTR kripto para birimi çıkarmak üzere çalışmalar yaptığını açıklamıştır. Türkiye’de ilk kendi coin’ine sahip şirket Xtremcoin, Ethereum altyapısını kullanmaktadır. Anlık işlem yapılabilen bir kripto para platformu ve dijital para cüzdanıdır. Cüzdan ile Türk lirası, Dolar, Euro ve diğer coinler alınabilmekte ve Haziran 2020 itibariyle faaliyetlerini sürdürmeye de devam etmektedir.⁴²⁰

⁴¹⁷ Yaprak Özer, “Huzurlarımızda... Turkish Bitcoin; Akche!”,

<https://www.dunya.com/kose-yazisi/huzurlarinizda-turkish-bitcoin-akche/400217>

[28.06.2020]

⁴¹⁸ Haberturk.com, “Son dakika: NexPara piyasadan çekildi!”.

<https://www.haberturk.com/nexpara-piyasadan-cekildigini-duyurdu-1875978-ekonomi>

[28.06.2020]

⁴¹⁹ Tuncay Aydın, “Gaziantep Merkezli 9 İlde Sikke Operasyonu: Kripto Para Dolandırıcıları Tutuklandı”. <https://kriptokoin.com/gaziantep-merkezli-9-ilde-sikke-operasyonu-kripto-para-dolandiricilari-tutuklandi/> [28.06.2020]

⁴²⁰ XtremcoinNedir?, <https://www.xtremcoin.com/#> [28.06.2020]

Son olarak Nisan 2019’da Türkiye’nin ilk stabil kripto parası “*BiLira*” tedavile girmiştir. Ethereum altyapısını ve blockchaine kullanan BiLira, Türk lirası ile teminatlandırılmış olmasıyla diğer coinlerden ayrılmaktadır. Bu şu anlama gelmektedir, BiLira, teminat ortağı olan bankalar tarafından saklanmaktadır. BiLira, 1:1 oranında TL’ye sabitlenmiştir. Yani her zaman 1 TL karşılığında 1 BiLira satın alınabilmekte ve yine 1 BiLira 1 Türk Lirası olarak nakit paraya çevrilebilmektedir. BiLira, dijital ortamda dijital para veya varlık olarak kabul edilen değerlerin alınıp satılması için stabil bir para birimi olarak kullanılmaktadır.⁴²¹

3.6. Kripto Para Borsaları

3.6.1. Kripto Para Borsası Tanımı

Kripto paralara olan ilginin artmasıyla birlikte, Bitcoin, altcoin ve token alınıp satılabilecek dijital pazarlar kurulmuştur. Bu çevrimiçi platformlarda, tüccarlar farklı fiat para birimleri ile farklı coin ve altcoinler kullanarak kripto para ticareti yapmaktadır. Bu borsaları günümüz döviz bürolarına benzetmek mümkündür. Borsada faaliyet gösterebilmek için kullanıcının önce platforma kaydolması ve kimliğini onaylatmak için doğrulama işlemlerini yapması gerekir. Kimlik doğrulama işlemi tamamlandığında, paranın aktarılacağı bir kullanıcı hesabı açılır. Böylece kullanıcı bir kripto para cüzdanına sahip olur. Bu aşamadan sonra artık, banka havalesi, kredi kartı, banka kartı, çek, ödeme emri ve hediye kartları gibi pek çok ödeme yöntemi kullanılabilir. Borsa işlemleri belli bir ücrete tabi olarak gerçekleştirilir.

Şunu da belirtmek gerekir ki, dijital para borsaları dışında dijital para değişimi yapan ATM’lerin sayısı da gün geçtikçe artmaktadır. Türkiye’de de Aralık 2013’te, Atatürk Havalimanı’nda ilk sanal para ATM’si açılrsa da kısa süre içinde servis dışı kalmıştır.⁴²²

3.6.2. Dünya Borsaları

Kripto para satmak isteyen kullanıcılar, parayı satmak istedikleri tutarı ve fiyatı bildiriler. Bunlar ortak “emir defteri”ne kaydedilir. Başka bir kişi kripto para satın

⁴²¹ İlayda Peker, “BiLira Nedir? Nasıl Çalışır?”, <https://coin-turk.com/bilira-nedir-nasil-calisir> [28.06.2020]

⁴²² Salihoğlu, *Dijital Para ve Merkez Bankası Para Politikaları*, 82.

almak istediğinde ortak defter üzerinde listelenen bu teklifleri inceler ve uygun teklifi bulursa alır. Bulamazsa kendi satın alma emrini oluşturabilir yahut borsa, uygun teklifleri eşleştirerek işlemi tamamlayabilir. Kullanıcılar mevcut parasını borsada tuttuğu müddetçe, bu para borsanın cüzdanında olacaktır. Bu durumda, batma, hacklenme, dolandırıcılık gibi olası durumlardan korunmanın tek yolu işlem tamamlandıktan sonra kullanıcının bu paraları kendi cüzdanına aktarması olacaktır.⁴²³

28.06.2020 tarihi itibarıyla www.coinmarketmap.com internet sitesinde, 307 adet kripto para borsası işlem hacmine göre sıralanmıştır. Listenin ilk onu şöyle:

1. Binance

2. Huobi Global

3. Coinbase Pro

4. Kraken

5. Bitstamp

6. Bitfinex

7. bitFlyer

8. Bittrex

9. Bitbank

10. Luno⁴²⁴

Kullanım kolaylığı, erişilebilirlik, ücretler ve güvenlik gibi özellikler açısından birbirinden farklılıklar gösterse de bu borsalar genel anlamda aynı işleyiş prensiplerine sahiptir. Bu işleyiş içerisinde bazı güvenlik açıklarının bulunduğunu da söylemekte fayda bulunmaktadır. Zira blockchain teknolojisinin sahip olduğu yüksek güvenlik, kripto para borsalarında aynı düzeyde söz konusu değildir. Siber güvenlik

⁴²³ Enis Yakut, “Dünyada Önde Gelen Kripto Para Borsaları”, *Kripto Para Ekonomisi*, Der. Volkan Alptekin, İsmail Metin ve Ahmet Tayfur Akcan, 1 bs. (Konya: Eğitim Yayınevi, 2018), 160.

⁴²⁴ “Dünya Kripto para Borsaları”, <https://coinmarketcap.com/tr/rankings/exchanges/> [28.06.2020]

için önemli yatırımlar yapılıyor olması ile birlikte pek çok hacklenme vak'asının yaşanması da ciddi bir sorun olarak görünmektedir. Dolayısıyla işlem yapılacak olan borsanın dikkatli seçilmesi, teknik donanımı yetersiz olan kullanıcıların uzman tavsiyesi ile hareket etmesi uğranılacak olası zararı engellemek için ön koşul olarak belirmektedir.

3.6.3. Türkiye Borsaları

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kripto paralar oldukça ilgi görmekte ve bu ilginin bir neticesi olarak da Türk borsaları, en çok kullanılan kripto para birimlerini sistemlerine entegre etmektedir. Mevcut duruma bakıldığında yüzlerce coin ve altcoin Türk Lirası ile işlem görmektedir. Türkiye merkezli ilk kripto para borsası Kasım 2013’te “Koinim” adı ile kurulmuştur. 28.06.2020 tarihi itibariyle <https://coin-turk.com> internet sitesinde 16 adet Türk kripto para borsası işlem hacmine göre şu şekilde sıralanmıştır:

1. BtcTurk
2. Paribu
3. VeBitcoin
4. Bitexen
5. Thodex
6. Felixo
7. Bitci.com
8. Coinzo
9. BitTurk
10. BitFeks
11. Cryptosa
12. Koinim
13. Bittrt
14. Coiny
15. Bithesap

3.7. Kripto Para: Mevzuat ve Regülasyon

Günümüz bankacılık sistemi devletler tarafından regüle edilmekte ve denetlenmektedir. Yani vatandaşının hesabına giren çıkan paradan haberdar olmak bir devlet için çok kolaydır. Zira bir banka hesabı açarken, kimlik bilgilerimizden, ikametgâhımıza kadar pek çok bilgimiz kayıt altına alınmaktadır. Fakat bu bilgiler kullanılmaksızın kripto para sahibi olunabilir, kullanılabilir, borsada alım satımı yapılabilir. Bu durumda kripto paranın kanunsuz işlerde kullanılması ihtimalinde devletin bu hesaplara ve hesap sahibinin kişisel verilerine ulaşması gerekmektedir. Ancak blockchain teknolojisini kullanarak bir kişi kendisi için yüzlerce hesabı dakikalar içinde açabilir ve parasını bu hesaplar arasında aktarabilir. Üstelik Monero gibi tamamen gizli paraların varlığı, hatta her bireyin kendi parasını üretebilme imkânı, kullanıcıya ve hesaba ulaşılmasını hepten imkânsız kılmaktadır. Şu aşamada güvenlik zaafını gidermek kadar vergilendirilemeyen paranın tespiti de güç görünmektedir. Dolayısıyla devletler kripto paraya mesafeli durmakla birlikte, borsalarda işlem görmesi ve hızla yayılması karşısında regülasyon faaliyetlerinde bulunmak zorunluluğu da hissetmektedir. Fakat kripto paraların alışlagelenden farklı bir yapıya sahip olması regülasyonu oldukça güçleştirmektedir. Sadece regülasyon gücü değil, kripto paralar dünya ekonomisinde etkili olması durumunda devletlerin, kanunsuzluklar, güvenlik, vergi kaçakçılığı ile ilgili hususlardaki mücadele yöntemlerini ve bankacılık sektörü ile ilgili gelecek planlarını değiştirmesi gerekecektir.⁴²⁶

Kripto para regülasyonunu ülkeler bazında değerlendirdiğimizde potansiyel tehlike olarak gören ve tedbir almaya çalışan hatta yasaklayan Hindistan, Çin, Rusya gibi ülke eğilimleri görülebileceği gibi, kripto paraya dostça yaklaşip yeni düzenlemeler yapma yoluna giden İspanya, Belarus, Cayman Adaları, Lüksemburg gibi ülkeleri görmek mümkündür. Kripto para ticareti ve kullanımı ile ilgili en açık düzenlemeler Kanada ve Japonya'da düzenlenmiştir. ABD'de ise ticaret ve kullanımına dair düzenlemeler yanında terör finansmanı ile mücadeleye dair düzenlemeleri ile Bitcoin ve diğer para birimlerinin “emtia” olarak düzenlenmesi de dikkatleri çekmektedir.

⁴²⁵ “Türkiye Kriptopara Borsaları”, <https://coin-turk.com/piyasalar> [28.06.2020]

⁴²⁶ Aksoy, *Bitcoin: Paradan Sonraki En Büyük İcat*, 56 – 67.

Türkiye’de ise kripto paralarla ilgili olarak geniş ölçekte bir regülasyon faaliyeti olmadığı görülmektedir.⁴²⁷ 6493 sayılı Ödeme ve Menkul Kıymet Mutabakat Sistemleri, Ödeme Hizmetleri ve Elektronik Para Kuruluşları Hakkında Kanun dışında yasal bir düzenleme bulunmamaktadır. Bununla birlikte BDDK, MASAK ve SPK’nın yaptığı açıklamalar da çoğunlukla uyarı niteliği taşımaktadır.⁴²⁸ Hâsılı, 2020 tarihi itibarıyla uluslararası ve ulusal yasama faaliyetleri sürdürülüyor olsa da standart bir tutum henüz geliştirilememiştir.

3.7.1. Bankacılık Sektörü

Bağımsız dijital para birimleri sayesinde dünyanın bir yerinden başka bir yerine, hiçbir mevzuata, sınırlamaya, vergilendirmeye tabi olmadan masrafsız ve hızlı bir şekilde para aktarımı gerçekleştirilebilir. Kripto para gönderiminde kişi, miktar ve zaman sınırlaması ile karşılaşılmaz. Yani borsada işlem yapmak için mesai saati gözetmeye gerek yoktur ve aktarım miktarı da sınırlandırılmaz. Kripto para aktarmada hiçbir aracı kuruma ihtiyaç olmaksızın, kullanıcı kendi cüzdanından başka bir kullanıcının cüzdanına bu aktarımı gerçekleştirebilir. Bu inovasyon bankacılık ve finans sektörünü tehdit etmekte ve bu değişime adaptasyonlarını zorunlu kılmaktadır.

Çokuluslu bankalardan biri olan Barcalays, blockchain teknolojisinin güvenlik ve şeffaflık yönlerini bankacılık işlem süreçlerine uygulayarak kullanan ilk bankalar arasında yerini almıştır. İspanyol Santander Bankası blockchain teknolojisini kullanan bir diğer örnektir. Suudi Arabistan Merkez Bankası da Ripple ile prensip anlaşması yaparak bankacılık sektöründe daha esnek bir altyapıyı benimsediklerini

⁴²⁷ Bitcoin vaizlerinin çoğu, devlet tarafından yaratılmadığı ya da düzenlenmediği için Bitcoin’in bir şekilde daha istikrarlı bir birikim aracı olduğuna inanmaktadır. Bu Donkişotvari saplantı Bitcoin alt kültürünü naifçe 19. yüzyılın regüle edilmeyen finans sistemlerini, tüm krizleri, çöküşleri, uçkâğıtları ve panikleriyle tekrarlamaya itmiştir. Para biriminin değerindeki büyük dalgalanmalar ve standartların ve regülasyonun olmayışı sonucunda birçok önemli Bitcoin mübadelesinin çökmüş olması, çökerken müşterilerinin servetlerini alıp götürmesi ve kurbanların başvuracağı hiçbir merci olmaması Bitcoinlilerin inancıyla çelişmektedir. Peter Frase, *Dört Gelecek: Kapitalizmden Sonra Hayat*, çev. Akın Emre Pilgir, 2 bs. (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2018), 48.

⁴²⁸ Salihoğlu, *Dijital Para ve Merkez Bankası Para Politikaları*, 87.

göstermiştir.⁴²⁹ Türkiye’de Akbank, Aktif Bank, Deniz Bank’ın kripto para marka tescili yapmıştır. ⁴³⁰ Türk Lirası ile teminatlandırılmış BiLira işlemlerinin yapılabilmesi için anlaşılan banklar arasında Vakıf Bank, Fiba Banka, Turkish Bank, Ziraat Bankası bulunmaktadır.⁴³¹ Yeni teknolojisi ve sağladığı kolaylıklar ile aracı kurum ihtiyacını ortadan kaldıran kripto paraların finans sektöründe gerçekleştireceği kesin olan dönüşümden hasar almadan çıkmak isteyen bankalar bu çalışmalarını artırarak devam ettirmesi zorunlu görünmektedir.

3.7.2. Kripto Para Kullanılarak Yapılan İşlemlerin Hukuki Niteliği

3.7.2.1. Borsada Gerçekleştirilen “Kripto Para” Alım İşlemleri: Türk Borçlar Hukuku Kapsamında bir Değerlendirme

Madencilik (Mining) yaparak kripto para elde edilebileceği gibi borsada satışa sunulan kripto paralardan para verip satın almak da mümkündür. Hatta Bulut Madencilik yoluyla kişi madenciliği kendisi yapmadan da kripto para elde edebilir. Bitcoin edinmenin en hızlı yolu ilgili borsalardan yasal para birimi karşılığında Bitcoin satın almaktır. Bitcoin, maddi ve fiziki bir karşılığı olmayan bir fikir eseri olarak değerlendirilmesi mümkündür. Zira 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu 470.maddede eser sözleşmesi, “yüklenicinin bir eser meydana getirmeyi, is sahibinin de bunun karşılığında bir bedel ödemeyi üstlendiği sözleşme” olarak tanımlanmıştır. ⁴³² Bu tanımdan yola çıkarak Bitcoin’in alıcının isteği üzerine üretilmediğini, daha önce üretilmiş olan Bitcoin’lerin borsada mülkiyeti bedeli karşılığında devredildiğini söylemek mümkündür. Öyle ki 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu 207. madde “Satış sözleşmesi, satıcının, satılanın zilyetlik ve mülkiyetini alıcıya devretme, alıcının ise buna karşılık bir bedel ödeme borcunu üstlendiği sözleşmedir. Sözleşme ile aksi kararlaştırılmadıkça veya aksine bir âdet bulunmadıkça, satıcı ve alıcı borçlarını aynı anda ifa etmekle yükümlüdürler.”⁴³³

⁴²⁹ Atabaş, *Blozinciri Teknolojisi ve Kripto Paraların Hayatımızdaki Yeni Yeri*, 76 – 78.

⁴³⁰ Burak Köse, “Hangi Türk bankaları kripto parayla ilgili hangi markaları aldı?”,

<https://uzmancoin.com/kripto-para-marka-banka/> [29.06.2020]

⁴³¹ “Ödeme Kanalları”, <https://www.bilira.co> [29.06.2020]

⁴³² “Türk Borçlar Kanunu (6098 S.K.)”, Resmi Gazete, 10757 (Şubat 2011): 470.

⁴³³ “Türk Borçlar Kanunu (6098 S.K.)”, Resmi Gazete, 10757 (Şubat 2011): 207.

Hükmü gereğince borsada Bitcoin alımını eser sözleşmesi olarak değil, satış sözleşmesi olarak tanımlamak daha uygun olacaktır.

3.7.2.2. Kripto Para Karşılığında Alınan Mal ve Hizmetler: Türk Borçlar Hukuku Kapsamında bir Değerlendirme

Sundukları mal ve hizmetin karşılığında Bitcoin kabul eden işletmelerin sayısı her geçen gün artmakta ve bu yolla yapılan işlemlerin ne tür bir sözleşme niteliği taşıdığı önem arz etmektedir.

a) Satış Sözleşmesi

6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu 207. madde 1. fıkrasına göre, “satış sözleşmesi, satıcının, satılanın zilyetlik ve mülkiyetini alıcıya devretme, alıcının ise buna karşılık bir bedel ödeme borcunu üstlendiği” sözleşmedir. Bu bedelin ne olduğu ise yine Borçlar Kanunu 99. maddesine göre, “Konusu para olan borç Ülke parasıyla ödenir. Ülke parası dışında başka bir para birimiyle ödeme yapılması kararlaştırılmışsa, sözleşmede aynen ödeme veya bu anlama gelen bir ifade bulunmadıkça borç ödeme günündeki rayiç üzerinden Ülke parasıyla da ödenebilir.” demek suretiyle hüküm altına alınmıştır. Borçlar Kanunu’na göre borç Türk Lirası ile ödenmeli yahut belirlenen başka bir para birimi varsa onunla ödenmeli ve o günkü rayiç bedeli dikkate alınmalıdır. Kripto paraların hukuken para olarak tanımlanmamış olması “başak bir para birimi” ile ödenecek bedeli oluşturmayacağı savunulabilirse de⁴³⁴ kullanım oranının artması, pek çok işletme tarafından ödeme olarak kabul edilmesi, insanlar tarafından kabul görmesi dolayısıyla rahatlıkla bedel olarak kabul edilebileceği de savunulabilecektir. Kripto parayı fiilen kabul görmüş “başka bir para birimi” olarak değerlendirdiğimiz takdirde gerçekleşen işlemin Türk Borçlar Kanununun ilgili maddeleri gereğince satış sözleşmesi olarak tanımlanması gerekecektir.

b) Mal Değişim (Trampa) Sözleşmesi

Kripto paranın “başka bir para birimi” olarak kabul edilmediği durumlarda Türk Borçlar Kanunu 282. maddesi gereğince Trampa Sözleşmesi olarak kabul edilip edilemeyeceği hususu değerlendirilmelidir. Mal değişim sözleşmesi, taraflardan birinin diğer tarafa bir veya birden çok şeyin zilyetlik ve mülkiyetini, diğer tarafın da

⁴³⁴ Aşıcı, *Bitcoin*, 38.

karşı edim olarak başka bir veya birden çok şeyin zilyetlik ve mülkiyetini devretmeyi üstlendiği sözleşmedir.⁴³⁵ Bir sözleşmenin trampa olabilmesi için değişim içindeki edimlerin, paradan başka bir şey olması gerekmektedir. Öyle ki değişime olan, yani değişilen şeylerin az çok eşit değerinde olması gerekir, değilse değeri düşük olan taraf diğer tarafa para ödemek zorunda kalır ki bu durumda yapılan hukuki işlem mal değişim sözleşmesi olmaktan çıkar. Satış sözleşmesinden ayrılan en önemli özelliği budur.⁴³⁶ Mal yani eşya kavramı 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunda tanımlanmamış olsa dahi, hukuken, mülkiyet konusu olabilen bütün maddi eşya ile malvarlığına girebilen bütün haklar olarak tanımlanmaktadır.⁴³⁷ Dolayısıyla kripto paralar fiziki bir varlıkları olmadığı için maddi bir varlığa sahip eşya olarak değerlendirilemez. Ancak malvarlığına giren bir hak olarak değerlendirmek maddi olmayan bir fikir eseri olarak kabul edilmesi durumunda mümkün olacaktır.

c) Akıllı Sözleşmelerin Değerlendirilmesi

Akıllı Sözleşmeler (Smart Contracts) ilk olarak, Bir altcoin olan Ethereum üzerinde kullanıldı. Bu özelliği onu Bitcoin'den ayıran en önemli özelliktir. Taraflar belirli şartların yerine getirilmesini gerektiren bir iş anlaşmasını, Ethereum üzerinden bir bilgisayar yazılımı gibi derleyerek gerçekleştirir.⁴³⁸ Bitcoin'de taraflar arasında değer transferi gerçekleştirilir, Ethereum'da ise sistem geliştiriciler kendi programlarını kodlayabilir. Bu sayede kullanıcılar arasındaki anlaşmalar yönetilir, çoklu imza ile işlem yapılabilir, bir uygulamanın bilgilerini ve sonuçlarını saklar, üyelik kayıtlarını saklar.⁴³⁹

Akıllı sözleşmelerin mantığını sarıh bir şekilde açıklayan örnek otomatlar olabilir. Otomata doğru miktarda para atar ve doğru kodu girilirse ürün makineden alınabilir. Benzer şekilde Bitcoin'de de işlemlerin gerçekleşmesi için transferin doğru anahtar ile imzalanmış olması gerekir. Bu durum, transferin gerçekleşmesinde çoklu imzaya

⁴³⁵ Türk Borçlar Kanunu (6098 S.K.)", Resmi Gazete, 10757 (Şubat 2011): 282.

⁴³⁶ Turgut Akıntürk ve Derya Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku*, 22 bs. (İstanbul: Beta Basım Yayın, 2014), 253.

⁴³⁷ Yılmaz, *Hukuk Sözlüğü*, 554.

⁴³⁸ Aksoy, *Bitcoin: Paradan Sonraki En Büyük İcat*, 129.

⁴³⁹ Güven ve Şahinöz, *Blozincir, Kripto Paralar, Bitcoin*, 107 – 110.

olanak sağlamak için akıllı sözleşmelerin geliştirilmesine olanak sağlamıştır. Akıllı sözleşmeler herhangi bir masraf kesintisi, sansür uygulaması, sahtecilik ve üçüncü şahısların müdahale şansı olmaksızın, tam olarak programlandığı gibi çalışarak işlem görür. Ethereum dışında, Slock.It, Fizzy AXA, Etherparty, Propy, Populous şirketlerinin düzenlediği sözleşmeler de akıllı sözleşmelere örnek olarak gösterilebilir.⁴⁴⁰

Akıllı sözleşme, bir para biriminin Ethereum altyapısını kullanarak jeton şeklinde oluşturulması imkânı sunar. Bu şekilde yapılan işlemler sözleşmeye bağlı olarak ilerletilebilir ve ICO'da⁴⁴¹ yatırımcıların bir projeye ya da üretilen sanal para birimine yatırım yapması sağlanabilir.⁴⁴²

“Akıllı Sözleşme”, merkezi olmayan bir yapıda yazılımın nispeten bağımsız ve kendi başına işlem yapması dolayısıyla akıllı, programın hukuki yükümlülüklerini yerine getirmesine ve malvarlığı değerleri üzerindeki kontrolün sağlanması dolayısıyla da sözleşme olma niteliğini taşır. Dolayısıyla kural olarak, akıllı sözleşmeler sadece Blockchain'de bulunan bilgileri kullanabilir. Yazılımdaki koşulların yerine gelmesi halinde sonu çözümlenir olarak herhangi bir insani etki gereksizdir.⁴⁴³

Gerçek ve tüzel kişiler akıllı sözleşmenin tarafı olabilir. Kural olarak taraflar hukuken hak ve fiil ehliyetine sahip kişiler olmalıdır. Sözleşmenin kurucu unsurlarından tarafların gerçek iradesi, teknolojik bilgi eksikliğine maruz kalmaksızın, olduğu gibi yansıtılmalıdır. Zira iradeler gerçekleşip rıza gösterildikten sonra işlemler otomatik olarak gerçekleşecektir. Bu irade yazılmış kodlar temelinde komut verme şeklinde, Blockchain üzerinde “icap ve kabul” gerçekleşir. Birbiriyle uyumlu irade açıklamaları neticesinde, Türk Borçlar Kanunu 1. maddesine 1.fıkrası “Sözleşme, tarafların iradelerini karşılıklı ve birbirine uygun olarak açıklamalarıyla

⁴⁴⁰ Salihoğlu, *Dijital Para ve Merkez Bankası Para Politikaları*, 68.

⁴⁴¹ ICO (Initial Coin Offering): Bir şirketin fon oluşturma amacıyla kendi kripto parasını piyasaya sürerek oluşturduğu kitle fonudur. Genellikle, şirket belli bir miktarda kripto parayı piyasaya sürerek, bu tokenler'dan elde ettikleri gelir ile projelerini hayata geçirmeye çalışırlar. Crypto Sözlük. Fibo Bülten. S.7 (2018): 20 – 21. <https://fibobulten.com/bultenler/> [24.07.2020]

⁴⁴² Atabaş, *Blozinciri Teknolojisi ve Kripto Paraların Hayatımızdaki Yeni Yeri*, 181.

⁴⁴³ Bilgili ve Cengil, *Blockchain ve Kripto Para Hukuku*, 152.

kurulur.” hükmüne göre akıllı sözleşmenin kurulduğu kabul edilmelidir.⁴⁴⁴İçerdiği hükümlere göre de satış, eser, kira sözleşmesi olarak nitelendirilmesi de mümkündür.

Türk Borçlar Kanunu 20. maddesi 1. fıkrasında ise “Genel işlem koşulları, bir sözleşme yapılırken düzenleyenin, ileride çok sayıdaki benzer sözleşmede kullanmak amacıyla, önceden, tek başına hazırlayarak karşı tarafa sunduğu sözleşme hükümleridir. Bu koşulların, sözleşme metninde veya ekinde yer alması, kapsamı, yazı türü ve şekli, nitelendirmede önem taşımaz”⁴⁴⁵ hükmü düzenlenmiştir. Akıllı sözleşmelerin doğası gereği, taraflarca kabul edildikten sonra Blockchain üzerinde tekrar tekrar kullanılacak olması, genel işlem koşulu hükümlerinin akıllı sözleşmelere de uygulanabileceğini gösterir.

Bununla birlikte, akıllı sözleşmenin taraflarının program kodlarının hukuki etkilerinin bilincinde olmadığı durumlar söz konusu olabilecektir. Kodun teknolojik oluşumu nedeniyle bu olasılığın gerçekleşme ihtimali de oldukça yüksek görünmektedir. Karşı tarafın aleyhine ve onun bilgisizliği dolayısıyla meydana gelebilecek böyle bir durumda, yine Türk Borçlar Kanunu 21. madde 1. fıkranın “Karşı tarafın menfaatine aykırı genel işlem koşullarının sözleşmenin kapsamına girmesi, sözleşmenin yapılması sırasında düzenleyenin karşı tarafa, bu koşulların varlığı hakkında açıkça bilgi verip, bunların içeriğini öğrenme imkânı sağlamasına ve karşı tarafın da bu koşulları kabul etmesine bağlıdır. Aksi takdirde, genel işlem koşulları yazılmamış sayılır.” hükmü gereğince aleyhte hükümlerin yazılmamış sayılmasına karar verilmesi gerekir.⁴⁴⁶

Aleyhine bir hüküm bulunmamasıyla birlikte hükümler açık ve anlaşılır değilse Türk Borçlar Kanunu 23. madde “Genel işlem koşullarında yer alan bir hüküm, açık ve anlaşılır değilse veya birden çok anlama geliyorsa, düzenleyenin aleyhine ve karşı tarafın lehine yorumlanır” hükmü uygulama alanı bulacaktır.⁴⁴⁷ Ayrıca akıllı sözleşmelerin ifası doğası gereği kripto paralarla gerçekleşecektir.

⁴⁴⁴ “Türk Borçlar Kanunu (6098 S.K.)”, Resmi Gazete, 10757 (Şubat 2011): 1.

⁴⁴⁵ “Türk Borçlar Kanunu (6098 S.K.)”, Resmi Gazete, 10757 (Şubat 2011): 20.

⁴⁴⁶ “Türk Borçlar Kanunu (6098 S.K.)”, Resmi Gazete, 10757 (Şubat 2011): 21.

⁴⁴⁷ “Türk Borçlar Kanunu (6098 S.K.)”, Resmi Gazete, 10757 (Şubat 2011): 23.

Otomatikleştirilmiş bu sözleşmelerde, temerrütten ve borcun ifa edilememesinden ise ancak bir yazılım hatası olduğunda bahsedilebilir.⁴⁴⁸

İrade sakatlığı halleri, teknolojinin hızla geliştiği ve ihtisasın gerekli olduğu böyle bir dönemde, akıllı sözleşmelerde sıklıkla karşılaşılabileceği açıktır. Bununla birlikte, bilgi eksikliğinin olmadığı yani tarafların gerçek iradelerinin gerçekleştiği durumlarda, akıllı sözleşmeler aracılara olan ihtiyacı ortadan kaldırdığı için pratik, işlem maliyeti ve rizikoları azalttığı için de ekonomik olacaktır. Dolayısıyla ilerleyen zamanlarda sigorta, tedarik zinciri, şirket hisseleri, ticaret, kar payı ödemeleri, hisseye bağlı hakların yönetilmesi gibi alanlarda yeni teknolojilerle birlikte kullanılması söz konusu olacaktır.⁴⁴⁹

3.7.2.3. Kripto Paraların Mal Olarak Değerlendirilebilmesi: Eşya Hukuku Kapsamında Bir Değerlendirme

Kripto para ve beraberinde getirdiği yeni teknoloji Blockchain dünya çapında yaygınlaşmakta, her geçen gün kullanıcısı artmakta ve transfer edilen, gelir getiren, alışverişlerde kullanılan bir para özelliği kazanmışken, bu teknolojilerin ve dijital varlıkların hukuken bir tanımı ve hak olup olmadığı belirlenmemiştir. Zira buraya kadar belirttiğimiz özelliklerinden yola çıkarak rahatlıkla gayri maddi mal, eser, hak, varlık olarak tanımlanabilecek olan kripto para yahut blockchain hakkında genel geçer bir sınıflandırma yapılmamıştır.

Medeni kanunda tanımı yapılmamış olsa da eşyanın kelime anlamı “şeyler” demektir. Hukuki anlamda ise “her şey” eşya olarak kabul edilemez. Kabul edilebilmesi için; cismanilik, iktisadi değer taşıma, sınırlanabilir olması, üzerinde hâkimiyet kurulması ve kişilik dışı olması özelliklerini taşıması gerektiği söylenebilir. *Cismanilik*, bir şeyin maddi varlığının bulunması gerektiğini; *iktisadi değer taşıması*, para ile ölçülebilmesini ve başkalarına devredilebilmesini; *sınırlanabilir olması*, fiziksel ve işlevsel bütünlük taşıyabilmesi için sınır tespitinin yapılabilir olmasını; *üzerinde*

⁴⁴⁸ Bilgili ve Cengil, *Blockchain ve Kripto Para Hukuku*, 156.

⁴⁴⁹ Bilgili ve Cengil, *Blockchain ve Kripto Para Hukuku*, 153; Eczacıbaşı, *Daha Yeni Başlıyor: Geleceğin Dünyasında Esneklik, Yakınsama, Ağ Yapısı ve Karanlık Taraf*,93.

hâkimiyet kurulmaya elverişli olması, fiili ve hukuki hâkimiyet kurulabilmesini; kişilik dışı olması ise, insan bedeninin bir parçası olmaması gerektiğini ifade eder.⁴⁵⁰

Bu özelliklerden yola çıkarak yapılacak incelemede, blockchain teknolojisinde işlem gören kripto paralar üzerinde hakimiyet kurulabildiği görülür. Kripto paralarla işlem yapılabilmesi için öncelikle özel anahtarın üretilebildiği bir cüzdana ve sonrasında da bir adrese sahip olunması gerekir. Transferin gerçekleşmesi için ise, şifrelemek ve şifreyi açmak için iki anahtara ihtiyaç olacaktır. Şifrelemek için açık anahtar (banka IBAN numarası olarak düşünülebilir), şifreyi açmak için kullanıcıya özel anahtarın (banka hesabına girilen şifre olarak düşünülebilir) kullanılması gerekecektir. İşlem özel anahtarın kullanılarak dijital imzanın atılması suretiyle tamamlanır. İşlem kripto paranın gönderildiği adresi, miktarı ve karşı taraf adresini içerir. Dolayısıyla kripto paralar üzerinde bir hakimiyet kurulduğu görülür.⁴⁵¹ Çeşitli borsalarda işlem görmesi, para ile ölçülebildiğini ve başkalarına devredilebildiğini ifade eder ve bu açıdan iktisadi değer taşıdığını gösterir. Birimlere ayrılabilir olması, sınırlandırılabilir olduğunu gösterir. İnsan bedenine ait bir parça da olmadığına göre; kripto paraların eşya olma niteliğinin cismanilik özelliği kapsamında değerlendirilmesi isabetli olacaktır.

Bir şeyin eşya olarak nitelenmesi yani mülkiyet hakkına konu olabilmesi için maddi bir varlığa sahip olması gerekir. Maddi bir varlığa sahip olmayan “gayri maddi mallar” mülkiyet hakkına konu olmazlar. Gayri maddi mallar elle tutulabilir bir maddi varlığa sahip değildir. Fikrî ve sınaî haklar böyledir. Üzerlerinde mülkiyet hakkı değil, telif ve patent hakkı kurulabilir.⁴⁵² Ayrıca Medeni Kanun 762. maddesi “Taşınır mülkiyetinin konusu, nitelikleri itibarıyla taşınabilen maddî şeyler ile edinmeye elverişli olan ve taşınmaz mülkiyetinin kapsamına girmeyen doğal güçtür”⁴⁵³ hükmü ile taşınmaz niteliğinde olmayan ve edinmeye elverişli doğal güçler mülkiyetin konusu olabileceği ifade edilmektedir. Bu hükme göre doğal güçlere eşya hukuku kuralları kıyasen uygulanabilir. Dolayısıyla, eşya kavramının,

⁴⁵⁰ Dursun, *Eşya Kavramı*, 24 – 37.;Gözler, *Hukukun Temel Kavramları*, 270.

⁴⁵¹ Vigna & Casey, *Kriptopara Çağı*, 180 – 181.

⁴⁵² Cahit Suluk, Rauf Karasu ve Temel Nal, *Fikri Mülkiyet Hukuku*, 1 bs. (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017), 1 – 3.

⁴⁵³ “Türk Medeni Kanunu (4721 S.K.)”, Resmi Gazete, 8049 (Aralık 2001): 762.

mutlak, apriori ve değişmez bir kavram olmayıp, ekonomik, sosyal, teknolojik değer yargıları ışığında değerlendirilme potansiyelini bünyesinde taşıyan bir nitelik taşıdığını da göz önünde bulundurulacak olursa,⁴⁵⁴ kripto paraların cismanilik dışında eşyanın diğer bütün unsurlarını taşıması ile getirdiği teknolojik gelişmeler ve ekonomik hayatta kazandığı ivme de kripto paraların hukuki niteliği konusunda bir düzenleme yapmayı zorunlu kılmaktadır. Oysa kripto paraların ne taşınır mülkiyeti ne fikrî mülkiyet ne de şahsiyet hakları arasında henüz tanımlanmamıştır. Oysa kripto para alınan eşyanın yahut hizmetin karşılığında ödenen bir değişim aracı olarak algılanmakta ve bu da kripto paraların menkul eşya olarak kabul edilmesi gerektiğini fiilen göstermektedir.⁴⁵⁵

Medeni Kanun anlamında bir düzenlemenin yapılması kripto paralar anlamında işlem güvenliğini sağlayacak neticeler meydana getirecektir. Zira kripto paraların eşya olarak nitelendirilmesi durumunda üzerinde mülkiyet hakkı kurulabilecek ve bu hakkın sahibi olan kişiler diğer kişilere karşı bu haklarını ileri sürebileceklerdir. Şu durumda madencilik yolu ile kripto para elde edilmesi mülkiyetin aslen iktisabı; satın alınması mülkiyetin devri yoluyla iktisabı şeklinde kabul görecektir.⁴⁵⁶

Mal (eşya) kavramı her ne kadar Türk Medeni Kanunu'nda tanımlanmamış olsa da hakların konularının belirlenebilmesi için başvurulması zorunlu bir kavram olması münasebetiyle Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un 3. maddesi 1-h fıkrası⁴⁵⁷ mal kavramını şöyle tanımlamıştır; “alışverişe konu olan; taşınır eşya, konut veya tatil amaçlı taşınmaz mallar ile elektronik ortamda kullanılmak üzere hazırlanan yazılım, ses, görüntü ve benzeri her türlü gayri maddi mallar”dır. Şu durumda elektronik ortamda kullanılmak üzere hazırlanan Blockchain ve kripto paraları maddi mal olarak değil belki ama gayri maddi mal olarak tanımlamamız ihtimal ve hukuk dahilinde görünmektedir. Blockchain ve kripto paraları gayri maddi mal olarak

⁴⁵⁴ Bilgili ve Cengil, *Blockchain ve Kripto Para Hukuku*, 125.

⁴⁵⁵ A.g.e., 129.

⁴⁵⁶ A.g.e., 130.

⁴⁵⁷ “Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun (6502 S.K.)”, Resmi Gazete, 28835 (Kasım 2013): 3/1.

tanımladığımızda, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 35. maddede ⁴⁵⁸ ; “herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir. Bu haklar, ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabilir. Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz.” şeklinde düzenlenmiş, kişinin “temel hakları” konusuna dâhil olduğu da kabul edilebilir.

3.7.2.4. Şirketlere Sermaye Olabilmesi: Ticaret Hukuku Kapsamında Bir Değerlendirme

Ticari ve iktisadi alandaki ilişkilerin önemli bir bölümü, bireylerin bir araya gelerek kurdukları şirketler eliyle yürütülmektedir. Ticari ve iktisadi ilişkilerin tarafları her zaman tek başına birey değil, aynı zamanda bu şirketlerdir. Şirketlerin kuruluşu, işlemesi ve sona ermesine ilişkin düzenlemeler Türk Ticaret Kanununun ikinci kitabında yer almıştır. İkinci kitapta sırasıyla, bütün ticaret ortaklıkları için geçerli olan “genel hükümler”⁴⁵⁹; her ortak için kişisel sorumluluğun ön görüldüğü “kolektif şirket”⁴⁶⁰; ortaklardan bir bölümünün şirketin borçları için sınırsız sorumlu olduğu, bir kısmının ise ortaklığa koyduğu sermaye kadar sorumlu olduğu “komandit şirket”⁴⁶¹; ortakların hepsinin koydukları yahut koymayı yükledikleri sermaye kadar sorumluluklarının olduğu, dolayısıyla ortaklığın işlemlerinden şirket tüzel kişiliğinin sorumlu olduğu “anonim şirket”⁴⁶²; yine ortakların koyduğu sermaye oranında sorumlu tutulduğu fakat anonim şirketten daha küçük ekonomik ölçekte kurulan “limited şirket”⁴⁶³ ve son olarak da ortakların ekonomik çıkarlarını veya geçimlerine ilişkin çıkar ve gereksinimlerini, karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma yoluyla sağlamaya yönelik oluşturulan “kooperatifler” düzenlenmiştir.⁴⁶⁴

⁴⁵⁸ *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, 1982, Md. 35.

⁴⁵⁹ “Türk Ticaret Kanunu (6102 S. K.)”, Resmi Gazete, 27846 (Şubat 2011): 124 – 210.

⁴⁶⁰ “Türk Ticaret Kanunu (6102 S. K.)”, Resmi Gazete, 27846 (Şubat 2011): 211 – 303.

⁴⁶¹ “Türk Ticaret Kanunu (6102 S. K.)”, Resmi Gazete, 27846 (Şubat 2011): 304 – 328.

⁴⁶² “Türk Ticaret Kanunu (6102 S. K.)”, Resmi Gazete, 27846 (Şubat 2011): 329 – 563.

⁴⁶³ “Türk Ticaret Kanunu (6102 S. K.)”, Resmi Gazete, 27846 (Şubat 2011): 573 – 644.

⁴⁶⁴ Şaban Kayıhan, *Şirketler Hukuku*, 1 bs (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2015), 43 – 46.; Fatih Bilgili ve Ertan Demirkapı, *Ticaret Hukuku Bilgisi*, 14 bs, (Bursa: Dora Basım, 2018),

Türk Borçlar Kanunu 620. maddesi 1. fıkrada⁴⁶⁵ yer alan tanıma göre şirketlerde; kişi (ortak), sözleşme, sermaye, müşterek amaç ve bu müşterek amaç doğrultusunda aktif olarak çalışma unsurlarının bulunduğunu görürüz. Bunlardan sermaye unsuru, tüm ortakların ekonomik amacın gerçekleştirilmesi için şirket sözleşmesi dolayısıyla yüklendikleri borç olarak kabul edilebilir. Şirkete sermaye olarak getirilebilecek varlıklar hakkında Türk Borçlar Kanunu'nun⁴⁶⁶ ilgili hükümleri bazı ipuçları vermektedir. Buna göre anonim şirketler için para, alacak veya başka bir malın ve devredilebilen ekonomik değeri haiz her şeyin sermaye olarak getirilmesi mümkündür.⁴⁶⁷ Ticaret Kanunu'nda⁴⁶⁸ ise; para, alacak, kıymetli evrak ve sermaye şirketlerine ait paylar, fikrî mülkiyet hakları, taşınırlar ve her türlü taşınmaz mallar, taşınır ve taşınmazların kullanma ve faydalanma hakları, kişisel emek, ticari itibar, ticari işletmeler, haklı olarak kullanılan elektronik ortamlar⁴⁶⁹, alanlar, adlar ve işaretler, maden ruhsatnameleri ve bunun gibi ekonomik değeri olan diğer haklar, devrolunabilen ve nakden değerlendirilebilen her türlü değerın ticaret şirketlerine sermaye olarak getirilebileceğini düzenlemiştir.

Bu düzenlemeler ışığında sermayenin temelde üç türe ayrıldığını söylenebilir; aynı sermaye, nakdi sermaye, emek ve fikir sermayesi. Türk Ticaret Kanunu 127. maddesinde düzenlenen sermaye nakit sermayeye yani fiyat paraya ilişkindir. Kripto paralarla alışveriş imkânının genişlediği, fiyat paraya kolaylıkla çevrilebildiği söylene de şirketlere nakit sermayenin getirilmesi, yetkili bir bankanın blokeli hesabına yapılmak zorundadır. Şuan için hesaplara kripto paralar ile nakit ödeme yapılamadığından, şirketlere nakdi sermaye olarak getirilmesi mümkün

183 – 184.; Aydın Aybay, Rona Aybay ve Ali Pehlivan, *Hukuka Giriş*, 14 bs, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018), 158.

⁴⁶⁵ “Türk Borçlar Kanunu (6098 S.K.)”, Resmi Gazete, 10757 (Şubat 2011): 620/1.

⁴⁶⁶ “Türk Borçlar Kanunu (6098 S.K.)”, Resmi Gazete, 10757 (Şubat 2011): 620 – 621.

⁴⁶⁷ Kayıhan, *Şirketler Hukuku*, 40 – 41.

⁴⁶⁸ “Türk Ticaret Kanunu (6102 S. K.)”, Resmi Gazete, 27846 (Şubat 2011): 127.

⁴⁶⁹ “Türk Ticaret Kanunu (6102 S. K.)”, Resmi Gazete, 27846 (Şubat 2011): 342.

g ör ünmemektedir. Teknik sebepler dolayısıyla kripto paraların aynı sermaye olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.⁴⁷⁰

Şirketlere sermaye olarak getirilecek kripto paraların karşılık geldiği Türk Lirası değeri tespit edilmelidir. Bu tespit şirketin türüne göre ortaklar yahut şirketin bulunduğu yer asliye ticaret mahkemesince atanan bilirkişiler tarafından tespit edilebilir. Kripto para sermayesine ilişkin objektif ve sübjektif etkenler dikkate alınarak muhtemel değere ulaşılmaya çalışılır. Kripto para borsalarındaki değerlerin aritmetik ortalamasını alarak bu tespit gerçekleştirilebilir.⁴⁷¹

3.7.2.5. Blockchain Teknolojisinin Delil Niteliği: İspat Hukuku Kapsamında Bir Değerlendirme

Blockchain, teknolojik, yepyeni bir yazılımsal mimari bir yapıdır. Bu yapıda her bir veri, sıralı olarak bloklara kaydedilir. Her bir kaydın zaman damgası vardır ve bir blok dolunca bir sonraki blok üretilir. Bloklar bu şekilde birbirine eklenerek sonsuza uzanan bir zincir oluşturur. Bu zincir, blockchain adı verilen defter-i kebirdir (general ledger). Her Blockchain'in kendine mahsus kuralları vardır. Başlık, şifre, zaman damgası, versiyon numarası, her kaydın parmak izi (hash), ait olduğu protokol kayıtlarının nasıl olacağı, bloklar arası bağlantı özellikleri, Blockchain'in ağda nasıl dağılacığı, saklanacağı ve takip edileceği her zincir için farklılık arz eder. Bu kuralların kullanılabilirliği ve güvenilirliği o Blockchain'e olan ilgiyi artıran husustur. İlgili Blockchain'de işlem yapılabilmesi için biri açık diğeri gizli iki anahtar kullanılır. Bu hem gizliliği hem de doğruluğu sağlayan bir husustur. İşlem için bilgiyi gönderecek olan kişi, karşı tarafın açık anahtarını alır, belgeyi kilitler ve karşı tarafa gönderir. Karşı taraf da kendisine gönderilen belgeyi kendi özel anahtarı ile açar. Belgeyi gönderen kişinin belgeyi kilitlemesi işlemi dijital⁴⁷² olarak belgenin

⁴⁷⁰ Bilgili ve Cengil, *Blockchain ve Kripto Para Hukuku*, 163.

⁴⁷¹ A.g.e., 169.

⁴⁷² Dijital imza, bir sayı dizisi ile belirli bir dijital mesajın birleşmesinden oluşmaktadır. Dijital imza, fiziksel imzanın elektronik bir örneği olarak düşünülebilir. Dijital imzada, fiziksel imzadaki unsurlar matematiksel bazı özellikler ile sağlanmaktadır. Salihoğlu, *Dijital Para ve Merkez Bankası Para Politikaları*, 71.

imzalanmasıdır.⁴⁷³ Bu imzadan sonra, gönderen taraf kendisi ile ilgili kişisel hiçbir bilgiyi paylaşmadan, kripto para transfer işlemini gerçekleştirmiş olur.⁴⁷⁴

Blockchain ağında yapılan işlemler eşler arası (peertopeer) yapılır ve üçüncü bir şahsın varlığına ihtiyaç hissedilmez. Oysa para sistemleri şimdiye kadar, bankalar ve merkez bankaları tarafından tutulan merkezi kayıt sistemleri üzerine inşa edilmiş ve başka seçeneği olmayan insanlara da verimlilik ve güvenlik sağlamıştır. Zaman içinde bu kayıtların tutulması merkezileşmiş ve kayıtları tutanlara çok fazla güç ve aşırı kârlılık sağlamıştır. Fakat, internet teknolojisinin sağladığı imkânlar kullanılarak merkezi olmayan Blockchain gibi yeni bir sistem inşa edildi.⁴⁷⁵ Bu sistemde yapılan her işlem, herkese açık yani ağdaki herkesin görebildiği bir açık muhasebe defterine kaydedilir. İşlemler yapılarak doldurulan bloklar da bu defterin sayfaları gibidir. Dolan her bloktan sonra yeni bir bloğa geçilir ve bu yeni blokta önceki bloğa ait özet (hash) mutlaka bulunur.⁴⁷⁶

İşlemlerin yapılmasında taraflar arasında çıkacak olası uyuşmazlıklarda ispat hakkının nasıl kullanılacağı hakkında Hukuk Muhakemeleri Kanunu⁴⁷⁷ 187. maddesi yol gösterici olacaktır. İspat, genel anlamda bir iddianın doğru olup olmadığı konusunda hakimi inandırma faaliyetidir. İspatın konusu da tarafların üzerinde anlaşamadıkları ve uyuşmazlığın çözümünde etkili olabilecek çekişmeli vakıalar oluşturur.⁴⁷⁸ Kanunun ilgili maddesine göre kesin deliller; senet, yemin, kesin hükümdür. Takdiri deliller ise; tanık, bilirkişi ve keşiftir.⁴⁷⁹

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na göre belge, “uyuşmazlık konusu vakaları ispata elverişli yazılı veya basılı metin, senet, çizim, plan, kroki, fotoğraf, film, görüntü veya ses kaydı gibi veriler ile elektronik ortamdaki veriler ve bunlara benzer bilgi

⁴⁷³ Güven ve Şahinöz, *Blozincir, Kripto Paralar, Bitcoin*, 50 – 51.

⁴⁷⁴ Salihoğlu, *Dijital Para ve Merkez Bankası Para Politikaları*, 71.

⁴⁷⁵ Vigna & Casey, *Kriptopara Çağı*, 173.

⁴⁷⁶ Nebil, *Bitcoin ve Kripto Paralar Sistemi Yıkan Bir Araç Olabilecek mi?*, 42.

⁴⁷⁷ “Hukuk Muhakemeleri Kanunu (6100 S.K.)”, Resmi Gazete, 10873 (Şubat 2011): 187 vd.

⁴⁷⁸ Hakan Pekcanitez, Oğuz Atalay ve Muhammet Özekes, *Medenî Usûl Hukuku*, 7 bs. (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2019), 323.

⁴⁷⁹ A.g.e., 364.

taşıyıcıları”dır.⁴⁸⁰ Elektronik ortamdaki verilerin de belge olarak kabul edileceğini düşündüğümüzde Blockchain ağında bulunan bilgilerin taşınabilir harici belleklerle mahkemeye sunulacağı kesindir. Ancak, bu ispat aracı bir senet olmaktan çok belge niteliği taşıyacaktır. Belge, kanunda düzenlenen senet kavramından farklıdır. Belge, iradenin dış dünyada varlık kazanmasını sağlayan veri taşıyıcısıdır. Zira belgenin senet niteliği taşıyabilmesi için, iradenin dış dünyada bir cisim bulması, yazılı olması, bir irade beyanını içermesi ve imza taşıması gerekir. İmzanın kural olarak el yazısı ile atılması gerekir. Fakat teknolojik gelişmeler neticesinde elektronik imza da hukuken kabul edilmiştir. Dolayısıyla “usulüne göre güvenli elektronik imza ile oluşturulan elektronik veriler, senet hükmünde”⁴⁸¹ olduğu kabul edilir.⁴⁸²

Blockchain ağında muhafaza edilen verilerin ve yapılan işlemlerin senet olarak kabul edilebilmesi için, uygun irade açıklaması, dış dünyaya yansıyan bir dijital varlık kazanması, yazılı (şifrelenmiş bilgiler)⁴⁸³ olması, gizli anahtar ile imzalanmış olması unsurlarını taşıdığı söylenebilir. Kripto para transferinde hesap sahibinin kullandığı iki anahtar vardır: Açık anahtar ve gizli anahtar. Gizli anahtar kriptolojide dijital imza olarak kabul edilse de usulüne uygun bir elektronik imza olarak kabul edilemez. Dolayısıyla diğer bütün unsurları taşısa bile hukuken kabul edilmiş bir imza ile imzalanmadığı için bu verileri senet değil belge olarak kabul etmemiz gerekecektir. Blockchain teknolojisinin anonim yapısı ve eşler arası işlem yapılabilmesi nedeniyle

⁴⁸⁰ “Hukuk Muhakemeleri Kanunu (6100 S.K.)”, Resmi Gazete, 10873 (Şubat 2011): 199.

⁴⁸¹ “Hukuk Muhakemeleri Kanunu (6100 S.K.)”, Resmi Gazete, 10873 (Şubat 2011): 205/2.

⁴⁸² Pekcantez, Atalay ve Özkes, *Medenî Usûl Hukuku*, 323.

⁴⁸² A.g.e., 372.

⁴⁸³ Senet metni yabancı dilde, hatta şifre ile bile yazılmış olabilir. Yazının belli bir biçimde ve yine belli bir malzeme ile yazılıp imzalanabileceği gibi, bir ağaca oyularak da yazılıp altı imzalanabilir. Fotokopi belge olduğu halde, yazı olmadığından senet sayılmaz. Bunun gibi faks metni de ayrıca imzalanmadığı takdirde senet sayılmamaktadır (ancak belgedir). Senet denilince uygulamada zaman zaman anlaşıldığı üzere akla sadece kambiyo senedi olan bono, çek, poliçe gelmemelidir. Bir kira sözleşmesi, satım sözleşmesi, taksit sözleşmesi, eser sözleşmesi de ispat edilmek istenen hukuki işlem için senet sayılır. İmzalanmış olan telgrafın aslı veya imzalanmış mektup da senet olarak kabul edilir. Pekcantez, Atalay ve Özkes, 369 – 370.

kripto para sahiplerinin gerçek kimliklerinin kural olarak bilinmemesi de bu anlamda bir sorun olarak görünmektedir. Kripto para kullanıcılarının kimliğine borsa üzerinden işlem yapıldığı takdirde ulaşılabilir. Belge niteliği ile delil olarak kullanılması halinde ise bu belgelerin bilirkişi incelemesine ve hakkında keşif yapılmasına karar verilebilir.⁴⁸⁴

3.7.2.6. Kripto Paraların Hazedilmesi: İcra İflas Hukuku Kapsamında Bir Değerlendirme

Blockchain teknolojisi kullanılarak, kripto paralarla yapılan işlemlerde çıkan uyuşmazlıklarda alacağın icra takibinin nasıl yapılacağı hususu, kripto paraların ülkemizde kabul görmüş bir para birimi olmaması ve borsalarda istikrarlı kura sahip olmadıkları için tartışmalıdır. İsviçre Federal İcra İflas Kanunu 67. maddesi 1. fıkrası 3. bendi “icra takibinde alacakların İsviçre yasal para birimi cinsinden beyan edilmesi gerekliliğini” öngörmüştür. Kripto paranın yasal bir para birimi olarak kabul edilmediği durumlarda, kripto para alacaklarının o ülke para birimi ile belirlenmesi ve beyan edilmesi durumunda ilamsız icra yoluyla takibinin yapılması mümkün kılınacaktır.⁴⁸⁵

Türk İcra ve İflas Kanunu 58. madde 3. fıkrası⁴⁸⁶ “alacağın veya istenen teminatın Türk parasıyla tutarı ve faizli alacaklarda faizin miktarı ile işlemeye başladığı gün, alacak veya teminat yabancı para ise alacağın hangi tarihteki kur üzerinden talep edildiği” belirtilir hükmü de İsviçre hukukuna benzer bir şekilde bu sorunun aşılmasını sağlar. Fakat burada da kripto para alacağının kur değerinin taraflarca hangi objektif kritere göre tespit edileceği sorunu ortaya çıkar.⁴⁸⁷

İlamlı icra takibi yapılabilmesi için, kripto para alacaklısının, aynen ödeme şartı öngörülmüş alacağı için, borçlunun taahhüt ettiği miktarda kripto para alacağı için ifa davası açması ve bu dava neticesinde mahkemeden lehine bir karar alması gerekir.

⁴⁸⁴ Bilgili ve Cengil, *Blockchain ve Kripto Para Hukuku*, 197 – 199; Jamie Bartlett, *Dark Net: İnternetin Yeraltı Dünyası*, çev. Yasin Konyalı, 1 bs. (İstanbul: Timaş Yayınları, 2016), 169 – 170.

⁴⁸⁵ Aşıcı, *Bitcoin*, 54.

⁴⁸⁶ “İcra İflas Kanunu (2004 S.K.)”, Resmi Gazete, 1241 (Haziran 1932): 58/3

⁴⁸⁷ Aşıcı, *Bitcoin*, 71.

İcra İflas Kanunu, “mahkeme huzurunda yapılan sulhlar, kabuller ve para borcu ikrarını havi re'sen tanzim edilen noter senetleri, istinaf ve temyiz kefaletnameleri ile icra dairesindeki kefaletler, ilamların icrası hakkındaki hükümlere tabidir.”⁴⁸⁸ hükmüne göre lehine aldığı karar doğrultusunda ilamlı icra yapılabilir.⁴⁸⁹

Kesinleşmiş bir icra takibinin konusu olan belli bir para alacağıdır. Bu para alacağının ödenmesini sağlamak için talepte bulunan alacaklı lehine, alacağı karşılayacak miktar ve değerdeki borçluya ait mal ve haklara el konulması yoluyla icra takibi yapılır. Kişinin sahip olduğu, para ile ölçülebilen değer taşıyan hak ve borçların tamamı malvarlığını oluşturur. Kripto paralar her ne kadar yasal para birimi olarak kabul edilmemiş olsalar da parasal değere haizdirler. Üstelik haczilemeyeceğine dair herhangi bir hüküm de bulunmamaktadır. Dolayısıyla borçlunun malvarlığı içerisinde tespit edilebilen kripto para varlığı haczilebilir ve iflas masasına götürülebilir. Fakat belirtmek gerekir ki, kripto para ile sahibinin hukuki bağının tespiti önemli bir sorundur.⁴⁹⁰

Borçlunun alacaklısından mal kaçırmaması, yolsuzluk yapılması vs gibi kripto para kullanımından kaynaklanabilecek hukuksuzlukların önlenmesi için, kripto para cüzdanlarının kayıt altına alınması gibi yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Bununla birlikte merkezi bir sistemin otoritesi dışında, aracı kurumlara ihtiyaç hissetmeden, çok daha hızlı ve masrafsız bir şekilde işlem yapmaya fırsat tanıyan bu yeni teknolojinin kullanım felsefesi bu düzenlemelerle mevcudiyetini ve cazibesini yitirme riskini de taşımaktadır.

3.7.2.7. Kripto Paraların Vergilendirilmesi: Vergi Hukuku Kapsamında Bir Değerlendirme

İdare ve kişiler arasında vergilendirmeden doğan ilişkilere vergi hukuku ilişkisi denir. Vergi hukuku ilişkisi; vergi ödevi ilişkisi ve vergi borcu ilişkisi olmak üzere iki türdür. Vergi ödevi ilişkisinin konusu bir şeyi yapma veya yapmamak, bir şeye katlanmaktan oluşan haklar ve ödevlerdir. Vergi borcu ilişkisi ise malvarlığına ilişkin hak ve yükümlülükleri içerir. Vergi ödevi genel nitelikte, vergi borcu özel nitelikte

⁴⁸⁸ “İcra İflas Kanunu (2004 S.K.)”, Resmi Gazete, 1241 (Haziran 1932): 38.

⁴⁸⁹ Bilgili ve Cengil, *Blockchain ve Kripto Para Hukuku*, 207.

⁴⁹⁰ A.g.e., 217.

olması münasebetiyle birbirinden ayrılır. Başka bir deyişle vergi ödevi, vergi borcunu da kapsayan bir anlama sahiptir.⁴⁹¹

Vergi borçlusu, belli miktarda vergiyi kamu alacaklısına ödemek zorunda olan kişidir. Gerçek ya da tüzel kişi, özel bir kişi yahut kamu kurumu, vatandaş yahut yabancı kişiler vergi yükümlüsü olabilir. Bunun yanında, defter tutmak, beyanname vermek, bildirimde bulunmak, belgeleri belli bir süre saklamak gibi sorumlulukları da vardır. Dolayısıyla vergi borçlusu için sorumluluğun kapsamı hem maddi hem de şeklidir.⁴⁹²

Vergi yükümlülüğü vergiyi doğuran olayla birlikte gerçekleşir ve bu olay her vergi bakımından yasalarla belirlenmiştir. O sebeple kazanç vergileri, katma değer vergisi ve damga vergisi kendisini doğuran olayın niteliğine göre belirlenecektir. Modern vergi sistemlerinde gelir üzerinden alınan vergiler önemli bir yer tutar. Gerçek kişilerin kazanç ve iratlarının toplamı üzerinden alınan vergi gelir vergisi olarak tanımlanır.⁴⁹³ Sermaye şirketleri, kooperatifler, iktisadi kamu kurumları, dernek ve vakıflara ait kazançlar üzerinden alınan vergiler ise kurumlar vergisi olarak tanımlanır.⁴⁹⁴ Gelir Vergisi Kanunu hükümlerine göre; ticari kazanç, zirai kazanç, serbest meslek kazancı, ücret, gayrimenkul sermaye iradı, menkul sermaye iradı, değer artış kazançlarından herhangi biri mevcutsa bunun vergilendirilmesi gerekir.⁴⁹⁵ Vergi borçlusu tam mükellef olabileceği gibi dar mükellef de olabilir. Türkiye’de yerleşmiş olan vatandaş ya da yabancılar tam mükelleftir ve yurt içi yahut yurt dışında elde ettikleri kazanç dolayısıyla vergilendirilirler. Dar mükellefler ise Türkiye’de yerleşik olmayıp yurtdışında kazanç elde etmiş olanlardır.⁴⁹⁶ Kurumlar vergisinde ise kanuni veya iş merkezi Türkiye’de bulunan kurumlar tam mükelleftir.

⁴⁹¹ Muallâ Öncel, Ahmet Kumrulu ve Nami Çağan, Vergi Hukuku, 23 bs. (Ankara: Turhan Kitabevi, 2014), 71.

⁴⁹² A.g.e., 72.

⁴⁹³ “Gelir Vergisi Kanunu (193 S.K.)”, Resmi Gazete, 3349 (Ocak 1961): 1

⁴⁹⁴ “Kurumlar Vergisi Kanunu (5520 S. K.)”, Resmi Gazete, 9881 (Haziran 2006): 1

⁴⁹⁵ “Gelir Vergisi Kanunu (193 S.K.)”, Resmi Gazete, 3349 (Ocak 1961): 2

⁴⁹⁶ “Gelir Vergisi Kanunu (193 S.K.)”, Resmi Gazete, 3349 (Ocak 1961): 3 – 5.

Kanuni yahut iş merkezi Türkiye’de olmayıp yurt içinde kazanç elde eden kurumlar dar mükelleftir.⁴⁹⁷

Kripto paralar yasal para birimi olmadığı gibi elektronik para birimi de değildir. Öyle ki, BDDK 25 Kasım 2013 tarihinde yaptığı basın açıklamasında, kripto paraların, herhangi bir resmi ya da özel kuruluş tarafından ihraç edilmemesi, karşılığı için güvence verilmemesi, mevcut yapısı ve işleyişi dolayısıyla, 6493 Sayılı Ödeme ve Menkul Kıymet Mutabakat sistemleri, Ödeme Hizmetleri ve Elektronik para Kuruluşları Hakkında Kanun kapsamına girmediğini açıklamıştır.⁴⁹⁸ Vergi mevzuatında da kripto paralara dair bir düzenleme bulunmamaktadır.

Yasal düzenleme yapmak yoluna henüz gidilemedi ve para statüsünde değerlendirilmese de kripto para işlemlerinin vergi doğurucu bir olay olduğu da düşünülebilir. Zira kripto para alım satımı, borsada işlem görmesi, madencilik yoluyla kripto para elde edilmesi, mal ve hizmet karşılığında kripto para ile ödeme yapılması işlemleri vergi doğurucu olay olarak görülebilir. Hatta Kripto paraların ticari mal olarak değerlendirilmesi durumunda katma değer vergisine, kripto paralar üzerinden hazırlanan sözleşmelerin damga vergisine konu olacağı bile söylenebilir.⁴⁹⁹ Fakat hesap cüzdanları ve özel anahtarların herhangi bir borsaya kayıtlı olmaması, blockchain teknolojisine kişisel verilerin işlenmemesi gibi özellikler vergi mükellefi olabilecek kripto para kullanıcısının tespit ve takibini güçleştirmektedir. Ayrıca bu yeni nesil teknolojiye merkezi otoritelerin uyum sağlaması, yasal düzenlemeler yapması, uzman kadrolar yetiştirmesi gerekmektedir.⁵⁰⁰

Vergilendirme konusu sadece Türk Vergi Sistemini değil, diğer ülke sistemlerini de meşgul etmektedir. İsrail ve Bulgaristan kripto parayı bir varlık olarak

⁴⁹⁷ “Kurumlar Vergisi Kanunu (5520 S. K.)”, Resmi Gazete, 9881 (Haziran 2006): 2 – 3.

⁴⁹⁸ BDDK 25 Kasım 2013 tarihli Basın açıklaması.

https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/duyuru_0512_01.pdf [04.07.2020]

⁴⁹⁹ Süleyman Girgin, ”Kripto Paralardan elde Edilen Gelirlerin Vergilendirilmesi” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. ADÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020)

⁵⁰⁰ Yuval Noah Harari, *21. Yüzyıl İçin 21 Ders*, çev. Selin Sıral, 7 bs. (İstanbul: Kolektif Kitap, 2019), 24.

değerlendirerek, elde edilen kazanç üzerinden vergilendirme yapmaktadır. İsviçre kripto parayı döviz olarak değerlendirmekte ve fiyat değişiminden vergilendirme yoluna gitmektedir. Arjantin, Danimarka ve İspanya, kripto para birimlerini gelir vergisine tabi tutmaktadır. İngiltere, mükellefin türüne göre kurumlar vergisi ve gelir vergisi yoluyla kripto paradan elde edilen kazançları vergilendirmektedir. Rusya'da belirli enerji tüketim eşiğini aşan madenciler için vergi ödeme zorunluluğu getirilmiştir.⁵⁰¹

3.7.2.8. Kripto Para Kullanımından Kaynaklanabilecek Hukuki Sorunlar

Kripto paraların çıktığı günden bu yana hırsızların, mafyanın, teröristlerin, kaçakçıların kullandığı bir para olduğu konuşulmakta hatta kripto paranın bir balon olduğu ve patlamasının an meselesi olduğunu söyleyenler hep olmuştur. Buna sebep olan husus öncelikle, blockchain ağına kayıtlı olan kullanıcıların kişisel bilgilerine ulaşamaması ve yapılan her işlemin özel bir algoritma ile şifrelenerek yapılması olmasıdır. Kripto para sahibi olmak, alım satımını yapmak, transfer işlemlerini gerçekleştirmek için alınan cüzdan ve adreslerle o kişiye ulaşmak çok mümkün görünmemektedir. Üstelik aynı kişinin yüzlerce hesabı birkaç dakika içinde açabilme ihtimali de hep vardır. Bununla birlikte bu anonimliğin vergilendirme gibi kamu alacakları önüne set çektiği de bir gerçektir. Pek çok modern devlet sırf bu sebeple kripto paraları egemenlik haklarına bir saldırı olarak görmektedir. Üstelik kişiler madencilik yaparak, eşler arası işlemler yaparak, para basma ve para transferinde hiçbir merkezi otoriteye ve aracı kurumlara ihtiyaç hissetmemektedir. Blockchain teknolojisini kullanarak, mesai saati dışında ve hiçbir vergilendirmeye ve yasal kısıtlamaya maruz kalmadan dakikalar içinde dilediği miktar kadar parayı dilediği yere gönderebilmektedir. Kripto paraların bunun gibi sıra dışı özellikleri pek çok kişi ve kurumu hatta devletleri kaygılandırmaktadır.⁵⁰²

Bu kaygılar bazen yerinde olsa da kimi zaman tamamen yeni teknolojiye yabancı olmaktan kaynaklanan kaygılardan öteye de gitmemektedir.

⁵⁰¹ Salihoğlu, *Dijital Para ve Merkez Bankası Para Politikaları*, 90.

⁵⁰² Marc Goodman, *Geleceğin Suçları: Dijital Dünyanın Karanlık Yüzü*, ed. Yavuz Türk, 1 bs. (İstanbul: Timaş Yayınları, 2016), 300 – 301.

a) Devletin Para Basma Tekeli

Uluslararası alanda hakim görüşe göre para basma yetkisi devletin egemenlik alametlerinden biridir. Nitekim İsviçre anayasası, banknot ve bozuk para basma yetkisinin münhasıran İsviçre Federasyonu'na ait olduğunu ve para birimi ve yasal ödeme aracını belirleme yetkisinin de Federasyon'da olduğunu düzenlemiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde Federal hükümet para birimini belirlemede tek yetkili kurumdur. Federal hükümetin belirlediği resmi para dışında özel para basılması ve piyasaya sürülmesi suç olarak tanımlanmıştır.⁵⁰³ Türkiye'de ise, Merkez Bankası para basma ve ihraç yetkisine sahip tek banka olmakla birlikte, bu imtiyazı Türkiye Büyük Millet Meclisinden (TBMM) almıştır. Bu yetkinin tamamen ve süresiz olarak Bankaya devredilmesi 21 Nisan 1994 tarihinde gerçekleşmiştir.⁵⁰⁴

Kripto paralar ise kullanıcılarına madencilik yaparak para basabilme imkânı vermektedir. Üstelik bunun dijital bir para birimi olması kripto para madenciliğini/basımını durdurmaya da imkân tanımamaktadır. Hatta bir devlet otoritesi ile basılmamış olan, fiyat para ile desteklenmeyen bu yeni nesil paranın ulusal ve uluslararası piyasada yüzlerce borsası bulunmakta ve işlem görmektedir. Geniş kitleler tarafından olmasa da epeyce bir hacme sahip işlemlerin yapılması, azımsanmayacak oranda bir kitle tarafından benimsendiğini göstermektedir. Bu husus, meşruiyet açısından önemli bir işaret olarak yorumlanmalıdır. Zira paranın bir ekonomik birim olarak kabul edilmesinin temelinde insanlar tarafından gördüğü kabul yatmaktadır.

b) Kara Para Aklama

Türk Ceza Kanunu 282. maddesi 1. fıkrası⁵⁰⁵ “Alt sınırı altı ay veya daha fazla hapis cezasını gerektiren bir suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini, yurt dışına çıkaran veya bunların gayrimeşru kaynağını gizlemek veya meşru bir yolla elde edildiği konusunda kanaat uyandırmak maksadıyla, çeşitli işlemlere tabi tutan kişi, üç yıldan

⁵⁰³ Aşıcı, *Bitcoin*, 40 – 42.

⁵⁰⁴ TCMB Para Basma Yetkisi.

<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banknotlar/Banknotlarla+ilgili+Genel+Bilgiler/Para+Basma+Yetkisi> [05.07.2020]

⁵⁰⁵ “Türk Ceza Kanunu (5237 S.K.)”, Resmi Gazete, 8965 (Ekim 2004): 282/1

yedi yıla kadar hapis ve yirmi bin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır.” hükümü ile suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama suçunu düzenlenmiştir.

Suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama⁵⁰⁶ veya bilinen adıyla kara para aklama kavramını, kanun dışı yollardan kazanılan gelirin değerini mümkün olduğunca koruyarak, yetkililerin dikkatini çekmeyecek ve kullanılabilirliğini arttıracak şekilde gizleyerek veya kanuni gerekçe kazandırarak, başka varlıklara dönüştürülmesi işlemi olarak tanımlamak mümkündür.⁵⁰⁷ Türk Ceza Kanununda bunun suç olarak kabul edilmesinin temelinde, insan ve toplum hayatını etkileyecek hukuki değer ihlalinin olmasıdır. Bahse değer aklanan para, uyuşturucu madde kaçakçılığında, insan ve silah kaçakçılığında, büyük miktarlara ulaşan yolsuzluklardan elde edildiği düşünüldüğünde tehlikenin boyutları ve kamu düzeninin, toplumsal barışın ve huzurun sağlanması açısından düzenlemenin zorunlu olduğu anlaşılacaktır. Dolayısıyla ekonomik sisteme giren büyük oranlardaki sıcak paranın devletler tarafından denetimi gerekli hatta zorunlu kabul edilmektedir. Kanun koyucu bu eylemleri suç olarak kabul etmekle ekonomik sistemin bütünlüğünü, istikrarını ve güvenilirliğini korumayı hedeflemiştir. Ayrıca suçu işleyen faillerin gerekli cezayı alması, elde ettikleri gelir ile yeni suçları finanse etmeleri de önlenmektedir.

Suçun konusunun ne olduğunun anlaşılması kripto paralarla bu suçun işlenebilmesi olasılığı açısından önem arz etmektedir. Bu bakımdan Türk Ceza Kanunu 282. maddesinde suçun üzerinde gerçekleştiği malvarlığı kavramının bir netlik kazanması gerekmektedir. Malvarlığı, ekonomik anlamda bir değeri olan fiziki ve gayri fiziki her şey olabileceği gibi, bu değerleri temsil veya ifade eden her türlü belge, evrak veya kayıt da bu kapsamda kabul edilebilir. Öyle ki kripto paraların eşya hukuku özelinde değerlendirilmesi hususunda, Tüketicinin Korunması Hakkında

⁵⁰⁶ 2822 sayılı, 19 Kasım 1996 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak kabul edilen 4208 sayılı Kara paranın Aklanmasının Önlenmesine Dair Kanun ile “kara para aklama suçu” adında bağımsız bir suç tipi kabul edilmiştir. 8965 sayılı, 12 Ekim 2004 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak kabul edilen, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda ise aynı suç “suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama” adı ile düzenlenmiştir.

⁵⁰⁷ Sacit Yılmaz, “Suçtan Kaynaklanan Malvarlığı Değerlerini Aklama Suçu”. *Ankara Barosu Dergisi*, (2011/2): 69 – 98.

Kanun'un⁵⁰⁸ yaptığı mal tanımında, “elektronik ortamda kullanılmak üzere hazırlanan yazılım, ses, görüntü ve benzeri her türlü gayri maddi mallar”ın da dahil edileceği düzenlenmiş olduğu vurgulanmıştır.

Şu durumda kanunlarca tanımlanmış bir suçun işlenmesi yoluyla elde edilmiş gelirin, kripto paralar aracılığıyla aklanmasının bu suçu oluşturacağı kabul edilse bile; blockchain teknolojisinin anonim olma özelliği, cüzdanların ve adreslerin kişisel bilgileri içermeden oluşturulması, ağ içerisinde kullanıcıların sadece kod ile şifrelenmiş bir şekilde bulunuyor olmaları suçun failini tespiti imkânsızlaştıran unsurlardır. Dolayısıyla kripto paranın kara para aklamak için kullanıldığı şüphesi de ortadan kalkmamaktadır.

c) Kalpazanlık (Parada Sahtecilik)

Parada Sahtecilik suçu, Türk Ceza Kanunu İkinci Kitap Üçüncü Kısımda Dördüncü Bölümde “Kamu Güvenine Karşı Suçlar” başlığı altında düzenlenmiştir. Türk Ceza Kanunu 197. maddesi “memlekette veya yabancı ülkelerde kanunen tedavülde bulunan parayı, sahte olarak üreten, ülkeye sokan, nakleden, muhafaza eden veya tedavüle koyan kişi, iki yıldan on iki yıla kadar hapis ve on bin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır.” hükmü ile parada sahtecilik suçunu tanımlamıştır.⁵⁰⁹ Dolayısıyla bu suçun işlenebilmesi için ulusal paranın ülkemizde, yabancı paranın ülkesinde yasal olarak tedavülde olması gerekir. Suçu işleyecek kişinin de bu parayı üretmek, ülkeye sokmak, nakletmek, muhafaza etmek yahut tedavüle kaymak seçimlik fiillerden birini icra etmiş olması gerekir. Bu suçun maddi unsurunu oluşturur. Manevi unsuru ise, sahte paranın sahte olduğu bilinci ile bu fiillerin işlenmesidir.⁵¹⁰

Kripto paralar ülkemizde ve dünyada blockchain teknolojisi temelinde işlem görmekte, para ve değişim aracı olarak algılanmakta ve her geçen gün kullanımı yaygınlaşmaktadır. Hatta bunlar para ile ifade edilebilen değerler olup kişinin

⁵⁰⁸ “Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun (6502 S.K.)”, Resmi Gazete, 28835 (Kasım 2013): 3/1.

⁵⁰⁹ “Türk Ceza Kanunu (5237 S.K.)”, Resmi Gazete, 8965 (Ekim 2004): 197/1.

⁵¹⁰ M. Yasin Aslan, “Türk Ceza Kanunu’ndaki Düzenlemeler Kapsamında Geniş Anlamda Sahtecilik Suçları”, *Ankara Barosu Dergisi*, (2015/2): 147 – 172.

malvarlığında yer almaktadır. Buna rağmen yasal para birimi olarak kabul edilmemiştir. Oysa parada sahtecilik suçu resmi paranın sahtesini basmak, piyasaya sürmek, nakletmek şeklinde gerçekleştirilecek bir suç türüdür. Kripto paranın yasal olarak tedavülde bulunan bir para birimi olarak kabul edildiği varsayıldığında bile teknolojik altyapısının sahteciliğe izin vermeyecek düzeyde olması dolayısıyla bu suçun işlenmesi mümkün görünmemektedir.⁵¹¹

⁵¹¹ Hector Macdonald, *Hangi Doğru: Nereden Baktığımız Gerçekliği Nasıl Şekillendiriyor, Doğru Bizi Nasıl Yansıtıyor?*, çev. Aslı Perker, 1 bs. (İstanbul: Domingo Yayınları, 2020), 244.

SONUÇ

İnsanlık tarihi gücün ve sermayenin çeşitli bileşimlerinden farklı toplumsal yapılanmalar oluşturmuştur. Güç ve sermaye arasındaki ilişki çeşitlendikçe toplumun örgütlenmesi de değişiklik arz etmiştir. Aile, kabile, aşiret olmakla başlayan süreç kent devleti, kent federasyonları, toprak sahipleri, kilise, şövalyeler, imparatorluk, modern ulus devlet, ulusal ve uluslararası şirket şeklinde değişerek ve çeşitlenerek günümüze kadar gelmiştir. Para ve devlet otoritesi arasındaki ilişkisinin kökenleri çok eski tarihlere götürülebilse de bu ilişki ancak modern devletin gelişimiyle kurumsallaşmıştır.

Ulusal devlet yapılanması ulusal sınırların, ulusal bağımsızlığın, kendisine ait bir ulusal ordunun ve yurttaşların olduğu, milliyetçilik ideolojisiyle desteklenmiş bir süreci yaşamıştır. Gücü (şiddet tekeli) elinde bulunduran siyasi iktidarlar, ekonomik hayatı yasalarla düzenleme yetkisine de sahip olduktan sonra “iktidarların iktidarı” olarak egemen kabul edilmiştir. Ulus devletler günümüze kadar varlığını geliştirerek sürdürmüştür.

Sınırsız yetkilerle donanmış olan egemen, kaynağını ve meşruiyetini hukuktan almış ve yine bu yetkiyi kullanmak hususunda kendisini hukukla sınırlamıştır. Bu süreçte kâğıt para da senetten banknota, banknottan devletin kasasındaki altınlarla desteklenmiş temsili paraya, oradan herhangi bir karşılığı olmayan değerini devlete duyulan güvenden alan itibari paraya doğru baş döndüren bir hızla soyutlaşmış ve form değiştirmiştir. Ayrıca halk adına egemenlik yetkisini kullanan, hiyerarşik bir yapılanmayla örgütlenen yeni ulus devletler para basımını kendileri lehine tekelleştirmiştir. Bu tekelleşme süreci de oldukça sancılı gerçekleşmiştir. Ticaret ve para ekonomisi zengini ilk bankerler para basım işini üstlense de bu zaman içinde daha da uzmanlık gerektiren bir iş haline dönüştüğü için özel bankalar kurulmuş ve ülke finansal hayatı o merkezden yönetilmiştir. Fakat para basımının sürekli artması, savaş ve bütçe açıklarının kapatılmak istenmesi gibi nedenlerle devalüasyonlar yaşanmış, halklar bu dönemlerde oldukça sancılı süreçler geçirmişlerdir. Bu başarısız girişimler neticesinde yeni para formuna duydukları güvensizlik sebebiyle yurttaşlar kâğıt para kullanmak istememişlerdir.

Çeşitli başarısız kâğıt para tedavülü tecrübesi yaşamış olan Fransız çiftçileri, hükümetin tekelleştirip bastığı kâğıt paraları kullanmak istemediğinde, devlet altın

kullanımını yasaklamak suretiyle hükümete ait kâğıt para kullanımını zorlamıştır. Dolayısıyla halk bu paraları mecburen kullanmak durumunda kalmıştır. Bu örnek, değeri kendinden olmayan bir paranın bile para değeri taşıyabilmesi için devletin düzenlemelerinin yeterli olduğunu göstermektedir. Bir başka örnek ise Bank of England'dır. Devletten ayrıcalıklar koparmayı başarmış özel bir banka olarak kurulsada nihayetinde kamusallaştırılarak Merkez Bankası statüsünde faaliyet göstermeye başlamıştır. Yine Rus Devrimi de ticari bankalar tarafından finanse edilmiş ve devrim sonrası bu bankalar devlet kontrolünde faaliyet gösteren merkez bankalarına dönüştürülmüştür. Amerika devrimi ise kongre tarafından basılan kâğıt paralarla desteklenmiş ve basılan bu paraları kabul etmeyenler hain ilan edilmiştir. Yine aynı süreçte altın stoklamak yasaklanmış, külçe ve altın para bulunduranlar hapisle cezalandırılmıştır. Devlet şeklinde örgütlenmiş modern toplumda, para, otoritenin bir simgesi haline gelmiştir. Paranın hükümet parası olma sürecindeki geçirdiği aşamalar egemenlik yetkisini elinde bulunduran ulus devletlerin ekonomiyi hukuk ve güç ile şekillendirmesi ile sonuçlanmıştır.

Modern devlet ve kapitalizmin yayılması ile birlikte birey merkezilik ve dolayısıyla özel mülkiyet gelişmiştir. Ekonomiye yön veren, gücünü hukuktan alan modern devlet olsa da kapitalistlerini devletin serveti dağıtmasını istememesi, servetin ekonomi piyasasında daha iyi dağıtılacağını düşünmeleri dolayısıyla ilişkileri hep gel salınlı olmaya devam etmektedir.

İnsanoğlunun yeryüzündeki yaşam seyrini değiştiren en mühim iki olgu tarım ve endüstrinin gelişmesi olmuştur. İnsanlık bu iki gelişme ile birlikte uygarlık yaratmıştır. Tarımın başat geçim kaynağı olduğu zamanlarda bu uygarlık belli bir coğrafya ile sınırlı kalmış fakat endüstrinin gelişmesi ve modern teknolojinin ortaya çıkmasıyla bu uygarlık evrensel bir nitelik kazanmıştır. Bu süreçte insanların etkileşim ve iletişimleri küçük siyasal iktidarlar ve ekonomik birimlerden merkeziyetçiliğe doğru bir seyir izlemiştir. Dijital teknolojilerin gelişim gösterdiği günümüzde ise coğrafi sınırları ortadan kaldıracak ölçüde bir küreselleşme dönemi yaşanmaya başlanmıştır. Bu da modern devletin varlık koşulu olan egemenlik kavramının niteliklerinde değişime ve aşınmaya sebep olmaktadır.

Gerçekleşen teknolojik ve dijital devrimler sonucunda değişen pek çok hususla birlikte, önce zihnimizde gerçekleşen para formlarındaki değişiklik, ekonomi piyasalarında da gerçekleşmiştir. Dijital dünya, kâğıt paradan sonra yepyeni bir para

formu olarak kripto parayı insanlığa armağan etmiştir. Kripto para devletin kasasındaki altınla desteklenmediği gibi, devlete duyulan güvene de dayanmamakta hatta bu paralar merkezi hükümet tarafından da basılmamaktadır. Dileyen herkesin mining yaparak elde edebileceği kadar demokratik bir özgürlük alanı yaratmaktadır. İsteyen herkes kripto para borsalarında kimliğini açık etmeden işlem yapabilmekte, büyük ölçekte para transfer edebilmekte ve tüm bunları yaparken banka gibi devlet ve hukuk tarafından denetlenen bir aracı kuruma da ihtiyaç hissetmemektedir. Üstelik blockchain teknolojisi ile işlem güvenliği maksimum düzeyde korunmakta, işlemler bütün kullanıcılara açık olan anonim bir defter üzerinde gerçekleşmektedir.

Paranın merkezi, metal paraları ilk olarak basan Antik Lidya'dan antik Yunan'a oradan Antik Roma ve Roma İmparatorluğu'na geçip, Rönesans Floransı'ndan da erken sanayi çağı boyunca Londra'ya kadar ilerlemiştir. Bu dönemde İtalya'da ticari bankacılık faaliyetleri ile birlikte kâğıt para/banknot basımı gelişmiş bu gelişen bankacılık faaliyetleri İngiltere'de merkezleştirilmiştir. Amerika iç savaşından sonra değerini hükümetin basmasından alan itibari paraların icadıyla finansal merkez Amerika'ya kaymıştır. Dolayısıyla ticari bankacılık faaliyetlerinin İtalya'ya, merkezi bankacılık faaliyetlerinin İngiltere'ye, madeni bir karşılığı olmayan kâğıt paranın tarihinin de Amerika Birleşik Devletleri'ne ait olduğunu söylemek mümkündür. Kripto paranın ise ayırt edici özelliği bir merkezinin olmamasıdır.

Kripto para kullanımı dünya ekonomisinin büyük bölümünü kaplamasa da, devlet otoritesini istemeyen sermaye sahipleri kripto para kullanımını her geçen gün artırmaktadır. Paranın basılması, itibar kazanması ve borsalarda işlem yapılabilmesi için devlete ihtiyaç hissedilmeyen yepyeni bir imkân ve olasılık ortaya çıkmıştır. Üstelik dijital dünyanın sınırlarının henüz keşfedilmemiş olması, meşruiyetini hukuktan alan devletin bu yeni coğrafyayı bu meşruiyet kaynağı ile düzenleyebilmesini engellemektedir. Yasa yaparak yasaklayamayacağı, cezalandıramayacağı, vergilendiremeyeceği bu yeni dijital alan, modern devletin ulusal sınırlarını aşındıran bir unsur olarak görünmektedir. Blockchain teknolojisinin, bireylerin dünyanın her bir yanından serbestçe kripto para kullanımına imkân tanınması, ulus bilinci ile donanmış yurttaş tanımını ve modern devletin yurttaş unsurunun sınırlarını da zorlamaktadır. Üstelik modern ulus devletin varlık sebebi olan hukuk, kripto parayı, basılmasını, kullanılmasını, sözleşmelere konu olmasını, onlar aracılığıyla suç işlenmesini ve bu suçların önlenmesini düzenlemek konusunda

yetersiz kalmaktadır. Hukukun düzenleyemediği, yasa dışı faaliyetlerin güvenlik ağına takılmadığı, dijital servet sahiplerinin rahatlıkla hareket ettiği yeni bir dünya, kendini iyiden iyiye hissettirmektedir.

Şuan ki kripto para sermayesinin sahip olduğu potansiyelin ulus devleti dönüştürmek kudretinde olduğu tezi iddialı görünse de ulus devletin bütün unsurlarının sınırlarını aşındırıyor olması büyük bir potansiyel taşıdığını göstermektedir. Tarihi süreç pek çok örnekte güçlü iktidarların çöküşüyle ekonominin çöküşünün paralel bir seyir izlediğini gösterse de tam tersine dair örnekler de azımsanmayacak ölçüde tarihi etkilemiştir. Ekonomisi çöken devletin varlığını devam ettirmesi de çoğu zaman mümkün olmamıştır. Otorite sahibi iktidarın diğer bütün iktidarlara da yönlendirecek konuma gelmesiyle, egemenlik bir merkezde toplanmış ve günümüz modern ulus devletler doğmuştur. Modern devlet iş bölümü, sermayenin dağıtılması, hiyerarşik yapılanma, ulusal ordu, coğrafi sınırlar ve ulus ile bir bütün oluşturmuştur. Şimdi bu egemenliğin temsilcisi olan devletin, kripto para kullanımının yaygınlaşması ile ekonomik iktidarı yönlendirme ve kontrol edebilmede güç kaybı yaşaması hukukun saygın konumunu da deforme etmektedir. Üstelik devlet otoritesini reddeden bir tavırla ortaya çıkan kripto paraların varlığı, merkezi idarenin düzenleyici bir işlevle yarattığı hukuku tahakkümcü ve hegemonyacı olarak gördüğünü de kanıtlar bir niteliktedir.

Modern devletin varlığını güçlü bir şekilde devam ettirebilmesi için birey menfaatleri ile toplumun genelinin menfaatlerinin çatışmasını engellemek, sermaye birikimini güçlendirmek ve bu sermayenin küresel sermaye ile buluşmasını sağlamak zorunluluğu bulunmaktadır. Bu zorunluluğun hakkıyla yerine getirilebilmesi içinse altyapısını yeni koşullara uygun hale getirmek mecburiyetindedir. Egemenlik unsurlarındaki aşınmanın yahut başkalaşmanın olumsuz etkilerinden korunmak için hukuki ve ekonomik açıdan küresel entegrasyonun ilk aracı olma vasfını kaybetmemeli ve bunun için sermayesini devletten özgürleşmiş dijital dünyaya taşıyanların psikolojisini ve beklentilerini iyi yorumlayarak yeni bir yapılanmanın olanakları üzerinde çalışmalıdır.

Kripto para kullanımından kaynaklanacak uyuşmazlıkların çözümüne dair başvurulacak bir merciin bulunmamasına, bu hususta devletin varlığına ihtiyaç hissedilmesine ve hatta devletin bu alanı düzenlemek kudretini gösterememiş olmasına rağmen kişilerin kripto para kullanması ve ulusal/ uluslararası piyasalarda

borsa oluşturacak kadar benimsemesi, devlete ve hukuka rağmen bir girişim olarak merkezi iktidarların karşısında durmaktadır. Bununla birlikte kripto paranın geniş toplum kesimleri tarafından benimsenmemiş olmasının da devletin yargısal, idari ve düzenleyici kurumlarına duyulan ihtiyaçtan kaynaklandığı göz ardı edilmemelidir.

Devlet ve para, toplumsal ihtiyaçların bir gereği olarak sürekli değişip dönüşerek, ekonomik, siyasi ve ideolojik iktidarların farklı türdeki kombinasyonlarıyla şekillenerek ve bu iktidarlara da dönüştürerek günümüze kadar gelmiştir. İnsanlık tarihi bu değişimin durdurulamayan örnekleri ile doludur. Dolayısıyla merkezi iktidar, egemenlik unsurlarında meydana gelen değişimlere yol açan toplumsal beklentileri dikkate alarak kurumsal işleyişini yeniden yapılandırmak, kamu görevlilerini bu alanda ciddi bir eğitimden geçirmek, hukuka olan saygı ve güvenin yeniden tesisi için üstün bir gayret göstermek zorundadır. Değilse yıpranmış ve işlevsiz hale gelmiş kurumlar, itibar edilmeyen yasalar ile sağlıklı yol alamayacağı gibi egemenliğine temel teşkil eden üç iktidardan ekonomik iktidarın açtığı hasarın zayıatlarıyla uzun süre uğraşmak zorunda kalacaktır.

KAYNAKÇA

A. ESERLER

Abđé Marc. *Devletin Antropolojisi*. çev. Nazlı Ökten. Ankara: Dipnot Yayınları.

2020.

Acemoğlu, Daron& James A. Robinson. *Ulusların Düşüşü*. çev. Faruk Rasim

Velioğlu. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık. 2017.

Ağaoğulları, Mehmet A. ve Levent Köker. *Tanrı Devletinden Kral Devlete*. Ankara:

İmge Kitabevi. 2013.

----- . *Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı*. Ankara: İmge Kitabevi. 2018.

----- . *İmparatorluktan Tanrı Devletine*. Ankara: İmge Kitabevi. 2017.

Akal, Cemal B âli. *İktidarın Üç Yüzü*. Ankara: Dost Kitabevi. 2019.

----- . (Der.). *Devlet Kuramı*. Ankara: Dost Kitabevi. 2018.

----- . *Hukuk Nedir?*. Ankara: Dost Kitabevi. 2017.

Akın, İlhan F. *Devlet Doktrinleri*. İstanbul: Beta Basım Yayım. 2016.

Akıntürk, Turgut ve Derya Ateş Karaman. *Borçlar Hukuku*. İstanbul: Beta Basım

Yayım. 2014.

Akkaya Kia, Rukiye. *Moderniteden Post Moderniteye Egemenlik ve Hukuk*. İstanbul:

Beta Basım Yayım. 2011.

Aksoy, Emre. *Bitcoin: Paradan Sonraki En Büyük İcat*. İstanbul: Abaküs Yayınları.

2018.

Akyıldız, Ali. *Para Pul Oldu*. İstanbul: İletişim Yayınları. 2014.

Alatlı, Alev (Der.). *Batı'ya Yön Veren Metinler Cilt 1*. Kapadokya Meslek Yüksek

Okulu. 2010.

Alptekin, Volkan, İsmail Metin ve Ahmet Tayfur Akcan (Der.). *Kripto Para*

Ekonomisi. Konya: Eğitim Yayınevi. 2018.

- Althusser, Louis. *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. çev. Alp Tümertekin. İstanbul: İthaki Yayınları. 2013.
- Ammous, Saifedean. *Bitcoin Standardı*. çev. Evgin Serbest. İstanbul: Liber Plus Yayınları. 2018.
- Aslan, Mehmet E. *Devlet ve Egemenlik Teorisi*. İstanbul: Dara Yayınları. 2019.
- Aşıcı, Cem. *Bitcoin*, 1 bs. İstanbul: Filiz Kitabevi, 2019.
- Atabaş, Hakan. *Blokzinciri Teknolojisi ve Kripto Paraların Hayatımızdaki Yeni Yeri*. İstanbul: Ceres Yayınları. 2018.
- Atar, Yavuz. *Türk Anayasa Hukuku*. Konya: Mimoza Yayınları. 2015.
- Atatüre, Süha. *Amerika Birleşik Devletleri'nin Siyasi Yapısı*. İstanbul: Beta Basım. 2017.
- Austin, John. *Hukukun Belirlenmiş Alanı*. çev. Ülker Yükselbaba, Saim Üye ve Umut Koloş. İstanbul: Tekin Yayınevi. 2015.
- Aybay, Aydın, Rona Aybay ve Ali Pehlivan. *Hukuka Giriş*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 2018.
- Bartlett, Jamie. *Dark Net: İnternetin Yeraltı Dünyası*. çev. Yasin Konyalı. İstanbul: Timaş Yayınları. 2016.
- Bates, Daniel G. *21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji: İnsanın Doğadaki Yeri*. çev. ed. Suavi Aydın. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 2018.
- Bıçak, Ayhan. *Devlet Felsefesi: Eleştiriler ve Öngörüler*. İstanbul: Dergâh Yayınları. 2016.
- Bilgili, Fatih ve Fatih Cengil. *Blockchain ve Kripto Para Hukuku*. Bursa: Dora Basım Yayın. 2019.
- . *Ticaret Hukuku Bilgisi*. Bursa: Dora Basım. 2018.
- Bochenski, J. M. *Otorite Nedir: Otorite Mantığına Giriş*. çev. Hilal Görgün. İstanbul: Küre Yayınları. 2018.

- Bogucki, Peter. *İnsan Toplumunun Kökenleri*. çev. Cumhur Atay. İstanbul: Kalkedon Yayınları. 2013.
- Bourdieu, Pierre. *Devlet Üzerine: Collège de France Dersleri*. çev. Aslı Sümer. İstanbul: İletişim Yayınları. 2016.
- Bozkurt Yüksel, Armağan Ebru. *Bitcoin: Elektronik Para, Sanal Para, Bitcoin ve Linden Doları'na Hukuki Bir Bakış*. İstanbul: Aristo Yayınevi. 2018.
- Braudel, Fernand. *Uygarılıkların Grameri*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi. 2014.
- Çevik, C. Cengiz. *Cicero'nun Devleti: De Re Publica Yazıları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 2017.
- Davis, James C. *İnsanın Hikâyesi: Taş Devrinden Bugüne Tarihimiz*. çev. Barış Bıçakçı. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları. 2019.
- Delanty, Gerard. *Avrupa'nın İcadı*. çev. Hüsamettin İnaç. Ankara: Adres Yayınları. 2014.
- Denoix De Saint Marc, Renaud. *Devlet*. çev. İsmail Yerguz. Ankara: Dost Kitabevi. 2009.
- Diamond, Jared. *Tüfek, Mikrop ve Çelik*. çev. Ülker İnce. Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları. 2013.
- Dursun, Sanem Aksoy. *Eşya Kavramı*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık. 2012.
- Eagleton, Catherine & Jonathan Williams. *Paranın Tarihi*. çev. Fadime Kâhya. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 2011.
- Eczacıbaşı, Faruk. *Daha Yeni Başlıyor: Geleceğin Dünyasında Esneklik, Yakınsama, Ağ Yapısı ve Karanlık Taraf*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları. 2018.
- Erdal, Selcen. *Uluslararası Ceza Mahkemesinin Devlet Egemenliğine Etkisi*. Ankara: Adalet Yayınevi. 2018.
- Eroğul, Cem. *Devlet Nedir?*. İstanbul: Yordam Kitap. 2017.

- Estin, Collette & H  ne Laporte. *Yunan ve Roma Mitolojisi*.  ev. Musa Eran.
Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları. 2005.
- Ferguson, Niall. *Paranın Yükselişi: Dünyanın Finansal Tarihi*.  ev. Barış Pala,
İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 2018.
- Foucault, Michel. *Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin bir Arkeolojisi*.  ev.
Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi. 2017.
- Frase, Peter. *D  rt Gelecek: Kapitalizmden Sonra Hayat*.  ev. Akın Emre Pilgir.
İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları. 2018.
- Galbraith, John Kenneth. *Para*.  ev. Nilgün Himmetoğlu ve Belkıs  orak ı. İstanbul:
Altın Kitaplar Yayınevi. 1990.
- Goodman, Marc. *Geleceğin Suçları: Dijital Dünyanın Karanlık Yüzü*. ed. Yavuz
T  rk. İstanbul: Timaş Yayınları. 2016.
- G  zler, Kemal. *Devletin Genel Teorisi: Bir Genel Kamu Hukuku Ders Kitabı*. Bursa:
Ekin Basım Yayın. 2019.
- , *Hukukun Temel Kavramları*. Bursa: Ekin Yayın asım Dağıtım. 2018.
- G  z b y k, A. Şeref ve Turgut Tan. *İdare Hukuku: Genel Esaslar Cilt I*. Ankara:
Turhan Kitabevi. 2019.
- G  ney, Alptekin. *Banka Hukuku*. İstanbul: Beta Basım Yayım. 2013.
- G  ran, Tevfik. *İktisat Tarihi*. İstanbul: Der Yayınları. 2014.
- G  ven, Vedat ve Erkin Şahin  z. *Blokzincir, Kripto Paralar, Bitcoin*. İstanbul:
Kronik Kitap. 2018.
- Harari, YuvalNoah. *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens: İnsan T  r  n  n Kısa Bir
Tarihi*.  ev. Ertuğrul Genç, İstanbul: Kolektif Kitap. 2015.
- , *21. Y  zyıl İ Çin 21 Ders*.  ev. Selin Siral. İstanbul: Kolektif Kitap. 2019.
- Harris, Marvin. *Yamyamlar ve Krallar: K  lt  rlerin K  kenleri*.  ev. M. Fatih G  m  Ő.
Ankara: İmge Kitabevi. 2018.

- Hobbes, Thomas. *Leviathan*. çev. Semih Lim. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 2019.
- Huberman, Leo. *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*. çev. Murat Belge. İstanbul: İletişim Yayınları. 2015.
- Humboldt, Wilhelm von. *Devlet Faaliyetinin Sınırları*. çev. Bahattin Seçilmişoğlu. Ankara: Liberte Yayın. 2013.
- İda (Der.), Alp. *Bitcoin Hakkında Güncel Herşey*. İstanbul: Gezegen Basım Yayın. 2017.
- İnci, Serkan ve İsmail Alper. *Bitcoin Devrimi*. Ankara: Elma Yayınevi. 2018.
- J. Allison, Robert. *Amerikan Devrimi: Kısa Bir Tarih* çev. Uygur Kocabaşoğlu. İstanbul: İletişim Yayınları. 2012.
- Jessop, Bob. *Devlet Teorisi: Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak*. çev. Ahmet S. Özcan. Ankara: Epos Yayınları. 2016.
- Kanat, Celal A. *Hegel'in Devlet ve Toplum Felsefesi: Minerva'nın Baykuşu*. İstanbul: Doruk Yayınları. 2017.
- Karatepe, Şükrü. *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Savaş Yayınevi. 2016.
- Kayıhan, Şaban. *Şirketler Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık. 2015.
- Koray, Meryem. *Avrupa Toplum Modeli*. Ankara: İmge Kitabevi. 2005.
- Knapp, GeorgFriedrich. *TheStateTheory of Money*. London: Macmillian& Company Limited. 1924.
- Küçükömer, İdris. *Halk Demokrasi İstiyor mu?*. İstanbul: Profil Yayıncılık. 2013.
- Leeming, David A. *A'dan Z'ye Dünya Mitolojisi*. çev. Nurdan Soysal. İstanbul: Say Yayınları. 2017.
- Macdonald, Hector. *Hangi Doğru: Nereden Baktığınız Gerçekliği Nasıl Şekillendiriyor, Doğru Bizi Nasıl Yansıtıyor?*. çev. AslıPerker. İstanbul: Domingo Yayınları. 2020.
- Machiavelli, Nicocolò. *Hikümdar*. çev. Necdet Adabağ. İstanbul: Türkiye İş Bankası

- Kültür Yayınları. 2016.
- Marx, Karl & Friedrich Engels. *Devlet ve Hukuk*. çev. Rona Serozan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 2018.
- Mishkin, Frederic S. *Para: Teorisi, Politikası*. çev. İlyas Şıklar, Ahmet Çakmak ve Suat Yavuz. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi. 2000.
- More, Thomas. *Utopia*. çev. Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol ve Mîna Urgan. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 2015.
- Odyakmaz, Zehra ve Ümit Kaymak. *Anayasa Hukuku*. İstanbul: Kuram Kitap. 2016.
- Oppenheimer, Franz. *Devle.*, çev. Ahmet M. Güneş. İstanbul: Legal Yayıncılık. 2019.
- Öçal , Tezer ve Ö. Faruk Çolak. *Finansal Sistem ve Bankalar*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım. 1999.
- Öktem, Niyazi ve Ahmet Ulvi Türkbağ. *Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet*. İstanbul: Der Yayınları. 2017.
- Öncel, Muallâ, Ahmet Kumrulu ve Nami Çağan. *Vergi Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi. 2014.
- Özay, İl Han. *Günüşiğinde Yönetim*. İstanbul: Filiz Kitabevi. 2017.
- Özcan, Mehmet Tevfik. *Modern Toplum ve Hukuk Devleti*. İstanbul: Tekin Yayınları. 2017.
- Özdemir, Ali Murat, Abdurrahman Saygılı, Hamdi Gökçe Zabunoğlu, Aynur Demirli, Ebubekir Aykut, Ezgi Nur Türkoğlu Karacaova, Göksu Uğurlu ve Ozan Giray Şahin. *Genel Kamu Hukuku: Kuramsal Yaklaşım*. Ankara: İmge Kitabevi. 2019.
- Özen ç Berke. *Hukuk Devleti: Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi*. İstanbul: İletişim Yayınları. 2016.
- Patel, Raj&Jason W. Moore. *Yedi Ucuz Şey Üzerine Dünya Tarihi*. çev. Serkan Gündüz. İstanbul: Kolektif Kitap. 2019.

- Pekcanitez, Hakan, Oğuz Atalay ve Muhammet Özekes. *Medenî Usûl Hukuku*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık. 2019.
- Platon. *Devlet*. çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 2015.
- Poggi, Gianfranco. *Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği*. çev. Aysun Babacan. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 2016.
- Rius. *Çizgilerle Ekonomi*. çev. Barış Yıldırım. İstanbul: Yordam Kitap. 2018.
- Sahlins, Marshall. *Taş Devri Ekonomisi*. çev. Taylan Doğan ve Şirin Özgün. İstanbul: bgst Yayınları. 2016.
- Sander, Oral. *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Kitabevi. 2001.
- Sarp Nebil, Füsün. *Bitcoin ve Kripto Paralar Sistemi Yıkan Bir Araç Olabilecek mi?*. İstanbul: Pusula 20 Teknoloji ve Yayıncılık. 2018.
- Saygılı, Abdurrahman. *Kutsal Canavar Devlet*. Ankara: İmaj Kitabevi. 2018.
- Schmitt, Carl. *Kanunilik ve Meşruiyet*. çev. Mehmet Cemil Ozansü. İstanbul: İthaki Yayınları. 2018.
- . *Siyasi İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm*. Ankara: Dost Kitabevi. 2016.
- Simmel, Georg. *Paranın Felsefesi*. çev. Yavuz Alogan ve Öykü Didem Aydın. İstanbul: İthaki Yayınları. 2017.
- Sophokles. *Antigone*. çev. AriÇokona. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 2017.
- Suluk, Cahit, Rauf Karasu ve Temel Nal. *Fikri Mülkiyet Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık. 2017.
- Şahin, Hakan. *İktisadi ve Fikhî Yönleriyle Para Üretimi*. İstanbul: alBaraka Yayınları. 2019.
- Tanilli, Server. *Devlet ve Demokrasi: Anayasa Hukukuna Giriş*. İstanbul: Say Kitap.

1982.

Tilly, Charles. *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*. çev. Kudret Emiroğlu. Ankara: İmge Kitabevi. 2020.

Tocqueville, Alexis. *Demokratik Zorbalık*. çev. Ebru Erbaş. İstanbul: Can Sanat Yayınları. 2019.

Topçu, Nurettin. *İradenin Davası: Devlet ve Demokrasi*. İstanbul: Dergah Yayınları. 2018.

Torun, Yıldırım. *Siyaset Felsefesi Tarihinde Devlet*. Ankara: Orion Kitabevi. 2016.

TSE Bilişim Terimleri Sözlüğü. Ankara: 2006.

Tuncay, Çağlar. *Uygarlığın Seyir Defteri: Uygarlık Tarihi*. Ankara: Arkadaş Yayınevi. 2009.

Türk Hukuk Lûgatı. Ankara: Başbakanlık Basımevi. 1991.

Uygun, Oktay. *Devlet Teorisi*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık. 2017.

-----, *İbni Haldun'un Devlet Anlayışı*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık. 2019.

-----, *Hukuk Teorileri*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık. 2020.

Vigna, Paul & Michael J. Casey. *Kriptopara Çağı*. çev. Ali Atav. Ankara: Buzdağı Yayınevi. 2017.

Wallerstein, Immanuel. *Jeopolitik ve Jeokültür*. çev. Mustafa Özel. İstanbul: İz Yayıncılık. 1993.

-----, *Bildiğimiz Dünyanın Sonu: Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim*. çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları. 2003.

Weatherford, Jack. *Para*. çev. İnönü Korkmaz. İstanbul: Maya Kitap. 2019.

Weber, Max. *Meşru Egemenlik*. çev. Latif Boyacı. İstanbul: Yarın Yayınları. 2017.

Wells, Charles. *İlm-i Tedbir-i Mülk: Devlet Yönetme Bilimi*. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları. 2020.

Wood, Ellen Meiksins. *Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış*. çev. A. Cevdet Aşkın.

Ankara: Epos Yayınları. 2003.

Wright, Ronald. *İlerlemenin Kısa Tarihi*. çev. Ebru Kılıç. İstanbul: Aylak Kitap. 2012.

Yaz, Dursun Ali. *Para: Antik Çağdan Geleceğe*, 1 bs. İstanbul: Timaş Yayınları, 2020.

Yılmaz, Ejder. *Hukuk Sözlüğü*. Ankara: Yetkin Yayınları. 2001.

B. YAYIMLANMAMIŞ TEZLER

Abaan, Ernur Demir. “Para Hukuku ve Kaynakları”. TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü Çalışma Tebliği No:04/05, 2004.

-----.“Para: Teorik Bir Tarama ve Tartışma”. TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü. Ankara. 1997.

Çakmak, Meltem. “Kripto Paraların Gelişim Süreci, Blok Zincir Teknolojisi ve Kripto Paraların Türkiye’de Vergilendirilmesi” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Çavuşoğlu, Cenk. “Elektronik Paranın Gelişimi Ve Merkez Bankası Bilançosu İle Para Politikası Uygulamaları Üzerine Etkisi” Uzmanlık Yeterlik Tezi. TCMB Muhasebe Genel Müdürlüğü, 2015.

Durdu, Erdal. “Kripto Para Birimi Olarak Bitcoin ve Ceza Hukuku” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Girgin, Süleyman. ”Kripto Paralardan elde Edilen Gelirlerin Vergilendirilmesi” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. ADÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

Sürer, Mukaddes Korkmaz. “Uluslararası Para Fonu’nun Uluslararası Para Hukukunun Oluşumundaki Rolü” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Yurtçiçek, Mehmet Sıddık. “Hukuki Açından Elektronik Para” Yayınlanmış Doktora Tezi. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

C. DERGİLERDE YAYIMLANMIŞ MAKALELER

Aloway, Tracy. “Çılgınlıktan Sonraki Gerçeklik”. *Bloomberg Businessweek Türkiye*.

15 Günlük Özel Sayı. (23 Aralık 2018): 32 – 35.

Aslan, M. Yasin. “Türk Ceza Kanunu’ndaki Düzenlemeler Kapsamında Geniş

Anlamda Sahtecilik Suçları”. *Ankara Barosu Dergisi*. (2015/2): 147 – 172.

Çolak, Yılmaz. “Modern Devletin Çeşitlilikle İmtihani”. *Muhafazakâr Düşünce*

Dergisi. S.28 (2011): 11 – 31.

Kılıçbay, Mehmet Ali. “Devletin Yeniden Yapılanması”. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*.

S.1 (1997): 17.

Timur, Hıfzı. “Paranın Hukuki Mahiyeti”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi*

Mecmuası. Arşiv C.14, S.1-2 (1948): 231 – 247.

Yılmaz, Sacit. “Suçtan Kaynaklanan Malvarlığı Değerlerini Aklama Suçu”. *Ankara*

Barosu Dergisi. (2011/2): 69 – 98.

D. YASALAR VE ANAYASA

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. 1982.

“Gelir Vergisi Kanunu (193 S.K.)”. Resmi Gazete, 3349, Ocak 1961.

“Hukuk Muhakemeleri Kanunu (6100 S.K.)”. Resmi Gazete, 10873, Şubat 2011.

“İcra İflas Kanunu (2004 S.K.)”. Resmi Gazete, 1241, Haziran 1932.

“Kurumlar Vergisi Kanunu (5520 S. K.)”. Resmi Gazete, 9881, Haziran 2006.

“Madenî Ufaklık ve Hatıra Para Bastırılması Hakkında Kanun (1264 S.K.)”, Resmi Gazete, 13512, Haziran 1970.

“Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun (6502 S.K.)”. Resmi Gazete, 28835, Kasım 2013.

“Türk Borçlar Kanunu (6098 S.K.)”. Resmi Gazete, 10757, Şubat 2011.

“Türk Ceza Kanunu (5237 S.K.)”. Resmi Gazete, 8965, Ekim 2004.

“Türk Medeni Kanunu (4721 S.K.)”. Resmi Gazete, 8049, Aralık 2001.

“Türk Ticaret Kanunu (6102 S. K.)”. Resmi Gazete, 27846, Şubat 2011.

“TCMB Kanunu (1211 S.K.)”, Resmi Gazete, 13409, Ocak 1970.

“Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Para Birimi Hakkında Kanun (5083 S.K.)”, Resmi Gazete, 25363, Ocak 2004.

“Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun (1567 S.K.)”, Resmi Gazete, 1433, Şubat 1930.

“Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar” (Karar Sayısı: 89/14391), Resmi Gazete, 20249, Ağustos 1989.

“Ödeme ve Menkul Kıymet Mutabakat Sistemleri, Ödeme Hizmetleri ve Elektronik Para Kuruluşları Hakkında Kanun (6493 S. K.)”, Resmi Gazete, 28690, Haziran 2013.

E. İNTERNET KAYNAKLARI

Aydiner, Tuncay. “Gaziantep Merkezli 9 İlde Sikke Operasyonu: Kripto Para Dolandırıcıları Tutuklandı”.

<https://kriptokoin.com/gaziantep-merkezli-9-ilde-sikke-operasyonu-kripto-para-dolandiricilari-tutuklandi/> [28.06.2020]

“BDDK 25 Kasım 2013 Tarihli Basın Açıklaması”.

https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/duyuru_0512_01.pdf [04.07.2020]

“Crypto Sözlük”. Fibo Bülten. <https://fibobulten.com/bultenler/> [21.07.2020]

“Dünya Kriptopara Borsaları”. <https://coinmarketcap.com/tr/rankings/exchanges/> [28.06.2020]

Haberturk.com. “Son dakika: NexPara piyasadan çekildi!”.

<https://www.haberturk.com/nexpara-piyasadan-cekildigini-duyurdu-1875978-ekonomi> [28.06.2020]

“Hodl Nedir?”. <https://koinbulteni.com/hodl-nedir> [06.06.2020]

Karaduman, Metin. “Kripto Derecelendirme Konseyi Üç Yeni Kripto Parayı Menkul Kıymet

Olarak Sınıflandırdı”.

<https://www.coinkolik.com/kripto-derecelendirme-konseyi-uc-yeni-kripto-parayi-menkul-kiymet-olarak-siniflandirdi/> [30.06.2020]

Köse, Burak. “Hangi Türk bankaları kripto parayla ilgili hangi markaları aldı?”.

<https://uzmancoin.com/kripto-para-marka-banka/> [29.06.2020]

“Kripto Para Terimleri Sözlüğü”. <https://coin-turk.com/sozluk> [06.06.2020]

Nakamoto, Sathoshi. “Bitcoin: Uçtan Uca Elektronik Ödeme Sistemi (Bitcoin: A Peer to Peer

Electronic Cash System)”.

https://bctr.org/wp-content/uploads/2019/03/türkçe_bitcoin.pdf [07.06.2020]

“Ödeme Kanalları”. <https://www.bilira.co> [29.06.2020]

Özer, Yaprak. “Huzurlarınızda TurkishBitcoin; Akche!”.

<https://www.dunya.com/kose-yazisi/huzurlarinizda-turkish-bitcoin-akche/400217>

[28.06.2020]

Peker, İlayda. “BiLira Nedir? Nasıl Çalışır?”.

<https://coin-turk.com/bilira-nedir-nasil-calisir> [28.06.2020]

TAN, Selda Hatun. “Turcoin vurgununda 11 bin 760'ar yıl hapis istendi”.

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turcoin-vurgununda-11-bin-760ar-yil-hapis-istendi-41133316> [28.06.2020]

“TCMB Para Basma Yetkisi”.

<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banknotlar/Banknotlarla+ilgili+Genel+Bilgiler/Para+Basma+Yetkisi> [05.07.2020]

“Türkiye Kripto para Borsaları”. <https://coin-turk.com/piyasalar> [28.06.2020]

XtremcoinNedir?,<https://www.xtremcoin.com/#> [28.06.2020]

ÖZGEÇMİŞ

Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. İstanbul'da 5 yıllık avukatlık tecrübesinin ardından 2015 yılında Kırklareli Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak akademik hayata atıldı. Evli ve bir çocuk annesidir.

